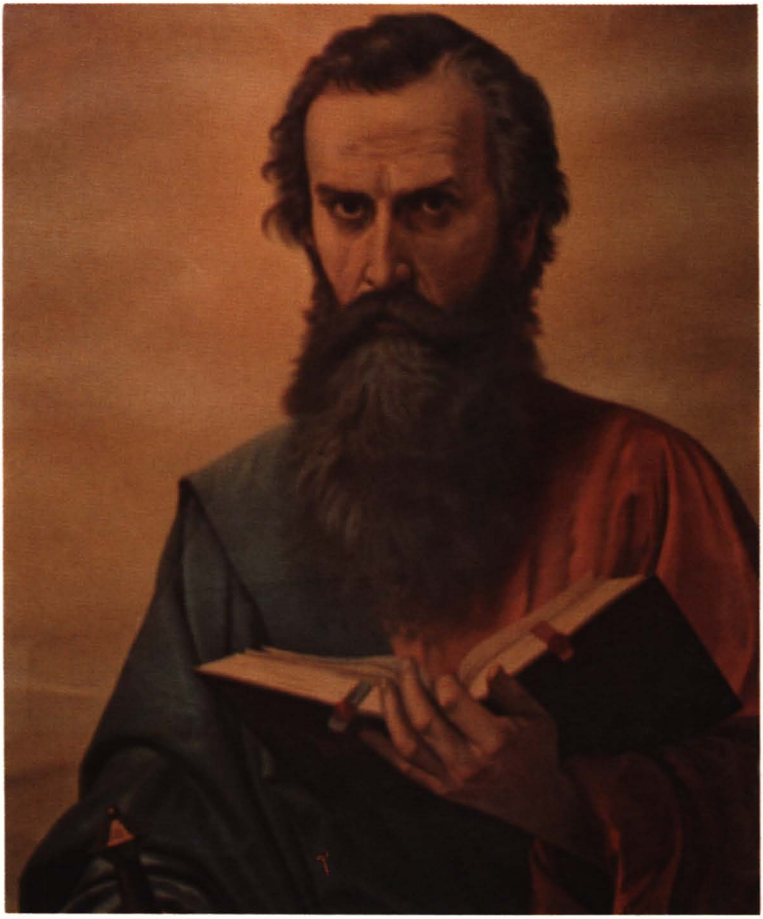

UPT

Dr RUDOLF VIMER

ŽIVOT SVETOGA PAVLA

Dr. Rudolf Vimer

ŽIVOT SVETOGA PAVLA

Knjižnica

U PRAVI TRENUTAK
55

Uređuje i odgovara
IVAN ZIRDUM

Izdavač
Karitativni fond UPT
NE ŽIVI ČOVJEK SAMO O KRUHU
ĐAKOVO

Kompjutorska obrada
Knjižnica UPT

Tisak
TIPOGRAFIJA d. d. – ĐAKOVO

Dr. RUDOLF VIMER

ŽIVOT SVETOGA PAVLA

ČETVRTO IZDANJE

ĐAKOVO, 2005.

Prvo izdanje
DRUŠTVO SV. JERONIMA
ZAGREB

Tisak
ANTUN SCHOLZ, ZAGREB 1907.

Novo izdanje priredila
BONITA KOVAČIĆ

Lektorirao i korigirao
ANTUN JURIĆ

ISBN 953-6319-37-3

Knjiga se može naručiti na adresu:
Knjižnica
U PRAVI TRENUTAK
31400 ĐAKOVO, pp 51
Tel./fax: (031) 811-774

PREDGOVOR NOVOM IZDANJU

Nema valjda svetkovine pa ni običnog dana tijekom crkvene godine da se u kršćanskom bogoslužju ne spominje svetog Pavla, Kristova apostola i mučenika. Čitaju se odlomci iz njegovih poslanica i izvješća o njemu iz Djela Apostolskih. Gdjekad su nam njegove misli teške, suhoparne i pričinjaju nam se nepovezane, teško ih sažimamo u se i primjenjujemo u svom kršćanskom življenju. To dolazi ponajviše odatle što ne poznamo dovoljno Pavla i svih okolnosti u kojima je odrastao, živio i svjedočio za Krista. Stoga nam je neophodno proslijediti život sv. Pavla od mladosti do smrti, posegnuti za životopisom sv. Pavla od mladosti do smrti, posegnuti za životopisom toga kršćanskog velikana.

Mnogi se pisci prihvatiše pera i opisaše život najvećeg Apostola svih vremena, sv. Pavla. I u našem narodu je bilo a ima i danas takvih pokušaja. Među izvrsne pokušaje u tom pogledu spada i ova Vimerova knjiga. Iako je davno pisana i potrebuje korjenitije posuvremenjenje u nekim pojedinostima, ona ipak predstavlja remek-djelo o sv. Pavlu u hrvatskoj, kršćanskoj, literaturi.

Pisana je lijepim hrvatskim jezikom, lakim i živim stilom koji upravo osvaja i pruža užitak i najprostijem čitatelju. Ono što možda posebno treba spomenuti kod Vimerova pisanja jest to što on u tekst unosi ne samo informacije nego čitavo svoje biće, dušu i srce, čime uzdiže i oduševljava čitatelja za sve ono za što je bio oduševljen i sv. Pavao, za Kristovu istinu za koju se isplati sve žrtvovati pa i umrijeti.

Čitajući ovu knjigu predočavat ćemo si sve više i sve snažnije orijaški lik kršćanstva, neumrlog Kristova Apostola i svjedoka do krvi, svetoga Pavla. To se ozarava sa svake stranice ove knjige. Po njoj će na posebni način Pavao progovoriti i današnjim kršćanima, oduševiti ih i povezati na dosljedno svjedočenje za Krista. Upravo time možemo i moramo ispunjati svoj život. Stoga će nam dobro doći u ruke ova divna knjiga.

Ivan Zirdum

PRVO POGLAVLJE

OD ROĐENJA DO OBRAĆENJA

ZAVIČAJ

Daleko tamo na jugu Male Azije nalazi se zemlja koja se nekoć zvala Cilicija. Glavni joj je grad bio Tarz. Pružio se pored prostrane doline što se širi između četiri tisuće metara visoke gore Taura i Sredozemnog mora. Tako je grad udaljen četiri sata hoda od gore i upravo toliko od mora. Posred grada teče rijeka Cidanj, koja prima nebrojene potočiće što se bučeći spuštaju s vrletnih obronaka gore da ih tiho povede k moru. S jedne i s druge strane rijeke nikli su raskošni vrtovi puni naranči, limuna, datulja i svakojaka voća. Po voćkama vijala se vinova loza koju nije trebalo obrađivati, već je sama rodila grožđem što je dozrijevalo već oko Petrova. Između vrtova podigle se palače bogataša i zemunice siromaha, a tamo dalje iza kuća njihale se žitorodne poljane u širinu od kojih trideset i četiri kilometra.

Pored lijepa položaja i blaga podneblja bio je Tarz glasovit i sa svoje trgovine. Veliki dio plodova, kojima je rodila sredina Male Azije, prolazio je preko Tarza. Sa sjevera plovile su po rijeci Cidnju nakrcane vunom, kožama i drvom nasječenim u gori, pa se u Tarzu prekrcavale na brodove koji su ga razvozili širom Sredozemnog mora. Zato se u Tarzu nastanilo trgovaca svih vrsta iz svih krajeva svijeta. Domaći svijet bavio se ponajviše ratarstvom i tkanjem raznovrsne tkanine.

Nije zato čudo što se za veliki i bogati grad Tarz otimalo više naroda. God. 66. prije Isusa osvojiše ga Rimljani i učiniše glavnim gradom pokrajine Cilicije, a od godine 1078. pripada Turcima.

Danas je Tarz tek slaba sjena onoga što je bio nekoć. Otkad je pao pod tursku vlast, propala je trgovina posvema, a žiteljstvo mu se umanjilo na svega deset tisuća duša, ponajviše muhamedanaca.

Ali da je poput tisuće drugih gradova i posvema iščezao s lica zemlje, još bi mu se ime spominjalo, dok bude svijeta i vijeka, radi njegova najvećeg sina. U tom se gradu rodio sv. Pavao, koji je pored Mojsija, Davida i Salamona, najslavniji čovjek što ga je židovski narod dao svijetu.

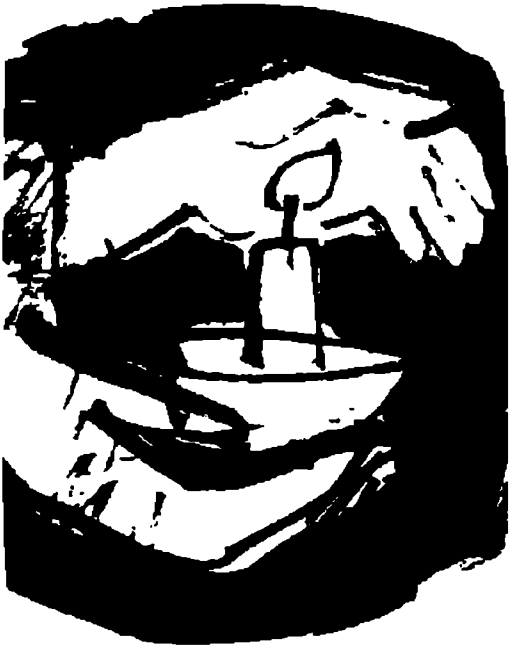

RODITELJI

Sveto pismo Staroga zavjeta pripovjeda da je patrijarh židovskog naroda Jakov imao dvanaest sinova. Najmlađi među njima zvao se Benjamin. Od njegova su plemena potekli i Pavlovi roditelji. Poput stotine drugih Židova iseliše se iz Palestine i nastaniše u Tarzu da trguju. I čini se da im je sreća lijepo poslužila kad su mogli kupiti rimsko građanstvo, koje se skupo plaćalo. Kupili su ga, jer su s tim pravom bile skopčane mnoge povlastice. Kudgod je rimski građanin putovao, morala ga je štititi rimska oblast, koja je tada vladala cijelim svijetom. Rimskog građanina nije smio sudac zatvoriti dok ga nije saslušao i o njegovoj se krivnji uvjerio. Nije ga smio kao drugoga tući ili šibati i ako je rimski građanin upao u kakvu parnicu, mogao je svaki čas prizvati na cara. Premda su Pavlovi roditelji živjeli usred progona, ipak su točno vršili zakone i obrede židovske vjere. A Pavlova majka je sigurno bila osobito pobožna. Onoliku ljubav prema Bogu i vjeri, kakvu je Pavao pokazivao u svom životu, mogla mu je ucijepiti u srce samo pobožna majka.

To je sve, što znamo o Pavlovim roditeljima, ali dosta nam je i to; jer se stablo obično procjenjuje po plodu.

Nitko danas ne zna godinu kad se rodio mali Pavao. Kad je godine 34. kamenovan sv. Stjepan, bilo je Pavlu nešto preko tridesete. Godine 63. piše svom prijatelju Filemonu da je starac, a to će reći da je prevalio šezdesetu. Sv. Ivan Zlatousti piše da je Pavlu bilo oko šezdeset i osam kad je godine 67. umro mučeničkom smrću. Prema tome se sv. Pavao rodio nekako u isto

vrijeme, kad i naš Gospodin Spasitelj, ili godinu dana kasnije.

Osmi dan poslije rođenja obrezaše sv. Pavla po židovskom običaju i nadjenuše mu ime Šaul. Tako se zvao prvi i jedini kralj njihova, Benjaminova plemena. Židovska riječ Šaul znači hrvatski: željeni, isprošeni. Zato mnogi misle da su roditelji izmolili Pavla molitvom i zavjetom.

U ono vrijeme je bio običaj, te su mnogi Židovi imali i po dva imena. Jedno narodno židovsko, a drugo grčko, jer su Židovi izvan Palestine govorili grčki, ili opet rimsko, jer su u to doba gotovo cijelim svijetom vladali Rimljani. Poznati nam evanđelista Marko zvao se židovskim imenom Ivan. Tako su i Pavlovi roditelji kao Židovi nazvali svoga sina Šaul, a kao građani pridodali su mu i latinsko ime Paulus ili hrvatski Pavao. Krivo je, dakle, kad se kaže, da se Savao obratio u Pavla. Ovo drugo ime nije Pavao uzeo poslije obraćenja na kršćansku vjeru, već ga je nosio još od dana svoga obrezanja.

Osim jedne sestre nije Pavao imao braće, jer o njima nikad ništa nije spomenuo.

Ni ženio se nije, već je do svoje smrti živio u djevičanstvu. Kad je čuvao haljine onih koji su kamenovali sv. Stjepana, bio je još neoženjen, a ipak mu je već onda bilo preko trideset godina. Nedugo iza toga obratio se na kršćansku vjeru. Od toga časa dao se svim žarom duše na širenje vjere Isusove, pa nije na ženidbu ni mislio. To nam kaže i sam u svojim poslanicama. Kad su ga Korinćani pitali, je li bolje da se čovjek oženi ili da ostane neženja, odgovara im da je svakom kršćaninu slobodno sklopiti brak, ali dodaje: *»A neoženjenima i udovicama velim: dobro im je, ako ostanu kao i ja što sam, tj. da se ne žene i ne udaju.«*

U ŠKOLI

Do šeste godine odgajali su stari Židovi svoju djecu kod kuće sami. Upućivali ih na strah Božji, pripovjedali događaje iz povijesti židovskog naroda i učili neke molitve iz Svetog pisma. Tako je bilo i s malim Pavlom.

Poslije navršene šeste godine valjalo je dijete poslati u školu. U Pavlovu rodnom gradu Tarzu bile su glasovite škole u kojima su naučavali domaći učitelji. Neki Taržani otvorili su kasnije u samome Rimu škole koje su uvelike hvalili.

Iako su škole u Tarzu bile na glasu, Pavao ih nije polazio, jer su bile poganske. Pavlovi su, naime, roditelji pripadali onim Židovima koji su se i usred poganske zemlje strogo držali Mojsijeva zakona i židovskih običaja. Kao što danas, tako su se i u staro vrijeme dijelili Židovi u slobodnije i stroge. Ovi zatvaraju svoje dućane svaki petak uveče, ne jedu mesa od životinje koju nije zaklao njihov čovjek i žile izrezao, a svinjetine ni da bi okusili. Slobodniji pak Židovi zatvaraju svoje dućane samo na najveće svetkovine i jedu meso od svake životinje. Pa tako strogi Židovi neće dati svoje dijete u opću pučku školu. Bojali su se da im se dijete ne otuđi od židovske vjere.

Pavao je, dakle, polazio školu koju je uzdržavala židovska općina i u kojoj je poučavao židovski učitelj.

Više od devetnaest stotina godina prošlo je od onoga vremena kad je Pavao polazio u školu, ali mi ipak znademo kakve su onda bile škole i što se u njima učilo. Nigdje na svijetu ne drže se tako uporno starih običaja

kao na istoku. Ima tamo naroda koji još i danas žive isto onako kako je prije nekoliko tisuća godina živio Abraham, koji se od rođenja do smrti drže na vlas onih običaja što ih čitamo u Svetome pismu. Tako su i današnje arapske škole upravo onakve kakve je polazio sv. Pavao, osim što se u njima uči Muhamedov zakon umjesto Mojsijeva.

Više sam puta bio u takvoj školi. Nema tu stola za kojim bi sjedio učitelj, niti klupa u kojima bi se razvrstali učenici. Učitelj se spustio do zemlje i noge svinuo unakrst poda se, a pred njim posjedali istim načinom mališi i poredali se u pokukrug kao polumjesec. Glavna je zadaća škole da nauči djecu Svetome pismu njihovu, koje se zove Koran. Zato pokraj čitanja, pisanja i nešto malo računa, ne uče ništa drugo. Redak po redak Korana piše im učitelj na ploči, a djeca ga prepisuju na pločice što ih drže na krilu. I kad su prepisala koju rečenicu, ponove je vičući na glas tako dugo dok je ne nauče naizust. Pri tom jednako mašu glavom i prigiblju gornjim tijelom. Kad sam ih upitao zašto to čine, odgovoriše mi da tako ide bolje u glavu.

Upravo ovakovu školu polazio je sv. Pavao. Naučio je u njoj čitati, pisati i po gdjekoju knjigu Staroga zavjeta naizust.

Pavlovi roditelji odlučili su poslati sina i na više škole, ali je ipak morao da prije izuči zanat. To se nama ćini čudno, a u ono vrijeme držalo se to ne za sramotu, nego za čast. Dobro su računali stari: ako te danas ne prehrani knjiga, zaradit ćeš rukama svakidašnju kruh. *»Otac, koji ne uči sina kakvome zanatu, zavodi ga na krađu«*, glasila je židovska rečenica. I mnogi su veliki židovski učitelji ili rabini izučili zanat. Glasoviti rabi Johanan bio je postolar. Menahem pekar, a rabi Eliezer kovač. Učenje i zanat bilo je u njihovim očima najbolji lijek protiv grijeha. Prvim su jačali duševne sile, drugim tjelesne, a jedno i

drugo čuvalo ih lijenosti. Tegoban ručni rad naučio ih je povrh toga, da budu s malim zadovoljni.

Za Pavla veli Sv. pismo da je bio šatoraškog zanata. To će reći: naučio je Pavao platno satkati i krojiti, te cio šator sašiti. Grad je Tarz bio na glasu sa svoga grubog ali trajnog platna, koje se po Pavlovoj domovini Ciliciji latinski zove cilicium, a hrvatski kostrijet. Tkalo se ne od lana ni pamuka, već od kozje dlake. U Tarz se, naime, dovozile i kože i dlake silnih koza što su pasle na gori Tauru i po stepama Male Azije. To se tarško platno kao osobito čvrsto upotrebljavalo za jedra na brodovima, za proste sagove, za zastore i šatore. Njih trebaju u nas samo zanatlije na sajmu i vojnici kad na vježbama noće pod vedrim nebom. Na istoku kupuje šator i putnik koji bez njega ne može putovati, i bogataš, da se njime zakloni od sunca, i siromah koji pod njim živi kao naš ciganin.

Ovaj je zanat dobro došao Pavlu, jer je njime zasluživao sve što mu je trebalo za život. Rekao je Spasitelj apostolima neka uzmu od vjernika što im se daje. Kako svaki poslenik prima plaću, tako je pravo da i propovjednici prime nagradu za svoj trud. I sv. Pavao piše svome učeniku Timoteju, da je i svećenik kao i svaki radnik zaslužio plaću svoju. Ali sveti se Pavao nije poslužio tim pravom kako se ne bi činilo da poganima propovijeda vjeru iz sebičnih razloga. Zato govori efeškim starješinama na oproštaju: »*Srebra ni zlata ni ruha ni u jednoga ne zaiskah, kao što sami znate. Jer su ove moje ruke privrijedile što je trebalo meni i ovima koji su sa mnom*«.

Mladost svoju proživio je sv. Pavao u velikim gradovima: Tarzu i kasnije, u Jeruzalemu, pa se priučio na buku i vrevu u njima. Zato ćemo vidjeti kako najradije propovijeda vjeru u najvećim gradovima tadašnjega svijeta: u Antiohiji, Efezu, Korintu i Rimu. Kako je bio dječak bistra oka, duboko mu se usjeklo u dušu sve što

se događalo u velikomu gradu Tarzu. Poput Isusa, koji je tumačio duboke istine kršćanske vjere poredbama o sijaču, o zrnu gorušićinu, o pastiru i ovcama, o čokotu i lozi, tumači sv. Pavao nauku Isusovu poredbama iz života velikih gradova. Vidio je kao dječak kako vojnici stoje na straži s oklopom i kacigom, pa piše kako i kršćani treba da protiv nečistoga budu na straži s oklopom vjere i ljubavi, te s kacigom nade u spasenje. Gledao je kao dječak u Tarzu kako se u velikom kazalištu pod vedrim nebom natječu u trčanju, pa opominje kršćane, neka i oni trče tako kako će ugrabiti nagradu, tj. neka žive tako kako će ih Bog obilno nagraditi na nebu. Promatrao je kako se spremaju borci koji će se boriti pred općinstvom, pa veli kršćanima: »*Obucite se u oružje Božje, da biste se mogli održati od lukavstva đavolskoga. Opašite bedra svoja mačem istine i obucite se u oklop pravde; uzmite štit vjere kojim ćete zaustaviti strelice nečastivoga, i kacigu spasenja uzmite; stražite molitvom i svakim trpljenjem; jer se nama nije boriti s ljudima već s duhovima pakosti*«.

Osim nešto Židova živjeli su u Tarzu pogani. Štovali su boga Baala pod prilikom kipa koji je na podnožju imao natpis: »Jedite, pijte i ljubite; sve je drugo ništa«. Kao da čovjek osim tijela nema i duše, kao da nije ništa više od nijeme životinje! Na određene svetkovine dolazili bi iz okoline da proslave svoga boga. Što se ružno kod slave događalo, kako su se opijali, svađali i ubijali i što su sve radili, ne da se pripovjedati. Motreći kao dječak ova zla, učvrstila se u Pavlu vjera u pravoga Boga. Kad ga je kasnije Isus pozvao da propovijeda poganima, pregnuo je svim silama da ove jadnike izvuče iz kala zloće, te privede na pravu vjeru i bolji život.

KOD GAMALIJELA

Pavao je ljubio svoj rodni grad Tarz, ali je u njemu bio kao tuđinac. Roditelji su njegovi poradi zarade ostavili svoju domovinu, ali je nikad nisu zaboravili. Trgovali su s poganima, ali se nisu s njima miješali. U vjeri, nošnji, hrani i običajima ostali su Židovi i na velike svetkovine išli na poklonstvo u Jeruzalem. Za Jeruzalem kucalo je srce svakoga Židova, bio on ma gdje. Tamo je bio njegov hram, njihov veliki svećenik, njihov glavni sud, pa i najveće židovske škole.

Pavlovi roditelji odlučiše da im sin bude rabin, tj. židovski svećenik i učitelj. Kao svećenik vršit će u bogomolji službu Božju i moliti se za svoj narod. Kao učitelj učit će židovsku vjeru i tumačiti zakon Mojsijev, a u potrebi i po njemu krojiti pravdu. Kad je, dakle, Pavao navršio četrnaestu godinu, poslaše ga u Jeruzalem u više škole da prouči Mojsijev zakon. U tom svetom gradu ostao je Pavao nekoliko godina i proživio svoju mladost. Zato je kasnije braneći se protiv Židova rekao: »*Moje življenje od mladosti među narodom mojim u Jeruzalemu znadu svi Židovi*«.

Danas države dižu više škole i plaćaju učitelje koji u njima predaju. U Pavlovo vrijeme nije bilo tako. Učitelj je otvorio školu na svoju ruku, a plaćali su ga učenici. Kod takvoga jednog učitelja upisao se i sv. Pavao. Ime mu je Gamalijel, a bio je poznat sa svoje velike učenosti, razboritosti i blagosti.

Gamalijela jednako hvale i Židovi i kršćani. Židovi ga zovu slava zakona, tj. slavan tumač židovskoga za-

kona. A naše Sveto pismo kaže za njega da je bio učitelj zakona koga je sav narod poštivao. Svoju razboritost i blagost spram kršćana lijepo je pokazao u Velikome vijeću židovskom. Kad su apostoli poslije uzašašća Isusova propovijedali i činili čudesa, baciše ih zavidne poglavice židovske u zatvor. No anđeo Gospodnji otvori po noći vrata tamnička i izvevši ih reče im: *»Idite u hram i propovijedajte narodu vjeru Isusovu«*. Kad se ujutro sastadoše glavari svećenički da sude apostolima, poslaše sluge u tamnicu da ih dovedu. Ovi se vratiše i javiše im: *»Tamnicu nađosmo dobro zatvorenu i čuvare gdje stoje pred vratima, ali kad otvorismo ne nađosmo unutra nikoga«*. Kad čuše poglavari ove riječi, ne mogahu se načuditi kako se to dogoditi. Uto dođe netko i javi im: *»Eno, oni ljudi što ih baciste u tamnicu, uče narod u hramu«*. Tada otiđe straža i dovede ih pred Vijeće. I zapita ih poglavica svećenički: *»Nismo li vam strogo naložili da ne učite u ovo, tj. Isusovo ime. Napustite ovoga čovjeka«*. A Petar i apostoli odgovoriše: *»Većma se valja Bogu pokoravati koji nam je zapovijedio da propovijedamo njegovu vjeru, nego li ljudima. Bog otaca naših podiže od mrtvih Isusa koga vi ubiste razapevši ga na križ«*. Kad to čuše glavari svećenički vrlo se rasrdiše i htjedoše da ih ubiju. Ali onda ustade u skupštini Gamalijel i zapovijedi da apostoli malo iziđu napolje kako ne bi čuli što će reći. I reče glavarima: *»Pazite dobro, Izraelci, što mislite učiniti s ovim ljudima. Prije ovih dana ustadoše i drugi govoreći da su nešto veliko, pa propadoše, a svi koji ih slušahu raspršiše se. Zato vam velim: prođite se ovih ljudi i ostavite ih. Jer ako je njihovo djelo od ljudi, raspast će se; ako li je pak od Boga, ne možete ga uništiti. Zato pazite da se ne nađete kao oni koji se Bogu protive«*. Onda poslušaše glavari Gamalijela i dozvavši apostole izbiše ih i zabraniše im govoriti u ime Isusovo i otpustiše ih. Tako je Gamalijel spasio apostole od očite smrti

svojom blagošću i mudrošću. Za njegove lijepe riječi nagradio ga je Gospodin Bog. Postao je kasnije i sam kršćanin, a Crkva mu slavi spomen na treći kolovoza.

U Gamalijelovoj školi naučio je Pavao mnogo toga što mu je u cijelome životu bilo od velike koristi. Proučio je cijelo Sveto pismo tako dobro, te se kasnije njime služio kao da čita iz knjige. Naučio je najvećim dijelom koji je pravi smisao Sv. pisma i kako ga treba drugima tumačiti. Sad je dobro znao što zakon Mojsijev dopušta a što zabranjuje. Slušao je što je sve narod njegov doživio i čemu su se Židovi nadali od Mesije kad dođe. A kad je svršio škole, mogao je kod svake židovske općine primiti službu rabina, jer je naučio kako treba vršiti židovsku službu Božju i kako treba lijepo propovijedati.

Kod Gamalijela nije Pavao samo glavu napunio znanjem, već je naučio i srce svoje očuvati čistim. Polazio je ovu školu u onim godinama kad mnogi mladići zapadnu u pijanstvo i druge strasti, poradi kojih se ljuto kaju kad ostare. U to najpogibeljnije vrijeme umio ga je Gamalijel očuvati od stranputica i svrnuti na put kreposti i ćudoređa. Zato je pred smrt svoju mogao mirne duše reći, da je tako živio te mu savjest ne može ništa predbaciti.

Moramo se čuditi kako je nedokučiva promisao Božja uzgajala Pavla od malih nogu da postane kasnije vrijedan apostol Isusov i vrstan propovjednik njegove vjere. Rodio se od židovskih roditelja da uzmogne slobodno pristupiti svakomu Židovu, jer da je podrijetlom bio poganin, ne bi Židovi s njime htjeli ni razgovarati. Školovanjem za rabina dobio je pravo da smije u svakoj židovskoj bogomolji propovijedati. Proučio je židovske običaje, obrede i zakon, pa je Židovima dokazivao iz njihova Sv. pisma kako se na Isusu ispunilo sve što su Mojsije i proroci prorekli o Mesiji. Tako je Židove, koji su se najviše protivili kršćanskoj vjeri, pobijao njihovim oružjem. To je kao kad vojnik ode u neprijateljski tabor

i tamo prouči njihovo oružje i njegov način ratovanja da ga uspješno uzmogne pobijati i pobijediti kad se vrati k svojima. U školi je naučio, a vršeći kasnije službu rabina u Tarzu izvježbao se, kako valja lijepo propovijedati. A što je kasnije progonio kršćane, to ga je poticalo da svim silama što više proširi vjeru Isusovu, ne bi li time ispravio štetu koju je u zaslijepljenosti svojoj učinio Crkvi Isusovoj. Promislivši sve ovo, čovjek mora uvidjeti da ga je Bog po prevelikoj milosti svojoj odabrao za apostola dok je još bio u utrobi svoje majke.

Ne znamo kako je dugo učio Pavao u Jeruzalemu i kuda je krenuo kad je svršio škole. Jedni misle da je otišao u strane zemlje da poput drugih Židova što više pogana obrati na židovsku vjeru. No bit će vjerojatnije da se, položivši ispite za rabina, vratio u svoj rodni grad Tarz i ovdje vršio službu židovskoga svećenika i učitelja.

U Tarzu je ostao sve do godine 34. Tako se desilo da Isusa dok je boravio na ovoj zemlji, nije ni vidio. Da je bio u Jeruzalemu dok su Isusa sudili i propeli, bio bi možda pristajao uz zaslijepljene Židove. A to bi mu kasnije teško palo na dušu kako se gorko kajao što je sudjelovao kod smrti sv. Stjepana i što je progonio kršćane. Pavla, dakle, za javnog djelovanja Isusova nije bilo u Palestini, pa Spasitelja nije vidio ni čuo njegovih propovijedi.

PAVAO GONI KRŠĆANE

Propevši Isusa mislili su Židovi da su njegovu nauku uništili i njegove pristaše raspršili. Ali se ljuto prevariše. Već pedeseti dan poslije uskrsnuća Isusova primilo je tri tisuće Židova vjeru kršćansku. A kad je kasnije Petar kod vrata od hrama izliječio čovjeka hroma od utrobe majke svoje, porastao je broj kršćana na pet tisuća. Znajući da su tome krivi apostoli, počeše ih židovski glavari pozivati na sud i oštro im braniti da više ne propovijedaju.

U to se vrijeme Pavao vratio iz Tarza u Jeruzalem. Tu je saznao, da se pojavila neka nova vjera koja uči da je obećani Mesija već došao. Propovijedaju je apostoli, a našla je među Židovima već mnogo pristaša. To nije išlo Pavlu u glavu. Proučivši zakon i proroke držao je Pavao da će Mesija biti silan i slavan kralj, koji će Židove osloboditi od rimskog jarma i osnovati zemaljsko kraljevstvo koje će potrajati do konca svijeta. A sad evo nove vjere koja uči da se taj očekivani Mesija rodio u betlehemskoj spilji, da je živio kao najveći siromah nemajući kuda da skloni glavu i na koncu da je umro kao razbojnik na križu. I to da je Mesija koga je Bog obećao odabranom narodu i u koga su Židovi stavili sve svoje nade! S te se pomisli Pavao zgrozio. Zato je zamrzio na novu vjeru i držao svakog Židova koji ju primi, za izdajicu odabranog naroda i odmetnika od pravoga Boga koga treba prisiliti da se povrati židovstvu.

Međutim je pored zabrane židovskih poglavica svakim danim rastao broj pristaša nove vjere. Širili su je od nekoga vremena ne samo apostoli, već i njihovi pomoć-

nici, đakoni. Da ove pozovu u pomoć i s njima podijele jedan dio dužnosti i povlastica koje im je predao Isus, došlo je evo ovako:

Prvi su se kršćani u Jeruzalemu ljubili tako, da su i zemaljska dobra dijelili među sobom. Nijedan nije govorio za svoje imanje da je njegovo, nego im je sve bilo zajedničko. Kad bi koji prodao njivu ili kuću svoju, donio je utrženi novac apostolima. Oni su ga pohranili u zajedničku blagajnu iz koje se davalo svakom kršćaninu što je trebao. Tako nije bilo među njima ni jednog siromašnoga. Ali kako đavao posvuda sije sjeme svađe, tako je htio da zavadi i kršćane. Strani Židovi, koji su postali kršćani i došli u Jeruzalem da zadnje dane provedu u Svetoj zemlji, počeše se tužiti na one Židove postale kršćanima, koji su od rođenja svoga živjeli u Palestini, da njihove udovice kod svakidašnjega dijeljenja hrane dobivaju manje. Zato sazvaše apostoli sve kršćane te rekoše: *»Mi se ne možemo baviti dijeljenjem hrane. Nađite dakle, braćo, među sobom sedam poštenih ljudi, punih Duha Svetoga i mudrosti, koje ćemo postaviti nad ovim poslom. A mi ćemo se posvetiti samo propovijedanju riječi Božje«*. Ovaj se prijedlog svidje svima, te izabraše sedmoricu na koje apostoli, pomolivši se Bogu, metnuše ruke, tj. zarediše ih za đakone ili svoje pomoćnike. Prvi između ovih bio je sv. Stjepan, čovjek pun vjere i Duha Svetoga.

Nije sv. Stjepan dijelio samo hranu kršćanima. Primivši sv. red od apostola dvorio je kod službe Božje, dijelio sv. pričest, krstio i propovijedao evanđelje. Da proširi vjeru zalazio je i u kuće i u zbornice židovske. Kako naime danas svaki narod imade u Rimu svoju crkvu ili kapelicu, tako su i Židovi, naselivši se u sve veće gradove rimskoga carstva, imali u Jeruzalemu svoju zbornicu. Jedino u hramu se žrtvovalo, a u zbornicama sastajali bi se Židovi određena kraja ili grada, da tumače

ili slušaju zakon Mojsijev. Oduševljen za nauku Isusovu, zalazio je sv. Stjepan u takve zbornice da što više Židova obrati na kršćansku vjeru. Njegovo propovijedanje potvrdio je sam Bog dajući Stjepanu milost da čini velika čudesa. I kad nisu mogli odoljeti njegovoj mudrosti i pobiti njegovih dokaza da je obećani Mesija Isus, odlučiše ga upropastiti varkom i lažima. Neki iz zbornica što pripadahu oslobođenim rimskim Židovima, te Židovima u gradu Aleksandriji i pokrajinama cirenačkoj u Africi i cilicijskoj i maloazijskoj, pobuniše narod, te uhvatiše sv. Stjepana i dovedoše ga pred Židovsko Veliko vijeće. I podmetnuše lažne svjedoke koji su kazivali: *»Ovaj čovjek ne prestaje huliti na ovo sveto mjesto i na zakon Mojsijev. Jer ga čusmo gdje govori da će Isus razvaliti Jeruzalem i hram te izmijeniti odredbe što ih je ostavio Mojsije«.* Uistinu pak propovijedao im je sv. Stjepan da će Isusova vjera zamijeniti Mojsijevu i napomenuo im da će po riječima Spasiteljevim Jeruzalem biti razoren. Ali hulio nije ni na hram ni na Jeruzalem. I upita ga predsjednik Velikoga vijeća, je li to istina? Tada im sv. Stjepan razloži u duljem govoru kako prava vjera nije vezana na židovske obrede ni na jeruzalemski hram, pa zakon Mojsijev ne mora postojati zauvijek. Već je Mojsiju bio rekao Bog da će između braće njihove podići novoga zakonodavca, tj. Isusa, kog će im trebati slušati. Ali kako su pradjedovi njihovi protjerali i poubijali proroke koji su naviještali dolazak Isusov, tako su i oni izdali Isusa Pilatu i prisilili da ga osudi na smrt, pa tako postali njegovi krvnici. Kad ovo čuše Židovi, škripahu zubima na sv. Stjepana. A sv. Stjepan, komu se lice sjalo kao anđelovo, pogleda na nebo i reče: *»Evo vidim nebesa otvorena te Sina čovječjega tj. Isusa, gdje stoji s desne strane Boga«.* Na to viknuše Židovi od jada, zatisnuše uši svoje da ga dalje ne slušaju, te jednodušno navališe na nj i počeše ga vući iz grada da ga kamenuju.

Kad je tkogod opsovao Boga, zapovijedao je zakon Mojsijev da ga kamenuju. Izveli bi ga izvan zidina da se grad ne obeščasti mrtvim tijelom. Došavši na stratište morali su glavni svjedoci prvi baciti kamen na bogopsovca gledajući da ga pogode u glavu ili u srce. Da mogu bolje udarati, skinuli bi gornje odijelo. Uz njih bili su dužni kamenovati grešnika i svi oni koji su čuli kad je pogrdio Boga. I dok nije osuđenik izdahnuo, bacali su na nj kamenje, te je više puta bio pokriven cijelom hrpom kamenja.

Tako su i sv. Stjepana u svome jadu i bez osude izvukli iz grada da ga kamenuju. Dok je kamenje sa svih strana letjelo na nj, molio se Bogu govoreći: »*Gospodine Isuse, primi dušu moju!*« Zatim kleče na koljena i poput Isusa koji je molio za svoje krvnike, povika glasno: »*Gospodine, ne primi im ovo za grijeh!*« To su bile zadnje riječi. Dogodilo se to, kako pripovijeda stara predaja, na 26. prosinca. Zato Crkva slavi na taj dan uspomenu prvoga ovog mučenika za vjeru Isusovu.

Kod prepiranja, govora i kamenovanja sv. Stjepana sudjelovao je i Pavao. Tu ga Sveto pismo spominje prvi put i veli izrijekom da je odobravao smrt Stjepanovu i čuvao haljine onih koji su ga kamenovali. Rođen od židovskih roditelja, odgojen u židovskoj školi, bio je tvrdo uvjeren da je samo židovska vjera prava. I kako je uz to bio strastvene ćudi, dao se svim silama na to da iskorijeni kršćanstvo u progonu koji ja sada nastao protiv kršćana. U to ime stupio je u službu Velikoga vijeća koje mu je dalo u pomoć svoje sluge. I kako neprijatelj prolazeći zemljom hara polja, pali kuće i ubija ljude, upravo je tako i Pavao u svome bjesnilu pustošio Crkvu Kristovu. Provaljivao je silom u kršćanske kuće, te dao muževe, žene i mladiće vezati i tjerati na sud ili u zatvor. Obilazeći po zbornicama dao je kršćane bez milosrđa, preko svake mjere, tući i batinati, sileći ih tako da se odreknu Isusa ili

dapače da ga hule i proklinju. Gdje nije pomogla batina i bič, grozio se smrtnom kaznom, pa je i na sudu glasao za mnoge da se smaknu. Tako se i na Pavlu ispuniše riječi Isusove: *»Doći će vrijeme kad će svaki koji vas ubije, misliti da Bogu služi«.*

Nedjela što ih je počinio, ljuto su ga pekla u kasnijem životu. Premda je vjeru Isusovu proširio dalje nego itko drugi, ipak piše: *»Ja sam najmanji među apostolima koji nisam dostojan nazvati se apostolom jer sam progonio Crkvu Božju«.* Jedina mu je utjeha, što je to činio ne znajući tko je Krist i ne vjerujući da je obećani Mesija.

Da bar život spase, počeše siromašni kršćani bježati kud je koji mogao i znao. Zakloniše se u krajeve i gradove judejske i samarijske, a kad ni ovdje nisu bili sigurni, potražiše utočište i u stranim zamljama. Tako se domala našlo kršćana u susjednoj Feniciji, na otoku Cipru i u gradu Damasku.

S ovim se bjeguncima širila i vjera Isusova, Kudgod su došli, pripovijedali su kako su u Jeruzalemu stradali poradi nove nauke koju su apostoli potvrdili čudesima. Tako je i smrt Stjepanova i progon Židova i bijes Pavlov mnogo pridonio, te se nauka Isusova raširila kud inače ne bi došla tako brzo. Ali takva je nedokučiva providnost Božja koja znade i od zla stvoriti dobro.

Pavlova zaslijepljenost nije se zadovoljila time što su kršćani protjerani iz Jeruzalema. Zalazio je u okolinu jeruzalemsku i u daljnje gradove da uguši tu, kako je mislio, krivu vjeru. Goreći od mržnje na kršćane i od želje da ih zatre, zatraži od istoga onog Velikog svećenika Kajfe, koji je Isusa osudio na smrt, punomoć da pođe u glavni grad Sirije Damask, gdje je bilo mnogo Židova. Tu će po zbornicama potražiti kršćane i ako nađe koga, dovest će ga svezana u Jeruzalem, bio muško ili žensko.

Dobivši zatraženu pomoć, krene Pavao s nekoliko naoružanih ljudi na put. Da prispije u Damask, trebalo

mu je prevaliti 213 kilometara, a to je još dalje nego cestom iz Zagreba u Rijeku. Danas preleti željeznica taj put za nekoliko sati, a Pavao je potrošio na nj i više od deset dana, jer je putovao pješke, a kao Židov počivao je u subotu. Što neki kažu, da je jašio na konju, to nije istinito. Stari su Židovi bili protiv jašenja na konju, a i Sv. pismo ne kaže nigdje da je Pavao pao s konja. To su izmislili slikari da im slika »Pavlovo obraćenje« bude življa i ljepša. Od Jeruzalema do Genezaretskog jezera ima jedan put kojim sam i ja slijedio sv. Pavla godine 1896. Od Genezaretskog jezera vode do Damaska dva puta: jedan na sjeveroistok preko pustinje, a drugi ravno na sjever preko gore Hermon. Valjda je Pavao krenuo ovim, jer je mnogo kraći.

DRUGO POGLAVLJE

OD OBRAĆENJA DO PRVOG APOSTOLSKOG PUTOVANJA

DAMASK

Damask, kamo se bio uputio sv. Pavao, jest jedan od najljepših gradova na svijetu. Arapi ga zovu biser istoka, alem u pustinji, perje rajskog pauna, odsjev raja. A Turci sebi predočuju sam raj kao mjesto koje je nešto malo ljepše od Damaska. S punim pravom rekao je jedan damaščanski paša otvarajući krasnu novu džamiju: »*Vi ste, Damaščani, već imali četiri čuda više od ostalih ljudi na zemlji: vaš zrak, vašu vodu, vaše vrtove i vaše voće; a sada vam predajem peto: vašu džamiju*«.

Sa zapada i sjevera zaklonila ga gora Antilibanon, sa istoka i juga zaokružila ga pustinja. Vrućina što vlada u pustinji, ublažila je zimu tako te u Damasku nema ni o Božiću veće studeni nego je kod nas u proljeće. Gorski pak zrak i voda rashladila je ljeto tako te nema veće vrućine nego kod nas.

Sav svoj čar Damask ima zahvaliti rijeci Baradi koja teče posred grada. Njezinom su se vodom okoristili Damaščani kako to samo istočnjaci umiju. Sveli su je u vrtove, ulice i kuće. Po svakoj bašći vodi po više prijekopa koji natapaju voćke, polijevaju povrće i osvježuju cvijeće. U vrtu boljega gazde ispod sjenate kolibe mali odvod vode samo zato da mu ohladi dim što ga srče iz nargile. Po svim ulicama ima bunara na pretek. Iz jednih teče voda za svakidašnju porabu, iz drugih prskaju visoko vodeni mlazovi da rashlade zrak. Bogatije kuće imaju takav vodostok i usred sobe, gdje voda pada u ogradu od finog mramora.

Bogatstvo i krasota Damaska leži u njegovim vrtovima. Oni se protežu nekoliko kilometara oko grada. To su zapravo šume od voćaka i lijepoga drveća. U njima se miješaju naranče, limuni, smokve, granate, masline, bademi, kajsije, breskve, orasi, šljive i dudovi sa cipresama, oleanerima, ružama, topolom, divljom smokvom, vrbom, te s dvadesetak metara visokom mrčom i do 12 metara debelom platanom. Milina je pogledati kako se zrelo voće zlati između zelenoga lišća. Još je ljepše vidjeti kako se ispod voćaka vrzu magarci sa košarama na jednoj i drugoj strani hrpta. U njih beru voće da ga prodaju, suše ili naprave voćne sokove, što ih jedu kao slasticu. U ljetu naime žive ponajviše od voća i kruha. Drveće što ne nosi hranjiva ploda, sade poradi sjene i vinove loze. Ona im zadaje malo truda: samo što je okopaju. Po dvanaest kao zmija debelih čokota potjera iz jednoga korijena da se uspne, ne po kolju, već po drveću. A loza se vere s jednoga vrška na drugi i treći i na peti, da se sa šestoga okomito spusti na zemlju. Potrebitu vlagu dobiva trs samo od zemlje, a lišće od obilate noćne rose. Jer od Đurđeva pa sve do Svih svetih nema kiše. Ali zato nije gospodara strah da će mu vinograd potući tuča koju Damaščani i ne poznaju. Poradi neprestana lijepa i topla vremena postaje grožđe vrlo slatko, pa je vino tako jako, da se ne može piti bez vode. Muhamedanci uostalom i ne piju vino nikad, već jedu i prodaju grožđe samo kao voće.

Nema u nas tako lijepa povrća kakvo raste u Damasku. Pa kad bi to bilo samo jedanput! Na istoj se zemlji sadi i kopa krompir i po četiri puta u jednoj godini. Tako Damaščanin ima na svome stolu svakovrsnog svježeg povrća cijele godine.

Nije zato čudo što su se za Damask otimali narodi svih vjekova: Židovi, Asirci, Babilonci, Perzijanci, Grci, Rimljani, Arapi. Godine 1516. osvojiše ga Turci. I dok su

toliki stari i slavni gradovi propali pod turskom vlašću, cvate Damask još i danas, jer neće i ne može propasti nikad.

Davno je tomu što se sv. Pavao zaputio u Damask. Drugi su danas ondje ljudi i druge kuće, ali je način života ostao isti. Na istoku se naime, kako je rečeno, teško nešto mijenja, a baš za Damask vele da je najbolje sačuvao starodrevne običaje. Proputovao sam gotovo sva mjesta u kojima je propovijedao sv. Pavao i boravio sam neko vrijeme u Damasku, pa ću s dopuštenjem čitatelja ocrtati, kako žive ljudi u tome gradu.

Kad sam došao u Damask, činilo mi se da je veliki godišnji sajam ili proštenje.

Po svim ulicama velika vreva i stiska a uz to zaglušna vika i buka. Tako biva svaki Božji dan, zimi i ljeti. Razlog je tomu što istočnjak sve radi na ulici; kuća je njemu samo za odmor. U jednoj ulici kuju kotlari, u drugoj udaraju kovači, u trećoj nabijaju bravari, u četvrtoj stružu stolari. Svaki ima svoju drvenu kolibu kakve postavljaju kod nas na sajmu, u kojoj radi tako te ga svatko vidi i čuje. Na ulici kolje mesar svoje ovnove, kuhar mijesi i kuha, pekar peče, a crnci peru i glade rublje; upravo kao kod nas na sajmu.

Posred ulice tiska se šaroliki svijet. Poludivlji Beduini tamna lica i laka stasa. To su potomci drugog sina Abrahamova, koji jednom ili dva puta u godini dođu iz pustinje u grad da nabave odijela i oružje. Židovi, lijepa lica, jasnih očiju i dugih vlasi, što im ispred uha padaju kao dugi uvojci. Prsa im pokriva duga sijeda brada kao u patrijarhe, a nose se i žive kao njihovi pradjedovi za kralja Davida. Među Turcima, Armenima i Grcima vidi se po koji doseljeni Francuz ili Englez, što ga poznaješ po odijelu. Pokraj napola golih Beduina i otrcanih prosjaka, stupaju gusto zakoprene, u svilu odjevene i zlatom natrpane bule. Jedni ljudi idu svojim putem, a drugi nu-

đaju robu za prodaju. »*Uzmi, brate, Božjeg dara*«, dere se onaj koji prodaje kruh, jer je to osobit dar Božji. »*Okrijepi srce svoje*«, više vodonoša, koji u jarčjem mijehu na leđima prodaje vodu i uz to zvekeće sa dva mjedena tanjurića kojima pobire novce. »*Hrane za lastavice hrane za lastavice*«, tj. za djevojke, kriješti slastičar koji nosi kolače na prostoj dasci. »*Razveseli vjernicu svoju*«, pjeva drugi nuđajući ruže i cvijeće.

Sedam se trgovačkih cesta sastajalo u Damasku. Po njima još i danas dolazi roba u Damask s istoka i sa zapada. Kad je istočnjak prodao svoju robu, natovarit će svoj čopor deva robom sa zapada, pa krenuti kući. Tako je Damask pun svakovrne robe kojom su nakrcani takozvani bazari i čaršije. Sedlari prodaju sedla počevši od najprostijih od gola drva do najskupocijenijih zlatom i srebrom vezenih. Cipelari snabdjeli su svoje šatore obućom svake vrsti i boje. Za Beduine imaju samo potplate od tvrde devine kože, koje se preko nogu vežu likom; za seljake opanke, a za njihove starješine visoke čizme od crvene kože; za bogataše lake cipele žute i smeđe boje, a za bule zlatom vezene svilene papuče. Znamenite su trgovine s lijepo tkanim svilenim platnom koje se zove damast, a još više svilom koje kod nas ima samo u Švicarskoj. Zlatari prodaju nazuvke što ih žene nose na gležnju, minđuše što se prikopčaju na lijevu nosnicu. A tko bi izbrojio kakve sve slastice prodaju slastičari. Šerbet im je hladan kao led, ali ne od leda, toga nema, već od snijega koji zgrću na četiri sata dalekoj gori, gdje ga ima i usred ljeta. Da im se ne ratopi, umataju ga u debele vunene krpe.

Prolazeći kraj koje trgovine odmah ćeš raspoznati sjedi li u njoj Židov, kršćanin ili Turčin. Grci, Armenjani i Židovi nude svoju robu i sile te da što kupiš. Gdjekoji je dapače pripravan da ti dade fes, sablju ili ćilim »badava«, ako mu dadeš za uzdarje stvar što vrijedi dvaput

dok mu Alah pošalje kakva kupca. Neprestano moli i jednako prebire svoje čislo. Kad ujutro otvori dućan moli se Bogu: *»Oj, Ti Ostvaritelju i začetniče svega dobra, pospješi danas trgovinu moju«*. Ako je što prodao, i opet uzdignutim očima zahvaljuje Bogu.

Kad sunce zađe, cio grad kao da je obamro. Zanatlije i trgovci zatvaraju dućane i zalaze u svoje kuće. Te su spolja priproste i trošne, ali unutra grli se istočni sjaj sa zapadnom raskoši. Jer na Istoku nije nitko siguran za svoj imetak i život; imaju obično jako okovana vrata koja su jedan metar široka i dva visoka. Zaviriš li u dvorište, ustavit će ti se oči na zidu koji je nekoliko koraka podignut iza kućnih vrata da znatiželjni ljudi ne zaviruju u dvorište. A kad obiđeš taj zid i stupiš lijevo ili desno u prvu sobu, zapanjit ćeš se. Pod je sastavljen od mramornih pločica svakih boja, koje su umjetno poredane u okruge i zvijezde. Pokriven je perzijskim ili arapskim ćilimom koji stoji nekoliko stotina. Zidovi su obloženi mramornim pločama a strop ukrašen umjetnom rezbarijom. Usred sobe bunar iz kojega ljeti pršti voda, da rashladi zrak. Okolo zidova skupocjene sofe na kojima po danu sjede, a po noći spavaju, jer istočnjak ne zna što je postelja. Nasloni, sofe i mali stolić po sobi bogato su ukrašeni umetnutim sedefom i krcati finim posuđem od mjedi, bakra i srebra.

Kad je Pavao polazio u Damask, stanovali su u njemu pogani i Židovi. Početkom 20. st. broji Damask oko sto pedeset tisuća duša. Od ovih je bilo četiri petine Turaka koji su imali sedamdeset velikih i sto osamdeset malih džamija. Najveća i najljepša je nekadašnja crkva sv. Ivana. Židova je bilo do pet tisuća. Oni se mole Jehovi u svojih četrnaest bogomolja. Kršćani su u Damasku mnogo pretrpjeli u prošlosti od Turaka. Godine 1860. malo te ih nisu zatrli posve. Dne 9. 10. i 11. srpnja popalili su onaj dio grada u kom stanuju kršćani i ubili svakoga koga

su ulovili. U hrpama po ulicama su ležale lešine siromašnih kršćana. Nekoliko stotina bilo se zaklonilo u crkvu. Zato su je Turci zapalili i opkolili, pa kad je koji kršćanin htio pobjeći, bacali bi ga živa u vatru. Preko šest tisuća kršćana poginulo je u ta tri dana, a spasili se samo oni, koji su pobjegli u kuću engleskog ili njemačkog konzula.

OBRAĆENJE

Kad je patrijarh Jakov na smrtnoj postelji blagoslovio svoje sinove, reče najmlađemu: *»Benjamin je vuk grabežljivi, jutrom jede lavove, a večerom dijeli plijen«.* Vele sv. oci, da se ovo proroštvo od riječi do riječi ispunilo na sv. Pavlu koji je bio potomak Benjaminov. Prije obraćenja progonio je ovce Kristove kao grabljivi vuk, a poslije obraćenja prikupio je stadu Kristovu najviše ovaca i uzgajao ih kao najbolji pastir.

Čuli smo kako je Pavao progonio kršćane, pa da vidimo kako se obratio u najboljeg pastira.

Bilo je baš oko podneva kad se Pavao približavao Damasku. Već je vidio zidine starodrevnoga grada i još deset časova trebalo mu je da stigne do gradskih vrata. Najednom obasja Pavla i njegove pratioce svjetlost jača od sunčanoga sjaja. Bila je to svjetlost nebeske slave u kojoj Isus kraljuje. Od silnog straha padoše svi na zemlju. Ležeći ničice začuje Pavao na židovskom jeziku riječi: *»Savle, Savle, zašto me progoniš?«* Govorio je to uskrsli Isus. Nije, doduše, Pavao progonio Isusa, jer Pavlova ruka nije mogla doseći do Boga, ali je Pavao progonio vjernike Isusove, pa su muke što su ih trpjeli kršćani poradi Isusa, boljele i samoga Isusa. Mjesto da ga kazni poradi tolikih zala što ih je učinio njegovoj Crkvi, javio mu se Isus bolnim glasom i blagim ukorom. Tako evo govori dobrota sa zlobom, ljubav s mržnjom, nebeski Isus sa svojim najvećim neprijateljem Pavlom.

Pavao nije Isusa nikada vidio pa ga nije mogao ni poznavati. Znao je samo toliko da on mora biti neko više

biće, kad je okruženo takvim sjajem. Zato zapita dršćući: *»Tko si ti gospodine?«* A Isus mu odgovori: *»Ja sam Isus koga ti progoniš«*, i doda: *»Teško ti je protiv bodila praćati se«*. Na istoku je bič ili korbač samo za ljude. Svaki stražar koji straži na ulici, ima u ruci veliki pleteni bič kao naš čordaš, pa će njime učiniti red ako se ljudi posvade ili potuku. Neposlušno blago podbadaju dugom debelom batinom koja je na kraju okovana gvozdenim šiljkom, a zove se ostan ili bodilo. Kad Arapin ore, drži desnom rukom ralo a lijevom bodilo kojim podbada magare ili devu. Tvrdokorna životinja odbija stražnjom nogom, a onda još gore po nju. Na to je mislio Isus gornjim riječima, a htio je reći da bi Pavlu bilo pogubno protiviti se objavi i opomeni Isusovoj. Te su riječi osudile današnji bijes Pavlov protiv kršćana i potvrdile ono što su govorili kršćani: da je Isus uistinu uskrsnuo od mrtvih, da živi i kraljuje na nebu i da je on Židovima obećani Mesija. Zato je Pavao skrušen i ponizan bio pripravan pokoriti se i stupiti u službu onoga koga je dosada progonio, te je rekao: *»Gospodine, što hoćeš da činim?«* Tako se evo Pavao obratio od neprijatelja kršćanstva u vjernika Isusova, od grabežljiva vuka u blago janje. A dobri Spasitelj, koji je pripravan da svakoga primi koji se od srca kaje, odgovori: *»Ustani i uđi u grad, pa će ti se kazati što ti treba činiti«*.

Pratnja Pavlova oporavivši se od prvog straha ustade. Vidjeli su svjetlost jasniju od sunca, ali Isusa nisu opazili. Stoječki su slušali, kako netko govori, ali nisu razabrali što govori. Isusovo je prikazanje bilo namijenjeno samo Pavlu.

Kad je Pavao ustao da izvrši zadnje Isusove riječi, bio je slijep. Uzalud je nastojao otvoriti oči koje kao da nisu htjele gledati ovaj svijet, jer su ugledale sjaj nebeski. I srsi prođoše Pavlove pratioce kad su vidjeli kako tetura i širi ruke da koga prihvati. Priskočiše mu u pomoć i primivši

ga ispod ruke uvedoše Pavla laganim korakom u Damask.

Mjesto gdje se Pavao obratio udaljeno je deset časaka hoda od gradskih bedema, a nekih četrdeset koračaja od današnjeg kršćanskog groblja. Sam događaj bio je tako znamenit za kršćansku vjeru da mu Crkva slavi spomen svake godine na 25. siječnja.

Rečenica: čovjek snuje a Bog određuje, ispunila se i ovdje. Mislio je Pavao da će doći u Damask pun mržnje na kršćane, a došao je kao ponizan učenik Isusov. Nadao se oholi farizej da će kao izaslanik Velikog vijeća dostojanstveno unići u grad sa svojom pratnjom, a unišao je kao slijepac dršćući i prislanjajući se o svoga vodiča. Nadao se da će pretažiti bogomolje i dati kršćane vezati, a sada, evo, uvedoše njega kao sužnja Kristova.

U Damasku dovedoše Pavla u ulicu koja se zove Ravna i predaše ga u kući nekog Židova koji se zvao Juda. Još i danas nosi ta ulica isto ime, premda nije ravna; zakrivili su je gradeći nove kuće. Nekoć je bila dva kilometra duga i prosijecala grad od zapada k istoku. Lijepi stupovi, od kojih ima još i danas ostataka, dijelili su je u tri dijela, srednji je bio za pješake a desni i lijevi za kola. Svakidašnja buka i vreva nije smetala Pavla da puna tri dana proboravi u potpunoj samoći. Sljepoća očiju pomogla mu je da sabrano i ozbiljno promišlja o zaslijepljenosti u kojoj je dosad živio. A duboka bol duše poradi nedjela što ih je počinio, nije mu dala da tri dana išta jede ili pije. Pomisao da je progonio samoga Boga i pristaše njegove, parale su srce Pavlu.

Nije teško pogoditi kakve se misli rađahu u Pavlovoj glavi i kakva su čuvstva obuzimala njegovo srce. *»Taj je, dakle, Isus, koga su Židovi propeli«*, razmišljao je Pavao, *»uistinu uskrsnuo jer se meni ukazao i sa mnom razgovarao. I valjda je pravi Bog, jer nijedan čovjek ne može se probuditi od mrtvih po svojoj moći. Svojim*

uskrsnućem potvrdio je što je za života rekao da je pravi Sin Božji i da je Židovima obećani Mesija. Židovi su, dakle, ili okorjeli ili zaslijepljeni, kad neće da ga priznaju za Mesiju i prime njegovu vjeru. A živa je istina ono što kršćani vjeruju i uče«. Pa te je kršćane prave i zdrave on progonio, mučio i još silio da proklinju Isusa. Što je Pavlu poslije ovakvih misli preostajalo, nego da uzdigne ruke i duše prema nebu, s kojega mu se Isus ukazao, pa da jecajući kaže: *»Isuse mili, vjerujem, da si pravi Sin Božji. Ne mogu ti dosta zahvaliti, što si meni navrijednu dao da upoznam pravu vjeru, pa me tako izliječio od zaslijepljenosti i obratio na pravi put spasa. Ufam se u dobrotu Tvoju, da ćeš mi oprostiti, što sam progonio vjerne Tvoje. A ja Ti obećajem da ću živjeti samo za to da Židove i pogane privedem k vjeri Tvojoj. Za Tebe i Tvoju ću vjeru živjeti i umrijeti«.* Ovako je otprilike tri dana razmišljao i molio Pavle. I Bog je njegovu molitvu uslišao.

U jednoj pokrajnoj ulici grada Damaska, nedaleko od Ravne ulice, stanovao je neki čovjek koji se zvao Ananija.

Štovali su ga svi Židovi u Damasku jer je bio veoma pobožan. Dok je taj Ananija jednom molio, javi mu se Gospodin i reče: *»Ananija!«* A on upoznavši glas Božji, odvrati: *»Evo me, Gospodine«,* tj. spreman sam da činim, što mi zapovijedaš. I reče mu Gospodin: *»Ustani i idi u ulicu koja se zove Ravna i potraži u kući Judinoj Tržanina po imenu Savle, jer se on meni moli«.*

Isti čas dok je Gospodin ove riječi govorio Ananiji, vidio je Pavao u objavi jednog čovjeka kojemu je bilo ime Ananija, kako je ušao u njegovu sobu, metnuo na nj ruke i kako je on na to progledao. Tako se Bog u isto vrijeme javio i Pavlu i Ananiji da jednog s drugim upozna. No, kako je objava Gospodinova razveselila Pavla, tako su riječi Gospodnje ustrašile Ananiju. Zao glas o Pavlu bio je stigao u Damask prije nego on sam. Kršćani, koji su

pred Pavlovim bjesnilom pobjegli u Damask, pripovijedahu kolika je zla počinio Pavao Crkvi u Jeruzalemu. A kad je Pavao došao s pratnjom u Damask, brzo se razglasilo da i ovdje namjerava progoniti kršćane. Ne znajući da se Pavao obratio na putu, reče Ananija: *»Gospodine, čuo sam od mnogih za toga čovjeka, kolika je zla počinio kršćanima u Jeruzalemu. I ovdje ima ovlast od poglavara svećeničkih da veže sve koji zazivaju ime Tvoje«*, tj. koji se klanjaju Isusu. A Gospodin odvrati: *»Idi, jer sam ja tog čovjeka odabrao da propovijeda vjeru moju poganima i kraljevima i sinovima Izraelovim. I ja ću mu pokazati koliko mu valja trpjeti za ime moje«*. Ovim je riječima htio Isus reći: jer je Pavao progonio kršćane, valjat će mu mnogo trpjeti, da tako zadovolji za grijehe svoje i potvrdi svoju ljubav prema njemu. I sada je Gospodin objavio Ananiji što se s Pavlom dogodilo na putu.

Iza toga pođe Ananije u kuću koju mu je Gospodin označio i nađe Pavla, kojemu je tijelo oslabilo od posta, a srce bilo skrušeno od kajanja. Metnuvši na nj ruke reče mu ljubazno: *»Savle, brate, Gospodin Isus, koji ti se javio na putu kojim si išao, posla me da progledaš i da se napuniš Duha Svetoga«*. U taj čas padoše s Pavlovih očiju kao ljuske i progledavši vidje pred sobom onog čovjeka kojega mu je Bog prikazao u objavi. Ugledavši poslanika Božjega, pade Pavle od velikog poštovanja ničice na zemlju po istočnjačkom običaju. A Ananija nastavi: *»Bog otaca naših odabra te da upoznaš volju njegovu i da vidiš Isusa koga su Židovi osudili kao zločinca, a koji je bio pravedniji od svih, i da čuješ glas iz usta njegovih. Učinio je to zato da propovijedaš svim ljudima što si vidio i čuo. I sada šta oklijevaš? Ustani i krsti se i operi se od grijeha svojih zazvavši ime njegovo, tj. povjerovavši u Isusa«*. A Pavao ustade i pošto je ispovijedio da vjeruje da je Isus pravi Bog, bude pokršten. Pavlovo krštenje bilo je samo

vanjski znak i pečat njegova obraćenja. Postao je, naime, kršćanin još prije nego je stigao u Damask, ali je trebalo da uđe u Crkvu Isusovu redovitim putem, po sv. krstu. Poslije ovoga čina saznadoše i kršćani u Damasku da je Pavao, koga su se toliko bojali, postao njihov brat.

Pokazuju danas u Damasku jednu malu prljavu džamiju koja stoji, kako vele, na onom mjestu gdje je Ananija krstio sv. Pavla. Koje sreće kad bi se to i dokazati moglo! Pokraj Betlehema i Kalvarije bilo bi to mjesto veliko svetište za kršćane.

Tek što je bio kršten, htjede Pavao i činom dokazati svoju ljubav prema Isusu. Ne mareći za pogibelj ili psovke, zalazio je u bogomolje i počeo Židovima dokazivati da je Isus sin Božji i obećani Mesija. A Židovi se snebivahu od čuda. Ne znajući kakva se promjena dogodila s Pavlom pitahu: »*Nije li ovo onaj što je progonio kršćane u Jeruzalemu; nije li došao ovamo da ih veže i odvede na sud glavarima svećenićkim?*« Pavla to nije smetalo. Kao da želi nadoknaditi vrijeme što ga je proživio u zabludi i popraviti nepravdu koju je učinio kršćanima, sve je većma zabunjivao Židove dokazujući da je Isus uistinu obećani Spasitelj svijeta.

U ARABIJI

Neznadan i silan preokret zbio se s Pavlom pred Damaskom. Židovsku je vjeru usisao tako reći sa majčinim mlijekom. U školi Gamelijevoj bio je naučio da će Mesija osnovati silno kraljevstvo na ovoj zemlji i u tome kraljevstvu da će gospodariti samo Židovi, a svi ostali narodi robovati. Zato je bio pregnuo svim žarom da uništi tu »ludu vjeru« koja je, Židovima na sramotu, učila da je Mesija već došao.

A sada, kad je uskrsnuloga Isusa vidio u nebeskom sjaju svojim očima i s njim razgovarao, uvjerio se da je bio na krivome putu. Židovska je vjera bila samo priprava za Mesiju, a prava vjera jest samo ona koju je učio. Valjalo mu je ostaviti što je dosad ljubio i za što je živio, a prigrliti ono što je mrzio i što je progonio. To je bila tako nagla promjena za Pavla da je odlučio da se makne iz gradske buke i skloni u samoću. Trebalo mu je mira da se sabere. Goreći poslije obraćenja od ljubavi prema Kristu, pripovijedao je Židovima, da mu se Isus ukazao i s njim razgovarao pa ih pozivao da i oni prime kršćansku vjeru. Ali Židovi ne htjedoše promijeniti svoju vjeru na osnovu onoga što je Pavao doživio pred Damaskom. Trebalo im je potanko dokazati iz Svetog pisma da se na Isusu ispunilo sve što su njihovi proroci prorekli o Mesiji. Na te dokaze nije Pavao bio ovaj čas spreman.

Ovi su razlozi potaknuli Pavla da se poslije nekoliko dana skloni u pustinju i za svoju veliku zadaću valjano pripravi. Tako je poslije obraćenja otišao u samoću i to, kako sam veli u Arabiju.

Arabija je velika zemlja. Obuhvaćava veliku pustinju koja je Palesini na istoku, zatim današnji Arapski poluotok, na kojemu žive Arapi, i napokon Sinajski poluotok, po kojemu su putovali Židovi. Kako sv. Pavao ne kaže pobliže u koji je kraj Arabije otišao, teško nam je označiti mjesto u kojem je samotovao. Jedni misle da se sklonio u pustinju nedaleko Damaska, jer je vrativši se iz samoće opet počeo propovijedati u Damasku. Drugi vele da se sputio sve do brda Sinaja, jer je to mjesto na kojemu se Bog više puta javljao ljudima. Na Sinaju se sklonio i prorok Ilija da se sabere.

U pustinji pripravljao se Pavao za svoje zvanje molitvom, postom i čitanjem svetih knjiga. Molio je da zahvali Bogu što se njemu nevrijednome ukazao; postio je da čini pokoru što je progonio kršćane. A čitajući svete knjige pripravljao se kako će Židovima dokazati da je Isus obećani Mesija. Proučavajući Sveto pismo bio je na veliko svoje čudo opazio kako su proroci prorekli ne samo da će Mesija biti slavan kralj, već da će i trpjeti i umrijeti. Prosvijetljen milošću Božjom vidio je sada Sv. pismo u posve drugom svjetlu nego su ga tumačili Židovi. No iz knjiga Staroga zavjeta nebi Pavao nikad naučio cijele nauke Isusove. Po onome što je propovijedao poganima i što je pisao u svojim poslanicama, vidimo da je potanko poznavao i ono što je Isus učio i što je na ovoj zemlji doživio. A ipak nitko toga nije sv. Pavlu propovijedao. Kad su neprijatelji njegovi pobunili Galaćane da Pavao nije pravi apostol, jer Isusa nikad nije vidio dok je u čovječjem tijelu boravio na zemlji, piše im Pavao da je i on pravi apostol upravo tako kao i drugi. Razlika između njega i drugih je samo u tome što su oni prije pozvani za apostole, a on nešto kasnije. Iz ovoga vidimo jasno da je sam Isus učio sv. Pavla dok je bio u Arabiji. No nije ga Isus učio onako kao ono pred Damaskom, već u objavi. Kako je, naime, u Starome zavjetu Bog na-

dahnuo proroke, te su napisali tajne vjere kojima se iz svoje glave ne bi nikada dosjetili, tako je nadahnuo i sv. Pavla, te mu objavio mnoge zgode iz svoga života, mnogu nauku i tajnu koju je sv. Pavao kasnije naučio. Tako je između Isusa i sv. Pavla postojao u pustinji neki duhovni razgovor. Što iz svetih knjiga, što po objavi naučio je Pavao, da je Isus pravi Sin Božji, koji iz ljubavi spram roda ljudskoga uzeo čovječje tijelo da svijet pouči u pravoj vjeri i da ga pomiri s Bogom. U to ime umro je sramotnom smrću na križu da rod ljudski otkupi od grijeha i da mu otvori vrata u nebo. Uvidio je da je istina da će Isus biti silan kralj, ali kraljevstvo negovo neće biti zemaljsko već nebesko. Njegova će se Crkva proširiti po cijelome svijetu i postojati do vijeka. Razabravši ove tajne kraljevstva Božjega, duboko je požalio Židove što neće da priznaju Isusa za Mesiju i tvrdo odlučio, da će najprije njima propovijedati vjeru u Isusa, ne bi li im otvorio oči i doveo ih na pravi put.

Petra, Ivana i druge apostole učio je Isus kao što učitelj uči djecu u školi, živom riječi tri godine. Upravo toliko vremena učio je i sv. Pavla duhovnim načinom, objavom. Pa kad je Pavao tri godine proživio u pustinji, osjetio je da je dosta jak da Isusovu vjeru propovijeda Židovima i poganima, učenima i neukim ljudima. Zato se vrati u ono mjesto gdje je počeo svoje apostolsko djelovanje, u Damask.

Pitat ćete možda; a kako se Pavao zaklonio u pustinji i od čega je živio? Obično ljudi misle da je pustinja nepregledna ravnica na kojoj nema ništa do pijeska. Nije to tako. Pustinja je neplodno tlo puno pijeska i kanjema, ali ima tu i visokih brda i dubokih dolina, po kojima u proljeće nikne trava. Mjesec sam dana na devi putovao po Sinajskoj pustinji i uvjerio se da je Pavao ovdje mogao lijepo živjeti bez ikakve ljudske pomoći. Podno Sinajske gore ima dosta spilja, u kojima su nekoć stanovali pus-

tinjaci. U jednu ovakvu spilju mogao se zakloniti i sv. Pavao. Ali tko je taj sretnik koji bi mogao reči: baš u ovoj boravio je sv. Pavao? Ispod gore ima uvala gdje raste i hranjivo bilje i voće, kojim se sv. Pavao mogao hraniti. Povrh toga dolaze u te krajeve Beduini sa svojim stadom na pašu. Njima je Pavao, kao izučeni šatoraš, tkao ćilime i šatore, kojih mnogo trebaju. Stanujući u špilji, a hraneći se plodovima, svojim je rukama privrijedio ono malo što mu je još za život trebalo.

POVRATAK U JERUZALEM

Vrativši se u Damask počeo je Pavao propovijedati po židovskim bogomoljama. Sadašnje njegove propovijedi silno su se razlikovale od nekadašnjih. Prije je propovijedao da je Isus uskrsnuo jer mu se živ ukazao (na putu), pa poziva Židove da vjeruju njegovim riječima i prime kršćansku vjeru. Sad je iz Svetoga pisma dokazao da je Bog dao Židovima zakon samo zato da ih pripravi za dolazak Mesijin. Razlagao im je kako je već Mojsije pisao da će stari zakon prestati i mjesto njega doći novi koji će trajati do konca svijeta. Donijet će ga obećani Mesija za koga su proroci toliko puta prorekli da će umrijeti sramotnom smrću. Razlagao im je ta proroštva i pokazivao kako su se sva na vlas ispunila na Isusu. Ako, dakle, žele da se spase, neka prigrle vjeru da je Isus obećani Mesija i prime nauk njegov. Sve im je to kazivao tako jasno, te ga nisu mogli pobiti. I nema sumnje da je svojim propovijedima obratio i pokrstio mnogoga Židova. Ali velika većina njih ne htjede ni čuti da bi njihov obećani Mesija mogao biti Isus. Ne mogavši Pavla pobiti razlozima, zaključiše da ga ukone silom, to jest da ga ubiju.

Damask je u to vrijeme pripadao arapskom kralju Areti koji je u gradu imao svoga namjesnika. K njemu dođoše Židovi i optužiše Pavla da buni ljude protiv njihove vjere. Židovi su, naime, kao dobri trgovci mnogo pridonijeli blagostanju onoga grada u koji su se naselili. Zato su im pogani zajamčili, da mogu podići svoje bo-

gomolje i slobodno ispovijedati svoju vjeru. Tko bi ih smetao, toga bi kaznila poganska oblast. Na toj osnovi zahtijevali su Židovi da kraljev namjesnik Pavla uhvati i ubije. I namjesnik pristade. Da mu ne uteče, postavi na sva gradska vrata straže koje su poznavale Pavla. U isto vrijeme počeše ga tražiti po gradu. Kad su za to saznali kršćani, spustiše Pavla u košare na užetu s prozora jedne kuće koja se bila naslonila na gradski zid. Ovakvih kuća, gdje koračiš i preko prozora pa si odmah na gradskome bedemu, ima u Damasku i danas. I meni su pokazivali jedan takav prozor na koji je utekao sv. Pavao. No, nije Pavao utekao na taj prozor koji danas stoji, već ili je to ono mjesto kuda se Pavao spustio, ili je kroz takav prozor umakao.

Kad se Pavao spustio, mogla ga je još uvijek opaziti sa bedema gradska straža i progoniti. To se na sreću nije zbilo. Pripovijedaju da je jedan vojnik prepoznao Pavla i da mu je kod bijega još pomogao, pa da je to platio životom. Nad grobom tog vojnika sazidana je kapelica nedaleko Damaska. Tijelo mu leži u kamenu lijesu, oko njega gore uljanice, jer kršćani štuju tog vojnika kao sveca. Nešto podalje od te kapelice, pokraj kršćanskoga groblja, pokazuju spilju, gdje se sv. Pavao sakrio za prvi čas. Nekoć se i nad tom spiljom dizala crkva, kojoj se danas vide samo ruševine.

Tako je u istome gradu gdje je Pavao prije svoga obraćenja mislio progoniti kršćane, prvo progonstvo snašlo njega samoga. Bio je to samo početak onoga što je Pavao, po riječima Isusovim, imao da pretrpi za ime Njegovo.

Umakavši sigurnoj smrti krenuo je Pavao ravno u Jeruzalem. Vukla ga je onamo, kako sam kaže, želja zemaljskom namjesniku Onoga koji mu se ukazao na putu, svetom Petru. Znao je da je Isus postavio Petra glavom svoje crkve pa je smatrao svojom prvom duž-

nošću, da mu se predstavi i pokloni, pa da mu kaže kako ga je Gospodin pozvao za apostola.

Koliko razlika između Pavlova polaska i vraćanja u Jeruzalem! Kad je ono prije tri godine polazio u Damask, putovao je ponosan kao izaslanik Velikog vijeća pod oružanom četom. Sada se vraća kao bjegunac, ogledava se plašljivo na svaki šušanj nije li ga stigla kakva potjera iz Damaska, i uklanja se ljudima u strahu da ga ne bi zaustavili.

Pa ipak, kako je sretan! Putujući u Damask plamtio je mržnjom na kršćane. A sad, evo, pokraj svega straha za život gori mu srce od zahvalnosti i ljubavi prema Spasitelju. Nema jedne stranice u njegovim poslanicama gdje toj ljubavi ne bi dao oduška kadgod spominje ime Isusovo. »Tko će nas rastaviti od ljubavi Božje? Nevolja ili tjeskoba ili glad ili golotinja ili pogibao ili progon ili mač? Sve ovo svladavamo poradi Onoga koji nas je ljubio. Uvjeren sam da me ni smrt, koje se čovjek najviše bolji, ni život, koji je čovjeku najmiliji, ni zli duhovi, ni sadašnjost ni budućnost, ni visina ni dubina, ni drugi ili kakva stvar, ne može rastaviti od ljubavi Kristove.«

Ovakvim je čuvstvom hrlio prema Jeruzalemu gdje je mislio da će ga kršćani sada objeručke dočekati i s veseljem primiti. Ali gdje je taj čovjek koji se nije ljuto prevario u svojim nadama? Tako se ovaj put dogodilo i Pavlu. Još i sad nije među kršćanima jenjao strah pred njegovima imenom. Toliko je pozatvarao mnoge i pogubiti dao, a koliki su morali ostaviti svoje kuće pred njegovim bjesnilom. Neki su, doduše, govorili, prije tri godine, da se Pavao obratio, ali odonda mu se zameo svaki trag. Posve je, dakle, razumljivo da su kršćani plašljivo uzmaknuli kad im se Pavao pokušao približiti. Sjećajući se riječi Isusovih: *»Čuvajte se onih koji dolaze k vama u ovčjem odijelu a izunutra su vuci grabežljivi«,* držali su

Pavla za uhodu koji hoće, da ih izda i upropasti. Evo, kako teško Bog kuša i svoje odabranike. K Židovima, starim svojim prijateljima, Pavao nije smio poslije obraćenja, a novi, kršćani, nisu za nj htjeli ni čuti.

U velikoj neprilici obratio se Pavao na svog starog znanca, sv. Barnabu. S njime je još od mladih dana zajedno polazio Gamalijelovu školu. Poznavajući Pavla ko iskrena i poštena čovjeka, povjerava Barnaba njegovim riječima i dovede ga pred apostole Petra i Jakova mlađega. Drugi su apostoli bili u to vrijeme zabavljeni propovijedajući vjeru po Palestini. Na jamstvo Barnabino primiše ga oni kao prijatelja i brata. Sad je Pavao ispričao sv. Petru kako mu se Isus ukazao, kako ga je Ananija krstio i što ga je Spasitelj objavom učio u pustinji. A Petar je opet kazivao sv. Pavlu kako je Isus učio apostole to isto dok je boravio među njima. Uvidjevši da je sam Bog poučio Pavla u kršćanskoj vjeri i saznavši da ga je pozvao za apostola, zaredio ga je sv. Petar za biskupa. Kako ga je naime Ananija redovitim putem po sv. krstu primio u Crkvu, tako mu je sv. Petar redovitim putem, rukopoloženjem, podijelio ona prava što ih je Isus dao dvanaestorici apostola. Petar i Jakov upoznaše Pavla i s ostalim članovima Crkve koji su ga sada radosno primili u svoju sredinu i hvalili Boga što ga je po velikoj svojoj milosti obratio.

Još prije nego je Pavao ušao na gradska vrata u Jeruzalem, morao je proći kraj onoga mjesta gdje je sv. Stjepan bio kamenovan. Kako je ovdje skrušeno molio, a možda i plakao što je kod njegove smrti sudjelovao! — premda Sv. pismo o tom ne veli ništa. Isto tako ne veli Sv. pismo ništa da se Pavao javio blaženoj Djevici Mariji. Ali nema sumnje da je i to učinio. Kako bi mogao propustiti da ne vidi majku Onoga koji ga je odabrao za svoga apostola!

Da pokaže kako je dušom i tijelom postao kršćanin, zalazio je sv. Pavao u židovske zbornice i propovijedao da je Isus obećani Mesija. Ali kako Židovi nisu nekoć poslušali sv. Stjepana, tako nisu ni Pavla. Žar kojim je propovijedao, neoborivi njegovi dokazi izazvaše protiv Pavla sličnu buru kao u Damasku. Zato zaključiše Židovi da ga ubiju. Kad su to saznali kršćani, zabrinuše se uvelike za Pavlov život. Poznavajući bijes židovski navališe na Pavla molbama da se što prije ukloni iz Jeruzalema. Ali Pavao ne htjede o tom ni da čuje. Iz Damaska je otišao da vidi sv. Petra, u Jeruzalemu je htio svakako ostati da što više članova privede stadu Kristovu upravo na onome mjestu gdje je nekoć toliko škodio Crkvi. Uto pomogne kršćanima sam Bog.

Kad se Pavao molio u hramu da se njegova braća obrate zanese se duhom. To će reći: duša njegova kao da je za čas ostavila tijelo i Pavao niti je čuo niti vidio što se oko njega zbiva. U tom stanju začuje glas Isusov: *»Pohiti i izađi iz Jeruzalema jer neće primiti tvoga svjedočanstva za mene, to jest, neće te poslušati«*. A Pavao se branio: *»Gospodine«*, reče, *»sami znadu da sam ja zatvarao u tamnicu i zlostavljao po bogomoljama one koji vjerovahu u Tebe, i kad se prolijevaše krv sv. Stjepana mučenika Tvoga, bijah nazočan i pristajah uz smrt njegovu i čuvah haljine onih koji ga ubijahu«*. Tim je Pavao htio reći: *»Ja mislim da sam najzgodniji da Židovima u Jeruzalemu propovijedam. Baš zato što znadu, da sam prije bijesnio protiv kršćana, mogu vidjeti da sam se iz dubokoga uvjerenja obratio na kršćanstvo. Zato mislim da će mene najprije poslušati«*. Znao je Gospodin Isus da se Pavao vara. Zaslijepljeni jeruzalemski Židovi držali su Pavla za odmetnika od njihove vjere, pa bi zato upravo njega najmanje poslušali. Zato dokrajči Isus ukratko: *»Idi, jer ja hoću da te daleko pošaljem među pogane«*. Tim mu je naložio neka se kani uzaludna propovijedanja u Jeru-

zalemu i ujedno objavio da mu je određeno drugo polje rada. Poganska zemlja bit će polje njegova propovijedanja, njegovih muka, ali i slave njegove.

I Pavao se pokorio zapovijedi Božjoj, premda nekako teška srca. Tako je želio da propovijeda među svojima, a evo, tek je petnaest dana što se vratio u Jeruzalem, pa ga mora ostaviti. Jer mu je Gospodin javio da će ga kasnije, kad dođe zgodan čas, poslati među pogane, ne preostade Pavlu ništa drugo nego da pođe svojoj kući u Tarz. Tu će pričekati daljnje Božje odredbe. Da ga Židovi ne napadnu na putu, ispratiše ga kršćani po noći iz Jeruzalema i dovedoše sve do grada Cezarije. Odavde krenuo je Pavao po moru ravno u Tarz jer je na lađi bio mnogo sigurniji od židovskih zasjeda.

Bilo je to godine 37.

Pune tri godine proveo je Pavao sada u Tarzu. Kako je živio i što je u to vrijeme radio zastrto je gustom koprenom. O tome ne pripovijedaju svete knjige baš ništa.

A ipak nam radoznalost naša nameće neka pitanja, na koja bismo željeli čuti odgovor. Što je rekao Pavlov otac kad je doznao da mu je sin ostavio židovsku vjeru i prešao na kršćanstvo?

Mislimo, da se sv. Pavao izmirio sa svojima. Jer da ga je rodbina njegova mrzila, ne bi jamačno tri godine ostao u Tarzu, već bi ga davno prije bio ostavio.

Po radinosti i marljivosti koju je pokazao u kasnijemu životu, zaključujemo s pravom da Pavao nije u Tarzu sjedio skrštenih ruku. Rekao mu je Bog da će ga poslati daleko među pogane da propovijeda. Da se valjano pripravi za tu tešku zadaću, trebalo mu je ponajprije da dobro nauči grčki jezik. U ono je naime vrijeme svaki bolji čovjek, pokraj latinskog jezika, govorio grčki. U tom jeziku, koji će mu kasnije toliko vrijediti, nastojao je Pavao da se usavrši čitajući grčke knjige.

Poznajući veliku Pavlovu ljubav spram Isusa, sudimo da je propovijedao evanđelje ponajprije svojim prijateljima i znancima, a kasnije i drugim Židovima. Svakoga čovjeka prirođena ljubav prema rodu i rođenomu mjestu tjera da ponajprije pomogne i usreći one koji su mu najbliži. A nema sumnje da je Pavao širio riječ Božju i izvan granica grada Tarza, po svojoj domovini Ciliciji i susjednoj zemlji Siriji. Da nije bilo ovdje kršćanske vjere, bio bi je Pavao nekoliko godina kasnije naviještao najprije u svojoj domovini, pa onda tek pošao u strane zemlje. A kad je Pavao kasnije prolazio ovim zemljama u Malu Aziju, veli se da je utvrđivao Crkve koje su već postojale. Kako se nigdje ne spominje tko je te Crkve osnovao, držimo da je to bio sv. Pavao. Boraveći tri godine u Tarzu izlijetao je sad u ovaj grad sad u onaj kraj svoje domovine i propovijedao evanđelje.

Tako je Pavao učeći grčki i propovijedajući evanđelje čekao da ga Bog pozove u daleke zemlje među pogane.

Za to vrijeme događale su se u sv. zemlji nevjerojatne stvari.

POGANI ULAZE U CRKVU

Isus, Sin Božji, postao je čovjekom i umro na križu, da spasi sve ljude bez razlike. To su navijestili anđeli već kod rođenja Spasitelja pjevajući: »*Slava Bogu na visini, a na zemlji mir ljudima dobre volje*«. To će reći: pomirit će se s Bogom i postati mu mili svi, koji hoće vjerovati u Isusa i vršivši njegove zapovijedi. Zadnje pak riječi što ih je Isus rekao na zemlji ovoj bile su: »*Idite i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga*«. Po ovome su apostoli znali da će svi narodi unići u Crkvu Isusovu, ali su o jednome bili u velikoj bludnji. Mislili su da svaki čovjek koji želi postati kršćanin, mora ponajprije prijeći na židovsku vjeru, pa uz zapovijedi Novoga zavjeta vršiti i sve ono što nalaže Stari zavjet. Ta nije li i sam Isus vršio zakon Mojsijev? Pa ako je Bog isključio od Starog zavjeta svakoga koji nije bio obrezan, kako bi neobrezanik mogao biti član Novoga zavjeta, koji je savršeniji od Staroga? Zato su apostoli u prvo vrijeme propovijedali evanđelje samo Židovima. O tome da se samo preko židovske vjere može unići u kršćansku Crkvu, bili su apostoli tako tvrdo uvjereni, te je Bog posebice morao poučiti sv. Petra, da se čovjek može spasiti i bez židovstva. Poučio ga je ovako:

U palestinskom gradu Cezareji bila je rimska posada kojom je zapovijedao kapetan Kornelije. Taj je bio potomak stare i odlične rimske porodice i kao takav poganin. Nezadovoljan poput mnogih drugih s poganskom vjerom, čuo je da u židovskoj zemlji ima samo jedan pravi Bog. Tomu se marljivo molio s cijelom kućom svojom i uz to obilno dijelio milostinju siromasima. Zato mu se

ukaže jednoga dana anđeo Božji u sjajnome doijelu i reče: *»Kornelije!«* upaši se silno ugledavši vjesnika Božjega i zapita u velikom strahu: *»Što je Gospodine?«* A anđeo mu reče: *»Molitve i milostinje tvoje učinile su, te se Bog sjetio tebe. I sada pošalji ljude svoje u grad Jopu, pa pozovi Simona prozvanoga Petra. On je gost jednog kožara po imenu Simona, koji ima kuću kod mora. On će ti reći što ti valja činiti«.* Rekavši ovo iščezne anđeo. Smjesta pozove Kornelije dvojicu svojih sluga i jednoga vojnika za kojega je znao da je pobožan: kaže im, što mu se dogodilo i pošalje ih u Jopu.

Cezareja je udaljena od Jope pedeset kilometara puta koji vodi po pješćanoj morskoj obali i močvarama. Taj put nisu naši putnici mogli prevaliti isti dan, jer su krenuli iz Cezareje nekako pod večer. Prenočivši negdje na po puta stigoše u Jopu sutradan oko podneva. U to vrijeme bio je u Jopi sv. Petar koji je dašao iz Jeruzalema, da obiđe kršćane. Kad su se poslanici Kornelijevi približili gradu, iziđe Petar na krov Simonove kuće da se nasamo pomoli Bogu. Na istoku su naime krovovi ravni, te s po njima može i šetati. Za molitve ogladnje Petar i zamoli ukućane da mu nešto ugotove da založi. Kad je nastavio molitvu, zanese se duhom i vidje nebo otvoreno, a nešto kao velika ponjava, zavezana na četiri ugla, spuštalo se spram Petra. U toj ponjavi bilo je svakovrsnih četveronožnih životinja, ptica i gmazova. Nato začuje glas koji mu reče: *»Ustani Petre, kolji i jedi«.* Po Mojsijevu zakonu smjeli su Židovi jesto samo čiste životinje: od četveronožnih one što dijele papak u dvoje i preživaju, to jest goveda, ovce, koze: od životinja što žive u vodi, ribe koje imaju ljuske, a od ptica samo neke. To su po židovskom zakonu bile čiste životinje, a sve ostale nečiste. Zato odgovori Petar: *»Nipošto, Gospodine, jer nikad ne jedoh što pogano ili nečisto«.* A glas s neba nastavi: *»Što je Bog očistio, ne zovi ti nečisto«.* Tri puta se

ponjava spuštala i uzdigla u nebo, dok napokon ne iščeznu Petru ispred očiju. Tom je prikazom htio Bog poučiti Petra da odsad ima prestati svaka razlika između Židova i pogana, jer su pred Bogom svi jednaki. Ali se Petar nije nikako tomu mogao dosjetiti.

I dok je Petar razmišljao, što bi to imalo značiti, nađoše poslanici Kornelijevi kuću Simona kožara i stojeći pred vratima pitahu glasno vičući: *»Stanuje li ovdje neki čovjek Simon prozvan Petar?«* Viku njegovu čuo je sv. Petar s krova, ali u isti čas začuje u duši glas Duha Svetoga koji mu reče: *»Evo te traže tri čovjeka, ustani, siđi i pođi s njima ne premišljajući ništa, jer ih ja poslah«.* Nato ustade Petar koji je dosad ležao ili klečao i siđe k poslanicima i reče: *»Evo ja sam taj koga tražite, što ste došli?«* A oni mu ispripovijedaše kako ih je poslao Kornelije na zapovijed anđelovu. Sad je tek postalo Petru jasno što ima značiti prikazanje koje mu se ukazalo. I što inače ne bi učinio, učini sada: pozove ovu trojicu pogana u kuću da podijeli s njima gostoljublje kožara Simona i ugosti ih.

Sutradan krenu s njima u Cezareju i povede sa sobom šestoricu kršćana iz Jope. Drugi dan putovanja stigoše svi u Cezareju gdje ih je već čekao Kornelije s rodbinom i znancima. Kad opazi Petra na pragu svoje kuće, padne Kornelije ničice njemu pred noge, a Petar ga podiže govoreći: *»Ustani, i ja sam čovjek kao i ti«.* Razgovarajući se prijateljski s njima uđe u sobu i nađe mnoge pogane, koji se bijehu sabrali na poziv Kornelijev. I reče im: *»Vi znate da Židovu brani njegova vjera družiti se s tuđinom ili dolaziti k njima. Ali Bog meni pokaza prikazom da nijednoga čovjeka ne zovem poganinom ili nečistim. Zato nisam oklijevao da dođem čim ste me pozvali. Molim vas, dakle, da mi kažete zašto poslaste po mene?«* Sada ispripovijedi Kornelije pred svima kako mu se anđeo javio i što mu je naložio. Pripovijedanje svoje završi

riječima: »*Onda ja odmah poslah k tebi, ti si dobro učinio, što si došao. Sada dakle mi svi stojimo pred tobom da čujemo sve što je tebi od Boga zapovijeđeno*«.

A Petar, duboko ganut, reče svečano: »*Sad zaista vidim, da Bog ne gleda tko je tko, već mu je mio svatko, koji se Boga boji i dobro čini, pripadao on bilo kojemu narodu*«. I poče im ukratko pripovijedati kako je Bog poslao Isusa da navijesti pravu vjeru po svoj zemlji židovskoj; kako je Isus narodu činio dobro i izliječio sve, koje je nečisti duh opsjeo. Židovi su ga ubili propevši ili razapevši ga na križ, ali Bog ga je treći dan uskrsnio. To mogu posvijedočiti neki odabrani i apostoli koji su s Isusom poslije uskrsnuća jeli i pili. Napokon završi da im je Isus naložio neka propovijedaju da će doći suditi žive i mrtve i da će biti oprošteni grijesi svima koji vjeruju u Isusa.

Dok je Petar još govorio ove riječi, dogodi se veliko čudo. Kako je ono na Duhove Duh Sveti sašao na apostole, tako je i sada sašao na ovo društvance kojemu je Petar propovijedao. Nije se, istina, pokazao u plamenitim jezicima, ali su i ovi pogani počeli slaviti Boga tuđim jezicima kojih nisu nikad učili. Ona šestorica pokrštenih Židova, što ih je Petar poveo iz Jope, zapanjiše se videći da se na pogane izlio dar Duha svetoga. Tako je Bog vidljivim načinom pokazao da i pogani mogu unići u Crkvu Kristovu. Vidjevši to poviče Petar: »*Može li tko zabraniti da se ne krste ovi koji primiše Duha Svetoga kao i mi?*« I zapovijedi da ih pokrste vodom, jer su apostoli rijetko krstili sami. Tako je kapetan rimske vojske Kornelije, postao u neku ruku kapetan nebeske vojske, jer je prvi između pogana, a pred četom svojih rođaka i znanaca, ušao u Crkvu Kristovu. Veliko veselje obuze nove krštenike, te zamoliše Petra da ostane nekoliko dana kod njih da ih bolje pouči u vjeri. I Petar udovolji njihovoj molbi.

Doskora se čulo u Jeruzalemu što se dogodilo u Cezariji. Vijest da su i pogani primili svetu vjeru Isusovu, razveselila je mnoge, jer su uvidjeli da je sada Crkva Kristova otvorena svim ljudima. Ali je bilo i dosta zaslijepljenih Židova koji su se zgražali nad tim. Oholi, što je Bog između sviju naroda odabrao njihov, držali su sve druge za nečiste. Štogod su kupili od pogana, valjalo je kao nečisto dobro oprati. Nijedan Židov nije smio jesti kruha poganskog ni mlijeka, osim ako je pred njim pomuzeno u židovsku posudu. Zato su Židovi, putujući tuđom zemljom, jeli samo voće i čuvali se svake hrane što su je pripravili pogani. Strogi Židovi nisu htjeli ni hodati s poganom na ulici, a tri dana prije i poslije poganskih svetkovina nisu s njima ni trgovali. Ne dao Bog unići u pogansku kuću! To je razlog što nisu oni koji su tužili Isusa, htjeli unići u sudnicu Pilatovu. Još bi gori grijeh bio po njihovom mišljenju kad bi se Židov usudio sjesti za poganski stol. Jednom riječi: oholost njihova nije dopuštala da uvide da bi pogani mogli biti ravni Židovima. A zaboravili su jedni da se Isus najradije družio sa grešnicima i carinicima koje su Židovi držali gorima od pogana.

Kad se dakle Petar vratio u Jeruzalem, predbaciše mu neki uvrijeđeni Židovi: *»Ušao si k ljudima koji nisu obrezani, i jeo si s njima!«* Da se slabi ne sablazne, kazivaše im Petar redom što se dogodilo u kući Simonovoj i u kući Kornelijevoj. Kao da je znao da će se morati opravdavati, poveo je u Jeruzalem onu šestoricu pokrštenih Židova iz Jope, što su s njime krenuli u Cezareju. Njih je naveo za svojedoke, neka kažu što su vidjeli u Kornelijevoj kući, pa završio svoje opravdanje riječima: *»Kad Bog, dakle, dade njima jednaki dar Duha Svetoga kao i nama, jer smo povjerovali u Gospodina našega Isusa Krista, tko sam bio ja te bih se mogao protiviti Bogu?«* Tim je htio da kaže: kad ih je Bog sam pokrstio Duhom Svetim, kako bih se

ja mogao protiviti (usuditi), da ih ne dam pokrstiti vodom? Ako je dakle primio u Crkvu one za koje je Bog jasnim načinom pokazao, da su mu mili, jamačno nije pogriješio što je sjeo za stol s njima, koji su po svetom krstu postali njegova braća. Na ovu obranu morali su nezadovoljni Židovi umuknuti. A drugi udariše hvaliti Boga što je u svome milosrđu dopustio i poganima da pokajanjem uđu u Crkvu i poslije zemaljskoga života zadobiju vječni.

Znamenit ovaj događaj odjeknuo je doskora i po Siriji.

Mnogi od onih kršćana koji su za progona Stjepanova pobjegli iz Jeruzalema, zaputiše se preko zemlje Fenicije na otok Cipar i sve do sirskoga grada Antiohije. Kudgod su prolazili, propovijedahu riječ Božju samo Židovima kojih je po ovim mjestima bilo mnogo. Živeći u poganskoj zemlji nisu bili tako ukočeni kao oni Židovi u Palestini. Družeći se s poganima došli su malo po malo do uvjerenja da su i oni stvorovi Božji kao i Židovi, samo što ih đavao i strasti zavedoše na stranputice. Kad su ovi dočuli da je sv Petar pokrstio kuću Kornelijevu pa tako i poganima otvorio vrata u kraljevstvo nebesko, počeše, oduševljeni tom viješću, propovijedati evanđelje poganima u Antiohiji na svoju ruku. Ne znamo kako su se zvali ti prvi poganski propovijednici, ali su imena njihova to slavnija u nebu, što su nepoznatija na zemlji. I riječi su njihove pale na plodno tlo. Uvidjevši ništetnost poganstva, mnogi primiše vjeru Isusovu. Kad je k tomu i Gospodin Bog dao onim propovjednicima milost, te su učinili mnoga čudesa, poraste broj pokrštenih pogana još više. Ta su naime čudesa jasno kazivala i onima koji su vjeru propovijedali i onima koji su je primali, da su na pravom putu k spasenju.

Doskora dospije i u Jeruzalem glas, da se u Antiohiji pokrstio velik broj pogana. To je bilo nešto nečuveno jer

su dosad samo Židovi primali vjeru Isusovu. Zato apostoli zaključiše da Barnaba ode u Antiohiju da izvidi što je na stvari i bude li od potrebe, da uredi ovu posve novu kršćansku općinu.

Zgodnijega čovjeka nisu mogli poslati. Rođen na otoku Cipru, koji nije daleko od Antihije, dobro je poznavao prilike nove Crkve. Odgojen u poganskom kraju nije bio poganima neprijatelj. Doselivši se u Jeruzalem čuo je kršćansku nauku iz usta samoga Spasitelja i bio jedan od sedamdeset učenika Isusovih. A kako je bio oduševljen za novu vjeru, vidi se po tom što je jednu svoju njivu pokraj Jeruzalema prodao i novce dao apostolima da ih stave u zajedničku kršćansku blagajnu. Čuli smo već prije da je s Pavlom polazio u školu Gamalijelovu i kako je jamčio za Pavla kad ga kršćani u Jeruzalemu ne htjedoše primiti u svoju sredinu. Pravo mu je ime bilo Josip, ali mi ga bolje poznajemo pod židovskim prezimenom Barnaba, što znači hrvatski: sin utjehe ili sin propovijedi, jer je prvoj Crkvi bio tješitelj i jedan od glavnih propovijednika.

Došavši u Antiohiju vidje Barnaba »blagodat Božju« kako je milost Božja preobrazila pogane u bogoljubne i revne kršćane koji su vjeru svoju ispovijedali ne samo ustima već i životom. Nije mu zato trebalo Crkve uređivati, već samo opominjati neka ostanu stalni i čvrsti u vjeri koju su primili. Uz to poče i sam propovijedati poganima, a kako je bio čovjek blaga srca, obrati s pomoću milosti Božje mnoge. Tako je broj članova Crkve umnožio.

Kad je napokon Crkva u Antiohiji narasla tako te Barnaba nije mogao svima ravnati, sjeti se Pavla koji je živio u Tarzu kod svojih rođaka. Ta njemu je Bog objavio da će ga poslati propovijedati poganima, a Pavlova žarka ljubav spram Isusa, njegov osobiti govornički, dar, bit će Barnabi od velike koristi. Da skloni Pavla, pođe sam k

njemu. Tri je dana putovao, dok nije stigao u Tarz. Našavši sv. Pavla ispripovijedi mu kako je Petar pokrstio kapetana Kornelija i kako je u Antiohiji procvala kršćanska općina, kojoj su članovi ponajviše pokršteni pogani. Nije mu trebalo Pavla dugo nagovarati, da pođe u Antiohiju. Barnabin poziv pao je na Pavlovo srce kao ulje na vatru, jer je Pavao jedva čekao da ide propovijedati poganima. S velikim oduševljenjem krenuše obojica u Antiohiju.

Da malo pogledamo taj grad, prije nego u nj stigoše naši putnici.

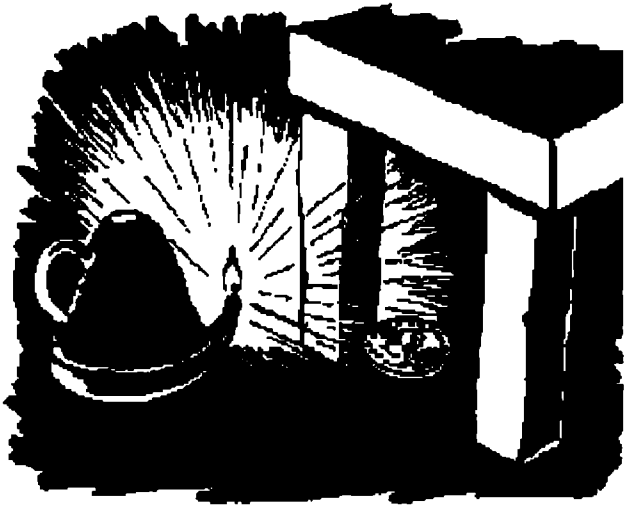

ANTIOHIJA

Grad u koji se sad zaputiše Pavao i Barnaba, bio je u ono vrijeme treći na svijetu; prvi Rim, drugi Aleksandrija, treći Antiohija. Osnovao ga je god. 301. prije Isusa makedonski vođa Seleuk i prozvao Antiohija u čast svomu ocu Antiohu. Odonda nikla su uz stari grad tri nova predgrađa od kojih je svako imalo svoje zidine, a sva tri su bila zajedno s Antiohijom opasana posebnim, sedamnaest metara debelim zidinama. Ta šira Antiohija bila je četiri kilometra duga, a dva široka i brojila oko pet stotina tisuća žitelja. Raširila se u plodnoj dolini kojom teče rijeka Oront i u sto trakova napaja gajeve i vrtove. S juga zaklonila je grad gora Silpije sa svojim mnogobrojnim spiljama, u kojima su kasnije samotovali mnogobrojni kršćanski pustinjaci. Cio grad prosijecale su uporedo dvije glavne ulice ukrašene s obje strane trijemovima da štite svijet od sunca i kiše. Pod njima šetali su mnogobrojni besposličari i žene načičkane svakovrsnom istočnom raskoši u odijelu i nakitu. Bogatija gospoda dala se nositi od četiri roba u zlatom izvezenim nosiljakama. Sredina ulice bila je popločena mramornim pločama po kojima su topotali odabrani konji vozeći svijet na šetnju ili u kazalište.

U Antiohiji je sve živjelo samo za zabavu. Na ulicama pripovijedali su pripovijedači zanimljive priče o kraljevima i neizmjernome blagu, pjevači pjevali sramotne pjesme, frulači svirali zamamne napjeve, a predstavljači predstavljali gadne prizore. U kazalištu pokazivale su svoje umijeće raskalašene plesačice, izvježbani skakači i

brzonogi teklići; borili se za život i smrt junaci među sobom ili s lavovima i divljom zvijeradi. Svečanosti u čast poganskim bogovima trajale su po osam dana, a bile su opremljene takvim sjajem, te ni Rimljani nisu žalili putovati preko mjesec dana da ih vide. Strast ovoga grada za zabavu, dokazuje najbolje ova zgoda.

Godine 260. poslije Isusa opkolila je Antiohiju vojska perzijskoga kralja Sapora. Ali svijet nije mario što neprijatelj juriša na gradske bedeme, već je radije listom pohrlio na zabavu u kazalište. Za predstave popeli se Perzijanci na bedeme kojih nije nitko čuvao, izbacili svoje strelice u otvoreno kazalište i bez nuke osvojili grad.

Prekomjerne zabave vode do raskalašenosti. Kakva je pokvarenost vladala u Antihiji, neda se opisati. Dosta budi rećeno to što su se poganski vojnici, koji su u Antiohiji boravili neko vrijeme u posadi, iskvarili tako da su ih rimski vođe morali otpuštati, jer nisu s njima mogli ništa.

Gdje ljudi žive za zabavu i raskoš, tu se traži najljepša roba i ne pita što stoji koja stvar, već se plaća, što trgovac traži. Zato je u Antiohiju dolazila birana i skupocjena roba na devama s Istoka, a bezbrojni čamci i barke uvozili su iz pomorske luke Seleucije po rijeci Orantu, što je najljepše znao stvoriti Zapad. Ta se roba izmjenjivala i prodavala na antihijskom trgu na svim mogućim jezicima. Po sebi se razumije da tu nisu smjeli manjkati Židovi. Tih je kao i danas bilo u svakom trgovačkom gradu, ali u Antiohiji najviše. U osobitom dijelu grada stanovali su sami Židovi. Imali svoje sudove i poglavare, pa im je u Antiohiji bilo tako lijepo kao da su sred Palestine. Glavna njihova bogomolja u Antiohiji bila je najljepša na cijelome svijetu.

U šestom vijeku počeo je padati sjaj grada Antiohije. A kad ga godine 1517. zauzeše Turci, propade posvema.

Antakije, tako ga danas zovu turski, jest malen i smradan gradić s kojih šest tisuća žitelja, od tih je polovina kršćanska. Kuće su im skrpane od odlomaka staroga kamenja, što je nekoć resilo veličanstvene palače. Stari sjaj: hramovi, trijemovi i kipovi, sve je to ruševina po kojoj raste drač. Iz Pavlova doba postoje još samo tragovi sjajnih hramova i gradskih zidina koje nisu mogli satrti ni neprijatelji ni zub vremena. Još se katkad znade probuditi stari čar Antiohije da nas sjeti kako je sve na svijetu ništatno i prolazno. Kad oru ili kopaju na starome tlu, naiđu često za zrno bisera ili trun dragoga kamena ili komadić skupocjene narukvice, što se nekoć caklila na ruci bogatašice. Još i danas teče gradom ista rijeka, ali više ne nosi lađe, već je na to spala da tjera nekoliko kukavnih mlinova. Samo je antiohijsko tlo još i danas plodno, a okolina krasna kao nekoć, jer to ne čuvaju ljudi već Gospodin Bog.

Kad su Barnaba i Pavao prispjeli u Antiohiju, nastaniše se u onome dijelu grada gdje su boravili Židovi. Ušavši među kršćane naglašavahu im osnovne istine Isusova nauka: da je Krist umro za sve ljude, da je Bogu svaki mio ako se za grijehe kaje i njegov zakon vrši, bio Židov ili poganin. Zato treba da ustraju u milosti koju su primili i žive među sobom kao rođena braća.

Tako su pokrštene vodili putem kreposti. Ali im je kao onomu pastiru u Spasiteljevoj priči, koji je ostavio devedeset i devet ovaca da nađe izgubljenu, bila još veća briga da prikupe stadu Kristovu što više novih članova. U to su ime zalazili u židovske bogomolje kojih je u Antiohiji bilo mnogo. Da obrate pogane propovijedahu i na trgu. Još danas pokazuju u Antiohiji ruševine jedne crkve koja je bila sagrađena na onome mjestu, gdje je Pavao propovijedao poganima na ulici. A ima i jedna spilja u koju je sazivao pogane da im može mirno tumačiti evanđelje.

Propovijedanje Barnabino i Pavlovo urodilo je lijepim plodom. Antiohijski Židovi nisu bili tako tvrdoglavi kao oni u Palestini. Uvidjevši da kraljevstvo Mesijino nije od ovoga svijeta, uđoše u ovčarnicu Isusovu. I nije ih smetalo što su s njima ulazili silni pogani. Živući među njima uvjerili su se da su i to stvorovi Božji kao i Židovi.

Pokrstio se daleko veći broj pogana nego Židova. Zabava i raskoš za koje je živio poganski svijet, nisu mogle da zadovolje srce ljudsko. Što ih čovjek više uživa, to sve bolje spoznaje njihovu ništetnost. Nikad ne mogu zabave ugušiti glas savjesti koji čovjeka uznemiruje poradi počinjenih grijeha. U takvu času treba samo tračak milosti Božje pa kad čovjek čuje ozbiljnu propovijed, gotov je da se pokaje i s pokorničkim suzama padne pred milosrđe Božje. Zato je mnogo raskalašenih pogana pohitalo na Pavlove propovijedi, te iskrenim srcem prigrlilo nauku Isusovu.

Cijelu su godinu naučavali Pavao i Barnaba u Antiohiji, i trud je njihov urodio obilnom žetvom. Tolik je narastao broj kršćana, te ih je trebalo označiti osobitim imenom za razliku od drugih vjera i društava. Kaže nam Sv. pismo da se u ono vrijeme sljedbenike Isusove prvi put prozvali u Antiohiji hrišćanima ili kršćanima. Dosad zvali su se oni koji su prigrlili novu vjeru: učenici, braća, vjerni, sveti. Sva su ta imena lijepa, ali nijedno nije tako zgodno kao kršćanin. Ime je to izvedeno od riječi Krist, što znači pomazanik, kralj. Taj naslov pripada u prvome redu Isusu, koji je svojom smrti na križu otkupio svijet i postao kralj kraljevstva nebeskoga. A hristćanin ili kršćanin znači biti pristaša Kristov. To ime treba nas sjećati na to da budemo zahvalni onomu, koji nas je prije ljubio i život svoj dao za nas. *»Zato valja da živimo za onoga čije ime nosimo«,* veli sv. Hrisostom. Još ga je ljepše i kraće protumačio sv. Pavao riječima: *»Moj je život Krist«,* a to će reći: jedini cilj moga života jest Krist; ja radim, trpim,

živim i umirem za Krista, sve drugo na ovome svijetu jest samo sporedno. Kad su francuskome gradu Lionu ispitivali jednoga mučenika za njegovo ime, rod i domovinu, odgovorio je na sva pitanja: »*Kršćanin sam*«. Biti pristaša Isusov znači u jednu ruku priznavati Isusa za svoga vođu, gospodara, pomoćnika i Boga, a u drugu ruku znači živjeti onako kao to zapovijedaju Isusovi zakoni. U sreći dakle i nesreći, u veselju i žalosti, ne smijemo zaboraviti, da nas Isus kao svoje pristaše brani i pomaže. Ali ujedno treba da se kao kršćani sjetimo kako smo na sv. krstu na usta kumova obećali biti vjerni Isusu do groba. Sa strahom treba da se više puta pitamo. Jesmo li vjerni pristaše Kristovi, živimo li prema tom imenu koje se prvi put čulo u Antiohiji, a koje neće nestati dok bude svijeta i vijeka; čudno ime krščanin.

Dok je Pavao propovijedao u Antiohiji, podigla se bila i opet mala bura protiv kršćana u Jeruzalemu. Uzvitlao ju bio židovski kralj Herod, unuk onoga Heroda koji je dao poklati nevinu djecu u Betlehemu. Želeći ugoditi Židovima, dao je apostola Jakova starijega pogubiti mačem, a bio je bacio u zatvor i sv. Petra. Zato su i opet kršćani počeli bježati iz Jeruzalema. Neki se od ovih bjegunaca zakloniše u Antiohiju znajući da tu ima mnogo kršćana. S njima dođoše i neki proroci. Kako je, naime, bilo u Starome zavjetu ljudi koji su Židove učili zakonu Mojsijevu, tješili narod u nevoljama, a uz to više puta unaprijed javili što će se zbiti, tako je bilo proroka i u prvo vrijeme kršćanstva. Trebalo ih je da kršćane tješe u progonima i puste da ustraju u vjeri. A kršćani su ih štovali kao osobite odabranike Božje. Od ovih proroka poznat nam je po imenu samo jedan: zvao se Agab. Njemu je Bog objavio da će gladom kazniti Jeruzalem u kojemu je proteklo toliko nevine kršćanske krvi. Jasno je bilo da će u toj općoj nevolji stradati i kršćani koji su ionako bili siromašni. Da im bar donekle ublaže nevolju,

zaključiše kršćani u Antiohiji da će sakupljati milodare. Bio je to lijep dokaz bratske ljubavi kojima su Antiohijci pokazali da su svi kršćani braća, kako imaju jednoga Oca, Gospodina Boga i jednoga Spasitelja, Isusa Krista. A bilo je i pravo da Antiohijci, koji su iz Jeruzalema primili vjeru i duhovna djela milosrđa, priskoće u pomoć materi Crkvi tjelesnim djelima milosrđa.

Što je prorok Agab prorokovao to se ispunilo godine 45. U Jeruzalemu počela je ljuto harati glad. Nekoliko godina uzastopce izdala je ljetina, pa je žito silno poskupilo, jer se moralo uvoziti iz stranih krajeva. Još jednom pregnuše Antiohijci te svaki dade koliko je mogao. Otprije sakupljene milodare i one, što su ih sada pridodali, predadoše Barnabi i Pavlu da ih odnesu u Jeruzalem.

U tome poslu pođe Pavao po treći put poslije obraćenja u Svetu Zemlju. Došavši u Jeruzalem nisu ovaj put našli nijednoga od apostola, jer su se bili razišli, da propovijedaju riječ Božju. Crkvu jeruzalemsku povjeriše starješinama, tj. svećenicima, da vrše službu Božju, dijele sakramente i uče kršćane. Ovim starješinama predadoše Barnaba i Pavao milodare da ih podijele među siromašne vjernike.

Boraveći ovom prilikom u Jeruzalemu Pavao je doživio čudan i tajanstven događaj koji nije mogao zaboraviti cio svoj život. Kad se molio u hramu, ugrabi ga neka viša sila, te ni sam nije znao je li mu duša ostala u tijelu ili ga je ostavila na neko vrijeme. Zanio se duhom u raj i čuo tajne stvari kojih nije čovjeku slobodno govoriti. Kakve su tu bile tajne, znade samo Pavao koji toga nikad nije nikome pripovijedao. Mi samo nagađamo da mu je Bog pokazao i dao da na čas osjeti ono neiskazano veselje što ga blaženi uživaju u nebu. Ovom prikazom htio je Bog pripraviti i ojačati Pavla na velike muke što su ga čekale u životu.

Da li je Pavao i sada klečao na Kalvariji, da li se popeo na Maslinsku goru, je li ovaj put plakao na grobu sv. Stjepana? O svemu tome ne kazuje Sv. pismo ništa. Ali tko bi se, poznavajući sv. Pavla, usudio ustvrditi da nije?

Na povratku u Antiohiju poveo je bio Barnaba sa sobom i svoga nećaka evanđelistu sv. Marka.

TREĆE POGLAVLJE

PRVO APOSTOLSKO PUTOVANJE

POGLED PO SVIJETU

Odsad se počelo ime Kristovo i njegova sveta vjera širiti po svem svijetu. Tomu je, koliko je nama poznato, najviše pridonio između svih apostola sv. Pavao. Zato se i zove apostol naroda. Da razumijemo kako je jedan čovjek mogao pronijeti evanđelje do na kraj svijeta, treba da na čas pogledamo kako je u to vrijeme bilo u svijetu, kako su živjeli ljudi prije nego su primili kršćansku vjeru.

U vrijeme dok je Pavao počeo propovijedati, postojala je na cijelome tada poznatome svijetu samo jedna država: rimsko carstvo. Ono je obuhvaćalo današnju Italiju, Španjolsku, Francusku, Englesku, Njemačku, Austriju, Ugarsku do Karpata, cio Balkanski poluotok, Malu Aziju, Egipat i Alžir: jednom riječju gotovo cijelu Europu, prednji dio Azije i sjevernu obalu Afrike. Sve narode što su živjeli u tim zemljama, podvrgli su Rimljani pod svoju vlast. Posvuda rimski zakoni, rimska uprava i rimska vojska. Da im bude lakše držati na okupu tolike narode, bili su Rimljani posvuda sagradili široke drumove. Njihove su ceste presijecale evropske močvare, afrički pijesak i one azijske krajeve u kojima danas borave samo divlji narodi. Kad su rimski graditelji gradili ove ceste, nisu ni sanjali da ih prave i zato kako bi se po njima lako širila kršćanska vjera. »Hvala Rimljanima što mi po njihovim cestama udobno putujemo kud nas je volja«, veli jedan stari kršćanski pisac.

Kad mi danas hoćemo putovati u strane zemlje, valja nam izvaditi putnicu (pasoš), bez koje nas tuđinac neće pustiti preko svoje granice. Toga sv. Pavlu nije trebalo.

Kao rimski građanin putovao je slobodno po cijelom svijetu kako mi putujemo po Hrvatskoj. Koliki su vjesnici vjere (misionari) postradali u stranim krajevima, jer ih ne štite poganski zakoni! Tako bi bio i sv. Pavao više puta platio glavom da ga nisu kao rismkoga građanina posvuda štitili rimski zakoni i rimska policija.

Hoćemo li danas poći među strane narode, valja nam ponajprije naučiti njihov jezik, bez kojega se u tuđem svijetu ne možemo ni okrenuti. U staro vrijeme nije bilo tako. Svaki je narod, istina, govorio svoj materinski jezik, ali je svaki naobraženi čovjek povrh svoga znao i drugi jezik koji je bio svjetski. A taj jezik nije, kako bi čovjek mislio, bio rimski ili latinski, nego grčki. Dok danas imade sva sila jezika, govorilo se onda grčki u cijeloj Europi i u pol Azije.

I to je svetom Pavlu bilo u prilog. Kad je došao u bilo koji grad i stao propovijedati grčki, razumio ga je gotovo svaki čovjek. Tako se evo Gospodin Bog pobrinuo da svi ljudi mogu čuti i razumjeti propovijed u pravoj vjeri.

Lijepo je dakle bilo onda na svijetu jer je postojala samo jedna država i jer se posvuda razumio jedan jezik.

Ali u drugome pogledu jao i naopako! O Bogu, o duši, o kreposnome životu nije nitko znao ništa. S obzirom na vjeru dijelio se cio svijet na dvoje: na Židove i na pogane.

Poganima se nije Bog javljao kao Židovima, ali su ipak svojim razumom lako mogli upoznati pravoga Boga. Bog je, istina, duh, te se ne može vidjeti tjelesnim očima, no promatrajući ovaj svijet morali su doći do uvjerenja da ima neko više biće, tj. Bog. Kako košulja koju nosimo nije postala sama od sebe, već ju je netko morao satkati, skrojiti i sašiti, tako ništa na svijetu nije postalo samo od sebe, već mora biti netko koji je stvorio sve što vidimo na svijetu. Gledajući prirodu mogli su pogani lako uvidjeti kako je sve na svijetu lijepo uređeno. Kiša na primjer

pada na natopi i nakvasi zemlju iz koje će niknuti sjeme što ga je čovjek posijao. Prekomjerna će voda napojiti vrela iz kojih će nabujati potoci i narasti rijeke da svaki stvor na svijetu lako dođe do vode bez koje ne može živjeti. Poslije kiše evo sunca koje će toplinom svojom učiniti da svaka biljka poraste i donose rod kojim će se nahraniti ljudi i životinje. Promatrajući samo ovo dvoje: kišu i sunce, morali su se pogani dosjetiti da je Bog mudar kad je sve tako lijepo i zgodno uredio. A ne dokazuju li životinje da je Bog dobar, kad je svaku obdario čime će sebi pribaviti hranu? Jednima je dao laka krila da polete onamo gdje će naći što im treba za život. Drugima je dao jako tijelo da mogu plijen svoj svladati, ili oštre zube da ga raskomadaju, ili brze noge da ga lako ulove. Nad svim pak stvorovima stoji čovjek, kojemu je dao razum da i najbrže životinje ulovi i najjače svlada. Gledajući sve ovo mogli su pogani lako uvidjeti da ima jedan Bog, da je mudar, da je dobar.

Bila bi im dakle dužnost da Boga slave kao svoga gospodara, da mu budu zahvalni kao svom dobročinitelju, pa da žive kako im nalaže razum od Boga dan. Ali to je baš ono čega ne htjedoše činiti. Zato je njihov razum zapao u veliku tminu, te su Božje stvorove počeli štovati kao Boga! Mašta njihova stvorila je sebi više bogova na nebu, na zemlji i na moru u koje su vjerovali. Mislili su da ovi bogovi žive kao slabi i grješni ljudi na zemlji; da vijećaju na visokim gorama kao ljudi kad ne znaju što bi učinili; da se u vijeću svome znadu oštro zakvačiti i ljuto zavaditi; poslije vijeća da se časte i opijaju; da se među sobom žene, ali da grabe tuđe djevojke. Ovim su bogovima u čast pogani klali i palili životinje, a katkad i ljude. Tako su duboko pali, te su držali da na nebu postoji osobit bog za pijanstvo: što je tko bio pijaniji, to je spram toga boga bio i pobožniji. I tatovi su imali svoga boga kojemu su se molili da im dade priliku sretno ukrasti i ukradeno

dobro sakriti. Na tisuće propalih žena pazarile su u poganskim hramovima svojim tijelom i još mislile da čine bogu ugodan čin.

I ljude su štovali za bogove. U hramovima ili na putovima postavili bi carevi svoje kipove pred kojima su poganski svećenici palili tamjan a svijet se klanjao.

Napokon su u maštanju svome pali tako duboko te su kao bogove štovali životinje od kojih su imali koristi ili su ih se bojali. Bika su uveli u sjajan hram i pred njim se molili da im pomogne! I mačkama i zmijama iskazivali su božansku čast. Kad bi uginuo takav bik ili mačka ili zmaj, zakopali bi ih uz velike svečanosti u sjajnu grobnicu što ih još danas nalazimo.

Gdje je vjera kriva tu ne može biti govora o pravome i kreposnome životu. Zato su pogani živjeli u jadnim prilikama s kojih se zgražamo.

Novorođeno dijete živjelo je samo onda kad je otac htio. Ako mu se dijete nije svidjelo, mogao ga je smjesta ubiti i nikome ništa. Bolesnu ili prekobrojnu djecu znali su odnijeti u goru ili u polje, pa ostaviti onako kako mi činimo sa suvišnim mačićima. Tu je siromašno dijete umrlo od gladi ili su ga izjeli psi.

Pogani nisu držali dijete za dar Božji koji treba uzgajati da postane danas sutra koristan član društva. S odgojem djece nije se bavio otac ili majka već robovi i sluge. Pa još kakvi! Boljega roba postavili su u kući za nadzornika, kako je bio Josip u Misiru, ili za pomoćnika u trgovini ili zanatu. A djecu su svoju povjeravali pijanicama, izjelicama i ništarijama. Od ovakvih odgojitelja nisu djeca mogla vidjeti ništa dobro. Naučila se lagati, varati, krasti i koješta drugo. Zato su se mladi ljudi podavali zabavama, svečanostima, pijankama i sramotnim strastima.

Djevojke su već zarana izgubile svaki sram. Čistoća se smatrala za rugobu. Polazile su u kazališta u kojima se

predstavljalo što sve ne rade bogovi sa božicama. Tu su vidjele kako se jaki ljudi bore s divljim zvijerima ili kako mačem ubijaju jedan drugoga. Tako su im se oči privikle gledati krv a uši naučile zapomaganje kad je slabiji molio jačega da ga ne ubije. Time se u njima ugušilo svako milosrđe i rađalo zvjersko srce.

Kad se takva djevojka udala, bio joj je muž i gospodar i sudac. Žena nije imala u kući nikakva prava niti je smjela ičim gospodariti osim onim što je donijela svome mužu. Samo bolji muževi postupali su ljepše sa svojim ženama; većina njih držala je ženu za sluškinju ili robinju. Zapravo mogao je muž kadgog mu se prohtjelo svoju ženu otjerati i uzeti drugu, mlađu, ljepšu i bogatiju.

Uz to bile su i žene lukave i iskvarene. Mnoga je svoju vjernost poglazila prije nego se osušilo cvijeće, što ga je nosila na vjenčanju. Udavale se, da se razvjenčaju, i razvrgle brak, da se opet udaju. Dob svoju brojile su neke ne po godinama, već po muževima. I što je najgore, svaka je živjela i gledala kako će postati nerotkinja. Nisu htjele imati više od jednog djeteta, pa su odbacivale svoj plod. Tako je obitelj i narod propadao iz dana u dan. Više nego mač neprijateljski ubit će nas raskoš žena, tuže se stari pisci. Cijela Grčka nije u Pavlovo doba mogla naoružati više od tri tisuće ljudi. Gdje je žena tako duboko pala, tu je na umoru i obitelj i narod koji je složen od obitelji.

U poganskoj državi postojala je još jedna vrst ljudi koju je kršćanstvo kasnije dokinulo, a to su robovi. Kad danas zarobe koga u ratu, postupaju s njime kao s vojnikom i čovjekom. U staro vrijeme postupali su s njime kao sa životinjama. Zarobljenike muškoga i ženskoga roda doveli bi na sajam i prodavali kao blago. Kupivši roba mogao ga je gospodar po volji mučiti i ubiti, ako i nije ništa skrivio. Bilo je gospodara koji su svaki dan zaklali po nekoliko robova da njihovim mesom nahrane svoje ribe u ribnjaku. Ako je rob što skrivio, tad ga je

gospodar ili pribio na križ ili bacio divljim zvijerima da ga raskomadaju. Roba, jednom riječi, nisu smatrali za čovjeka. A ipak su to bili ljudi nekoć ugledni, koji su samo skrivili što su se borili za slobodu svoje domovine.

Ponajviše su kao raja radili na polju i pasli blago. Naobraženiji bili su pisari, zanatlije, nadglednici gospodarstva, a grčki robovi odgojitelji djece. Svi su radili za ono malo kukavne hrane što im je dobacio gospodar. Jače su robove izvježbali u oružju, doveli u kazalište, razdijelili u dvije stranke i zapovijedili da se među sobom bore dok se ne pokolju. A sve to zato da se pogani pozabave! Kako su Rimljani vodili mnogo ratova i uvijek pobijedili, silno je narastao broj robova. Polovina ljudi koji su živjeli u rimskome carstvu, bili su robovi, a pojedini gospodar imao ih je na tisuće.

Evo u kako su jadnom stanju živjeli ljudi prije nego je došla vjera kršćanska! »*Babilon, Babilon*«, piše sv. Petar! A sv. Pavao ocrtava pogane ovako: »*Kad nisu htjeli da štuju Boga, zapustio ih je Bog, kako liječnik prepušta bolesnika težoj bolesti, kad neće vršiti njegovih propisa. Umom i srcem njihovim zavladale su besramne strasti te nisu više mogli prosuditi, što je dobro i pravo niti su slušali glas svoje savjesti. Bili su ugrezli u svaku vrstu bludnosti. Zlobni su čineći drugome štetu od koje im nikakve koristi. Lakomi za blagom i častima, pokvarene duše, zavidni jedan drugomu. Pripravni svaki čas čovjeka ubiti, željni svađe da prijatelja osramote. Podmukli gledajući, da bližnjega prevare gdje mogu svojom lukavštinom. Zloćudni tumačeći zlo svaki tuđi čin. Šaptači, koji u uho šapću pa potajno ogovaraju i rovare. Potvorači grdeći prijatelja javno i klevećući ga otvoreno. Bogomrsci mrzeći dobroga Boga; silnici koji su nepravdom i silom tlačili nevoljnike. Uz to hvališe hvastajući se ludo. Oholice dižući se jedan nad drugoga. Izmišljači zala koji su izmišljali na koji bi način ugodili svojim strastima. Nepokorni ro-*

diteljima, nerazumni, koji nisu uviđali što im služi na dobro i spas. Nečedni ne poznavajući dolična vladanja. Nevjerni gazeći zadanu riječ ili obećanje. Bez ikakva čuvstva prema djeci i rodbini, bez smilovanja spram nevoljnih i siromaha.«

Da od ovih vukova učini janjce Kristove, zaredao je Pavao svijetom. Putovao je da pogane obrati od tmine k svjetlu i od vlasti Sotonine k Bogu, da po vjeri u Isusa prime oproštenja grijeha i spase duše svoje. Tko bi mogao opisati koliko ga je stajao muke i truda da od ovih iskvarenih ljudi odgoji kreposne kršćane. I uz pomoć Božju sv. je Pavao uspio. Da nije došla vjera kršćanska bilo bi još i danas na svijetu kao nekoć. To nam svjedoče oni pogani koji još i danas žive kako su živjeli pogani u staro vrijeme. Koliko, dakle, treba da svaki od nas zahvali Bogu što nam je dao tu veliku milost te smo kršćani!

Svako je putovanje tegobno. Ali nas uvelike tješi ako znamo da ćemo u posve tuđem mjestu naći prijatelja i kakva znanca. To je donekle tješilo i sv. Pavla. Kudgod dođe znao je da će naći Židova, jer već sto godina prije Isusa nije bilo većeg mjesta gdje se ne bi bili naselili. Ostavili su svoju domovinu Palestinu koji silom, koji drage volje.

U babilonsko sužanjstvo odveli su ih silom. Ispočetka bilo im je teško, ali malo po malo omiljela im poganska zemlja bolje nego židovska. Kad im je perzijski kralj Kir dopustio da se vrate u svoju zemlju, vratio se samo malen broj. Daleko više njih voljelo je ostati u Babiloniji i Mesopotamiji. Odavde preselio je sirski kralj Antioh preko dvije tisuće židovskih obitelji u Malu Aziju da naseli nove gradove što ih je podigao. Kad je godine 63. prije Isusa rimski vođa Pompej zauzeo Jeruzalem, poveo je na stotine Židova u Rim i prodao ih kao robove. Mnogi od njih oslobodiše se ropstva, postadoše slobodnjaci i stekoše dapače rimsko građanstvo. Sad im je milije bilo

ostati u Rimu, gdje se nastaniše na lijepoj obali rijeke Tibera.

Daleko veći broj Židova iselio se iz Palestine drage volje. Kako se danas mnogi sele u tuđe krajeve da zarade svakidašnji kruh, tako je i Židove tjerala žeđa za bogatstvom preko granica domovine. S toga razloga počeše se seliti najprije u susjednu zemlju Siriju, zatim na otok Cipar pa u Malu Aziju. Kasnije naseliše Makedoniju, Grčku, Italiju, Španjolsku i Egipat, gdje ih je bilo preko milijun. Tamo ih je pozvao kralj Aleksandar Veliki, pa su u gradu Aleksandriji od pet kotara naselili dva.

Pozivali su ih kraljevi i upravitelji tih zemalja jer su bili radini zanatlije i dobri trgovci, te mnogo pridonijeli blagostanju pokrajine u koju se naseliše. S toga su im razloga dali potpunu slobodu da žive po svojoj vjeri i po svojim običajima. Tko bi ih smetao u vršenju obreda ili oštetio njihovu bogomolju ili njihovo groblje, stigla bi ga kazna državnih zakona. Obdarili su ih povrh toga raznim povlasticama. Židov nije trebao biti vojnik, ako nije htio. Svake sedme godine koju su svetkovali nisu plaćali nikakva poreza. Ni na pogonski sud nisu morali. Za međusobne razmirice i parnice imali su svoj sud sastavljen od židovskih sudaca. Po svim većim gradovima: Antiohiji, Efesu, Aleksandriji, Rimu, imalo je mnogo Židova rimsko građansko pravo. A to je značilo mnogo. Takav je mogao biti izabran za gradskog zastupnika; kad je što skrivio, smio ga je suditi samo upravitelj pokrajine; ako nije bio zadovoljan s osudom, bilo mu je slobodno prizvati na carski sud u Rimu.

Premda su živjeli sred pogana, ipak se nisu nikad pomiješali s njima, već su uvijek ostali Židovi. Rijedak je slučaj da je koji uzeo poganku za ženu ili otpao od židovske vjere. Nisu Židovi kao danas stanovali jedan u ovoj ulici, drugoj u onoj, već svi na okupu u posebnom dijelu grada. Glavno sredstvo da ne krenu vjerom svojih

djedova bile su njihove bogomolje ili sinagoge. Gdjegod ih je više na okupu, bila im je prva briga da podignu svoju bogomolju. Po glavnim gradovima bilo ih je više. U tim bogomoljama sastajali bi se svake subote na molitvu i propovijed, čitali bi i tumačili zakon Mojsijev i proroke, ali ne kako bi čovjek mislio na židovskom jeziku, jer su ga u tuđini zaboravili, već na grčkom jeziku. Osim subote slavili su i druge svetkovine kao na primjer dan novoga mjeseca, a svake sedme godine bio je svetak od prvoga dana do zadnjega. U nijednoj bogomolji nije bilo oltara, jer se po Mojsijevu zakonu smjelo žrtvovati samo u jeruzalemskom hramu.

Sa Svetom Zemljom bili su Židovi u tuđini u živom saobraćaju. Svaki Židov, bio ma gdje na svijetu, morao je godišnje plaćati za troškove jeruzalemskoga hrama dvije drahme ili krunu i pô u našoj vrijednosti. Ti su se novci skupljali u blagajnu a u određeno vrijeme odnijeli bi ih odličniji Židovi i predali u Jeruzalemu. Svaki odrastao Židov bio je dužan po zakonu Mojsijevu na velike svetkovine barem jedanput doći u Jeruzalem i ondje žrtvovati. Zato je na tisuće i tisuće Židova išlo na poklonstvo u Jeruzalem o svakoj većoj svečanosti. U to vrijeme znalo se u Jeruzalemu sakupiti preko dva i po milijuna Židova sa svih strana svijeta.

Carevi i kraljevi dijelili su Židovima svakojake povlastice, ali prosti narod ih je ipak mrzio. Mrzili su ih zato što su se tuđili od pogana. Židovi nisu htjeli ni smjeli da sudjeluju kod poganskih svečanosti i da se žene sa poganskim ženama. Ismjehivali su ih što u bogomoljama nemaju nikakva kipa, dok su poganski hramovi bili puni kojekakvih bogova i božica. Kazivali su posprdno da se Židovi klanjaju oblacima i nebu. Rugali su im se što ne jedu svinjetine; a što ne rade u subotu i svake sedme godine, prepisivali su njihovoj lijenosti. Uz to su izmislili o Židovima kojekakve bajke: da se klanjaju magarećoj

glavi, jer bi u pustinji bili poginuli od žeđi da im nije čopor divljih magaraca pokazao, gdje ima vode; da poste sjećajući se koliko su glada pretrpjeli u pustinji; da jedu beskvasan kruh na uspomenu kako su u Misiru žito krali i na brzu ga ruku ispekli. Ta mržnja i ismjehivanje bilo je toliko te je prosti svijet više puta znao ustati na Židove, ali ih je vlast uvijek obranila i buntovnike kaznila.

Pa ipak! Pokraj svih buna, mržnji i ismjehivanja rado su pogani zalazili u židovske bogomolje, slušali njihove propovijedi i primali židovsku vjeru bilo napola bilo posvema.

Razlog je tomu, što su pogani počeli uviđati, da njihova vjera ne može biti prava. Ta imala je toliko bogova i božica o kojima su se pripovijedale stvari kojih ni nepošten čovjek ne bi učinio. U sinagogi, naprotiv, naučili su pogani, da ima samo jedan Bog koji je stvorio svijet i sve što je na njemu. Sve što se čulo o židovskom Bogu bilo je samo lijepo i Boga dostojno. On je svemoguć, mudar i pravedan, pa će svakomu suditi po njegovim dobrim ili zlim djelima. Nije stoga čudo da su pogani u času nesreće ili pogibli potrčali u židovsku bogomolju. A kad bi došli dva tri puta i čuli židovsku propovijed, ostavili bi poganske hramove. Židovska vjera upućivala ih je na krepostan život mnogo bolje nego raskalašena nauka o poganskim bogovima.

A Židovi nisu nikomu branili da polazi bogomolju i sluša njihove propovijedi. Videći, dapače, da se poganima sviđa nauk Mojsijev, počeli su ih nagovarati neka se dadu obrezati i tako se prikloniti narodu odabranomu od Boga, te neće na sudnjem danu biti osuđeni. Bili su naime tvrdo uvjereni da će Bog uzeti u nebo samo Židove, a iz milosti smilovat će se i onima koji su primili židovsku vjeru. A gledali su da što više pogana primame na židovsku vjeru i poradi drugih razloga koji poganima nisu bili poznati. Tvrdo su vjerovali da će naskoro doći

obećani Mesija i na ovoj zemlji osnovati židovsko kraljevstvo koje će potrajati do konca svijeta. Što više pogana primi njihovu vjeru, to će Židovi imati i više saveznika koji će im pomoći da sruše rimsko carstvo i na njegovim ruševinama podignu silno kraljevstvo židovsko. I doista mnogo je pogana stupilo u svezu sa židovskom vjeru. Nema grada i naroda, veli jedan Židovski pisac, gdje kraj Židova ne bi svetkovao subotu i po više pogana. Poimence bile su mnogobrojne poganske žene, odlične i priproste, dušom i tijelom poprimile židovstvo.

Pogane koji su pristali uz židovsku vjeru zvali su Židovi pridošlicama, jer se nisu rodili u židovskoj vjeri, već su k njoj pristupili kao pogani. S ovakvima postupali su Židovi veoma oprezno. Nisu tražili od pridošlica da vrše cio zakon Mojsijev. Dosta je bilo da ne štuju poganskih bogova, da svetkuju subotu, da redovito dolaze u bogomolju i da se čuvaju onih djela koja su Židovima bila zabranjena. Tko je pak tražio da posve primi židovsku vjeru, toga su obrezali i naložili mu da prinese žrtvu u Jeruzalemu. Takav je bio dužan da vrši cio zakon, i doći će u nebo, ali neće nikad biti jednak rođenome Židovu, jer nije potomak Abrahamov.

Židovi u Palestini bili su oduvijek tvrdokorni. Oholi, što je Bog njih odabrao za izabrani narod, mrzili su i prezirali svakog poganina, držali ga za grešnika i osuđena na vječno prokletstvo. Zato je većina njih s prezirom odbila kršćansku vjeru, koja je učila, da su svi ljudi pred Bogom jednaki. Nije njima išlo u glavu da bi poganin ikad mogao postati jednak rođenomu Židovu.

Židovi pak izvan Palestine, koji su bili prisiljeni općiti s poganima, počeše pomalo uviđati da su i to ljudi kao i oni. Nije ih zato smetalo da zajedno s poganima uđu u Crkvu Kristovu.

Zato je sv. Pavao došavši u koji grad pošao najprije u židovsku bogomolju i učio da je Isus obećani Mesija.

Neki Židovi primili su tu vijest s veseljem i postali kršćani, a drugi su se zgražali radi te nauke. Očekujući da će Mesija biti slavan kralj, mrzili su i progonili sv. Pavla, jer nisu htjeli ni čuti da bi njihov obećani Mesija mogao završiti život svoj na križu kao kakav razbojnik.

Ali pridošlice židovske, koji su zakon Mojsijev primili ili napola ili posvema, odazvaše se Pavlovoj nauci s veseljem. Nije njih smetalo židovsko mišljenje o zemaljskom Mesiji, pa su ubrzo postali dobri kršćani. Tako su Židovi izvan Palestine bili most preko kojega se kršćanska vjera brzo raširila među poganima.

Tko da u tome ne vidi nedostižnu providnost Božju, koja je iz ljubavi prema rodu ljudskom sve pripravila, da svijet primi evanđelje! Na cijelom tada poznatome svijetu jedna država koja se, čim je kršćanska vjera uhvatila korijen, raspala u mnogobrojne male državice! Posvuda jedan grčki jezik, koji su domalo zamijenili nebrojni jezici. Po cijelome svijetu rasijani Židovi, koji pripravljaju pogane za vjeru u jednoga Boga. Posvuda židovske pridošlice, pripravni da svim žarom prigrle vjeru koju je učio Sin Božji, a širio sv. Pavao!

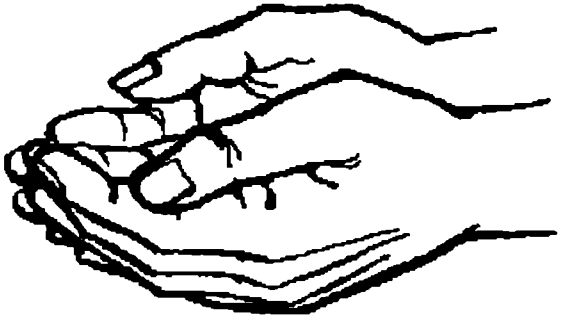

POLAZAK

Prirođeno je čovjeku da teži za tim, kako bi drugima saopćio bilo bol koja ga je snašla, bilo veselje koje osjeća. Zato članovi svake vjere nastoje da sa stranim ljudima podijele sreću što su je našli u svojoj Crkvi, da svoju vjeru što dalje prošire. Ta se misao vrzla po glavi Barnabi i Pavlu kad se vratiše iz Jeruzalema i nastaviše propovijedati u Antiohiji. Čuli su u Jeruzalemu, kako su se apostoli razišli na sve strane, pa zašto ne bi i oni pošli u druge zemlje gdje stanuju njihovi rođaci i znanci. O tom su snivali i drugi kršćani u Antiohiji. Njihov su grad zvali kraljicom Istoka i vratima Zapada, jer je posredovao u trgovini između Istoka i Zapada. A zašto se ne bi iz njihova grada i vjera pomakla na Zapad da se drugi pogani osvijeste i spase? Tako je sve bilo pripravno da se vjera proširi daleko preko granica Antiohije, i samo je trebalo kakav znak da svoju misao izvrše.

I taj je došao s neba od samoga Duha Svetoga. Dok je kršćanska Crkva bila još u povoju, javljao se Duh Sveti češće vidljivim načinom. Ili je sam očitovao svoju želju ili je nadahnuo kojeg proroka, pa na njegova usta javio što hoće. Kojim se načinom javio Duh Sveti sada, ne kaže Sveto pismo. Kad se kršćani jednoga dana sastadoše da mole, čitaju Sveto pismo, slušaju propovijedi i pjevaju svete pjesme, javi im se za svete Mise Duh Sveti i reče: »*Odvojite mi Barnabu i Pavla na djelo, za koje ih pozvah*«. Svi su znali da se pod tim djelom razumijeva propovijedanje vjere poganima, jer je Bog javio Pavlu u jeruzalemskom hramu da će ga poslati među pogane.

Poziv Duha Svetoga da Barnaba i Pavao pođu propovijedati poganima, bio je znamenit čin povijesti Crkve Isusove. Zato se Pavao i Barnaba pripravljahu za nj postom i molitvom, a s njima molili su i postili i ostali kršćani. Kad je došao čas rastanka, metnuše svi ruke na Pavla i Barnabu. Kako naime rodbina blagosiva člana koji polazi na daleki put, tako su i kršćani u Antiohiji polaganjem ruku preporučili Barnabu i Pavla milosti Božjoj moleći im od Boga svaki blagoslov i uspjeh među poganima. Teška ih je čekala zadaća: oni će sami bez ikakve pomoći, osim imena Isusova na ustima i u srcu poći u broj protiv poganskih bogova, protiv poganskoga svijeta, koji je zapao u tminu neznanja i zagrezao u kaljužu strasti!

Barnaba i Pavao zaključiše da krenu ponajprije na otok Cipar. Taj nije bio daleko od Antiohije i stajao s njom u živoj trgovačkoj vezi. A bilo je i najviše nade, da će na njemu uspjeti. Na Cipru bila je sva sila Židova, kojima će najprije propovijedati, a i nešto kršćana koji su pobjegli iz Jeruzalema poslije smrti sv. Stjepana. K tomu je Cipar bio domovina Barnabina u kojoj je imao mnogo znanaca i prijatelja. Sa sobom poveli su i sv. Marka da im pomogne propovijedati i krstiti.

Iz Antiohije valjalo je našim putnicima poći najprije do luke Seleucije gdje će se ukrcati na brod i morem provesti na Cipar. Dva puta vode iz Antiohije do Seleucije: kopneni i vodeni po rijeci Orontu. Kopneni broj trideset kilometara, a vodeni još jedanput toliko, jer rijeka često zavija. Bit će da su trojica naših misionara krenula kopnom, jer je taj put bio mnogo bliži i jeftiniji. Vodio je preko uvala i bregova i nekoliko puta presijecao rijeku Oront. Kad se čovjek popeo na najvišu točku puta, pukla mu je pred očima plodna dolina po kojoj se vijuga rijeka kao srebrni pas. Na kraju doline bijelio se grad Seleucija, iza koga se razlilo Sredozemno more. Nekoć

je bio bogato naseljen kraj osut krasnim ljetnikovcima a po rijeci plovile su mnogobrojne galije prevozeći s morskih brodova robu u Antiohiju i obrnuto. Danas je to posve drugačije. Još postoji stara cesta koju su Rimljani mučno sagradili prije dvije tisuće godina, ali se njome mučno putuje, jer je nitko ne popravlja. Mostovi preko rijeke Oronta davno su propali pa valja nekoliko puta gaziti preko vode. Rijeka je tako zamuljena, te po njoj ne plove ni čamci, a kad navali voda s gore, čini veliku štetu usjevima. Mjesto krasnih ljetnikovaca viri ovdje ondje po koja kućica potleušica.

Još je tužnija povijest Seleucije. U Pavlovo vrijeme bio je taj grad opasan zidom dugih osam kilometara, a vezala su ga s morem dva velika prijekopa. Danas se samo vidi kud su tekle utvrde i gdje su stojala gradska vrata, sve je ostalo puka ruševina. Morski prijekopi zasuti su pijeskom i muljem. Nekoliko kamena, što su šest metara dugi, dva metra široki, a tri metra visoki i svezani željeznim sponama, koje još ni danas nisu popustile, sjeća nas što je Seleucija nekoć bila.

NA CIPRU

Od Seleucije do Cipra ima kojih 70 km. Kad je nebo vedro, lijepo se vide ciparski bregovi s obale Sredozemnog mora. Nije zato Pavlu bilo teško naći lađu kojom će zaploviti.

Otok Cipar sličan je raširenoj volovskoj koži, te ima 220 kilometara u širinu a 60-80 u dužinu. Sa sjevera i juga obrubile su ga visoke gore, pa zato na njemu vlada ljeti velika žega. Po sredini pukla je lijepa i plodna dolina isprecrtana malim rijekama. Na gorama raslo je svakovrsno građevno drvo, među kojim je znamenito ono što se po otoku Cipru još i danas zove cipresa. Dolina je rodila žitom, maslinom i vinom, te biranim biljkama iz kojih su se pripravljali razni ugodni mirisi i lijekovi. Danas su gore gole, a polja pusta. Samo se obrađuje vinova loza, koja rodi glasovitim ciparskim vinom.

Na Cipru su stanovali ljudi grčke, rimske, feničke i židovske narodnosti. Kad je židovski kralj Herod stao iskapati bakrene rudače, pohrlili su Židovi sa svih strana na otok Cipar. Tu su se obogatili i tako ojačali, te su godine 116. poslije Isusa poubijali sve što nije bilo Mojsijeve vjere i cijelome otoku nametnuli na kratko vijeme židovsku vladu. Godine 57. prije Isusa osvojili su ga Rimljani, a godine 1571. preoteše ga Mlečanima Turci. Od godine 1878. gospodare na njemu Englezi. Napokon dobivaju svoju samostalnost.

Poslije kratke vožnje od nekoliko sati iskrcaše se naša tri putnika na istočnoj obali u gradu Salamini. Nekoć je

to bio najveći trgovački grad na Cipru, a danas mu se jedva znade za mjesto gdje je ležao.

Isus je zapovijedio apostolima da ponajprije propovijedaju Židovima, a na to je naša misionare silila i ljubav spram njihovih suvremenika. Prve, dakle, subote, ili po našem računu već u petak naveče, zaputiše se sva trojica u židovsku bogomolju. Pošto kazaše tko su i odakle su došli, počeše propovijedati evanđelje. Kako se nova nauka dojmila Židova, koliko ih se pokrstilo i kako je dugo ostao Pavao s drugovima u Salamini, o svem tomu ne pripovijeda Sveto pismo ništa. Samo kaže da su prošli cijeli otok sve do grada Pafa, koji leži na zapadnoj strani Cipra. Po tome sudimo da su naši vjesnici nauke Isusove proboravivši neko vrijeme u Salamini, propovijedali i po drugim gradovima što stoje na glavnoj cesti koja je presijecala Cipar od sjeveroistoka do jugozapada.

Paf je bio glavni grad cijeloga otoka. A bio je na glasu zbog štovanja jedne poganske božice koja se zvala Venera. Za nju se pripovijedala priča da se rodila iz morske pjene i da je odabrala otok Cipar kao svoje najmilije boravište. Njoj u čast podigli su pogani sred ubava gaja hram gdje se ujedno palio božici ugodni miris. Iza oltara bio je grimiznim zastorom zastrt bijeli kamen u obliku odrezana čunja za koji su govorili da je tobože s neba pao. Pred tim kamenom, a iza zastora, da drugi ne vide, do- gađale su najveće rugobe. U hramu naime dvorile su besramnice kojima je svijet dolazio sa svih strana da se »klanja božici.« Kad su ove ostarile, prolazile su gradom napola gole, pjevale i svirale prostačke pjesme, plesale raspuštene plesove mameći tako ljude da dođu u hram. Uz to su se bavile i gatanjem te čaranjem. Tako je Cipar bio na glasu po svojoj iskvarenosti po cijelome svijetu.

U Pafu bilo je i sjedište rimske vlasti koja je zapovijedala cijelim otokom. Na čelu stajao je u to vrijeme carski namjesnik koji se zvao Sergije Pavao. Potekao je

iz odlične rimske obitelji i bio čovjek veoma naobražen. Kako mnogi i mnogi, tako nije ni Sergije nalazio u poganskoj vjeri nikakve utjehe. Zato je, došavši na Cipar, uzeo na svoj dvor jednog Židova koji se zvao Bat Jošue, što znači hrvatski: sin Jozuin. Uz ovo ime dodao je sebi taj čovjek i nadimak Elima, što će reći: učeni, mudri. Uistinu je pak bio vrač i obećao Sergiju otkriti tajne o zvijezdama, bilju i kamenju, te na osnovu kojekakvih čarolija proreći što čovjeka čeka. No bistro oko Sergijevo progledalo je toga vrača i uvidjelo da je prosta varalica i lažni prorok.

Kad je dočuo da su u Paf stigli ljudi koji propovijedaju novu vjeru, pozove Pavla i Barnabu u svoju palaču, da i on čuje kakva je to nauka. Pozorno je Sergije slušao njihovo propovijedanje koje mu se svidjelo tako, te se činilo da će pristati uza nj. Toga se poboja Elima znajući da će ga Sergije protjerati ako se pokrsti. Zato je nastojao odvratiti Sergija od evanđelja pobijajući Pavla upadicama i zlobnim lažima. To je razljutilo Pavla, te prosvijetljen Duhom Svetim upre srdito oči u Elimu i reče: *»O puni svakoga lukavstva i pakosti, sine đavolji, neprijatelju svake pravde, zar ne prestaješ kvariti pravih putova Gospodnjih, tj. pobijati nauku, kojom hoće Bog da spasi ljude? I sad evo kaznit će te ruka Gospodnja i bit ćeš slijep, da ne vidiš sunca neko vrijeme.«*

Čim izreče Pavao ove riječi, pade na Elimu, kako veli Sveto pismo, mrak i tmina, tj. gusta tama, te tapajući naokolo raširi ruke ne bi li napipao koga da ga vodi. Tako je Bog očito pokazao čudom da je nauka Pavlova prava, a Elima da je prosti varalica. Jer je htio odvratiti Sergija od svjetla prave vjere, kaznio ga Bog sljepoćom da ne vidi svjetla sunčanoga. Nadahnut Duhom Svetim prorekao mu je Pavao sljepoću da se pokaje za grijehe. Jer kad bi Bog htio kazniti Elimu za zlobu njegovu, ostao bi slijep zauvijek, a ne samo neko vrijeme.

Kad je carski namjesnik vidio da je Elima oslijepio, povjerova i dade se krstiti. Dobro je naime znao da nitko na svijetu ne može znati da će čovjek zdravih očiju odjednom oslijepiti, osim onoga komu je to objavio Bog koji znade što će se dogoditi.

Kad je navršio vrijeme svoga službovanja, vrati se Sergije u Rim. Stare knjige pripovijedaju da je postao prvi biskup u francuskom gradu Narboni, a Crkva mu slavi uspomenu na 22. ožujka.

Priča veli da su ruže porasle kudgod je stala božica Venera kad se iz morske pjene poela na otok Cipar. To je netko izmislio. Ali živa je istina da su procvale ruže Božje ljubavi i ljubice pravoga pouzdanja u Isusa, kudgod je Ciprom prošao i evanđelje propovijedao sv. Pavao.

MALA AZIJA

Sretni zbog uspjeha što ga polučiše na otoku Cipru, odlučiše naši misionari da pođu još dalje. Zemlja u koju se uputiše, najbliža je otoku Cipru. Odabrali su baš ovaj pravac ili zato što su našli lađu koja je polazila upravo onamo, ili zato, što su u toj zemlji imali znanca. Raznim se sredstvima služi Bog da izvede što hoće.

Ta se zemlja zvala Mala Azija, jer je samo jedan dio one velike Azije koju broje među pet dijelova što danas sačinjavaju cio svijet. Mala je Azija zapravo poluotok koji opkoljuje sa sjevera Crno, sa zapada Egejsko, a s juga Sredozemno more. Na istoku veže je s Velikom Azijom Armenija. Usred zemlje ima neplodnih nizina koje služe za pašu tek sitnoj stoci. Ali krajevi uz more tako su plodni, te su u Pavlovo vrijeme hranili preko pet stotina što većih što manjih gradova.

Na obalama Male Azije nastaniše se ponajviše Grci. S njima su se miješali Rimljani koji su ovu zemlju pokorili za vrijeme od godine pedesete prije Isusa do pedesete poslije Isusa. Malo dalje od obale tiskalo se četrnaest naroda u 14 pokrajina. Svi poludivlji, praznovjerni i svaki čas pripravni za bunu i tučnjavu. Ali što se tiče ćudoređa, nisu bili tako duboko pali kao Rimljani i Grci. Primorci su živjeli od pomorstva i trgovine, a brđani od ovaca i koza. Nekoć je Mala Azija bila najbogatija pokrajina u cijelome rimskom carstvu. Od godine 1440. kad je pala pod Tursku, preobrazilo se njezino lice. Morske su luke zamuljene, osim nekoliko, a rijeke se gube u kužne močvare.

ANTIOHIJA PISIDIJSKA

Otplovivši od Pafa krenuše naši putnici u ovu pokrajinu Male Azije koja se zove Pamfilija. Taj je put dug 272 kilometra u ravnoj crti. Stigavši sretno da maloazijske obale, trebalo im je još preko dvanaest kilometara čamcem ploviti uz rijeku Cestar da se iskrcaju u gradu, koji se zvao Perga.

Razvaline Perge pokazuju još i danas da je to nekoć bio velik grad. Ipak se Pavao nije u njemu zaustavio po svoj prilici zato što je u Pergu prispio ljeti, kad je grad bio pust. Poradi velike vrućine i groznice koja je u to vrijeme smrtonosno harala u tome kraju, bilo se sve što je moglo zaklonilo u goru. Zato je Pavao bio odlučio, da s drugovima prevali tri tisuće metara visoku goru Taur i da prodre u sredinu Male Azije do grada Antiohije.

Na veliku žalost Pavlovu i Barnabinu izjavi sada sv. Marko da neće dalje, te se s njima oprosti i povrati k svojoj majci u Jeruzalem. Ne znamo što je Marka sklonulo na taj korak. Ili se preplašio teškog puta preko silnih i divljih gora ili mu se kao rođenome Židovu nije svidjelo što je Pavao učio da pogani mogu unići u Crkvu Isusovu i bez obrezanja ili ga je srce zaboljelo za rođenom majkom u Jeruzalemu, tko bi to znao?

Putnici koji su obišli sva mjesta i putove kojima je pošao sv. Pavao, ne mogu dosta ocrtati težinu putovanja kojega se Pavao sada latio s Barnabom. Kojih šesnaest kilometara putovali su cestom uz rijeku Cestar. Dalje ih je vodila staza koja se svaki čas izgubila, ili trag kakve deve ili magarca. A kad zađoše u goru, valjalo im je

prokrčiti put preko divljih predjela. Čas je trebalo pregaziti koji potok, jer je nedavna bujica odnijela brvno, čas udariti ravno preko močvare, sad se provući kroz gusto šikarje ili s mnogo opreza prošuljati kroz uski klanac, više se puta s velikom mukom popeti na pećinu kojoj vrhunac pokriva vječni snijeg, pa se uz pogibao života opet s nje spustiti. Noćili su ponajviše pod hrastom ili u spilji, a samo katkad u začađenoj kolibici kakva ugljenara.

Uz to su bili u vječnome strahu pred razbojnicima kojih je u Pavlovo vrijeme bilo toliko, te ih ni rimska vojska nije mogla iskorijeniti. Kad god bi pošla na njih, povukli bi se u goru i raspršili. Kako je to bio pogibeljan put, pokazuju najbolje napisi i pločice koje su pisane prije dvije tisuće godina. Na njima jedan zahvaljuje bogovima što nije zaglavio u gorskoj bujici koja ga je na putu stigla. Drugi žali za svojim sinom kojega su na ovome mjestu razbojnici ubili i orobili.

Jamačno je na to putovanje mislio Pavao kad je kasnije pisao Korinćanima u kakvim je sve bio pogiblima: *»U strahu od voda, u strahu od razbojnika, u strahu od pogana, u strahu od pustih mjesta, u mnogome nespavanju, u gladovanju i žeđi, u zimi i golotinji.«*

U takvim prilikama putovao je Pavao s Barnabom kojih tri stotine kilometara, a to je još više nego iz Zagreba u Osijek. Napokon prispješe u Antiohiju koja se zove pisidijska, jer je u zemlji Pisidiji, za razliku od poznate nam već Antiohije u Siriji.

Antiohija je bila velika rimska tvrđava podignuta na cesti koja je vodila od zapada prema istoku. Pavao je prispio na nju s juga. Rimski car August dao je Antiohiji ista prava, koja su imali italski gradovi. Nije plaćala državi nikakvih poreza, a upravljali su njome domaći građani izabrani u gradsko vijeće. Nekoliko lukova nekadašnjega vodovoda, nekoliko razlupanih mramornih stupova, sve

je što je preostalo od stare Antiohije, tako su je razorili Turci.

U Antiohiji stanovali su starosjedioci Pisiđani, doseljeni Grci, rimska posada i Židovi koje je primamila trgovina. Njih je bilo u Antiohiji dosta kad su imali tako veliku bogomolju, te su je pohađali mnogi pogani.

Kad su Pavao i Barnaba, izmučeni od dugotrajna i naporna puta, prispjeli u Antiohiju, valjalo im je ponajprije potražiti stan. Taj su lako našli, jer je Židov prema Židovu uvijek gostoljubiv. A da se prehrane, valjalo im je primiti se posla. Po svoj prilici našao je Pavao majstora svoga zanata i radio kod njega kao pomoćnik. Tako je najprije propovijedao onim radnicima koji su s njime bili zaposleni. A kad je pod veče prestao rad i ljudi se odmarali pred kućama, nastavio je propovijedati o Isusu susjedima koji su ga htjeli slušati.

Prve židovske subote oprao se Pavao, obukao čisto odijelo i zaputio se s Barnabom u židovsku bogomolju.

Gdje je bilo malo naseljenih Židova, iznajmili su oveću sobu ili kuću, u kojoj bi se sastajali. Gdje ih je bilo više, sazidali su veću zgradu koja je služila samo za bogomolju. Sve su bogomolje bile građene na jedan kalup. Na kor, koji je bio zastrt rešetkama, smjele su samo žene. Ako je soba služila za bogomolju, morao je stražnji dio biti zastrt zastorom, jer kod Židova ne smiju žene biti pomiješane s muškarcima u crkvi. Na podu bogomolje bili su sagovi, na kojima se sjedilo, jer klupa onda još nije bilo. Usred bogomolje bilo je kao naša propovjedaonica, s koje se čitalo Sveto pismo. Prvi redovi do propovjedaonice bila su počasna mjesta za odličnije članove općine ili za strance. U svakoj bogomolji morala je biti udubina na zidu, koja je kazivala da je na toj strani Jeruzalem. Prema njoj okrenuli bi se za molitve.

Bogoslužje je bilo složeno ponajprije od molitava, zatim čitanja i tumačenja Svetog pisma, te nekih obreda.

Kad se popovijedalo o Mesiji, završila je služba Božja ovim riječima: »*Svetilo i slavilo se njegovo sveto ime po svem svijetu, koji je stvorio po svojoj volji. Proširilo se kraljevstvo njegovo nad svim ljudima. Uspjelo spasenje, koje će po njemu doći. Izbavio Mesija svoj narod što prije u sve dane vašeg života, u sve dane Izraelove.*«

Još prije službe Božje bili su Pavao i Barnaba zamolili predstojnika bogomolje da im dopusti da kažu narodu nekoliko riječi. Kao strancima im ponudiše počasno mjesto u bogomolji. Kad se poslije molitve pročitao jedan odlomak Svetoga pisma, poručiše im predstojnici bogomolje: »*Ljudi, braćo naša, ako vi imate što reći, da narod utješite, govorite.*«

Nato ustade Pavao, koji je dosad sjedio prekrštenih nogu i mahnuvši ispruženom rukom da se utišaju, poče govoriti: »*Ljudi Izraelci, i vi, koji se Boga bojite, tj. pridošlice, koji štujete pravoga Boga, čujte! Bog naroda izraelskoga izabra oce naše i podiže od njih mnogobrojan narod dok su boravili u zemlji misirskoj. Sedamdeset naime potomaka patrijarha Jakova pošlo je na poziv Josipov u Misir i za vrijeme od 430 godina umnožiše se ovi na šest stotina tisuća muškaraca. I moćnom rukom svojom izvede ih iz Misira, prevevši ih čudesnim načinom preko Crvenog mora. I četrdeset godina hranio ih je u sinajskoj pustinji manom i prepelicama. I zatrvši sedam naroda u zemlji Kananskoj na kocke im razdijeli zemlju njihovu. To će reći pomogao je Izraelcima te su svladali sedam naroda koji su stanovali u Palestini, a zatim je židovski vođa Jošua kockama razdijelio zemlju među dvanaest plemena. A poslije 450 godina, što su protekle od izlaska Židova iz Misira, davao im je suce sve do proroka Samuela, da ih izbave od neprijatelja koji su ih pritisnuli. A kad je Samuel ostario, zatražiše Židovi kralja. I dade im Bog Saula, sina Cisova, čovjeka od plemena Benjami-*

nova, koji je vladao četrdeset godina. I uklonivši njega, jer nije slušao zapovijedi Božjih, podiže im Davida za kralja, za koga je rekao: 'Nađoh Davida sina Jesejeva, čovjeka po srcu mojemu, koji će ispuniti svu volju moju'. Njemu je Bog obećao po proroku Izaiji da će se od njegovih potomaka roditi Spasitelj narodu židovskomu, a to je Isus. Da je Isus obećani Mesija, posvjedočio je Ivan Krstitelj propovijedajući narodu židovskom prije nego se Isus javio, da se pokaju za grijehe i u znak pokajanja da se krste. Pod konac svoga propovijedanja govoraše Ivan, kojega su držali za Mesiju: 'Nisam ja onaj za koga vi mene držite, nego evo doći će za mnom Mesija, kojemu ja nisam dostojan razvezati remena na obući njegovoj'.

Ljudi, braćo moja, potomci slavnoga Abrahama i vi pridošlice, koji ste se ostavili poganstva i povjerovali u pravoga Boga, k vama smo poslani do propovijedamo vijest o spasenju koje nam je zaslužio Isus. Jer oni Židovi, koji življahu u Jeruzalemu i poglavice njegovi ne upoznaše Isusa, nego ga osudiše, pa ispuniše što su o njemu prorekli proroci koji se u bogomoljama čitaju svake subote. I premda nisu na njemu našli ništa čime bi zaslužio smrt, ipak zahtijevahu od Pilata da ga ubije. I kad se ispunilo sve što je pisano za Isusa, skinuše ga s križa i položiše u grob. Ali Bog ga uskrisi od mrtvih treći dan i on se više dana pokazivaše onima koji su s njime došli iz Galileje u Jeruzalem. Oni mogu uskrsnuće njegovo još i danas posvjedočiti pred narodom. I mi vam javljamo da je Bog ispunio obećanje što ga je dao očevima našim, nama, njihovim sinovima, uskrisivši Isusa. Time je Bog pokazao da je Isus Sin njegov, kako to svjedočiti jedan psalam u kome piše: 'Ti si sin moj i ja te danas rodih'. Premda je Bog u razno vrijeme i kod njegova krštenja i preobraženja svjedočio da je Isus njegov sin, ipak je to kod Boga uvijek danas, jer za njega nema ni prošlosti ni budućnosti, nego je uvijek sadašnjost, danas.

Da je Bog uskrisio Isusa zato da nikad više ne umre i da mu tijelo nikad ne sagnjije, to je prorekao riječima: 'Dat ću vam svetinju Davidovu vjernu'. Pod tom svetinjom misli Bog obećanje što ga je dao Davidu da će prijesto njegov biti vječan. Ako imade prijesto Davidov biti vječan, to je Isus koji imade pravo na taj prijesto kao potomak Davidov, uskrsnuo zato da nikad više ne umre. Da će Isus uvijeke živjeti, to je Bog prorekao i drugom zgodom kad je rekao Davidu kako neće dopustiti da sagnjije svetac njegov. Te riječi nisu išle Davida, jer poslužívši volji Božjoj umrije kad je došao njegov čas, pa ga pokopaše kao i pradjedove njegove i on ja sagnjio. Nego taj je svetac Isus, potomak Davidov, kojega je Bog uskrisio zato da nikad više ne umre i da mu tijelo nikad ne sagnjije.

Jer je Isus potomak Davidov, obećani Mesija, to vam dajem na znanje, muževi i braćo moja, da ćete po njemu dobiti oproštenje od svih grijeha od kojih vas zakon Mojsijev nije mogao opravdati. Po njemu će se opravdati svatko ako bude vjerovao u njega.«

Na vijest da će se svi ljudi opravdati tj. spasiti po vjeri u Isusa, a ne po zakonu Mojsijevu, čini se, da su Židovi počeli rogoboriti. Zato nastavi Pavao: »*Gledajte da na vas ne dođe ono što je kazano u knjizi proroka: Gledajte, vi preziratelji, i čudite se i neka vas nestane, jer ja činim djelo u dane vaše, djelo koje neće vjerovati ako vam tko bude pripovijedao.*« Tim je riječima htio opomenuti neka ne odbace vjeru koju im propovijeda ako neće da ih stigne kazna Božja. Ove su riječi uzete iz proroka Habakuka koji se grozio Židovima svoga vremena da će njihovu zemlju zaposjesti neprijatelji, ako se ne obrate k Bogu. To je za Židove bilo nešto strašno; nisu mogli ni pomisliti da bi Bog mogao dopustiti da pogani nadvladaju narod koji je Bog odabrao za svoj. Navodeći riječi prorokove htio je Pavao upozoriti Židove neka ne odbace vjere koju im propovijeda; jer bi se moglo dogoditi kao

za Habakuka, da Bog odbaci Židove i primi pogane za narod svoj.

Kako u Antiohiji, tako je Pavao posvuda propovijedao Židovima, da je Isus obećani Mesija, jer su se na njemu ispunila proroštva. Zato treba da vjeruju, da je Isus Bog, da prime njegovu nauku. Čovjek se može spasiti samo vjerom u Isusa, a nipošto po zakonu Mojsijevu.

Pavlove riječi da se čovjek spasava samo vjerom u Isusa, a ne po zakonu Mojsijevu, bile su Židovima nešto posve novo. Zato zaokupiše Pavla moleći da im propovijeda i druge subote. I kad se poslije dovršene službe Božje vraćao kući, ispratiše ga mnogi Židovi i pogani pridošlice do njegova stana ispitujući ga putem o Isusu. Očita milost Božja bila ih je potakla da se zanimaju za novu vjeru. A Pavao je odgovarao na njihova pitanja i zaustavio se svaki čas, tumačio novu nauku moleći ih, neka ostanu u milosti Božjoj, tj. neka se drže evanđelja koje su danas čuli.

Međutim se vijest o novoj vjeri raširila po cijelom gradu. Svi su pripovijedali o Pavlu i Barnabi, te nestrpljivo da ih čuju javno propovijedati. Kad je došla željno očekivana subota, pohrlio je gotovo cio grad k židovskoj bogomolji da čuje riječ Božju. Među ovima bila je sva sila pogana koji nisu dosad ni zavirili u židovsku bogomolju. Primamile su ih riječi Pavlove da se svatko može spasiti u vjeri Isusovoj. Videći toliko mnoštvo pogana, napuniše se Židovi zavisti. Mislili su naime da je Isus došao da spasi samo Židove, a nipošto pogane koji Židovima ne mogu biti jednaki u kraljevstvu Božjemu. Zato stadoše Pavlu prigovarati kad je počeo propovijedati, i pobijati ga. I bjesnilo ih je zavelo tako daleko, te udariše huliti na Pavla i na Isusa. Valja da su isto govorili što i oni Židovi pod križem: *»Kakav je to Spasitelj koji je došao da izbavi ljude, a nije mogao ni samome sebi pomoći na križu!«*

Tko je vidio istočnjaka kad se raspali, lako može sebi predočiti što su sve radili Židovi: mahali su rukama, grozili se Pavlu i Barnabi, vikali da su izdajice naroda židovskoga i proklinjali ih. I naši bi vjesnici bili zlo prošli, da nisu uza njih stajali pogani.

Videći Pavao da se uz takove prilike ne može propovijedati, reče im odlučno: »*Vama je najprije trebalo da se govori riječ Božja. Ali kad je vi zabacujete i tako sami pokazujete da niste vrijedni vječnoga života, evo se obraćamo k poganima, jer nam je tako zapovijedio Gospodin. I ispunit će se što je prorok Izaija rekao za Mesiju: 'Postavih te za svjetlo poganima da im budeš na spasenje dokle seže zemlja'.*« Htio je time reći kad vi nećete primiti vjeru Isusovu, prosvjetlit će ona i usrećiti pogane koji stanuju po svemu svijetu.

Raskrstivši sa Židovima propovijedahu sada samo poganima koji su riječ Božju primili s velikim veseljem. I povjerovahu u Isusa svi koje je Bog u milosrđu svomu odredio za vječni život. Tako se vjera Isusova počela širiti ponajprije po Antiohiji a zatim i po pokrajini Pisidiji. Kao oštroumna glava zalazio je sv. Pavao samo u velike gradove dobro znajući da će se evanđelje raznijeti po svoj zemlji kad jednom uhvati korijen u glavnome gradu. Što je srce za tijelo čovječje, to je glavni grad za cijelu zemlju. Kako srce tjera krv po cijelome tijelu, tako se nauka što je zahvatila glavni grad, sama od sebe širi po cijeloj zemlji. Iz glavnoga grada razilaze se po svoj pokrajini mladi ljudi koji su svršili škole ili izučili zanat. Veliki grad pun je svaki dan stranaca koji dolaze sa svih strana da kupe potrebne stvari ili da od oblasti traže što trebaju. Tako su stranci dolazili i u Antiohiju pa začuvši da se pojavila nova vjera pošli radoznali da čuju Pavla. Mnogi i mnogi dao se pokrstili i vrativši se kući stao u svome selu ili gradiću širiti evanđelje.

Nekoliko mjeseci ostadoše Pavao i Barnaba u Antiohiji poučavajući u vjeri stare i krsteći nove članove Crkve. Velik uspjeh što ga polučiše među poganima, silno je ljutio Židove. No poradi velikoga broja kršćana nisu se osudili javno napasti na Pavla, već su potajno rovarili protiv njega i Barnabe.

Među članovima njihove bogomolje bilo je i mnogo žena udatih za veliku i moćnu gospodu u gradu. Njih nahuškaše Židovi protiv Pavla i Barnabe. Nježnim riječima, milovanjem i suzama nisu dale mira svojim muževima i gradskim stariješinama dotle dok redarstvo nije protjeralo Pavla i Barnabu ne samo iz grada Antiohije, već iz cijele pokrajine Pisidije.

Znajući da su im tu poparu skuhala njihova braća Židovi, stresoše na njih prah nogu svojih prema riječima Isusovim: »*Ako vas tko ne primi i ne posluša riječi vaših, izlazeći iz kuće ili grada onoga otresite prah s nogu svojih.*« Time su im navijestili da će ih stići strašna kazna Božja. Jer na pređašnje riječi nadovezuje Isus: »*Zaista vam kažem, lakše će biti Sodomi i Gomori na dan sudnji negoli gradu onomu.*«

Ali trud naših apostola nije bio bezuspješan. Premda su izgubili svoje duhovne pastire, ipak su se vjernici u Antiohiji čvrsto držali nauke Isusove. Osjećali su veliko veselje i utjehu u kršćanskome životu što su ga provodili s pomoću milosti Duha Svetoga.

IKONIJ

Protjeran iz grada Antiohije i cijele zemlje pisidijske, krenuo je Pavao s Barnabom u obližnju pokrajinu Likaoniju te i opet pošao u njezin glavni grad Ikonij. U to ime valjalo mu prevaliti put od 130 kilometara. To je od prilike kao iz Zagreba do Vrbovskoga uz željezničku prugu. Taj put prevali običan vlak za koji sat, a naši apostoli trebali su za nj i nekoliko dana.

Na početku bila je Likaonija plodna, do domala pretvorila se u nepreglednu slanu ravnicu. Toliko soli ima u tome tlu, te prekopanu zemlju ispiru vodom koja se kao morska doskora sledi u sol. Ovakovo polje nije za obrađivanje, već samo za pašu. I Pavao je morao na tom putu sresti nebrojena krda ovaca i koza, jer su ova bila narodu glavna privreda. Ovdje ondje vidio je i čopor divljih magaraca, kojih je u ono vrijeme bilo u Likaoniji mnogo. Pitke vode ima u tome kraju tako malo, te nam jedan putnik pripovijeda da je vodu plaćao skuplje nego mlijeko.

Žiteljstvo Likaonije bilo je veoma šareno. Od pamtivijeka stanovali su ovdje Frižani, miran narod, koji se bavio stočarstvom. Bilo je tu i nešto Grka, ali se grčka naobrazba teško primila starosjedilaca. Tek otkada su Rimljani osvojili ove krajeve, počeli su Frižani učiti grčki jezik, oblačiti grčko odijelo i djeci svojoj davati grčka imena. Pretežni dio žiteljstva likaonskoga zvao se Galaćani. Taj je narod došao iz današnje Francuske, osvojio velik dio srednje Azije, imao kraljeve od svoje krvi, ali je godine 25. prije Isusa dospio pod rimski jaram. Sve njihove zemlje združili su Rimljani u jednu pokrajinu

koja se zvala Galacija. Tako je rimska pokrajina Galacija zauzimala dio istočne Frigije, te Pisidiju, Likaoniju, Isauriju i Pont.

S Rimljanima došli su u Galaciju i židovski trgovci, kojih je broj doskora narastao tako, da su mogli uzdržavati svoje bogomolje. Naši se misionari zaputiše u Ikonij ne samo zato što je to bio glavni grad Likaonije, već poglavito i zato što su čuli da imade ovdje židovska naseobina.

Ikonij je bio u ovom zapuštenom kraju kao ubavi vrtić u tužnoj pustinji. Blagostanje svoje ima zahvaliti potoku što napaja ikonijske vrtove i voćnjake. A imao je i priličan promet. Ispod Ikonija išla je jedna cesta prema sjeveru u pokrajinu Frigiju, druga na istok u Armeniju i Kapadociju, treća na jug u Ciliciju. Godine 1072. zauzeše Ikonij Turci i prozvaše ga Konije, koje ime nosi još i danas. U srednjem vijeku utvrdili su ga turski sultani. Ali su bedemi ikonijski žalosna slika turskoga gospodstva. Ne imajući dosta kamenja razlupali su stare dragocjene umjetnine od mramora i uzidali ih u bedeme gdje se još vide.

Nije Pavao klonuo duhom što su ga Židovi protjerali iz Antiohije. Došavši u Ikonij pođe prvom prilikom u židovsku bogomolju. Kako u Antiohiji, tako dokazivaše i sada, da su se na Isusu ispunila sva proroštva o Mesiji. Ovdje Pavla posluži bolja sreća. Evanđelju povjerova, tako veli Sveto pismo, veliko mnoštvo Židova, a uz njih još veći broj pogana. Morao je dakle Pavao propovijedati u bogomolji i više navrata, pa kad se gradom proširila vijest o novoj vjeri, dođoše u sinagogu i oni pogani koji dotad nisu bili ni u kakvu doticaju sa židovskom vjerom. Tako se doskora osnova u Ikoniju kršćanska općina sastavljena od pokrštenih pogana i Židova.

To se i opet dalo na žao onima Židovima koji su tvrdokorno odbili riječ Božju. Ljutilo ih je što je mnogo

članova otpalo od židovstva, a još više što je toliko pogana pristupilo Crkvi Kristovoj. Zato razdražiše i pobuniše nevjernike, te zadavahu novim kršćanima mnoge neprilike. Nije to smetalo Pavla i Barnabu koji su ovakvome ismjehivanju i zadirkivanju bili vični. Ne obazirući se na njihove pogrde, propovijedahu i nadalje riječ Božju odvažno, stavljajući svoju utjehu i nadu u Gospodina Boga. I Svemogući je nagradio njihovu neustrašivost. Dao im je milost, te su svojim rukama učinili u Ikoniju mnogo čudesa. Tako je Bog sam pokazao vidljivim načinom da je vjera, što je propovijedaju, prava. To je novokrštene učvrstilo u vjeri, a i mnogima koji je dosad nisu primili, otvorilo oči, te su s oduševljenjem primili sveti krst. I kako onaj koji žanje rodno polje nalazi u Božjem blagoslovu utjehu i zadovoljštinu za svoj trud, tako su i ova čudesa bila Pavlu i Barnabi nagrada za trud i nevolje što su ih pretrpjeli.

Mnogo vremena, a to će reći nekoliko mjeseci, propovijedahu Pavao i Barnaba u Ikoniju. No što je veći bio broj onih koji su primali novu vjeru, to se više uspirivao jad tvrdokornih Židova. Rovarili su jednako protiv Pavla tako te se cio grad razdijelio u dvije stranke. Jedni su bili sa Židovima, a drugi su držali s Pavlom i Barnabom. Napokon je strast Pavlovih protivnika uzavrela tako te su potajno zaključili da ga javno osramote i kamenuju. Kad su naši misionari saznali za njihove namjere, mogli bi bili reći kršćanima da ih obrane. Ali toga nisu htjeli. Jedino oružje kojim se Crkva brani protiv nasilja i pogana jest: blagost, strpljivost, molitva i bijeg. Kad je Petar u vrtu getsemanskom izvadio nož, da obrani svoga Gospodina, zapovijedi mu Isus odlučno: »*Vrati mač svoj na mjesto njegovo!*« Sjećajući se toga nije Pavao nikad dopustio svojima da ga obrane silom; radije se uklonio. Tako je i sada pobjegao samo da članovi mlade Crkve ne stradaju poradi njega.

LISTRA

Pobjegavši iz Ikonija krenuše Pavao i Barnaba u drugi grad Likaonije, u Listru. Koja dva kilometra putovali su između ikonijskih vrtova i nasada, a onda se okolina promijenila u potpunu pustoš. Samo u proljeće i jesen naraste u tome kraju nešto trave za prehranu ovaca; po zimi je zemlja močvarna, a u ljetu od velike žege ispucana.

Listra je bila u Pavlovo vrijeme malen gradić udaljen od Ikonija samo šest sati hoda. Iščeznuo je davno s lica zemlje, pa se danas i ne zna točno gdje je ležao. Stranci su rijetko zalazili u taj grad, jer u njemu nije bilo što vidjeti. A nije u njemu bilo gotovo nikakve trgovina. To je razlog što se ovdje nisu nastanili Židovi. Zato su ovdje propovijedali samo poganima i to posve drukčije nego Židovima. Ovima, koji su vjerovali u jednoga Boga i poznavali Sveto pismo, bilo je dosta dokazivati da je Isus obećani Mesija. Pogane je trebalo naprotiv poučiti, da ima samo jedan Bog, a svi njihovi bogovi da su lažni. Taj Bog da je iz velikog milosrđa spram roda ljudskoga poslao svoga Sina, koji je umro na križu za naše grijehe, uskrsnuo od mrtvih, uzašao na nebo, pa da će doći suditi živima i mrtvima, te naplatiti svakome po njegovim djelima.

I skupiti pogane bilo je mnogo teže. U gradu gdje su se naselili Židovi, pošao je Pavao u bogomolju i našao na okupu sve. Poganima mogao je Pavao propovijedati na trgu, gdje se skupilo nekoliko ljudi, ili na uglu koje ži-

vahnije ulice. Počeli bi propovijedati samo pred nekolicinom, a kad su besposleni ljudi ili prolaznici opazili da Pavao drži govor, priključiše se drugima iz radoznalosti. Naskoro se počelo prikupljati sve više i više slušača, ali rijetko kada onoliko koliko bi ih našli na okupu u židovskoj bogomolji. Tako je samo revnost Pavlova i osobit govornički dar njegov pridonio, te su pogani malo po malo primali vjeru i ulazili u Crkvu Isusovu.

Gdje je Pavao propovijedao pokrštenim poganima, koliko ih se pokrstilo, kako je dugo boravio u Listri, o svemu tomu šuti Sv. pismo. Ali zato smo uvelike zahvalni svetom Luki što nam je zabilježio jedan znameniti događaj.

Jednom je propovijedao sveti Pavao u Listri na nekome živahnom mjestu gdje obično sjednu i prosjaci. Za propovijedi opazi pokraj sebe čovjeka koji je od rođenja bio hrom na obje noge. Toga bi svaki dan donijeli njegovi ljudi i ostavili ondje da prosi. Slušajući Pavla poče se zanimati za njegove riječi, te pokazivaše očevidno da vjeruje. Valjda je Pavao pripovijedao kako je Isus ozdravio bolesne, pa je to pobudilo u njemu nadu da bi i on mogao biti izliječen. I Bog nagradi vjeru, te ispuni želju njegovu. Uprijevši oči u njega zaviknu Pavao glasno: *»Ustani i stoj ravno na nogama svojim!«* I taj čovjek, koji još nikada u životu nije hodio skoči na noge i hodaše po volji. A mnoštvo naroda videći kako hoda taj čovjek, kao nikad nije bio hrom, zapanjilo se od čuda, te počelo vikati svojim jezikom: *»Bogovi načiniše se kao ljudi i siđoše k nama.«* Barnabu, jer je bio nešto stariji i uzrastom veći, držahu za poganskoga boga Jova, Pavla, koji je bio manji, ali mnogo više govorio, za nebeskog glasnika Merkura, koga su, tako je kazivala poganska priča, slali bogovi kad su imali komu što poručiti. Kad je narod počeo klicati, prestade Pavao propovijedati i ode s Barnabom u svoj stan. Što su ti ljudi vikali i mislili, toga Pavao i Barnaba

nisu mogli razumjeti, jer su govorili jezikom likaonskim, koji apostoli nisu poznavali.

Na čudo neviđeno uskomešala se cijela Listra. Neki potrčaše odmah u predgrađe do poganskoga svećenika u hramu boga Jova i javiše mu što se zbilo. Taj uzme smjesta dva junca da jednoga žrtvuje Pavlu, a drugoga Barnabi. Rogove im je opleo vijencima koji su visjeli u hramu a i sebe je nakitio cvijećem. Ubrzo pridružiše se svećeniku svirači i mnoštvo naroda podcikujući od veselja, što su se bogovi udostojili sići s neba i njih pohoditi. I cijela povorka krenu pred stan Pavlov.

Uto obavijestiše neki Pavla i Barnabu kakva im se sprema počast. Oni nisu mogli vjerovati svojim očima i ušima. Ta došli su da odvrate svijet od poganstva, a taj hoće sada da im žrtvuje kao da su oni poganski bogovi. Razderaše zato na prsima svoje haljine u znak jada i žalosti i skočivši među narod prokrčiše sebi put do poganskog svećenika i junaca. I cijela je povorka stala motreći tobožnje bogove. Sad im stade Pavao vikati i govoriti: »*Ljudi, što to činite? Nismo mi nikakvi bogovi, već smrtni ljudi, podvrgnuti svim ljudskim slaboćama, kao i vi što ste. Došli smo k vama da vas poučimo kako biste se od vaših lažnih bogova obratili k Bogu živomu koji je stvorio nebo i zemlju i more i sve što je u njima. Taj živi Bog pustio je u prošlo vrijeme sve narode da idu svojim putovima, tj. da žive po vjeri koju su sebi sami izmislili. Ali ih nije prestao sjećati na sebe svojim dobročinstvima: dajući nam s neba kišu i godine rodne, te puneći hranom i veseljem srca naša.*« Ovim riječima htio je Pavao da uputi ove nauke ljude na pravoga Boga. Jer su živjeli samo od onoga što im je zemlja rodila, a ne od zanata, sjeća ih da je pravi Bog onaj koji im šalje kišu i čini da polja njihova rode. Što im je Pavao dalje govorio, ne kaže Sv. pismo, samo dodaje da je mnogo muke stajalo Pavla, dok je odvratio svjetinu da mu žrtvuje.

Čudo što ga je učinio Pavao s hromim, otvorilo je oči mnogima, te se pokrstiše.

Ništa na svijetu nije tako nestalno kao svjetina. Ona je kao sviralica na kojoj možeš zasvirati svaku pjesmu i najveseliju i najžalosniju. Isti Židovi, koji su Spasitelju klicali na Cvjetnicu: *»Hosana, sinu Davidovu!«* derali su se na veliki petak: *»Propni ga, propni ga!«* Slično se desilo i sv. Pavlu u Listri. Kad je izliječio hroma, držali su ga za samoga Boga, a kratko vrijeme poslije toga kamenovaše ga na smrtno ime.

Izradili su to Pavlovi zakleti neprijatelji Židovi. Nisu mu mogli oprostiti što je učio da su pred Bogom svi ljudi jednaki, pa da i pogani mogu doći u nebo koje je po njihovu mišljenju bilo pripravljeno samo Židovima. A ipak je već sam Isus rekao: *»Kažem vam pak da će mnogi doći s istoka i sa zapada, tj. pogani sa svih strana svijeta i sjesti za stol s Abrahamom, Izakom i Jakovom u kraljevstvu nebeskom, tj. uživati vječno veselje u nebu sa židovskim patrijarsima.«* Boljelo je Židove što je Pavao tvrdio da vršenje zakona Mojsijeva nije potrebno za spasenje. Pa kad su još i gdjekoji Židovi ostavili sinagogu i prešli u crkvu kršćansku, prevršila je mržnja tvrdovratih Židova na Pavla svaku mjeru.

Kako Ikonij nije daleko od Listre, čuli su ikonijski Židovi za uspjeh Pavlov u Listri, te obavijestiše o tomu Židove u Antiohiji. To je jednima i drugima bilo već previše. Da se riješe toga pogibljenog čovjeka, složiše se neki Židovi iz Antiohije i Ikonija da zajedničkim silama zatru Pavla. Poletješe u Listru i stadoše kod naroda rovariti protiv Pavla. Napuniše im uši da se Pavlova nauka protivi rimskim zakonima, da će im Rimljani oduzeti njihova prava budu li Pavla dulje trpjeti u svojoj sredini. Ogovarali su ga da bi već u Ikoniju zlo prošao da nije pobjegao.

Svjetina nikad ne razmišlja. Vikači mogu da za čas skrenu kud ih je volja. Tako je i Pavlovim neprijateljima

uspjelo spletkarenjem i mitom uzbuniti listranske pogane protiv Pavla. Jednoga dana navališe ovi na Pavla na ulici i za čas poče tuča od kamenja padati po njemu dok se onesvješten ne sruši na zemlju. Bio je tako istučen, te su svi mislili da je mrtav. Da tijelo Pavlovo ne okuži ulice, izvukoše ga izvan grada i ostaviše da bude plijen grabežljivim pticama i zvijerima. Toga nisu smjeli dopustiti kršćani niti su mogli zaboraviti svoga duhovnog oca. Kad se rulja razišla i nastalo veče, dođoše da ga oplaču i pokopaju. Pridigoše njegovo krvavo tijelo, te na veliko čudo i radost svoju opaziše da Pavao još živi. Bio se samo onesvijestio. Sada ga okrijepiše, te polagano i potajno uvedoše u grad.

Ali što će Pavao sada? Ostati u Listri usred rulje koja je bila razdražena protiv njega, ne bi bilo uputno. Zato se već drugoga dana u ranu zoru, da ga nitko ne vidi, sve onako ranjav i isprebijan udalji iz Listre da se zakloni na kakvo zabitno mjesto.

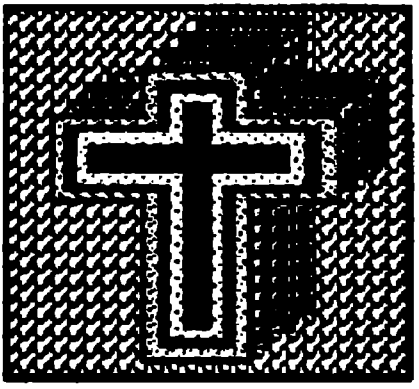

DERBE

Umakavši iz Listre krenu Pavao u Derbe. Gdje je bio taj gradić, to se još danas točno ne zna, jer od njega nije ostala ni hrpa kamenja. Sigurno je samo to da je ležao nedaleko današnjeg jezera Al-Göl. Od Listre do spomenutog jezera ima kojih osamdeset kilometara, što je otprilike kao iz Zagreba u Bjelovar cestom. Put do Derbe bio je tegoban, jer vodi preko pustinje, a uz to i pogibeljan jer se na njemu skrivahu skitnice vrebajući na tuđi imetak. Što su, naime, misionari više odmakli od Antiohije, to je i svijet bio sve divljiji.

Samo Božjim čudom okrijepljen mogao se Pavao, koji je juče malo ne izdahnuo pod udarcima, već danas dati na tako dalek put. Prevario bi se naime tko bi mislio da je Pavao bio kakav gorostas željezna zdravlja. Velik njegov duh stanovao je u slabašnu tijelu, koje je povrh toga patilo od neke bolesti.

Da je Pavao bio čovjek srednje veličine, razabiremo već po tomu, što su ga pogani u Listri držali za glasnika bogova, dok su u stasitome Barnabi vidjeli Jupitra, jednoga od glavnih poganskih bogova. Evo, kako nam Pavla opisuju stare knjige: Bio je čovjek srednjega uzrasta, ni odebeo ni tanan. Svatko bi mu odmjerio više godina nego je brojio, jer je bio malo pognut. Imao je blijedo okruglo lice, tamne oči i pogled blag, te ovelik nešto svinut nos. Nosio je dugu, gustu, prosijedjelu bradu, a na ćelavoj glavi tek nešto kose. Tako ga predočuju i najstarije slike, od kojih neke potječu još iz drugog vijeka.

I bio je bolestan čovjek. U svojim pismima tuži se više put na svoju bolest. Ta ga je silno mučila kad je propovijedao upravo po ovim krajevima, što nije smetalo Galaćane da prime vjeru Isusovu. U poslanici Korinćanima veli da ga je Bog usrećio mnogim viđenjima; no da se ne uzoholi poradi toga, dao mu je žalac ili trn u meso, tj. neku bolest koja ga je mučila cio život. Tri je puta molio Gospodina da ga oslobodi bolesti, a Bog mu reče: »*Dosta ti je milost moja da je strpljivo podnosiš.*« Zato su i neprijatelji Pavlovi govorili da je čovjek slaba, tj. bolesna tijela.

Nigdje ne kaže Pavao, kakva je to bolest, a mi je nikako ne možemo odgonetnuti. Neki misle da je Pavao bolovao na očima, jer piše Galaćanima, da bi u njegovoj bolesti i oči svoje izvadili za njega. No tim Pavao hoće reći kako su ga veoma rado imali; tako i kod nas narod veli? Čuva ga kao zjenicu oka svoga, jer je oko najvrijedniji dio čovječjeg tijela, koji se ničim ne da nadomjestiti. Drugi drže da je Pavao patio od čestih groznica, a treći da je bio padavičar. I to ne stoji. Takav čovjek ne bi nikad mogao prevaliti na prvome svom putovanju preko dvije tisuće kilometara, a na drugom, kako ćemo čuti, i preko dvije tisuće pet stotina. Bilo stoga kako mu drago, sigurno je, da je Pavla mučila neka bolest. Dopustio ju Bog zato da pokaže, kako uspjeh evanđelja ne ovisi o ljudima već o milosti Božjoj.

Derbe je bio u Pavlovo vrijeme malen gradić, u kome su stanovali sami pogani. U tome mjestancu nađoše napokon naši apostoli potpuni mir i sigurnost. Amo nisu Židovi pošli u potjeru za Pavlom. Mislili su da je izdahnuo u Listri ili su kršćani držali tajnom kud su krenuli apostoli. I kao da ih je Bog htio nagraditi za pretrpljene muke: propovijedali su u tome gradu evanđelje slobodno i sastavili brojnu crkvenu općinu. Koliko su vremena

mirno i uspješno radili za slavu Božju u Derbi, nije nam poznato.

Napokon došlo je vrijeme kad zaključiše da se povrate u Antiohiju sirsku odakle su krenuli na prvo apostolsko putovanje.

POVRATAK

Od Derbe do rodnog Pavlova grada vodio je prijeki put preko gore Taura. A od Tarza do Antiohije sirske bili bi stigli za tri dana. Ali Pavao nije htio da se vrati tim kraćim putem nego onim duljim, kojim je došao u Derbe. Potakla ga je na to želja da vidi uspjeh svoje muke: što rade njegove novoosnovane Crkve. I čuditi se moramo Pavlovoj neustrašivosti. Iz Antiohije su ga protjerali, iz Ikonija je pobjegao, a u Listri spasio ga Bog od očite smrti. Pa ipak se Pavao vraća u te gradove. Ne poznaje on nikakve pogibli kad se radi o spasu duša. I Bog ga je čuvao. Kad je po drugi put boravio u tim gradovima, nije ga snašla nikakva neprilika; bar nam Sveto pismo ništa ne pripovijeda o kakvim progonima na povratku. Tomu je mnogo pridonijela Pavlova opreznost. Držeći se nauke Kristove: *»Budite oprezni kao zmija, koja se uklanja pogibli«*, nije Pavao ovaj put zalazio u židovske bogomolje niti javno propovijedao na trgovima, da nove ovce privede stadu Kristovu. Bilo mu je sada stalo samo do toga da učvrsti i utješi stare vjernike.

Krijući se pred Židovima i poganima propovijedao je kršćanima u njihovim kućama i na njihovim tajnim sastancima. Tu je dočuo da su i poslije njegova odlaska kršćani pretrpjeli mnogo jada i neprilika, što su im ih radi vjere zadavali Židovi i pogani. Tješio ih je zato neka svaku nepravdu strpljivo podnose. Sjećao ih je, koliko je Sin Božji morao podnijeti na ovoj zemlji. A koliko je Pavao pretrpio radi vjere, to su jasno propovijedale brazgotine od kamenovanja u Listri. Dokazivao im je da

se u kraljevstvo nebesko može ući samo preko mnogih nevolja. Nema ljepšega i boljega puta u nebo, nego što je trpjeti i stradati na ovoj zemlji. Zato je taj put odabrao i sam Isus i rekao svakomu vjerniku, neka strpljivo podnosi križ svoj. Napokon, zaključio je Pavao, neka ih ni najmanje ne smeta, bude li im radi Isusa valjalo podnijeti još i više zla. Samo neka ostanu stalni u vjeri, tj. neka što prije prionu živjeti onako kako ih uči vjera Kristova.

I drugi još znatniji razlog potaknuo je Pavla da se vrati istim putem kojim je došao. Kad je prvi put boravio u tim Crkvama, morao je iz Antiohije, Listre i Ikonija naglo pobjeći. Nije tu bilo vremena ni da se s kršćanima oprosti ni da crkvenu općinu uredi. Zato mu je sada bila glavna briga da im postavi glavare bez kojih ni jedno društvo ne može postojati. Odabra, dakle, muževe koji su se odlikovali kreposnim životom, da drugima mogu dati dobar primjer. A gledao je i na njihovo znanje, da znadu vjerne učiti i ravnati, kako bi Crkvu mogli i učvrstiti i raširiti. Poslije posta i molitava položi na ove izabranike ruke, predavši im milost i vlast da upravljaju stadom koje im je povjereno. Tako ih zarediše za svećenike. Na rastanku pomolio se Pavao za svu svoju duhovnu djecu preporučujući ih Gospodinu Bogu u koga su povjerovali.

Dok su vjernike utvrdili u kršćanskoj nauci, dok su upoznali i odabrali dostojne poglavare, trebalo im je u svakoj Crkvi ostati toliko vremena koliko su potrošili dok su Crkvu osnovali.

Napokon krenuše iz Antiohije u Pisidiji prema moru istim tegotnim i pogibeljnim putem kojim su došli. Prispjevši u Pergu zadržaše se neko vrijeme da propovijedaju evanđelje. Ne znamo je li im ovdje uspjelo osnovati Crkvu. Sveto pismo ne pripovijeda o toj Crkvi ništa, valjda zato što ovdje nisu snašle apostole nikakve neprilike.

Bit će da u luci grada Perga, u kojoj su se iskrcali došavši s otoka Cipra, nisu našli lađe koja bi ih prevezla

u Antiohiju. Zato krenuše u Ataliju koja je bila udaljena trideset kilometara. Taj je grad imao mnogo veću luku u koju su zalazili brodovi iz Sirije i Egipta.

Ovdje su napokon naši putnici našli brod koji će ih prevesti u luku Seleuciju. Tko će poreći da su se oči naših apostola za vožnje često zagledale u obalu Male Azije, a misli njihove zalijetale daleko iza onih gora, gdje su boravile njihove mile ovce, prvijenci pokrštenih pogana u Maloj Aziji?

Vrativši se sretno u Antiohiju sabraše kršćane i stadoše im pripovijedati što su sve učinili s Božjom pomoći: kako je malo ne cijela pokrajina Galacija primila vjeru Kristovu, kako su osnovali četiri velike Crkve u Antiohiji, Ikoniju, Listri i Derbi; kako je milost Božja rasvijetlila pogane, te su hrpimice ulazili u crkvu Isusovu. A nisu im propustili spomenuti i muke što su ih pretrpjeli. Te su im se tako duboko zasjekle u pamet, te ih dugo nisu mogli zaboraviti. Još poslije dvadeset godina ističe ih Pavao svome učeniku Timoteju riječima: »*Kakva progonstva i stradanja podnesoh u Antiohiji, Ikoniju i Listri!*«

Pitat će gdjetko, kako je dugo trajalo to prvo apostolsko putovanje? Na to je teško odgovoriti. Duljina njihova puta dade se točno proračunati. Bilo je više učenjaka koji su korak po korak obišli put što ga je Pavao prevalio s Barnabom. Ali nitko na svijetu ne može znati kako su se dugo naši apostoli zadržavali u kojem gradu. Obično se računa da su na to putovanje potrošili otprilike tri do četiri godine, to jest vrijeme od godine 46 do 49.

JERUZALEMSKI SABOR

Izmučen od višegodišnjeg napornog putovanja htio je Pavao da otpočine. Upravljao je Crkvom u Antiohiji i ostao s učenicima dugo vremena, a to će reći po našemu računu: godinu i po dana. Bio bi se zadržao i dulje da ga vjerske raspre što su se porodile bile u Antiohiji, nisu prisilile da pođe u Jeruzalem. Upravo u to vrijeme stalo se živo pretresati pitanje, jesu li kršćani dužni vršiti zakon židovski ili nisu.

Prvi kršćani u Palestini mislili su da zakon Mojsijev mora trajati do konca svijeta. Zato su primivši sveti krst i nadalje vršili propise židovske vjere. Obrezivali su djecu svoju, prali se više put na dan, kako je to naložio Mojsije; jeli su samo dopuštena jela. Od nekrštenih Židova razlikovali su se samo time što su vjerovali da je Isus obećani Mesija. No Bog je dao Židovima zakon samo u tu svrhu da budi nadu i vjeru u Isusa. A kad je Isus došao, imao je prestati zakon židovski, kako malodobnom dječaku prestaje skrbništvo čim postane punoljetan. Nije njima išlo u glavu da poslije dolaska Isusova ima novi zakon zamijeniti stari.

Zato su držali da se pred Bogom može spasiti samo Židov. Tko, dakle, nije tako sretan, te se nije rodio od potomaka Abrahamovih, neka bar poprimi židovski zakon, bez kojega, vele, nema spasenja. Kad su ono čuli da je Petar pokrstio satnika Kornelija u Cesareji, pozvaše ga na red. Petar im se opravdao ispripovijedivši da mu je to naložio sam Bog. Ovaj slučaj držali su Židovi za iznimku. Nije ih ni to smetalo što su u Antiohiji neki

pogani primili sveti krst mimo židovske vjere. Mislili su, da će se to s vremenom popraviti. Ali kad dočuše da je Pavao na prvome apostolskom putovanju pokrstio svu silu pogana bez obrezanja, pobojaše se da će kršćanska vjera istisnuti židovsku.

Poletješe stoga iz Palestine u Antiohiju i lažući da su ih poslali apostoli stadoše govoriti: *»Ako se ne obrežete, te ne primite zakon Mojsijev, ne možete se spasiti.«* Ove su riječi silno uzbunile kršćane u Antiohiji. Dosad ih je Pavao učio da će ući u kraljevstvo nebesko ako uzvjeruju da je Isus Sin Božji i ako vrše njegov zakon. A sad, evo, traže ovi Židovi iz Palestine da se još i obrežu. Uzalud im je Pavao dokazivao da to nije potrebno. Jer zašto bi Isus bio trpio i umro na križu kad bi se čovjek mogao spasiti samo po židovskome zakonu. Kazivao im je da bi smrtno sagriješio kršćanin koji bi se dao obrezati. Time bi pokazao da očekuje spasenje od Mojsijeva zakona, pa bi otpao od kršćanske vjere. Pitanje se to tako zaoštrilo te se bilo bojati da će se antiohijska Crkva razdvojiti i raspasti.

Zato javi Bog Pavlu neka pođe u Jeruzalem i neka ovo pitanje iznese pred same apostole. A i kršćani antiohijski zaključiše da odaberu poslanstvo koje će poći k apostolima i starješinama da riješe ovu stvar. U poslanstvo odabraše Pavla i Barnabu i neke druge kojih imena nisu nam poznata. A Pavao povede na svoju ruku još i neobrezana kršćanina Tita. Kako su se živo antiohijski kršćani zanimali za to pitanje i s kakvom su napetošću očekivali kako će se riješiti, vidi se po tom što su svoje poslanike dobar dio puta svečano ispratili.

Od Antiohije do Jeruzalema ima jedanaest dana naporna hoda. Pavao i Barnaba sa svojom družbom trebahu mnogo više. Prolazeći naime po Feniciji i Samariji zadržaše se na mnogim mjestima kod kršćana pripovijedajući koliko su pogana pokrstili i uveli u Crkvu

Kristovu. I posvuda bila je ta vijest primljena s velikim veseljem.

Kad su prispjeli u Jeruzalem, dočekaše ih svečano. Svi se crkveni dostojanstvenici sakupiše da ih pozdrave i čestitaju Pavlu i Barnabi, tim junacima koji su tako daleko rasprostranili ime Isusovo. Od apostola bijahu u to vrijeme u Jeruzalemu samo trojica: Petar, Ivan i Jakov mlađi. Njih i druge kršćane koji su ih dočekali, izvijestiše Pavao i Barnaba odmah poslije svoga dolaska o prvome svome apostolskom putovanju. Pripovijedahu im kako su pokrstili malo ne cijelu pokrajinu Galaciju i koliko je čudesa Bog učinio preko ruku njihovih. Time im je sam Bog potvrdio da su pravo radili što su primali u Crkvu pogane bez obrezanja. I s njihovim se nazorom slagala malo ne cijela kršćanska općina u Jeruzalemu.

No neki od onih farizeja što ih je Isus toliko korio, nisu bili zadovoljni Pavlovim postupkom. I ti su primili kršćansku vjeru, ali ne iz čiste namjere. Ušuljali su se u Crkvu Isusovu da kršćane skuče pod židovski zakon. Ovi su zahtijevali da sve vjerne treba obrezati i naložiti im da vrše zakon Mojsijev. A kako Židovima nije bilo dopušteno družiti se sa neobrezanikom, tražili su da se Tit smjesta obreže. Ali Pavao nije toga nipošto dopustio, jer bi time bio nekako priznao da je obrezanje potrebno za spasenje, pa bi kako sam kaže, iskrivio pravo i čisto evanđelje, koje uči da se čovjek spasava samo vjerom u Isusa. I nisu se taj dan nikako mogli složiti, jer se farizeji ne htjedoše pokoriti.

Budući da je to pitanje uzbunilo bilo cijelu Crkvu u Jeruzalemu, sastadoše se apostoli i svećenici da ponajprije nasamo rasprave o toj stvari. Na tome dogovoru razložio je Pavao crkvenim poglavarima kako je dosad primao pogane u Crkvu bez obrezanja i kako je sam Bog pokazao da radi pravo jer je čudesima potvrdio njegov rad. Uz Pavla pristadoše i svi glavari, te stupovi Crkve

Petar, Ivan i Jakov pružiše desnice. Time su potvrdili da se potpuno slažu s Pavlovim postupkom. Da umire ostale kršćane, zaključiše sazvati javnu skupštinu, sabor.

Kad su na toj skupštini stali jedni na široko i bučno zahtijevati obrezanje, a drugi se tomu protivili, ustade glavar crkve sv. Petar i reče: *»Ljudi, braćo! Vi znate, da je prije mnogo vremena, kad se ono pokrstila kuća satnika Kornelija, mene Bog obdario između vas, da iz mojih usta čuju pogani riječ evanđelja i da vjeruju. I Bog, koji poznaje srca, posvjedoči im da su i mimo zakona židovskog zavrijedili stupiti u Crkvu Isusovu. Zato dade njima dar Duha Svetoga kao i nama. I ne postavi nikakve razlike među nama i njima, jer je srca njihova očistio ne obrezanjem nego vjerom. Zašto, dakle, sada kušate Boga i hoćete da metnete kršćanima na vrat jaram židovskoga zakona, koji nisu mogli pravo vršiti ni očevi ni mi. I mi, koji smo rođeni Židovi, nećemo polučiti spasenje duše po zakonu židovskome, nego vjerujemo da ćemo se spasiti milošću Gospodina Isusa kao i pokršteni pogani.«*

Na te riječi ušuti sve mnoštvo razabravši jasno kako je i Petar za to da pokrštenim poganima ne treba nametati zakona židovskoga.

Ovaj čas sveopće šutnje prihvatiše Pavao i Barnaba, te pripovijedahu kako su oni primali u Crkvu pogane bez ikakva obzira na zakon židovski i kako im je sam Bog potvrdio da rade pravo dajući im milost te su među poganima činili mnoga čudesa.

Kad su oni dovršili, ustade apostol Jakov, koji je bio biskup u Jeruzalemu. U oduljem govoru sjeti skupštinu kako je Bog po Petru uveo prve pogane u svoju Crkvu, te i njih učinio narodom svojim. Znao je Bog od vijeka što će učiniti s poganima. U knjizi proroka Amosa stoji pisano da će Bog iznova podići kuću Davidovu koja se srušila. Ta je kuća Crkva Kristova koju je podigao po Davidovu potomku, a svome Sinu Isusu. Podigao ju je u

tu svrhu da u njoj pokraj Židova potraže Gospodina i ostali narodi. Zato misli Jakov da ne treba pogane uznemiravati zakonom Mojsijevim. No jer ima po svim Crkvama i pokrštenih Židova, neka se kršćani iz obzira spram njih čuvaju onoga, što je Židovima najodurnije. Neka se kane mesa što je prikazano poganskim bogovima, neka ne jedu zagušenih životinja i krvi i neka se ne žene s poganskim ženama. To bi nekrštene Židove odvraćalo od vjere, a pokrštenima bio bi kamen smutnje i razdora.

I sveti Jakov bio je za to da pogane, koji žele primiti vjeru Isusovu, ne treba obrezati, tj. da im ne treba nalagati da vrše zakon židovski. Ali iz obzira spram Židova predložio je da se čuvaju ponajprije mesa poganskih žrtava. Pogani su žrtvovali svojim bogovima razne životinje: goveda, ovce, koze i svinje. Ovakva bi se životinja zaklala, a meso razdijelilo u tri dijela: jedan se spalio u čast bogovima, drugi je pripao svećenicima, a treći uzeo je onaj koji je žrtvu prinio. Taj bi svoj dio ispekao i pojeo s rođacima i prijateljima. Kako se više put u istoj obitelji jedan brat pokrstio, a drugi ostao poganin, pozvao bi nekršteni na ovakvu gozbu i krštenoga da jede meso što je žrtvovano bilo poganskomu bogu. To je za Židova bilo nešto strašno, jer im je zakon Mojsijev strogo branio jesti meso poganskih žrtava. Rado su običavali pogani kod takve gozbe jesti i krv zaklanih životinja. I to je Židovima bilo strogo zabranjeno. Držali su naime da je duša svakog živog stvora u krvi, jer kad krv isteče, da onda ode i duša. Iz istoga razloga nisu Židovi jeli meso zagušenih životinja, iz kojih nije istekla krv. Uzeti poganku za ženu nije dopuštao zakon Mojsijev, da ne bi zavela muža na poganstvo. Takav brak držali su Židovi za suložništvo ili blud koji se protivi šestoj zapovijedi Božjoj. Zato je Jakov pod riječju blud razumijevao ženidbu s poganskim ženama.

Ovaj prijedlog apostola Jakova primila je cijela skupština jednodušno, te odlučila da se taj zaključak pošalje pismeno Crkvi u Antiohiji. Ali kad bi im ga predali samo Pavao i Barnaba, mogli bi njihovi protivnici u Antiohiji kazati da su ga sami skovali. Zato odabra skupština dva odlična člana jeruzalemske Crkve: Judu, koji se zvao Barsaba, i Silu, koji je kasnije pratio Pavla. Ova će dvojica s Pavlom i s Barnabom poći u Antiohiju i predati zaključak sabora apostolskoga, koji glasi ovako: »*Apostoli i svećenici i kršćani pozdravljaju braću po Antiohiji, Siriji i Ciliciji, koja se pokrstiše od pogana. Budući da smo čuli da neki izišavši od nas, kojima mi nismo zapovijedili, uznemiriše vas riječima, te smetoše duše vaše, nađosmo za dobro mi, sabrani jednodušno, odabrati muževe i poslati ih k vama s našim Barnabom i Pavlom, s ljudima koji su predali život svoj za ime Gospodina našega Isusa Krista. Poslasmo dakle Judu i Silu, koji će vam to usmeno kazati. Nađe za dobro Duh Sveti i mi, da vam ne namećemo više tereta osim ovo nužno: da se čuvate od žrtvovanja idolima i od krvi i od udavljenoga i od bludnosti. Čuvajući se od toga, dobro ćete činiti. Budite zdravi.*«

Spomenute stvari nije saborski zaključak odlučno zahtijevao, već samo savjetovao. To se vidi po zadnjim riječima, koje glase: Dobro ćete činiti, tj. živjet ćete u miru i slozi. Povrh toga vrijedila je saborska odluka samo za tadašnje prilike. Zato mi smijemo jesti i udavljene životinje i krv, jer se danas nad tim nitko pametan neće sablazniti.

Taj se apostolski sabor održavao ili pod kraj godine 50. ili na početku 51.

Četiri saborska izaslanika: Pavao, Barnaba, Juda i Sila, pođoše sada u Antiohiju gdje su kršćani nestrpljivo iščekivali da čuju što su zaključili apostoli. Došavši u Antiohiju sazvaše sve kršćane i pročitaše im poslanicu. Sadržaj njezin obradovao ih je uvelike: najviše sudište,

zbor apostola, izreklo je da im se ne treba obrezati ni vršiti zakona židovskoga. Odsad ih neće više smesti židovski rovari jer je svaki član općine znao da se kršćanin spasava po živoj vjeri u Isusa, a židovski se zakon ni najmanje ne tiče nijednoga člana Kristove Crkve.

Što je saborska poslanica kazivala mrtvim slovima, to su Juda i Sila protumačili živom riječi. Kao Bogom nadahnuti učitelji i vješti govornici utješili su svojim propovijedima Antiohije i utvrdili ih u vjeri.

Kad se stari mir povratio u Crkvu, oprosti se Juda i vrati u Jeruzalem k onima koji su ga poslali, Sila pak nađe za dobro da i nadalje ostane u Antiohiji.

ČETVRTO POGLAVLJE

DRUGO APOSTOLSKO PUTOVANJE

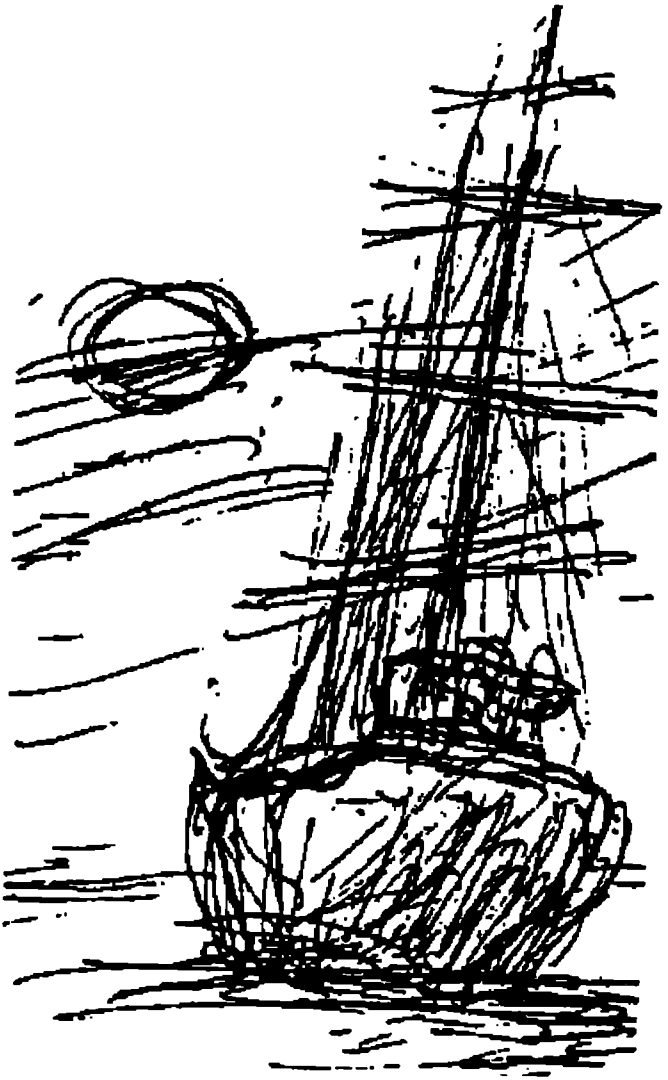

PO MALOJ AZIJI

Crkva u Antiohiji poprimila je odsad svoje obično lice. Pavao i Barnaba poučavali su u glavnim istinama vjere nove članove Crkve, a starije upućivali kako će napredovati u kršćanskim krepostima.

No živi zanos za vjeru Isusovu i briga za druge Crkve nije dala Pavlu da dugo ostane u Antiohiji. Poslanica jeruzalemskog sabora nije bila upravljena samo kršćanima u Antiohiji, već i kršćanima po Siriji i Ciliciji, jer su i u ovim zemljama židovski rovari posijali kukolj nesloge hoteći rastrovati pravo i čisto evanđelje. Zato odluči Pavao da pohodi ponajprije Crkve u Siriji i Ciliciji. Sa saborskom odlukom u ruci upozorit će ih kako sami apostoli u Jeruzalemu osuđuju židovske spletke, pa će tako po Crkvama uvesti onaj mir koji je zavladao u Antiohiji. Kad taj posao svrši, poći će dalje da vidi one Crkve, što ih je zasnovao na prvome apostolskom putovanju.

Zato reče već poslije nekoliko dana Barnabi: *»Ajde da se vratimo i obiđemo braću po svim gradovima gdje smo propovijedali riječ Božju, pa da vidimo kako žive.«* I Barnaba se radosno odazva Pavlovu pozivu. Ali kad se radilo o tomu koga će povesti sa sobom, nisu se mogli složiti. Čini se da je sveti Marko požalio što je u Pergi ostavio Pavla i Barnabu. Želeći popraviti pogrešku zamolio je Barnabu neka mu dopusti da ih prati. No Pavao ne htjede nikako na to pristati. Ne znamo je li time mislio kazniti Marka što ih je nasred puta ostavio, ili se možda bojao da ih opet ne ostavi. Pa kad ne htjede popustiti ni

jedan ni drugi, ugovoriše da svaki sa svojim drugom krene na svoju stranu. Tako je došlo te je Barnaba sa svojim nećakom svetim Markom pošao na otok Cipar. I tu se Barnabi izgubio svaki trag. Sveto pismo ne pripovijeda o njemu ništa više. Ljudi vele da je umro mučeničkom smrću na Cipru, gdje mu još i danas pokazuju grob pokraj grada Salamine. Pravi razlog zašto se Pavao i Barnaba nisu mogli složiti, nije nam poznat. Ali da se radi ove zgode nisu zavadili, vidi se po tomu što Pavao u kasnijim svojim poslanicama piše o Barnabi s velikim poštovanjem. Da je pak Marku oprostio njegovu mladenačku pogrešku, vidimo opet iz toga što je Marko tješio Pavla u rimskom sužanjstvu. I još pred smrt svoju moli sv. Pavao Timoteja neka svakako dovede u Rim i svetog Marka jer mu je od velike pomoći.

A sveti Pavao uza sebi za druga Silu. Sila, ili kako se punim imenom zvao Silvan, bio je rimski građanin i ugledan član jeruzalemske Crkve, koja ga je poslala, da proglasi saborsku poslanicu u Antiohiji. Kad je tom zgodom propovijedao, upozna Pavao njegove vrline. Zato ga odabra za druga koji će na drugome apostolskom putovanju dijeliti s njime svaku nevolju i veselje.

S ovim svojim drugom zaputi se Pavao ponajprije u sjevernu Siriju. Obojicu popratiše vruće molitve Crkve antiohijske, koja ih je preporučala Bogu kad su polazili na težak i pogibljen put. S kolikim je veseljem obilazio Pavao sada Crkve, što ih je osnovao prije kojih trinaest godina, kad se ono poslije svoga obraćenja vratio iz Jeruzalema u Tarz. Posvuda im je propovijedao da ih učvrsti u vjeri. A razglasio im je i protumačio odluku jeruzalemskoga Sabora opominjujući ih neka se čuvaju židovskih rovara kojima je njihova zemlja na udaru.

Prošavši Siriju bilo je Pavlu i Sili prijeći u susjednu zemlju Ciliciju. Ovamo vodila su ga tri puta preko gore, visoke 2400 metara, koja se danas zove Alma-Dagh.

Jedan je vodio ravno na vrhunac gore, a druga dva kroz klance, od kojih se prvi zove Sirska, a drugi Amanska vrata. Svaki od njih bio je tako pogibeljan i uzak, te je mala šaka ljudi mogla zakrčiti put cijeloj vojsci i obraniti Ciliciju od navele neprijateljske sa strane sirske. Ne znamo, kojim je od ovih putova udario Pavao. No kako su Sirska vrata udaljena od Antiohije samo kojih trideset i šest kilometara, držimo da je Pavao krenuo ovim pravcem. Taj put, ili bolje reći staza, bio je tako uzak, te se usred gore mogao zatvoriti jednostavnim vratima, odakle mu i ime »Sirska vrata«. Kad se probio ovim klancem, valjalo je Pavlu udariti dolinom rijeke Is da prispije u svoj rodni grad Tarz.

O rodbinskim i prijateljskim vezama apostola ne pripovijeda nam Sveto pismo gotovo ništa. Glavna mu je zadaća da nam ocrta koliko su ti prvi junaci pridonijeli širenju vjere Isusove. Tako šuti i sada o tome je li Pavao, došavši poslije devetgodišnjega izbivanja u svoj rodni grad, našao svoga starog oca na životu i kako su ga primili njegovi prijatelji i znanci iz mlađih dana.

Nekoliko kilometara iza Tarza diže se nama već poznata gora Taur. Preko te valjalo je sada udariti Pavlu, da vidi Crkve što ih je osnovao na svome prvom putovanju. Prije mjeseca lipnja nije moguće proći tom gorom, jer su sve staze zatrpane debelim snijegom. Ovim putem nisu nikad prolazili trgovci, jer je prenaporan, a i ljudi su ga izbjegavali, osim u velikoj sili. Da što prije vidi svoje mile kršćane u Galaciji, odluči Pavao udariti preko gore. Šezdeset i četiri kilometra valjalo mu se neprestano uspinjati strmom gorom, da dođe do jednoga prohodnog klanca, koji se zove Cilicijska vrata. A sad su tek započele prave tegobe. Koliko je puta trebalo pregaziti gorski potočić koji je bučeći i pjeneći se tražio oduška za vrijeme bujice! Koliko je puta trebalo Sili da pomogne Pavlu kako će se uspeti na stijenu koja kao da je porasla,

jer je voda izderala stazu pod njom! Koliko puta naprotiv morao je Pavao dočekati Silu da ne slomi vrat spuštajući se s kakve litice! Na mnogim mjestima vodi staza tako nisko, te joj se na obje strane dižu spram neba stijene visoke kojih sto metara. Kad je godine 1832. egipatski paša Ibrahim prolazio ovim klancen, valjalo mu ga je prije dinamitom raširiti, da uzmogne njime proći natovarena deva. Najednom prestaje staza nad divljim ponorom koji je trebalo oprezno obići. A često vodi put upravo na rubu kakve pećine, te čovjek zatrepta od užasa gledajući pod sobom silnu guduru. Sve je te muke i napore rado prepatio Pavao, jer je u srcu njegovu gorio žar ljubavi spram Isusa i njihovih ovaca.

Napokon stigoše naši putnici do gradića Derbe, što je na prvome putovanju bila zadnja točka, do koje je Pavao dopro. Od Sirskih vrata do Derbe računaju 192 kilometra. Pribrojimo li k tomu onih 36 kilometara, koji dijele Sirska vrata i Antiohiju, dobit ćemo, da je Pavao već dosad prevalio 228 kilometara, što je otprilike od Zagreba do Đakova cestom.

Ne znamo koliko je vremena trebalo Pavlu dok taj put prevali i kako se dugo zadržao na kojemu mjestu. Za sve što je na cijelome tom putu doživio i radio, stegnulo se Sveto pismo na cigli jedan stih koji glasi: »*I prolažahu kroz Siriju i Ciliciju utvrđujući Crkve.*« To će reći: propovijedahu posvuda, da grešnike svrnu na bolji put, da slabe ojačaju u vjeru, a jake da pohvale za njihove kreposti. Odgovarao je na vjerska pitanja koja su se rodila poslije Pavlova odlaska a nisu ih znali riješiti sami. Sokolio ih neka strpljivo podnose neprilike što su im zadavali Židovi i pogani. Bilo je tu jednom riječi dosta posla.

Iz Derbe pođe Pavao u Listru, gdje su ga bili kamenovali. Pa kao da ga je Gospodin Bog htio nagraditi za njegovo mučeništvo, dao mu je te je u ovome gradu

našao svoga najvjernijeg pomoćnika i najmilijeg druga sv. Timoteja. Njegovu kuću pokrstio je Pavao kad je prvi put boravio u Listri. Timotej je potekao iz mješovite ženidbe: otac mu je bio poganin a mati Židovka imenom Eunika. U staro vrijeme događalo se često da je poganin uzeo Židovku za ženu. I poznata nam kraljica Estera, udata za perzijskog kralja Asnera, bila je Židovka. Kako u Listri nije bilo židovske bogomolje ni škole, poučila je sama Eunika Timoteja u židovskome Svetomu pismu, a kasnije se u njemu sam usavršio. Kad ga je Pavao pokrstio, bilo mu je kojih dvadeset godina. A kad je Pavao sad došao u Listru, bio je Timotej napredovao u znanju i krepostima tako te su ga hvalili kršćani ne samo u Listri, već i u Ikoniju. Zato ga odluči Pavao uzeti za svoga druga. I dobro je pogodio. Sve do smrti Pavlove bio mu je Timotej vjeran u svakoj nevolji i stradanju kao dobar sin pravomu ocu. Zato nije Pavao od svih svojih pomoćnika ni jednoga volio tako kao Timoteja. Zove ga ljubaznim sinom i bratom koji je jednako misli s njime. Veli da je vjeran sluga Božji i revan pomagač u evanđelju Kristovu. I kad se Pavlu približavao zadnji čas, moli i zaklinje Timoteja neka što prije dođe k njemu u Rim da ga još jedanput vidi. Tako mu je bio mio i drag.

Timotejev otac bio je poganin pa nije dao obrezati svoga sina. To se znalo u Listri i u Ikoniju. Ovakvo dijete držali su Židovi za otpadnika od svoje vjere. Da se ne sablazne, dao je Pavao obrezati Timoteja. No nije to učinio možda stoga što je obrezanje držao potrebnim, već samo zato da se Židovi ne bi odvraćali od Pavla znajući da putuje s neobrezanikom. A nijedan Židov ne bi htio slušati Timotejeve propovijedi, kad bi dočuo da nije obrezan.

S novim svojim drugom prolažahu Pavao i Sila po gradovima Galacije učeći posvuda kršćanske općine neka se drže zaključka jeruzalemskog sabora. Njihove pro-

povijedi blagoslovio je Bog, te su stare kršćane sve više upućivali u poznavanje vjere, prema kojoj su sve bolje udešavali svoj život. A pribavili su Crkvi i novih članova, te je broj kršćana rastao svakim danom. Kao zdravo drvo, komu se grane sve više šire, a korijenje sve dublje prodire u zemlju, širila se Crkva brojem svojih članova. Blagotvornom naukom svojom sve je više preobražavala srca njihova, te su se ostavljali starih grijeha i očito napredovali u kršćanskim krepostima.

Već je Pavao pregledao Crkve, što ih je osnovao na svome prvom putovanju. Ali ljubav spram Krista i želja da što više ljudi istrgne iz tmine poganstva, bila ga je potakla da pođe još dalje pa da osnuje nove Crkve. U to ime bio se iz Antiohije zaputio na zapadnu obalu Male Azije. Tu je bilo mnogo Židova među kojima se Pavao nadao da će uspjeti. No Božja je providnost odredila da se ovdje propovijeda evanđelje malo kasnije. Duh Sveti bio im je zabranio govoriti riječ Božju na jugozapadnoj obali Male Azije.

Pokoravajući se glasu Božjemu okrenu Pavao s drugovima, pa udari ravno na sjever u zemlju Bitiniju, kud ga je vodila rimska cesta. I već je dopro do njezinih granica, kada li opet ne dade im Duh Sveti da idu u Bitiniju. Tako stoji u Svetome pismu. Ne znamo je li Duh Sveti izrijekom javio Pavlu neka dalje ne ide, ili je Pavao sve više pobolijevao što se više približavao k Bitiniji, pa je svoju bolest smatrao za Božju opomenu da ne ide dalje.

Zato se naši putnici okrenuše sada na lijevo, te prispješe sretno u zemlju Troadu u kojoj se glavni grad također zvao Troada. Mjesto gdje je taj gradić nekoć ležao, tako je lijepo, te su prvotno smišljali na njemu osnovati današnji Carigrad. Zato se razvaline nekadašnje Troade i danas zovu Eski-Stambul, tj. stari Carigrad. U Troadi zadržao se Pavao samo kratko vrijeme, ali

je i to upotrijebio da propovijeda, pa je kasnije utvrđivao u vjeri Crkvu koju je sada osnovao.

Za ovo nekoliko dana što ih je Pavao proveo u Troadi, namjeri ga sreća na novoga druga, na evanđelistu svetoga Luku. Taj se rodio kao poganin u Antiohiji i bio po zanimanju liječnik. Pokrstili su ga bili oni nepoznati propovjednici koji su u Antiohiji prvi počeli propovijedati poganima. I sveti Luka pridružio se sada sv. Pavlu te ga pratio do grada Filipa, gdje je ostao, da uredi Crkvu. A kad se Pavao poslije sedam godina opet vratio u Filipe, priključio mu se sveti Luka da se od njega nikad više ne odijeli. Vele da je poslije Pavlove smrti pošao u Dalmaciju da propovijeda evanđelje. Umro je mučeničkom smrću u Grčkoj a kosti su mu, po zapovijedi cara Konstantina, prenesene u Carigrad.

Svetom Luki imamo zahvaliti gotovo sve što znamo o svetom Pavlu. Osim evanđelja sastavio je još jednu knjigu Svetoga pisma koja se zove Djela Apostolska. Ta je knjiga jednako otvorena pred nama dok pišemo ovaj »Život svetog Pavla«.

Kraj mjesta nekadašnje Troade ljulja se danas rijetka ribarska barčica, a Pavao je gledao one velike brodove, koji su iz troadske luke brodili od Azije u drugi dio svijeta, u Europu. Za lijepa vremena mogao je dapače vidjeti s troadske obale visoka ona brda što leže u Europi. Dobro je znao da u tome kraju žive Grci, koji su cijelomu svijetu nametnuli svoj jezik i svoju naobrazbu. Zanesav se u mislima preko makedonskih gora čuo je da tamo iza jadranskoga mora prebivaju Rimljani koji su osvojili cio tada poznati svijet. I kako je Pavao bio bujne mašte i željezne volje, zadrhtao je srce njegovo kad mu pade na um misao: ne bi li prešao u Europu pa Grke i Rimljane spravio pod slatki jaram kristov. Kraj sve svoje velike učenosti ne znadu Grci ipak ništa o pravomu Bogu, a Rimljani su osvojili kraljevstvo zemaljsko, pa zašto da ih

ne pouči kako će ući u kraljevstvo nebesko? Ta je misao bila Pavlu u jednu ruku slatka i veličanstvena, a u drugu strašna: kako bi on sam obratio učeni grčki i silni rimski svijet na vjeru Isusovu! I tu mu priteče u pomoć sam Gospodin Bog.

Ne znamo, je li Pavao molio ili je snivao, ali bilo je to po noći. Pavlu se najednom ukaže čovjek obučen u makedonsko odijelo i moljaše ga: *»Dođi u Makedoniju i pomozi nam.«* Ovu prikazu shvatio je Pavao kao Božji poziv da prijeđe u Europu.

Sad mu tek puče među očima zašto im nije Duh Sveti dopustio da pođu u jugozapadnu Aziju i Bitiniju: bila je volja Božja da prijeđe u Europu, gdje su riječ Božju čekali toliki narodi.

Ujutro pripovijedi Pavao svoju prikazu drugovima *»i odmah, tj. još isti dan«*, tako pripovijeda sv. Luka, *»gledasmo da prebrodimo u Makedoniju duboko uvjereni da nas je Gospodin pozvao da propovijedano evanđelje.«* Tako se naši misionari već za nekoliko sati nađoše na palubi lađe koja je plovila u Europu.

FILIPI

Istim morem kojim je sada plovio naš Pavao, prelazili su u Europu ili obrnuto i neki slavni krajevi. Ali kolika razlika između njih i svetog Pavla! Oni su prelazili sa silnom vojskom, a Pavao sa svoja tri siromašna druga; oni su prelazili da neprijatelja potuku, zemlju osvoje i ljude zarobe, a Pavao je prešao da ljude oslobodi od tmine poganstva i izbavi iz ropstva grijeha. Zato su djela zemaljskih vođa davno propala, a djelo duhovnoga vođe sv. Pavla, Crkva i vjera Isusova, stoji još i danas.

Sretan po nas onaj čas kad je Pavao krenuo u Europu! Danas polaze misionari iz Europe u Aziju, a da je Pavao na svome putu krenuo u istočnu Aziju, tko zna, ne bismo li mi još očekivali misionare iz Azije?

Od Troade do Europe, kamo namjeriše naši putnici, imade kojih sto šezdeset kilometara. Kao da im je samo nebo pogodovalo, podiže se zgodan vjetar koji ih je već prvi dan dotjerao do otoka Samotrake. Za isti put treba i parobrod osam sati, a Pavao ga prošao na jedrenjači. Prenoćivši nastaviše plovidbu većom brzinom i još isti dan stigoše u europsku luku Neapol.

Taj je grad često mijenjao svoje ime. U Pavlovo vrijeme zvao se Neapol, što bi se hrvatski reklo Novigrad. U srednjemu vijeku okrstiše ga Kristopolis, što će reći: grad Kristov, jer je preko ovoga grada prešla vjera Kristova u Europu. Danas zovu ga Turci Kavalla. Kako je Seleucija bila luka za Antiohiju, tako je i Neapol bio luka za veliki grad Filipi, koji je od mora udaljen samo četrnaest kilometara. Oba su grada bila povezana lije-

pom državnom cestom. Kad su se naši putnici po toj popeli na strminu što se diže tik do mora, puče im pred očima prekrasna dolina okružena odasvud brdinama. Jedan obronak gore protegnuo se sve do sredine doline. Na njemu bio je sagradio makedonski kralj Filip velik grad i prozvao ga po sebi Filipi. Godine 168. prije Isusa zauzeli su Rimljani Makedoniju, a s njom i grad Filipi. U njemu se zaustaviše naši putnici da propovijedaju.

Ne samo grad već i ljudi bili su za Pavla nešto posve novo. Nije to bio mukotrpan azijatski narod, već kršni Makedonci koji su cijelomu svijetu bili poznati kao čelikznačaj. Dobru trećinu stanovništva sačinjavali su isluženi rimski vojnici. Kod Rimljana služio je vojnik punih šesnaest godina pod oružjem, brinuo se za njega vođa koji je za rata svoje vojnike plaćao od plijena što ga je ugrabio neprijatelju. U mirno doba dobivali su plaću od cara. Ali kad je časnik ili vojnik obnemogao i ostario, nije mu država plaćala mirovine, već mu je vođa dao kućište i zemljišta koje je obrađivao do svoje smrti. Ovi su isluženi vojnici gospodovali u Filipima. Gradom su upravljali gradski zastupnici, a najveću su vlast imala dva čovjeka birana na godinu dana koji su se zvali upravitelji grada.

I Makedonce i ove isluženе vojnike bilo je teško predobiti za kršćansku vjeru, ali kad su je jednom prigrlili, nije ih ništa na svijetu moglo odvratiti od evanđelja i kreposna života. S ovoga su razloga kršćani u Filipima ostali Pavlu veoma mili. »*Vi ste radost moja i slava moja, nosim vas u srcu*«, pisao je kasnije Filipljanima.

Našavši stan bio je Pavao upotrijebio nekoliko dana da prouči ove nove ljude. Ispitujući prilike u gradu saznade da u Filipima nema ni toliko Židova, da bi mogli sagradili sebi bogomolju. Samo nekoliko ljudi polazilo je svake subote izvan grada do nekog potočića gdje se pod nekom strehom skupljahu na molitvu. Prve dakle subote pođe Pavao s drugovima do toga mjesta da vidi Židove.

Od muškarca nije našao nijednoga, već samo nekoliko žena. I ovu priliku nije htio sv. Pavao da propusti. Sjednuvši s drugovima među žene poče im kao brat i prijatelj propovijedati riječ Božju koju su žene pozorno slušale.

Jedna između njih zvala se Lidija. Bila je rodom iz grada Tiatire u Maloj Aziji. Taj je grad bio na glasu što se u njemu priređivala osobito lijepa crvena boja kojom se bojala svakovrsna tkanina. Još i danas kupuju u Smirni fesovi (crvenkape) najradije iz Tiatire, jer se odlikuju živom bojom. Doselivši se u Filipe bila je Lidija otvorila dućan sa crvenom robom. Tu se upoznala sa židovskom vjerom i ostavila poganstvo, ali još nije bila prešla na zakon Mojsijev, već je bila samo pridošlica. Lidija je osobito pobožno slušala propovijed Pavlovu, a milost Božja otvorila je srce njeno, te je svaka riječ Pavlova pala kod nje na plodno tlo. I možda je već iza prve propovijedi ili koji dan kasnije primila Lidija prva sveti krst. S njom prigrli vjeru i cijela njezina kuća, tj. ljudi, koji su bili zaposleni u njenoj trgovini. Želeći se pokazati zahvalna Pavlu i drugovima što su je poučili u pravoj vjeri, zamoli ih neka se presele u njezinu kuću i budu njezini gosti. Naši misionari nađoše se u neprilici zbog tog poziva jer im je mrsko bilo da budu komu na teret. Ali kad Lidija nije prestala moliti, popustiše, te se preseliše u njezinu kuću. Sada počeše u Lidijinu kuću zalaziti i drugi ljudi željni čuti novu vjeru, pa se za malo dana nađe na okupu priličan broj kršćana. Tako je Lidijina kuća postala prva kršćanska crkva u Europi kako je i Lidija bila prva europska duša koju je Pavao pokrstio.

Doskoro pronio se glas o Pavlu i o novoj vjeri po cijelome gradu, pa je Pavao propovijedao u Filipima dulje vremena i pokrstio velik broj pogana. Veliko ono štovanje, kojim su se Filipljani sjećali sv. Pavla, i nježna ona ljubav kojom je Pavao sve do smrti ljubio Filipljane, nije se mogla roditi za nekoliko dana već za nekoliko

mjeseci. I tko zna, kako bi dugo Pavao ostao bio u Filipima, da ga posve nenadani slučaj nije rastavio od njegovih milih.

Kad je broj kršćana tako narastao te nisu više mogli stati u kuću Lidijinu, poveo ih je Pavao na ono mjesto gdje je prvi put propovijedao. Pod otvorenim nebom i daleko od gradske buke propovijedao je novim kršćanima i molio se s njima Bogu. Kad je polazio na novo mjesto sastanka, susretao je neku djevojsku koju je bio opsjeo đavao. Kako danas, tako je i onda bilo lakovjernih ljudi koji su dolazili k toj djevojci da im gata. Za tu su uslugu morali plaćati njezinim gospodarima koji su zasluživali mnogo novaca.

Ova dakle opsjednuta nevoljnica, kadgod je vidjela Pavla i njegove drugove, pošla bi za njima i vikala: *»Ovi su ljudi sluge Boga najvišega, koji vam javljaju put spasenja«.* Nečastivi, koji je u njoj stanovao, naputio ju da tako viče. Svi su znali da je ovu djevojku opsjeo đavao. Da se ne bi činilo da Pavao stoji s njime u kakovu savezu kad ga ovaj preporuča i hvali i jer mu se djevojska smilila, okrenu se Pavao jednom k njoj i reče sotoni: *»Zapovijedam ti imenom Isusa Krista, iziđi iz nje!«* U taj čas ostavi je nečisti duh, a djevojka ozdravi i umiri se.

Videći pak njezini gospodari da je sada usahlo vrelo njihova dohotka, pograbiše Pavla i Silu, koji je bio do njega, i odvukoše ih pred gradske poglavare. Putem do sudnice pridruži im se, kako to obično biva, mnogo radoznaloga svijeta. Ovaj su svijet podjarili tužitelji protiv Pavla. I kako svjetina mnogo ne misli već drži za istinu, što u prvi mah čuje, poče vikati i groziti se Pavlu. Došavši na trg pred suce prešutješe tužitelji, čime im se Pavao zamjerio, pa optužiše njega i Silu s posve drugoga razloga. *»Ovi su ljudi Židovi«,* tako vikahu, *»te bune naš grad i propovijedaju vjeru koju mi ne smijemo primiti ni vršiti jer smo Rimljani«.* Na Židove mrzili su Rimljani, jer nisu

htjeli da štuju njihove bogove i jer su im se u svakidanjem životu uklanjali držeći ih kao pogane za nečiste. To je bio prvi razlog što su tužitelji uspjeli sa svojom optužbom. Zakon je nadalje branio uvoditi novu vjeru dok se nije vidjelo što ona uči. Napokon su još dodali, da naši propovjednici bune grad što je, prosto rečeno, bila velika laž. Dizati pak bunu bio je kod Rimljana velik prekršaj. Pa kad je uz tužitelje pristala i rulja bučeći i zahtijevajući da se Pavao i Sila kazne, izgubiše suci glavu. Mjesto da istraže je li istina, što se viče protiv Pavla i Sile, zapovjediše u onoj gunguli svojim slugama da ih šibaju.

Šibanje je bila strašna kazna, kojom su se smjeli kazniti samo veliki zločinci. Takvima bi najprije svukli gornje odijelo a ruke sprijeda privezali za stup da se ne mogu braniti i da im leđa budu slobodna. Tad bi ih šibama ili kandžijama udarali po leđima, tako te je najprije pukla koža i potekla krv, a zatim se pokazale gole kosti, a više puta i utroba. Bilo je slučajeva, te je zločinac i umro pod šibama.

Tako su u onoj naglosti razrezali Pavlu i Sili gornje odijelo. Uzalud se Pavao branio protiv te teške kazne; u onoj vici nisu se njegove riječi čule niti ih je tko htio slušati. I pošto su ih sluge ljuto izbičevale, predadoše ih suci tamničaru s nalogom da ih dobro čuva.

Rimske su tamnice bile građene na jedan kalup. Svaka je bila povezana sa sudnicom i imala dva dijela. Gornji je bio određen za manje uznike; u nj je dopiralo dosta zraka i svjetlosti od sobica, koje su ga zaokružile. Iz te velike sobe vodile su stube u donju podzemnu tamnicu, koja je bila namijenjena velikim zločincima. U toj nije bilo nikakva prozora, poradi čega ne bijaše ni svjetla.

Dobivši nalog da Pavla i Silu dobro čuva, metne ih tamničar u donju tamnicu među razbojnike, robove i tatove. Za veću sigurnost stavi im još i noge u klade.

Izmrcvareni od bičevanja trpjeli su Pavao i Sila velike boli koje su bile tim teže što se u kladama nisu mogli maknuti. To je bilo prvo progonstvo što ga je kršćanstvo pretrpjelo u Evropi. Duga tri vijeka nisu prestali rimski carevi progoniti vjeru Isusovu, ali je nisu zatrli. Žarka ljubav spram Krista učinila je te kršćani nisu marili za muke, dapače su sred najgroznjih boli još pjevali. Isto učiniše Pavao i Sila. Oko ponoći počeše se moliti i pjevati zahvaljujući Boga što ih je odlikovao, te su trpjeli muke za njegovo ime. Zločinci, što su bili s njima zatvoreni, ne malo se začudiše kako ova dvojica mogu biti u tamnici tako veseli.

U taj čas dođe tako silan potres, te se tamnica potrese u temeljima. Uslijed potresa otvoriše se sva vrata tamnice, a čudom Božjim spadoše okovi sa svih sužnjeva. Tamničar, koga je potres probudio oda sna, skoči na noge, te potrči iz svoje sobe. Videći da su sva vrata otvorena, mislio je da su sužnji pobjegli. U tome slučaju bio bi po rimskomu zakonu osuđen na smrt. U očaju svomu izvadi mač te htjede da se njime probode. Uto mu doviknu Pavao koji je kroz otvorena vrata vidio što smjera tamničar: *»Ne čini sebi nikakva zla, jer smo mi svi ovdje.«* Kako ih je naime potres silno ustrašio, ni jedan sužanj nije ni pomislio na bijeg, a najmanje Pavao i Sila. Na Pavlove riječi pusti tamničar mač i zapovjedivši slugama, da mu donesu svijeću uđe u donju tamnicu te dršćući pade na koljena pred Pavlom i Silom. Bilo od straha bilo od srama pred drugim sužnjima zasta mu riječ u grlu. Kad se bio razabrao i uvjerio da su svi sužnji na svom mjestu, izvede Pavla i Silu iz tamnice te ih zapita: *»Gospodo, što mi treba činiti da se spasem?«* Bio je valjda čuo, kako je Pavao oslobodio onu djevojku od duha nečistoga i kako je nekriv zapao u tamnicu, a znao je da sa Silom propovijeda novu vjeru. Mirno njihovo vladanje u tamnici, strpljivo podnašanje muka, usklik Pavlov koji

mu je spasio život: sve ga to uvjerilo da su ti ljudi službenici pravoga Boga. *»Vjeruj u Isusa i spasit ćeš se ti i sav dom tvoj«,* odgovoriše mu Pavao i Sila na njegove riječi. Videći da je pripravan primiti vjeru, poučiše ukratko tamničara i ukućane njegove, koji su se oko njega sakupili bili. Jer im je Pavao u kratkoj svojoj propovijedi spomenuo da čovjek postaje član Crkve Kristove i dionik njegovih milosti po svetome krstu, izvede ih tamničar u dvorište k zdencu. Sada tek opazi čega prije nije vidio, da su Pavao i Sila krvavi od jučerašnjega bičevanja. Za to ih zamoli da im ponajprije smije oprati rane, a tada se pokrsti tamničar i cijela njegova kuća. Kako je tamničar oprao njima tjelesne rane, tako su Pavao i Sila oprali njega i njegove od velikih duševnih rana, koje se zovu grijesi. Da pokaže svoju zahvalnost, zamoli ih neka pođu u njegov stan, gdje im prostre stol veseleći se što su ga naučili pravu vjeru. A kad se Pavao i Sila nahraniše, odvede ih natrag u zatvor poradi sudaca i zakona.

Međutim čini se da su gradski poglavari počeli ispitivati što su skrivili Pavao i Sila. Na svoju žalost saznadoše da su ih neprijatelji krivo optužili, jer Pavao i Sila nisu nikoga bunili. Sada uvidješe da su se prenaglili, što su ih dali šibati prije no su proveli istragu. A možda je uzdrmao njihovu savjest i noćašnji potres, koji su držali za osvetu Božju. Posramljeni htjedoše da zabašure svoju pogrešku. Poslaše svoje sluge k tamničaru, neka odmah pusti Pavla i Silu pa neka otiđu iz Filipa kud ih je volja.

S velikim veseljem uniđe tamničar u zatvor i javi Pavlu i Sili da mu je naloženo, neka ih pusti, pa završi: *»Sada, dakle, iziđe i idite s mirom!«* Ova poruka nije se svidjela Pavlu. Da je potajno iščeznuo iz Filipa mogli bi kršćani misliti da je zbilja što skrivio pa da su ga s pravom išibali i kao protuhu istjerali iz grada. A to bi bacilo ljagu na vjeru koju je propovijedao i na čast Pavlovu. Zato reče slugama, neka kažu glavarima: *»Pošto su nas, koji smo*

rimski građani, bez ikakve istrage javno išibali, baciše nas u tamnicu, a sada hoće da nas tajno otpuste. Ne tako, nego sami neka dođu i neka nas izvedu.«

U ovo malo riječi označio je Pavao sve povrede zakona, s koje se ogriješiše gradski poglavari. Rimski zakon dopuštao je da se rimski građanin smije zatvoriti tek onda kad je preslušan i kad je postojala temeljita sumnja, da je kriv. A strogo je zabranio kazniti rimskoga građanina kakvom stamotnom kaznom, kao što je šibanje, bičevanje ili propinjanje na križ. Tko se o taj zakon ogriješi, tomu su zaplijenili imetak u korist države blagajne, a povrh toga mogao je biti kažnjen i samom smrću. I kad su gradski poglavati tako ljuto povrijedili zakon, htjedoše kao vrhunac svega, da Pavla i Silu naprosto protjeraju iz grada bez ikakve zadovoljštine ili isprike. Porukom svojom htio je Pavao polučiti neka se javno saznade u Filipima da su ih nepravdeno kaznili.

Čuvši Pavlovu poruku silno se preplašiše gradski suci. Uzbunilo ih najviše što su začuli, da su Pavao i Sila rimski građani. Zato pođoše smjesta do Pavla i Sile, ponizno ih zamoliše za oproštenje, te časno izvedoše iz tamnice. Ali ih ujedno lijepo zamoliše neka ostave Filipe da ne bi radi njih nastala kakva nova gungula. Pavao obeća zadovoljiti njihovu molbu, jer je vjera kršćanska već dobar korijen uhvatila u Filipima, pa će se i sama dalje razvijati.

Izišavši iz tamnice krenuše Pavao i Sila u kuću Lidijinu, kamo sazvaše kršćane da se kao pošteni ljudi s njima oproste. Kad su se ovi skupili, ražalostiše se ne malo čuvši da će ih Pavao ostaviti. A Pavao ih je tješio, neka se uzdaju u Boga i opominjao, neka ustraju u vjeri, koju su primili. Isti dan ili možda poslije nekog vremena, koje im je trebalo da se oporave od rana, krenuše Pavao i Sila dalje na put. U Filipima ostade Luka i po svoj prilici Timotej, da dalje utvrđuju i šire Crkvu Kristovu.

SOLUN

Tako i opet vidimo Pavla i Silu gdje se udaljuju iz Filipa laganim korakom jer ih bole nezacijeljenje rane od šibanja. Stupaju glasovitom egnacijskom cestom, koja je vezala Italiju s Malom Azijom ovako: od Rima vodila je ponajprije do grada Egnacija koji leži na zapadnoj obali Južne Italije; tu je valjalo brodom presjeći Jadransko more sve do grada Drača u današnjoj Albaniji; odavle je opet vodila cesta po Albaniji i Makedoniji sve do današnjeg Carigrada koji nije daleko od Male Azije.

Prvi grad u koji su poslije dvodnevnog putovanja stigli, zvao se Amfipol. U njemu se stjecalo devet cesta sa svih strana Makedonije. Kad je perzijski kralj Kserkso vojujući protiv Grka došao na to raskršće, dao je zakopati devet živih mladića i djevojaka, ne bi li ga na svakom putu kojim krene pratila sreća. A Pavao se valjda preporučio Bogu i odabrao staru egipatsku cestu kojom je nakon četrdeset i pet kilometara stigao u malen grad Apoloniju. Ni u Amfipolu ni u Apoloniji nije se zadržao da propovijeda. Razlog je tomu što su ovo bili posve grčki gradovi, pa ni u jednomu nije bilo židovske bogomolje. Prevalivši od Filipa svega skupa preko sto pedeset kilometara, za koji su put trebali preko osam dana, stigoše napokon u Solun.

Veličanstven je pogled na taj grad upravo s one strane gdje je u nj ušao Pavao. S visoka brda spuštaju se bijele, modre i crvene kućice sve do mrskoga zaljeva, u kojemu se na modrim valovima njišu brodovi sa svih strana svijeta. A kudgod oko zaokruži kopnom, posvuda

brda i opet brda, dok se ne zaustavi na najvišem, što je 2973 metra visoko a zove se Olimp. Kako su kod nas nekoć vjerovali da na visokim gorama stanuju vile, tako su i stari Grci mislili da na tome brdu stanuju njihovi bogovi. S kolikim sažaljenjem motrio je to brdo Pavao znajući, da na njemu ne obitavaju bogovi nego samo divlja zvjerad i grabežljive ptice. Ta njegova je zadaća bila da pouči zabludjeli svijet kako nema nikakvih bogova osim jednoga pravoga i živoga koji stanuje na cijeloj zemlji a u isto doba kraljuje na nebu.

Solun je bio u to vrijeme jedan od najljepših gradova rimskog carstva. Sagradio ga godine 315. prije Isusa makedonski vojvoda Kasandar i prozvao ga po svojoj ženi Tesalonika. Kasnije se silno podigao radi svoga sretnog položaja. Velika svjetska cesta egnacijska prolazila je kroz Solun i dijelila ga u dva dijela. To je ona cesta što još i danas vodi od Konstantinova luka do vrata zvanih Vardar. Solun leži na jugu velike plodne ravnice, koja je po mnogim putovima dovozila svoje plodove u grad te ih u solunskom zaljevu ukrcavala na more. A znatan mu je položaj i stoga što leži na klancu gorja koji vodi iz Makedonije u Grčku.

U tako prometnom mjestu bili su se već odavna naselili Židovi i uzdržali kroz sve vijekove. I danas je Solun velik grad, u kojem se zadržalo mnoštvo Židova, te ima do sto tisuća stanovnika, a polovina od ovih su Židovi. Ali ti se razlikuju od naših Židova. Ne bave se samo trgovinom već i zanatom. To su tkalci, kožari, bravari, stolari, bojadisari i graditelji brodova.

Naučivši u Tarzu tkati sagove, prostirače i zastore našao je Pavao brzo posla kod jednog židovskog zanatlije. Taj je svoje židovsko ime Jesus prekrstio u grčko Jason i bio ugledan solunski građanin. Nemajući nikakvih novaca, valjalo je Pavlu svojim rukama zaslužiti, što mu je trebalo za svagdašnji život. »*Dan i noć radismo*«,

tako piše Solunjanima, *»da ne padnemo ni jednomu od vas na teret«*. A kad je pod veče prestao rad, tumačio je novu vjeru svima koji su ga htjeli slušati. Tako je nekoliko ljudi pomalo pripravio za svoju javnu propovijed.

Prve subote pođe sa Silom u židovsku bogomolju. Kako drugdje tako se i ovdje kretalo propovijedanje Pavlovo ponajviše oko onoga što su židovski proroci prorekli o Mesiji. Za nj kazivali su proroci u jednu ruku da će biti silan i slavan kralj, a u drugu ruku da će mnogo trpjeti i umrijeti sramotnom smrću. Ova prva proroštva o slavi i kraljevstvu Mesijinu rado su Židovi čitali i tumačili. To je njima bila velika utjeha kad su Rimljani osvojili njihovu zemlju i kraljevstvo. Druga pak proroštva o Mesijinu poniženju i muci mimoilazili su, jer im nisu bila ugodna. Ovo im je tumačio sveti Pavao naglašujući kako nije sramotno za Isusa što je umro na križu. To je učinio da izvrši volju Oca nebeskoga i da dokaže veliku svoju ljubav spram roda ljudskoga. Uskrsnuvši treći dan poslije smrti, pokazao je da je pravi Sin Božji i obećani Mesija, jer su se na njemu ispunila sva proroštva i slavna i tužna. U tom pravcu poučavao je Pavao Solunjane tri subote uzastopce.

Sjeme njegova truda urodilo je dobrim plodom. Povjerovalo je i priključilo se Pavlu nešto Židova, ali zato velik broj pridošlica i takvih pogana koji sa židovskom bogomoljom nisu stojali ni u kakvoj vezi. Uz ove napominje Sveto pismo izričito da su vjeru primile i mnoge odlične gospođe u gradu. Veselilo ih što krćanska vjera ne razlikuje muža od žene, jer gleda samo na dušu koja ima jednako pravo na spas, stanovala ona u muškome ili ženskome tijelu.

Još više nego sveti Luka u Djelima apostolskim, kazuje nam o Pavlovoj revnosti njegova poslanica Solunjanima. Premda je u Filipima stradao i bio osramoćen, nije se ipak bojao propovjedati evanđelje u Solunu. Nije

ga širio samo riječju, već i potvrđivao čudesima. Solunjani su opet Pavlovo propovijedanje prihvatili sa svetim žarom i živjeli kako zapovijeda riječ Božja, pa ih je Duh Sveti obdario svojim darovima.

U Solunu morao je Pavao ostati dulje vremena: možda koja dva tri mjeseca. Za to je vrijeme osnovao kršćansku Crkvu, koju je njegovao kao što dojilja njeguje svoje dojenče, i tješio kao što otac tješi svoju djecu.

Veliki uspjeh što ga je Pavao postigao među poganima, nije dao Židovima mira. Zato odlučiše da dignu bunu protiv Pavla, i potražiše za taj posao saveznike. Na istoku, gdje ljudi s nešto malo voća i komad kruha žive cio dan, a kraj topla podneblja mogu noć prespavati pod vedrim nebom, ima mnogo ljenčina i uličnjaka koji vole plandovati nego raditi. Ove potkupiše Židovi, te stavivši se na čelo svjetine pođoše bučeći do kuće Jasonove, gdje su stanovali Pavao i Sila. Tu ih htjedoše svezati i predati rulji da ih zlostavi. Na svu sreću ne nađoše Pavla i Sile, bilo što su se sklonili prije nego je rulja došla, bilo što u taj čas ne bijahu kod kuće. Ljutiti pograbiše Jasona i neke kršćane, te ih odvukoše pred gradske poglavare. I optužiše ih gadno riječima: »*Ovi, koji bune cio svijet, dođoše i ovamo. Jason ih je primio u svoju kuću. I ovi svi, tj. Pavao i kršćani rade protiv cara govoreći da ima drugi kralj, Isus.*« Lukava i teška bila je njihova kleveta. Kazivala je da je Pavao pogibeljan čovjek po javni mir i poredak, da diže bunu po cijelome carstvu. A baš protivno bilo je istina. Nije Pavao bunio svijet, već su Židovi dizali bunu protiv Pavla. Što je Pavao govorio o kraljevstvu nebeskomu, to su Židovi zlobno izvrnuli u kraljevstvo zemaljsko, pa potvorili Pavla da hoće s prijestolja svrgnuti rimskoga cara i na njegovo mjesto postaviti Isusa za kralja. Stara je to bila dosjetka židovska. Upravo ovako bili su nekoć Isusa optužili pred Pilatom: da hoće postati kralj.

Ovu optužbu moralo je gradsko poglavarstvo primiti na uredovanje. Ali je Jason obranio svoje goste dokazavši da ovi siromašni radnici koji žive od rada svojih ruku, ne mogu ni misliti da sruše cara i postave drugoga za kralja. Poznajući Jasona kao čestita građanina zatražiše od njega jamčevinu. Ovu je Jason položio u novcu koji će propasti ako bi se bune ponovile.

Zbog toga nije Pavlu preostalo drugo nego da što prije otputuje iz Soluna. U Solunu ostao je neko vrijeme Timotej, koji je za Pavlom došao iz Filipa.

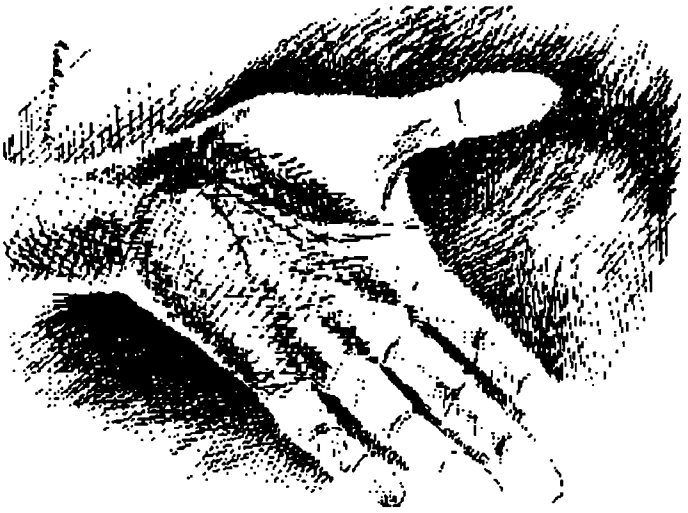

BEREJA

Još iste noći ostaviše Pavao i Sila potajno Solun i krenuše u posve osamljeni grad Bereju. Poznajući židovski bijes mišljahu da ih u ovome zabitom mjestu neće neprijatelji tako lako naći. Jedan su sat otprilike putovali po državnoj egnacijskoj cesti, onda skrenuše na pobočnu cestu. Da dospiju u Bereju, valjalo im je presjeći ravnicu Ematiju kojom protječu dvije rijeke. Prva od ovih zove se danas turski Vardar, a druga nosi posve hrvatsko ime Bistrica. Sav put od Soluna do Bereje iznosi oko osamdeset kilometara, dakle kojih deset kilometara manje nego je iz Zagreba u Koprivnicu.

Sudeći po ruševinama gradskih zidina i po mramornim ostacima starih spomenika koji se još vide, bila je Bereja lijep grad. Danas ima samo dvadeset tisuća stanovnika, ali do šezdeset kršćanskih crkava, koje nam dokazuju da je još u srednjem vijeku imala mnogo više žiteljstva. I u tome gradu dalo se dosta zaslužiti, jer leži na jugu najplodnije ravnice u Makedoniji. Zato se i ovdje našla mala naseobina Židova, koji su po svoj prilici došli iz Soluna. U njihovu se bogomolju zaputio Pavao da propovijeda. Dokazivao im je, kako su se na Isusu ispunila mesijanska proroštva. Rodio se od plemena Davidova, bio je velik učitelj i čudotvorac, trpio je kako je prorekao Izaija, a napokon je slavno uskrsnuo i ukazao se Pavlu. Pažljivo su Židovi slušali razlaganje Pavlovo, te poslije propovijedi dan na dan prekapali židovsko Sveto pismo, da vide je li obećani Mesija doista morao trpjeti i umrijeti. I što inače nigdje, dogodilo se Pavlu ovdje. Ži-

veći dosta daleko od svjetskoga prometa i pokvarenosti, a među brđanima koji su sačuvali zdrav razum i pošteno srce, bili su ovi Židovi mnogo plemenitiji od onih tvrdoglavih što su stanovali u velikim gradovima. Uvjerivši se na osnovu Svetoga pisma da Pavao ima pravo primiše mnogi i mnogi sveti krst. Veselilo ih je što je Bog ispunio patrijarsima zadano obećanje da se Spasitelj svijeta rodio od židovskoga naroda.

Uz Židove povjerova Pavlu i mnogo odličnih poganskih gospođa. Tako se Crkva u Bereji razlikovala od svih, što ih je Pavao osnovao, time da je broj pokrštenih Židova nadmašio pokrštene pogane.

Ni Židovi ni pogani nisu ovdje Pavlu pravili nikakvih neprilika, pa se Crkva u Bereji počela lijepo razvijati. Ali to nije bilo pravo neprijatelju spasenja ljudskoga, sotoni, pa je i opet podjario protiv Pavla stare svoje saveznike, Židove. Jer ih nije mogao naći u Bereji, potražio ih je u Solunu.

Kad su solunski Židovi saznali za uspjeh Pavlov u Bereji, usplamtio je bijes njihov nanovo. Nisu mogli da trpe čovjeka koji je učio da su pogani i Židovi jednaki pred Bogom; koji je toliko Židova odmamio od vjere svojih otaca. Pođe li tako dalje, nestat će vjere židovske i naroda židovskoga. Ne gubeći ni časa poletješe solunski Židovi u Bereju nadajući se da im Pavao neće sada umaći živ. Ali im namjera njihova nije pošla za rukom tako brzo kako su mislili. Dugo su mutili narod i dizali bunu protiv Pavla kojekakvim lažima i mućenjem. Pa kad je napokon Pavlu zaprijetila ozbiljna pogibao, zaključiše kršćani neka Pavao pobjegne na more. Otplovi li kakvom lađom, lako će izbjeći svakomu progonstvu, a bijesni će ga Židovi pustiti na miru, kad saznaju da je ostavio Makedoniju. Teškim srcem pristade Pavao na njihov prijedlog, jer mu je bilo ostaviti Crkvu, koja se počela tako mirno razvijati i lijepo cvasti. No da berejski kršćani, koje u tako

kratko vrijeme nije mogao potpuno poučiti u vjeri, ne ostanu bez pastira, ostavi Pavao u Bereji Silu. A pomoći će mu i Timotej, koji je, uredivši Crkvu u Solunu, došao bio za Pavlom. Protiv ove dvojice nisu Židovi bijesnili držeći samo Pavla za začetnika svega zla.

Bereji najbliža morska luka zvala se Mentone, a bila je udaljena dan hoda. Ovamo se zaputio Pavao. Da mu se ne dogodi kakvo zlo na putu, ispratiše ga berejski kršćani sve do mora.

Već za Pavlovo vrijeme bio je grad Mentone razoren, no u malom zaljevu kraj koga se dizao, vladao je dosta živahan promet. I danas se nađe ovdje malo ne svaki dan lađa koja plovi u Atenu. Na jednu takvu ukrcao se Pavao, a s njime uđoše i neki berejski kršćani da ga prate. Ponajprije plovljahu kraj gorovite Makedonije, a onda zakrenuše prema luci Pireju, odakle ima samo sedam i po kilometara kopnena puta do Atene.

ATENA

Iskrcavši se iz lađe stupio je Pavao ne samo na novo tlo već i među nove ljude. Ta se pokrajina zvala Grčka, u kojoj je nekoć stanovao najprosvjetljeniji narod staroga svijeta. Grčki jezik bio je tako lijep i bogat, te je njime govorio cio naobražen svijet. Zato su gotovo sve knjige Novoga zavjeta pisane prvotno u grčkom jeziku. A naši đaci uče još i danas grčki da se nauče svoje misli lijepo i okretno izraziti. Mnoga naša gradska zgrada, kojoj se divimo, zidana je upravo onako kako su već Grci gradili svoje javne zgrade. I kipari naši prave svoje kipove po onim pravilima što su ih postavili stari Grci. Jednom riječi: gotovo sve što je ljudski um lijepo stvorio u jeziku, pjesništvu, umjetnosti i znanosti, sve je to niklo u staroj Grčkoj.

Ali u to vrijeme kad je Pavao stupio na grčko tlo, bio je i grčki narod i grčka znanost pala na niske grane. Mjesto pravih mudraca učili su u Grčkoj nadrimudraci, prazne glave. Narod je bio radi neprestanih ratova propao a zemlja opustjela, jer nije bilo ljudi koji bi je obrađivali. Nekoć plodne poljane gušio je sada drač i korov, pa je za Pavlovo vrijeme paslo sitno blago na onome mjestu gdje su se nekoć dizali ponosni gradovi. Kad su godine 146. prije Isusa Rimljani osvojili Grčku, bili su gradovi opustjeli a sela zamrla. Od svih grčkih gradova održala se samo dva važnija: Atena i Korint.

Cijelu su Grčku Rimljani oplijenili i opustošili, samo su Atenu poštedjeli. Iz poštovanja prema tolikim velikim muževima što ih je Atena rodila i odgojila, ostavili su

hramove i spomenike netaknute. Dopustili su da gradom upravljaju domaći ljudi i da sude po starim zakonima. Tako je u Ateni bilo naoko sve kao i prije. I sada, kao nekoć, dolazili su u Atenu sinovi najodlučnijih obitelji sa svih strana svijeta da se izobraze. Ali nauke u tome gradu nisu mnogo vrijedile. Tu su se đaci više zabavljali nego učili. Atena je živjela od svoje stare slave.

Berejani, koji su dopratili Pavla u Atenu, smjestiše ga u jednoj njima poznatoj kući. Videći Pavao da je Atena velik grad, nadao se da će se mnogi obratiti. Zato zamoli Berejane neka kažu Sili i Timoteju da odmah dođu u Atenu.

Čekajući pomoćnike svoje razgledavao je Pavao grad, da upozna ljude i prilike. Kako kod nas po velikim gradovima ima kipova što su ih pobožni kršćani podigli u čast propetome Spasitelju, blaženoj Djevici Mariji ili kojemu svecu, tako je i Atena u čast bogovima imala više spomenika nego cijela Grčka. Bilo ih je posvuda muških i ženskih, odjevenih i golih, lijepih i smiješnih, koji su predočavali razne bogove i božice što su ih štovali Atenjani. Što je više ovih kipova vidio Pavao, to se jače zgražalo srce njegovo gledajući kako je daleko zaveo pogane đavao, neznanje i strast, te štuju kao božanstvo ono na što bi kao razumni ljudi morali mrziti. Nije zato ni čekao dok dođu Sila i Timotej, već je propovijedao i Židovima i poganima.

Po starom svom običaju potražio je ponajprije židovsku bogomolju. Ili ga Židovi nisu htjeli poslušati li ih je u Ateni bilo malo. No čini se da sveti Pavao nije mnogo učinilo kod njih, jer Sveto pismo o tome šuti.

Zato pođe Pavao da okuša sreću kod pogana. Glavni trg bio je središte svega atenskog života. Ovdje se prodavalo cvijeće, voće, povrće, ribe, knjige, odijela i druge stvari. Na trgu sastajali se stranci, a domaći su ljudi znali ovdje potratiti cio dan. Sjediti na trgu, razgovarati se s

prijateljima, gledati prolaznike i pitati šta je novo, bilo je glavno zanimanje Atenjana. Pavlu, koji je bio obučen u istočnjačko židovsko odijelo, bilo je dosta prošetati se trgom gore dolje i već su ga radoznali ljudi zaustavili i pitali otkuda je došao, tko je i što radi u Ateni. Uputivši se u razgovor propovijedao je Pavao svaki dan trgovcima i prolaznicima. Ali nije mogao zagrijati za vjeru taj narod koji se brinuo samo za novosti i živio na laku ruku. Kad je počeo govoriti da čovjeku treba raditi i mnogo toga pregorjeti na ovome svijetu da na drugom bude sretan, stadoše ga jedni sažaljevati, a drugi mu se smijati i razilaziti.

Ipak se jedna vrsta ljudi više zanimala za Pavlove riječi, a to su bili grčki učenjaci. Od raznih učenjačkih škola napominje Sveto pismo dvije s kojima je Pavao došao u bliži doticaj. Jedna se škola zvala epikurska a druga stoička. Prva je učila da duša umire zajedno s tijelom. Zato je naslada glavna svrha čovjeka na zemlji. *»Jedi, pij i zabavljaj se, jer poslije smrti nema ništa«*, glasilo je njihovo načelo. To vrijedi za mačku, psa i ostale životinje, ali ne za čovjeka koji ima razum, slobodnu volju i neumrlu dušu, pa će poslije smrti polagati račun o svakoj grešnoj nasladi.

I stoička je škola učila da nema živoga Boga, da svijetom vlada usud, a poslije smrti da nema ništa. Najveća je sreća čovjeka u tom da živi kako traži njegova narav. Zato *»budi krepostan ne radi Boga nego jer je tako lijepo.«* Grijeh je samo ono što se radi protiv prirode.

Epikurejski i stoički učitelji učili su svoje učenike na ulici, pod vedrim nebom. Za sunčane žege ili kiše zaklonili bi se pod trijemove na južnoj i zapadnoj strani trga.

I k ovima došao je Pavao, ali ni jedni ni drugi nisu imali smisla za istine kršćanske vjere. Za ozbiljnu nauku bili su ravnodušni i uz to naduti radi svoje tobožnje

učenosti. A što je Bog, što je prava krepost, zašto je čovjek na zemlji, o tomu svemu nisu imali pravoga pojma.

Živahno Pavlovo tumačenje zanimalo je u prvi čas učenjake, te se upustiše s njime u razgovor. No kad su čuli što propovijeda, odbiše ga epikurovci koji su bili odani slasti i lasti. I kao da ga nisu pravo razumijeli, pitahu: *»A što hoće da kaže taj brbljavi vjetrogonja?«* Stoici pak, koji nisu Pavla dobro shvatili, primijetiše: *»Čini se kao da hoće da propovijeda neke nove bogove.«* Pripovijedao im je Pavao kako je Bog poslao Sina svoga Isusa da spasi sve ljude. Isus je dokazao da je pravi Bog time, što je uskrsnuo od mrtvih. Pozvao ih je da prime novu vjeru, jer će i oni jednom uskrsnuti i dati Bogu račun. Kako se uskrsnuće grčki zove »anastasis«, mislili su stoici da Pavao propovijeda vjeru u neku novu božicu Anastaziju.

Ipak je u Pavlovoj nauci bilo nešto čega dosad nisu čuli ni jedni ni drugi. Ta ih je novost zanimala. Na javnome trgu, gdje se pazarilo i vikalo, niti je Pavao mogao mirno govoriti niti su ga slušatelji mogli pravo čuti i razumijeti. Zato mu rekoše: *»Možemo li mi pobliže čuti kakva je to nova nauka koju propovijedaš? Jer ti mećeš nešto novo u uši naše, pa bismo rado saznali što bi to imalo biti.«* Uistinu pak nije njima bilo mnogo stalo do Pavlove nauke, već samo da se koji čas pozabave slušajući Pavla. A Pavao im odgovori da je pripravan razložiti im nauku svoju pobliže kada i gdje hoće. Nato ga primiše ljubazno ispod ruke i odvedoše na Areopag.

Areopag je bio kakvih pedeset metara visok kamenit brežuljak na sjevernoj strani atenskoga trga. Na vršku toga brdašca ima četverouglast prostor, na kojemu je sudio najviši atenski sud pod vedrim nebom. I taj sud zvao se po mjestu gdje je držao svoje sjednice, areopag. Članovi toga suda sjedili su na stolicama uklesanim u kamen a u sredini sudišta bile su dvije kamenite klupe, jedna za

tužitelja, a druga za optuženika. Taj se sud nadzirao glavne atenske učitelje i sudio o najvišim stvarima: o životu i smrti, o izdajstvu domovine, o štovanju bogova itd. Kad se vijećalo hoće li koga osuditi na smrt, moralo se sjednicu držati po noći, da ne vide optuženika, nego da samo čuju što govori. Što je ovaj sud zaključio, smatralo se kao da su odredili sami bogovi.

Na ovaj, dakle, brežuljak dovedoše Pavla da razloži svoju nauku pred najvišim atenskim sudištem. Uz suce slušali su Pavla učenjaci i atenski građani. Tako je upravo ono mjesto gdje je zasjedao najveći i najznamenitiji sud, postalo prva propovijedaonica u Grčkoj s koje je Pavao propovijedao vjeru Isusovu. Tu je Pavao pokazao kako umije majstorski govoriti ne samo prostomu puku, već i učenoj gospodi.

Kad su suci posjedali na svoja mjesta a slušatelji se umirili, započe Pavao ovako:

»Ljudi, Atenjani! Po svemu vidim da ste veoma pobožni. Jer kad sam prolazio gradom i gledao vaše svetinje, nađoh i žrtvenik na komu je bilo pisano: 'Nepoznatomu bogu'.«

Između svih Grka bili su Atenjani najpobožniji. Pobožnost su svoju pokazali time što su postavili kipove svim mogućim bogovima što ih je rodila grčka mašta. Bojeći se da nema možda još kakav Bog komu nisu postavili kipa, sazidaše mu žrtvenik samo da se ne bi ljutio na njih. I jer nisu znali kako bi ga okrstili, napisaše na žrtveniku natpis: »Nepoznatom bogu«.

»Što, dakle, ne znajući štujete«, nastavi Pavao, *»to vam ja propovijedam. Bog, koji je stvorio svijet i sve što je u njemu, on, jer je gospodar neba i zemlje, ne stanuje i hramovima koji su rukom sagrađeni, niti njemu služe ruke ljudske, kao da bi što trebao, kad sam daje svima život i disanje i sve«.*

Taj Bog koga vi ne poznajete, hoće Pavao da kaže, jest onaj pravi i živi Bog koji je stvorio nebo i zemlju, pa je zato gospodar svega što je na nebu i na zemlji. Taj je Bog svuda, pa ga ne može obuhvatiti hram koji su sagradile ljudske ruke. U crkvi sluša Bog rado molitve svojih vjernika, ali nije kao zatvoren samo u jednoj crkvi, već je u isto vrijeme i u drugoj i posvuda. Bog je sama blaženost, pa zato nisu Bogu potrebne žrtve što mu ih ljudi prinose svojim rukama. Ali te su žrtve Bogu ugodne, jer njima ljudi priznaju Boga za svoga najvećeg gospodara i mole od njega milost i pomoć. Taj je živi Bog tako dobar, te daje ljudima sve što treba, i život i disanje, bez čega čovjek ne može živjeti.

»I učinio je da od jednoga sav rod obitava po svem licu zemlje, označivši unaprijed određena vremena i granice njihova obitavanja. Pa traže Boga, ne bi li ga kako napipali i našli, premda nije daleko ni od jednoga od nas, jer u njemu živimo, mičemo se i jesmo, kao što neki od vaših pjesnika rekoše: jer smo i rod njegov«.

Od jednog čovjeka, to jest Adama, razmnožio se rod ljudski po zemlji. Svi su dakle ljudi među sobom braća, jer su potekli od jednoga oca. Kako je Bog za svakoga unaprijed odredio kad će roditi i gdje će živjeti, tako je i pojedinim narodima odredio u koje će vrijeme živjeti i u kojim će zemljama stanovati. Stvorio je pak ljude i uzdržava ih zato da kao slijepci koji ne vide, Boga napipaju i nađu, a to će reći da ga upoznaju i da mu služe. Upoznati Gospodina Boga nije teško, jer svakomu od nas kaže razum da smo se rodili i da živimo do volje Božje. Bez Božje pomoći protiv njegove volje ne možemo se ni maknuti. Već su i poganski pjesnici kazali da je čovjek potomak Božji jer je stvoren na sliku i priliku Božju.

»Kad smo, dakle, rod Božji, ne treba da mislimo da je božanstvo kao zlato ili srebro ili kamen umjetno izrađen po domisli ljudskoj.«

Budući da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju, mogao je razumom svojim lako doći do zaključka da je i Bog živo biće, da je svemoguć, kad je stvorio svijet, da ima razum, kad ga je tako lijepo uredio. Nedostojno je dakle Boga i nedostojno je razuma čovječjeg misliti da je Bog kakav komadić zlata, srebra ili kamena, koji je umjetnik lijepo izradio po svojoj zamisli. Pogani su naime mislili da je to njihov bog ili da stanuje u tome kipu. Dokazavši tako da izradili od kamena kakav kip, pa su držali da je to nije pogansko štovanje Boga posve krivo, prelazi Pavao na kršćansku vjeru.

»Ne gledajući Bog na vremena ovoga neznanja, sada naviješta ljudima da svi posvuda čine pokoru, jer je postavio dan u kojemu će suditi svijetu po čovjeku, kojega je odredio, dajući svima vjeru time što ga je uskrisio od mrtvih.« Zabludu pogana nije Bog kaznio, već kao kroz prste progledao. Ali odsad treba da se obrate k pravomu Bogu i pokaju, jer je već određen sudnji dan kad će Bog suditi cio svijet. Sudit će pak po Isusu, u koga treba svi da vjeruju, jer ga je Bog uskrisio od mrtvih.

U lijepom ovome govoru ocrtao je Pavao ukratko ništenost poganstva i pozvao ih da prime vjeru Isusovu. Atenjani su ga slušali pozorno, sve dok nije napomenuo uskrsnuće mrtvih. No čuvši zadnje riječi počeše mu se jedni smijati, jer su takvo što držali za nevjerojatno. To je prisilio Pavla da prekine svoj govor.

Drugi se pak poniješe spram Pavla mnogo pristojnije rekavši: *»O tome ćemo te slušati drugi put.«* To je bilo ljepše rečeno, umjesto da mu kažu: *»Dosta, dosta, prestani o tome.«*

Samo kod nekolicine pale su Pavlove riječi na plodno tlo. Ti mu se pridružiše kad je silazio s Areopaga. Između ovih napominje Sveto pismo imenom Dionizija koji je bio sudac kod najvišega sudišta u Ateni, Areopaga. Taj je Dionizije postao prvi Biskup u Ateni i umro za vjeru

Isusovu mučeničkom smrću. Podno Areopaga diže se danas velika crkva posvećena svetomu Dioniziju.

Među ovim tobožnjim učenjacima u Ateni nije Pavao tako uspio kao među priprostim ljudima čista srca u Filipima i Solunu. To ga je tako rastužilo te odluči ostaviti Atenu i što prije poći u Korint.

Kad je poslije nekoliko godina ponovno putovao Grčkom, pohodio je i Atenu. I čini se da je sada bio mnogo bolje sreće nego prvi put. Za prvoga svoga boravka u Ateni položio je samo temelj Crkvi Isusovoj na komu je kasnije dalje gradio. Sudimo to po tome što je Isusova vjera u Ateni odmah poslije smrti Pavlove lijepo napredovala i Crkvi dala nekoliko vrsnih pisaca koji su uspješno branili vjeru protiv pogana.

KORINT

Atena je bila u to vrijeme ognjište grčke znanosti, a Korint središte grčkog prometa i trgovine. Uvidjevši, da lakoumni i naduti svijet u Ateni nije voljan da skuči vrat svoj pod slatki jaram vjere Isusove, pođe Pavao u Korint. Pratio ga nije nitko, jer Timotej i Sila, po koje je bio poručio, nisu još prispjeli iz Makedonije.

Iz Atene vode u Korint dva puta, kopneni i morski. Ako je Pavao pošao prvim, stigao je najprije u Eleusis, gdje su se slavile velike poganske svečanosti. Odavle je preko pustih i kamenitih brežuljaka prispio u grad Megaru. Tu je morao prenoćiti jer od Atene do Megare ima jedan dan hoda. Iz Megare trebalo mu je dva dana da dođe u Korint. Cio put od Atene do Korinta dug je kojih sto kilometara. Ako li je pak krenuo lađom, mogao se još isti dan iskrcati u luci Kenhreji i poslije tri sata hoda prispjeti u Korint.

Starodrveni grad Korint bio je osnovan još godine 1400. prije Isusa. Godine 146. razorio ga je rimski vođa Mumije. Odrasle je muškarce poubijao, žene i djecu prodao u roblje, grad popalio i sravnio sa zemljom. Tako je stari Korint spavao u razvalinama nekih sto godina da se i opet probudi na nov život i dostigne nekadašnju svoju slavu.

Veliku vrijednost toga mjesta shvatio je rimski vojskovođa Julije Cezar pa poče godine 46. prije Isusa Korint zidati nanovo. Potaknuo ga na to osobito zgodan položaj koji će imati novi grad. Korint leži između Jonskog i Egejskog mora, a na prijekoj crti što veže Italiju s

Malom Azijom. U Jonskom moru ima luku Leheju udaljenu od Korinta samo dva kilometra, a u Egejskom moru služila mu za luku Kenhreja, koja je dvanaest kilometara daleko od Korinta. Tko je putovao iz Italije u Aziju, iskrcao se u Leheji, pohodio Korint, pa se i opet ukrcao u Kenhreji. Tako je činio gotovo svaki bolji putnik radi bure koja je često puhala na južnome rtu Grčke. Istim je putem putovala i roba s istoka na zapad i obrnuto. Lako ju je bilo prenijeti preko predžbe koja je bila osam kilometara duga i dijelila oba mora.

Da postavi temelj novome gradu, naseli Julije Cezar ovamo svoje islužene vojnike koji su iz ruševina staroga Korinta posagradili svoje kućice. Poradi trgovine, koja se počela sve više dizati nastaniše se u Korintu mnogi trgovci i pogradiše silna skladišta. U tima su nakrcali robu, što je došla s istoka da je u zgodno vrijeme ukrcaju za zapad. Da je tu moralo biti i Židova, samo se po sebi razumije. Kod tovarenja i prenašanja ove robe našao je lijepu zaslužbu svaki siromah u koga su bile čvrste mišice i mnogi otpušteni rob koji nije imao ništa na svijetu. To je domamilo u Korint siromahe, trhonoše i otpuštene robove sa svih strana svijeta. Gdje je velik promet, tu će i zanatlija izbiti lijepu svoticu. A gdje ima dosta novca, kako je to bilo u Korintu, tu se grade nove kuće, škole, kazališta i hramovi, pa će i umjetnici svake ruke naći svoj kruh. Tako se Korint podigao kao preko noći toliko te mu se stanovništvo za Pavlovo vrijeme brojilo do tri stotine tisuća duša. Uz novčano bogatstvo razvilo se u Korintu silno raskošje, a uz raskoš velika skupoća i pokvarenost. *»Pogledaj dobro, koliko imaš u svome džepu, ako misliš u Korint«,* bila je općenita riječ u to doba. A kad su htjeli za koga reći da je skrajno pokvaren, kazali su: *»Živi kao u Korintu.«* Toj raskalašenosti bio je mnogo kriv hram poganske božice Venere. U njemu je živjelo do tisuću milosnica koje su za novce prodavale svoje

tijelo i uz to još mislile da čine bogu ugodnu službu. Tako su zaslijepljeni bili stari pogani, te su u času pogibli ili nesreće molili te nesretnice neka se za njih uteknu božici Veneri, jer će njihovim zagovorom prije postići što žele. Razboritiji pogani dobro su uviđali kako je bludnost poguban grijeh. Nasred trga bio je u Korintu postavljen spomenik gdje lavica drži u šapama ovna pa ga liže prije no će ga proždrijeti. Ova je lavica značila bludnost, a ovan bludnika. Veseleći se što je našla plijen, lizala je lavica ovna koji je jadan mislio da ga liže od milja pa da mu neće ništa učiniti. Taj je spomenik imao značiti da i bludnik nalazi časovitu nasladu u pandžama bludnosti, a ne misli da će ga taj grijeh uništiti i tjelesno i duševno.

U toj Sodomi i Gomori nije se Pavao žacao propovijedati vjeru Isusovu koja uči: *»Blaženi čista srca, jer će Boga vidjeti.«* Ne da se izreći koliko ga je truda stajalo, dok je u toj baruštini opačina priveo okorjele grešnike k čistu i bogoljubnu životu.

Korint se dijelio u gornji i donji grad. Oba su imala sedamnaest kilometara u opsegu. Gornji grad bio je sazidan na brijegu, visoku 575 metara, na vrh koga je bila sagrađena nepredobiva tvrđa s vojničkom posadom. Pogled s toga brijega još je i danas veličanstven. Vide se s njega gore i brda, doline i ravnice, rijeke i potoci, dva mora i nebrojeni gradovi. Nekoć je bio taj pogled još ljepši, jer su na putu što se vijugasto uspinjao, bile sagrađene škole, kazališta, kupališta i hramovi, među kojima se isticao sjajan Venerin hram.

Kako se sve na svijetu mijenja! Od cijelog tog grada postoji danas samo sedam stupova od nekakva hrama. Sve je ostalo tek jedna hrpa kamenja. Potresom uništio je Bog Korint kao da ga je htio kazniti za one grijehe nečistoće što su se počinjali na tome mjestu. Tek nekoliko malih, smradnih potleušica označuje mjesto, gdje je nekoć bio silan grad.

Boraveći u Ateni živio je Pavao od milodara što su mu ih još u Solun poslali Filipljani. Kad je prispio u Korint, bilo se je to vrelo iscrpilo. Zato mu je bila prva briga da među zanatlijama potraži majstora svoga zanata. Kako Bog svojih ne ostavlja, nađe ga doskora. Sv. pismo zabilježilo nam je i ime njegovo. Gazda se zvao Akvila, a njegova žena Priscila. Bio se nedavno doselio iz Rima odakle ga je sa Židovima protjerao car Klaudije.

U Rim bio je, naime, već godine 42. došao sveti Petar da propovijeda Židovima. Jedni su ga poslušali i priznali Isusa za Mesiju, a drugi ne htjedoše. U povodu toga nastale su među rimskim Židovima svađe i nemiri. Da obnovi mir, zabranio im je Klaudije da se sastaju. A kad ni to nije pomoglo, dade sve Židove protjerati iz Rima. I jer u prvo vrijeme nisu pogani znali razlikovati Židovâ od kršćana, morao je i kršćanin Akvila ostaviti Rim. Tako je malo prije Pavla prispio bio u Korint.

Kod Akvile radio je Pavao kao pomoćnik. U uskoj malenoj čaršiji, kakve još danas vidimo u Bosni, tkao je na krosnu ili je zgrbljena tijela škarama u ruci priređivao za šator pojedine dijelove platna koje će kasnije iglom sašiti. Tako je u gradu gdje su radili samo robovi i siromasi, a imućnici se zabavljali, pokazivao kako nije sramota raditi.

Propovijedao je pak u predvečerje, kad je prestao rad i radnici se oko njega mogli skupiti. Tako je Akvilina radionica bila prva crkva u Korintu gdje se propovijedala vjera Isusova. Kad se radnici raziđoše, latio se Pavao poslije kratkoga sna i opet svoga ručnoga rada radeći tako »dan i noć«.

U subotu opremio bi se Pavao i pošao u židovsku bogomolju da javno propovijeda. Dosad je u svakome gradu počeo smjesta dokazivati da je Isus obećani Mesija. To je bio razlog, što su počeli Židovi na nj mrziti i progoniti ga jer su u Mesiji očekivali silnoga zemaljskog

kralja. Da već iz početka ne odbije Židova, bio je u Korintu oprezniji. Propovijedao je kako je nadošlo vrijeme kraljevstva Božjega. Tumačio im je mesijanska proroštva i u propovjedi svoje upletao ime Isusovo. Tako je malo po malo pripravljao Židove i pogane na vjeru Isusovu, te ih prijateljski nagovarao da je prime.

Dok je tako u svakidašnjem radu i propovijedanju prošlo neko vrijeme, stigoše Sila i Timotej, koji su ne našavši Pavla u Ateni pošli za njim u Korint. Njihov je dolazak promijenio i Pavlov život i njegov način propovijedanja.

Makedonski kršćani poslaše mu po Timoteju i Sili milodare, pa je Pavao prestao raditi zanat da se posve uzmogne dati na propovijedanje riječi Božje. K tomu doniješe mu prijatelji i ugodnih vijesti da Crkve u Makedoniji lijepo napreduju u kršćanskome životu. To je tako osokolilo Pavla te je odrešito počeo dokazivati Židovima da je Isus obećani Mesija i Spasitelj svijeta. Na te riječi usprotiviše se tvrdoglavi Židovi, te stadoše kao bijesni psovati Pavla i huliti Isusa. Uvidjevši da kod njih ne može polučiti ništa, odluči Pavao da se raskrsti sa Židovima, ne bi li spasio barem one koji su povjerovali u Isusa. Te će povesti u drugu zgradu u kojoj se neće čuti kletva protiv Isusa. Po običaju židovskome strese prah sa haljina svojih, pa ispruživši desnicu reče: *»Krv vaša na vaše glave, ja sam čist pa da idem propovijedati poganima.«* To će reći: ja sam vama propovijedao, ne biste li se spasili. Ali kad vi nećete da poslušate riječ Božju, bit će samo vaša krivnja budete li osuđeni na sudnjem danu. Odsad neću da imam s vama ikakva posla, već idem da spasavam pogane. Nato izađe sa svojim vjernicima iz bogomolje i preseli se k nekomu pridošlici Titu Justu. Njegova je kuća bila do židovske bogomolje. To nam kaže da je broj kršćana bio znatan, kad se Pavao usudio tik do židovske bogomolje otvoriti kršćansku crkvu.

U ovoj kući propovijedao je Pavao svima, koji su ga htjeli mirno slušati, bili oni Židovi ili pogani. Tumačio im je vjeru priprosto. Kako je Isus živio, što je učio i kako je za nas trpio i umro. Ovaj način propovijedanja urodio je mnogo boljim plodom nego onaj učeni u Ateni. Svakim je danom sve više rastao broj kršćana. Nisu ti bili ni učenjaci ni velika gospoda, koja drugima zapovijedaju, ni ljudi odlična roda ni bogataši, kojima svijet služi radi njihovih novaca, već su to bili robovi, trhonoše, siromasi, do kojih obični svijet mnogo ne drži. Bilo je dapače među njima i velikih grešnika koje je milost Božja preobratila u skrušne pokornike i revne kršćane. Ove je Bog pozvao prve, da prime vjeru kako se ne bi činilo da su siromasi postali kršćani bogatašima za volju ili da su velika gospoda povukla za sobom prosti narod, nego zato da se vidi, kako se riječ Božja širi samo milošću Božjom, a ne bogatstvom, silom i ugledom.

Nekolicina se samo pokrstila od boljih ljudi po vanjskom položaju. Između ovih spominje se Krispo, predsjednik židovske bogoštovne općine; Stefans, koji je potpomagao siromašne kršćane u Korintu; Eraste, gradski blagajnik i Gajo, kod koga je Pavao kasnije stanovao.

Kraj svega velikog uspjeha što ga je Pavao polučio, živio je u Korintu u vječnome strahu i drhtanju. Bio je tomu razlog što su Židovi na nj silno mrzili i pleli spletke protiv njegova života. Držali su Pavla za odmetnika od židovske vjere, za izdajicu židovskoga naroda i bijesnili protiv njega, što je neke Židove odmamio iz bogomolje i zaveo na svoju vjeru. Nisu mu mogli oprostiti što je primamio predsjednika njihova Krispa i što je držao svoje propovijedi tik do njihove bogomolje u kući Justovoj. I što je više Židova prelazilo u kršćansku Crkvu, to je više rastao i njihov bijes.

Pavao se molio vruće Bogu da izbjegne njihovim zasjedama. Pisao je i Solunjanima da se mole za nj kako

bi ga Bog izbavio od zlih ljudi. Ali kad se činilo da židovska rovarenja i spletke protiv njega i kršćana neće prestati, bio je Pavao namislio da se ukloni iz Korinta znajući da je on glavni razlog židovske mržnje. Uto mu se po noći javi Isus i reče: *»Ne boj se, nego govori i da ne ušutiš, jer ja sam s tobom i nitko te neće napasti,da te zlostavi, jer ja imam veliki narod u tome gradu.«* Ove su riječi Pavla osokolile, te je ostao u Korintu godinu i po dana. Uzdajući se u pomoć Božju propovijedao je neumorno i neustrašivo, jer mu je jamčio uspjeh Bog, koji je mnogoga i mnogoga poganina ubrojio u narod svoj videći unaprijed da će se pokrstiti. I nije Pavao propovijedao samo u Korintu. Zalazio je i u bližnje gradove Sikijon, Egijon, Patras i Argos, te u njima osnovao kršćanske općine.

Kako je Isus ispunio svoje obećanje da Židovi neće naškoditi Pavlu, dokazuje i ova zgoda. U Korint bio je došao novi povjerenik rimske vlade. Zvao se Galion i bio je brat rimskoga učenjaka Seneke. Ovu promjenu na vladi htjedoše upotrijebiti Židovi da naškode Pavlu. Zaključiše da ga optuže kod novoga glavara, komu nije bila poznata kršćanska vjera. Njima za volju novi će glavar zemlje Pavla kazniti ili barem protjerati iz grada. Mislili su da će se rimski namjesnik prije zamjeriti Pavlu nego svim Židovima u Korintu.

Jednoga, dakle, dana napadoše po dogovoru iznenada na Pavla, te ga odvukoše na sud pred Galiona. Dok su ga kao kakva zločinca vodili, pridruži im se, kako to obično biva, mnogo radoznalih pogana i besposlene svjetine. Došavši pred Galiona koji je sudio na sudačkoj stolici pod vedrim nebom na trgu, započeše Židovi tužbu svoju ovako: *»Ovaj čovjek nagovara ljude da poštuju Boga protiv zakona.«* I sad stadoše razlagati kako Pavao širi vjeru koja se protivi židovskoj nauci, kako tvrdi da je Isus obećani Mesija i kako nagovara Židove i pogane da

im ne treba živjeti kako nalaže zakon Mojsijev. Radi velike koristi što je imala rimska država od prometnih i bogatih Židova, bilo im je zakonom zamječeno da smiju slobodno ispovijedati svoju vjeru. Tko bi ih smetao u izvršavanju vjerskih dužnosti, toga bi rimsko poglavarstvo kaznilo. Židovi su mislili da će na osnovu toga zakona sudac kazniti Pavla i zabraniti mu da propovijeda vjeru Isusovu. To bi po kršćane bilo pogubno, jer bi ovakvom osudom bilo zabranjeno propovijedati kršćansku vjeru. Zato htjede Pavao da obrani i vjeru Isusovu i sebe protiv židovskih osvada. Kad je u to ime otvorio bio usta, zakrči mu sudac riječ i ne čekajući što će reći Pavao, odreže Židovima: »*Da se tu radi o kakvoj nepravdi ili zločinu, bila bi moja dužnost da vas poslušam. Ali kad su to prepiranja o nauci vašoj i imenima, to jest, da li je Isus Mesija, i da li tko živi po vašemu zakonu, uredite vi to sami. O tim stvarima ja neću da sudim.*« Tim je riječima jasno očitovao Galion da njihovu tužbu odbija, jer se tu radi o stvarima koje ne spadaju na njegov sud.

Ali Židovi ne htjedoše da se zadovolje takvom osudom, već stadoše rogoboriti i bučiti. Zato zapovijedi Galion svojim slugama da ih otjeraju od sudišta. To je onim poganima koji se od radoznalosti pridružili Židovima kad su Pavla tjerali na sud, bila lijepa prilika da iskale svoju mržnju na Židove. U Korintu, naime, kao što po cijelome rimskom carstvu, bili su Židovi omraženi, jer nisu štovali poganskih bogova i jer su se klonili pogana držaći ih za nečiste. Pograbiše predsjednika židovske općine Sostena, koji je bio glavni tužitelj protiv Pavla, te ga izlupaše pred samim sudištem. A sudac Galion kao da toga nije ni vidio. Njemu, oholomu Rimljaninu, nije bilo stalo do Židova kojima nije bio prijatelj.

I poslije toga događaja propovijedao je Pavao dugo vremena slobodno u Korintu, te nadzirao Crkve što ih je osnovao u bližnjim grčkim gradovima.

Iz Korinta pisao je Pavao dvije poslanice Solunjanima u kojima ih pobliže uči o sudnjem danu i dolasku Kristovu. Odavde ukori jednom poslanicom i Crkve u Galaciji koje malo da nisu židovski rovari premamili na Mojsijev zakon.

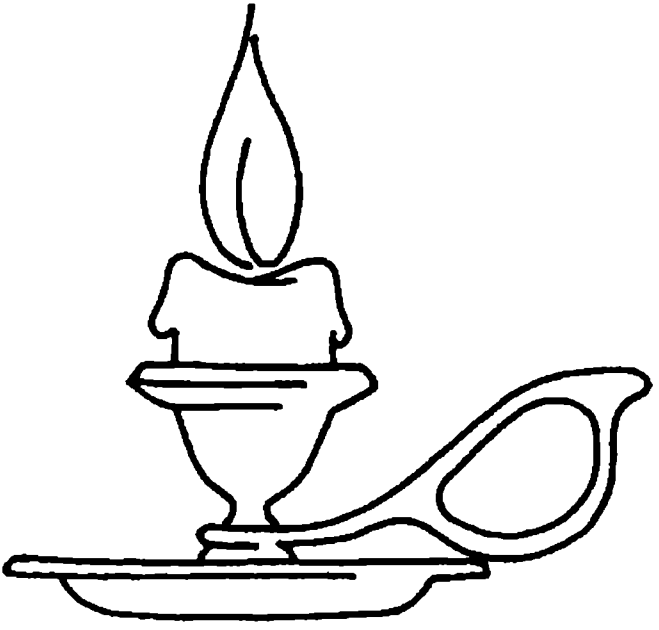

POVRATAK

Poslije gotovo dvije godine dana što ih je proboravio u Korintu, odluči Pavao da se vrati. Poći će najprije u Jeruzalem da zahvali Bogu na svetim mjestima, a odanle u Antiohiju da na svoja usta izvijesti kršćane o lijepome uspjehu što ga je polučio na drugome putovanju. Na povratak ponukalo ga i to što su Akvila i Priscila zaključili da se presele u Efez. S njima naumi Pavao da pođe do Efeza, a dalje će sam. Kako Sveto pismo ne kaže, da su Sila i Timotej pošli s njime, bit će da ih je Pavao ostavio u Grčkoj da nadziru novoosnovane općine.

Prije no će poći, oprosti se s kršćanima. Da su se ovi teško rastajali s Pavlom, ne treba nam ni spominjati. Dvije je godine propovijedao javno u crkvi, a poučavao ih je i u kućama, pa je mnogu dušu obratio na krepostan život. Mnogomu se kršćaninu orosilo oko kad se praštao s dobrim svojim pastirom, a nema sumnje da su ga neki ispratili do luke Kenhreje.

Prije no će se ukrcati u brod, dade Pavao sebi ostrići kosu jer se bješe zavjetovao. Bio je, naime, u to vrijeme običaj da se ljudi koji su ozdravili od teške bolesti ili se spasili iz kakve velike pogibli, zavjetovali Bogu u znak zahvale. Zavjet se sastojao u tom što su ostrigli kosu na glavi, trideset dana molili neke molitve i uzdržavali se od vina. Ovim se zavjetom bio Pavao zavjetovao Bogu valjda zato što ga je očuvao od židovskih zasjeda.

Put od Korinta do Efeza iznosi preko tri stotine kilometara. Na jedrenjači mogao ga je Pavao prevaliti i u tri dana, a mogao je na nj potrošiti i dva tjedna. To je

zavisilo o tomu da li puše vjetar lađi povoljan ili nepovoljan. A valjalo je lađi i više puta pristati navečer, da nastavi put ujutro. Cijeli je naime ovaj put posut mnogim otocima, koji čine kao ispretrgani most između Europe i Azije.

Prispjevši u Efez zaklonio se Pavao za koji dan u židovskom dijelu grada. Tom je prilikom pohodio i bogomolju, te u njoj propovijedao. Njegova propovijed svidjela se Židovima tako, da ga zamoliše neka ostane kod njih dulje vremena. A Pavao se opravda veleći: *»jer mi bližnji blagdan treba svakako provesti u Jeruzalemu. No bude li Božja volja, vratit ću se k vama«.* Taj blagdan koji je Pavao odlučio provesti u Jeruzalemu, bio je ili Uskrs ili Duhovi.

U velikoj efeškoj luci lako je Pavao našao lađu koja je polazila u Palestinu. Oprostivši se s Akvilom i Priscilom zaplovio je spram Svete Zemlje, kamo je prispio poslije osam do deset dana. Iskrcao se bio u gradu Cezareji, odavde putovao je do Jeruzalema najmanje dva dana pješke.

Je li Pavao prispio na vrijeme da proslavi željenu svetkovinu; koga je od apostola našao; kako je dugo boravio u Jeruzalemu, nije nam poznato. Sve što o tome pripovijeda Sveto pismo jest da je pozdravio Crkvu u Jeruzalemu i vratio se u Antiohiju. Po tom sudimo da je Pavao ostao u Jeruzalemu samo nekoliko dana. Gledao je da se što prije ukloni iz grada u kojemu su stanovali najveći neprijatelj, Židovi. Izvan svake sumnje toplo je na svetim mjestima zahvalio Bogu što je njegov trud blagoslovio, te je toliko pogana priveo k pravoj vjeri. Od apostola pohodio je jamačno Jakova mlađega, jer je taj stalno biskupovao u Jeruzalemu, a možda i svetoga Ivana evanđelistu. Oprostivši se s Crkvom u Jeruzalemu krenu među svoje u Antiohiju. I opet ne znamo da li je taj put prevalio po kopnu ili po moru. Kopnom ima od Jeru-

zalema do Antiohije preko pet stotina kilometara, pa bi za ovo putovanje trebalo i mjesec dana.

Kolikim ga veseljem dočekaše braća kad je stigao u Antiohiju! Kako ga pozorno slušahu kad im je pripovijedao gdje je sve bio otkad je od njih otišao! Kako se radovahu kad im je nabrajao kolike je Crkve osnovao!

Na prvome apostolskom putovanju kao da je Pavao samo okušao svoja krila: dopro je do sredine Male Azije. Ovo drugo putovanje bilo je najpoduzetnije i najuspješnije. Na njemu je Pavao učvrstio stare crkve i proširio vjeru Isusovu gotovo u polovini silnoga rimskoga carstva.

Zaslužio je, dakle, da od tolikoga truda otpočine!

Obično se računa da je Pavao za to putovanje trebao tri godine dana jer je na put krenuo u proljeće 51. godine, a vratio se u jeseni godine 54.

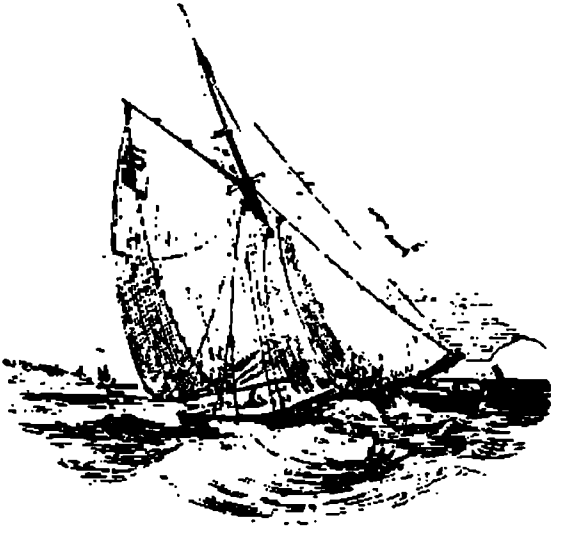

PETO POGLAVLJE

TREĆE APOSTOLSKO PUTOVANJE

GRAD EFEZ

Radin čovjek nikada ne može biti bez posla. Tako i Pavao nije mogao mirovati u Antiohiji kamo je došao da se odmara. Propovijedao je starim svojim znancima da ih utvrdi u vjeru. Ovi su rado slušali kad je u svoje propovijedi uplitao što je sve doživio na svome putovanju da im pokaže kakve je čudnovate putove odabrala milost Božja da proširi vjeru Isusovu. Veselio ih je, što su tolike tisuće ljudi primili sveti krst, kako je i nama milo u duši što znamo da nema na svijetu ni zemlje ni naroda gdje ne bi bilo kršćana. Ili je Pavao sada svim silama pregnuo da ih učvrsti u vjeri, jer je možda slutio da neće nikad vidjeti svoje mile Crkve u Antiohiji, kamo se tako rado vraćao? Tko bi to znao?

Već je Pavlova kosa počela sijediti a tijelo osjećati teret starosti. Dvadeset je godina proveo u službi Gospodnjoj i dobrano se ispunile riječi Isusove. »*Pokazat ću mu koliko mu valja pretrpjeti za moje ime.*« Podnio je dosta glada, žeđi, zime i napora, te stradao toliko na svojim putovanjima. Iz mnogoga su ga grada protjerali, a nekoliko puta zlostavljali. Uz to je živio u neprestanome strahu pred svojim krvnim neprijateljima, Židovima. Tjelesne su ga sile počele ostavljati, ali ljubav spram Isusa ne. Živio je ne za sebe, već za Isusa koji je za njega umro. Žar njegov za proširenjem vjere nije mu dopustio da dugo ostane u Antiohiji. Već za nekoliko mjeseci spremio se na novo, treće putovanje.

Ne kaže nam Sveto pismo, ni kojim je pravcem krenuo, ni tko ga je sada pratio. Sve što piše o početku toga

putovanja glasi: »*Iziđe i prođe redom galatsku zemlju i Frigiju utvrđujući sve učenike*«. Po tom držimo da je krenuo na treće putovanje istim putem kojim je pošao na drugo, jer mu je taj put već bio poznat. Iz Antiohije prispio je, dakle, u Tarz, odavde u Berbe i Listru, a onda u Ikonij i Antiohiju.

Mnoga se kršćanska duša u tim mjestima razveselila ugledavši opet svoga duhovnog oca. A Pavao je živom riječi zalijevao sjeme Božje, što ga je prije bio posijao. S veseljem je gledao kako je urodilo dobrim rodom i zaredio za crkvene glavare one koje je pronašao vrijednima. To znače riječi: utvrđivao je učenike.

Čuli smo kako je Pavao već na drugom putovanju naumio bio da pođe na jugozapadnu obalu Male Azije, ali mu nije dopustio Duh Sveti. Htio je Bog da najprije osnuje Crkvu u Grčkoj. Sad je po Božjoj odredbi nadošao čas da i taj naseljeni kraj primi nauk Isusov. Središte Crkve bit će Efez, iz koga će se vjera lako raširiti po pokrajnim gradovima. Da dođe u Efez vezalo je Pavla i obećanje što ga je zadao bio efeškim Židovima vračajući se s drugog putovanja.

Dva puta vode iz Antiohije u Efez: jedan velikom rimskom cestom preko gradova Kolose i Laodiceje, a drugi preko gornjih krajeva. Ovaj je vodio preko gora, ali je za pješake bio mnogo kraći. Njime je udario Pavao, te stigao u Efez prevalivši preko trista dvadeset kilometara. Računaju da je Pavao na nj potrošio preko mjesec dana, jer se morao i odmoriti. A neki vele da se zadržao i preko pola godine, jer je putem propovijedao.

Efez je bio najveći grad u Maloj Aziji. Otkada ga godine 129. prije Isusa zauzeše Rimljani, stanovao je u njemu namjesnik rimske vlade. Što se tiče prometa, bogatstva, sjaja i zabave, nije mu bilo premca na daleko. Svi putovi, što vode iz sredine Male Azije, sastajali su se u Efezu. Nijedna trgovačka lađa nije putovala s istoka na

zapad niti sa zapada na istok, da nije pristala u Efezu. Tu je bilo skladište svjetske robe. Što je istok trebao od zapada, kupovao je u Efezu. Što je Grk ili Rimljanin tražio od Azijata, našao je u Efezu. Bilo je tu po izboru dragog kamenja i bisera, zlatnine i srebrnine, svile i kadife, grimiza i finoga platna, pokućstva od slonove kosti i skupocjenoga drva, posuđa od mjedi i mramora, mirisna ulja i voda, žita i vina, sitne i krupne stoke, konja za utrku i teret. U jedan dan znalo se u Efezu prodati preko deset tisuća robova za poljski rad, kućnu poslugu, trgovinu i zabavu.

Tomu je prometu mnogo pomoglo i najveće svetište Male Azije, hram božice Diane. Poganski je svijet držao, da je njezina zasluga, što se u proljeću poljane zelene, drveće prolista, pupoljci procvatu i sva priroda probudi na nov život. Zato su slavili Dianu žrtvama, ophodima, igrama i kazališnim predstavama. Te su svečanosti bile združene i s velikim sajmovima, pa je nebrojeno mnoštvo ljudstva nagrnulo u proljeće u Efez, bilo da se pozabavi, bilo da trguje.

U čast božici Diani bio je sagrađen pokraj Efeza gotovo najljepši hram na svijetu. Gradili su ga preko dvije stotine godina novcima što su ih sakupili svi maloazijski narodi. A radili su na njemu najglasovitiji kipari, rezbari i slikari onoga doba. *»Kad zora zarudi, neće sunce vidjeti ništa božanstvenije na svijetu od hrama Dianina.«* Tako pjeva jedan stari pjesnik.

Oko hrama bilo je sto dvadeset i osam stupova, svaki dvadeset metara visok. Sam hram bio je zidan od najfinijeg mramora: širok šezdeset i devet a dug sto trideset i sedam metara. Dakle, dva puta dulji od zagrebačke stolne crkve, koja ima u duljini šezdeset i jedan metar. U svetištu hrama stajao je drveni kip božice Diane za koji su mislili pogani da je pao s neba. Donji dio kipa bio je umotan u povoje na kojima su u malim četverokutima

bile urezane glave raznih životinja kao npr. lavova, ovnova te cvijeće i voće. Po obim rukama plazili su mali lavići, a iz prsiju izlazilo je kojih dvadeset velikih grudi. Ispod povoja virile su bose noge, a glavu pokrivala je kao kruna mala tvrđavica.

Nekoliko stotina ljudi bilo je zaposleno kod toga hrama: svećenici, žreci, pjevači, svirači, vračari, glasnici, robovi i ženske. Tako su visoko poštivali taj hram, te su držali za velikoga gospodina onoga koji se dovinuo do časti te ga smije mesti. Godine 262. razorili su ga barbarski Goti.

Po sebi se razumijeva da je u tako prometnu gradu bilo ljudi svake narodnosti i zanimanja: Grci, Rimljani, Židovi i istočnjaci te divlji narodi Azije tiskali se po efeškome trgu. Obrtom i radom zanimali su se robovi, gospoda su živjela samo za zabavu. Zato je u Efezu bila sva sila predstavljača, muzikaša, plesača i plesačica, te raspuštenih ženetina. Uz ove je bio propao ćudoredan život. Kako su pokvareni bili Efežani vidi se najbolje po tom, što su prognali jednoga svoga građanina jer nije htio da sudjeluje u njihovoj raskalašenosti. Kao razlog progonstva navedoše: »*Nitko između nas ne smije biti najbolji: hoće li da bude bolji od nas, neka bude u drugom gradu, ali u Efezu neće.*« A jedan je njihov mudrac rekao da su svi Efežani do jednoga zaslužili da ih objese.

Uz raskalašenost vladalo je u gradu veliko praznovjerje. Vračari, gatari i kojekakvi spletkari pravili su dobar posao. Za skupe su novce prodavali neukome svijetu komadić papira, na komu je bilo načrčkano nekoliko nerazumljivih riječi, koje će svakoga čuvati od uroka ili izliječiti od bolesti ili mu donijeti sreću u svakome poslu. A vračarske knjige stojale su po više stotina kruna.

Efez je posve propao; kao da je Bog htio kazniti i to mjesto radi njegovih grijeha. Nekoliko kukavnih kućeraka stoji na mjestu gdje se nekoć dizao toliko slavljeni

grad. Od veličanstvenih zgrada preostala je hrpa kamenja, koja viri iz močvare. Nekoć je ovdje vladao buran život, a danas mrtva tišina koju katkad znaju prekinuti lovci, što dođu da streljaju ptice močvarice.

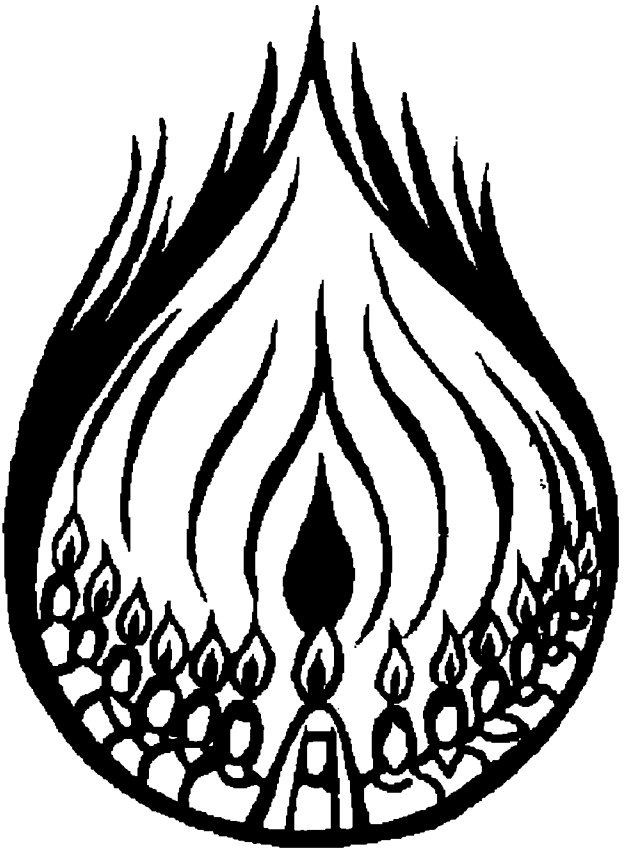

CRKVA U EFEZU

Akvila i Priscila nestrpljivo su očekivali Pavla u Efesu, kamo je bio obećao doći. I prošlo je samo nekoliko mjeseci, a Pavao je ispunio svoje obećanje. Bio se požurio znajući da će u tome velikome gradu naći široko polje za svoj rad.

Došavši u Efez nastanio se bio kod Akvile i Priscile kao radnik. Kako danas, tako su se i nekoć maloazijski sagovi i šatori skupo plaćali. Pa ipak je Pavao dosta kuburio sa svojim gospodarima. Od kršćana nije htio ništa da traži držeći se riječi Isusovih: *»Mnogo je blaženije davati nego li uzimati.«* Radije je, kako sam piše, gladovao, trpio žeđ i golotinju i muke. Živio je kao siromah u bogatoj varoši zaslužujući svakidašnji kruh kao radnik u znoju lica svog.

Odmah iza svoga dolaska naišao je na nekih dvanaest polukršćana. Bili su to Židovi koji su još za Ivana Krstitelja pohodili Jeruzalem. Videći da silan svijet ide u pustinju gdje je propovijedao Ivan, pođoše i oni da ga čuju. Propovijed svetog Ivana kosnula ih se tako, te se dadoše krstiti. Vrativši se u Efez nisu znali što se kasnije dogodilo u Jeruzalemu. Kad se sada sveti Pavao sastao s njima, mislio je da su kršteni krstom Isusovim. Zato ih zapita jesu li već i svetu potvrdu primili, riječima: *»Jeste li primili Duha Svetoga?«* A oni mu odgovoriše: *»Nismo ni čuli da ima Duh Sveti.«* To je Pavlu bilo čudno, pa ih upita: *»Na što se, dakle, krstite«*, to jest, što ste obećali vjerovati i vršiti kad ste se krstili? I odgovoriše mu: *»Mi*

smo kršteni onim krstom kojim je krstio sveti Ivan«. Sad im sveti Pavao razloži kako je sveti Ivan bio samo preteča Spasiteljev i kako je svijet upozorio, neka čini pokoru za grijehe, jer će obećani Mesija naskoro doći. Tko je obećao da će ostaviti svojih grijeha, taj je obećanje svoje potvrdio spoljašnim činom krštenjem. No Ivanovo krštenje nije opralo dušu ni od jednoga grijeha. To čini samo krštenje u ime Isusovo gdje čovjek obećaje da će vjerovati da je Isus pravi Sin Božji i da će zakon njegov vršiti. Nato im razloži, tko je bio Isus i što uči vjera njegova. Kad su to čuli, pokrstiše se, a Pavao im odmah podijeli i sakramenat svete potvrde metnuvši ruke na njih. I sad im sam Bog potvrdi vidljivim načinom da su primili pravu vjeru. Novokršteni počeše govoriti stranim jezicima koje nisu nikad učili. Ova dvanaestorica bili su Pavlovi prvijenci, to jest prvi kršćani, koje je Pavao priveo vjeri Isusovoj u Efezu.

Sjećajući se kako su ga pozorno slušali Židovi kad se prije nekoliko mjeseci navratio u Efes, pođe Pavao u bogomolju. Tu je tri mjeseca nesmetano pripovijedao o kraljevstvu Božjemu. Dokazivao im je da Mesija nije imao osnovati kraljevstvo zemaljsko, u kome će Židovi gospodovati dovijeka, već kraljevstvo duhovno, to jest Crkvu svoju. Ta se zove kraljevstvo Božje, jer ga je osnovao sam Sin Božji, Isus. Nema sumnje, da je Pavao obratio na kršćansku vjeru velik broj Židova, kad su tri mjeseca mirno slušali njegove propovijedi.

Ali bilo je i takvih, kojima nije išlo u glavu kako bi mogao završiti život na križu Mesija, od kojeg su toliko očekivali. Nezadovoljstvo ovih tvrdoglavaca naraslo je tako, te su javno počeli huliti na Isusa. Toga nije mogla dopustiti Pavlova ljubav spram Spasitelja. Zato pozove jednoga dana sve koji su povjerovali u Isusa da ostave bogomolju i pođu s njime. I uvede ih u jednu veliku sobu gdje je neki učitelj iz grada Tira držao svoju školu. Ovdje

je slobodno i mirno propovijedao evanđelje svima koji su došli da ga čuju, bili oni Židovi ili pogani. Tako je bivalo dan na dan pune dvije godine.

A nije Pavao propovijedao samo javno u školi. Zalazio je i u pojedine kuće, kada su ga pozivali, da im propovijeda napose. A nije zaboravio ni one siromahe koji su stanovali po zakucima, ni onih jadnih robova koje su gospodari strpali u podrume ili pod krovove. Pri tome su mu poslu pomogli i revni kršćani, jer je u to vrijeme širio evanđelje među svojim znancima svaki čovjek kojega je zahvatio žar vjere Božje. Tako je u samome Efezu nastalo više crkvenih općina, jer u jednu crkvu svi nisu mogli stati. Stoga je razloga bilo u Efezu više crkvenih poglavara.

U Efez zalazili su i stranci sa svih strana. Jedni, da vide glasovite efeške svečanosti, drugi da trguju. Mnogi je od ovih, doznavši za novu vjeru, pošao da čuje Pavla. Milost Božja i Pavlove propovijedi učiniše, te se pokrstio. Kad se takav novokrštenik vratio kući, počeo je širiti evanđelje u svome gradu. A kad je Pavao doznao da u kojem gradu ima dovoljan broj kršćana, poslao je kojeg od svojih drugova da ih bolje pouči u vjeri i da im Crkvu uredi. Tako se vjera Isusova raširila i po bližnjim gradovima. Kratko vrijeme poslije nailazimo na crkvene općine u gradovima: Pergamu, Smirni, Sardu, Filadelfiji, Laodiceji i Kolosi.

Uz propovijedanje pomagala su širenju vjere i Pavlova čudesa. Poganima, koji nisu poznavali ljepotu kršćanske vjere, htio je Bog pokazati vidljivim načinom da je to jedina prava vjera. Zato je dao Pavlu milost i moć, te je u Efezu činio »nemala«, to jest velika čudesa. Kakva su to sve bila čudesa, ne nabraja Sveto pismo, već nam pripovijeda samo jedan primjer. Pregače, što ih je Pavao nosio kao svaki radnik radeći svoj zanat, i rupce kojima je otirao znoj, uzimali su i polagali na bolesnike koji su

odmah ozdravili. Istim su načinom izlazili i zli dusi iz opsjednutih.

Ta prava čudesa bila su u Efezu tim potrebnija, što je u tome gradu bila sva sila vračara, gatalica i čarobnjaka. Između mnogih koji su ovakvim čarolijama zasluživali novce, spominju se neka sedmorica židovske braće koji su se zvali Skeva. Otac im je bio potomak odlične židovske svećeničke obitelji. Ovi su svaku tjelesnu bolest ili duševnu opačinu pripisivali đavlu, pa obećavali da će čovjeka izliječiti istjeravši iz njega nečastivoga. Da zavaraju svijet, govorili su da su svoju znanost baštinili od židovskog kralja Salamona. Razumijeva se da im nije uvijek uspjelo izagnati đavla, to jest ozdraviti čovjeka. Videći da Pavao uvijek protjera nečastivoga zazvavši ime Isusovo, odlučiše da će i oni upotrijebiti isto sredstvo. Ali i najbolje oružje ne vrijedi mnogo kad je u lošoj ruci. Nisu oni bili ni kršćani, a kamoli apostoli, pa ih đavao nije htio poslušati. U kuću nekoga čovjeka, kojega je u istinu opsjeo đavao, dođoše dvojica Skevinih sinova i zapovijediše mu da iziđe iz toga nevoljnika zaklinjući ga Isusom koga propovijeda Pavao. Ali đavao im odgovori na usta opsjednutoga: *»Isusa poznajem i Pavla, ali vi, tko ste vi?«* Na to skoči opsjednuti na njih, svlada obojicu, baci ih na zemlju, razdere odijelo i istuče ih tako da su poderani i izranjeni jedva umakli.

Glas o tome događaju raširio se među poganima i kršćanima po cijelom Efezu. Neki sveti strah obuze sve. Mnogi pogani upoznali su po tome događaju moć imena Isusova koje se ne smije bez kazne zazivati uludo, te se pokrstiše. A kršćani hvaljahu ime Isusovo, jer su se ponovno uvjerili o silnoj moći njegovoj.

Bilo je pak u Efezu i takvih, koji su se već pokrstili, ali se ipak nisu ostavili vračanja i čaranja. I ovi se pobojaše, da ih Bog ne kazni. Stoga dolažahu k Pavlu, te mu skrušeno ispovijedahu svoje grijehe. U znak da se

više neće baviti bogu mrskim vračanjem, doniješe svoje čarobnjačke knjige, te ih javno spališe na trgu. Kad su zbrojili vrijednost spaljenih knjiga, izračunaše da su stajale četrdeset i četiri tisuće kruna otprilike. Knjige su, naime, u ono vrijeme bile skupe, jer su ih pisali rukom na finoj koži. A čarobnjačke knjige bile su još skuplje, jer su obećavale da će izliječiti od uroka i kojekakvih bolesti.

A narod, koji je na trgu gledao kako gore te skupe knjige, stao se snebivati i uviđati, kako se gadnim i pogibljenim poslom dosad bavio.

Tako se Pavlovim propovijedanjem i čudesima sve više širilo evanđelje među efeškim žiteljstvom. Pedeset godina, nakon što je Pavao propovijedao u Efezu, piše rimski namjesnik u Efezu, da su hramovi zapušteni, a poganske svečanosti prestale. Sav je narod odbacio pogansku, a prigrlio kršćansku vjeru.

BUNA

Uza svu brigu za širenje vjere u Efesu nije Pavao zaboravio druge Crkve. Mislio je na njih, kao što misli majka na svoju udaljenu djecu. Zato je poslao svoga milog učenika Timoteja s nekim Erastom da prođe ponajprije po Makedoniji, a onda da se spusti u Korint pa da ga obavijesti kako žive tamošnji kršćani. No još prije nego se Timotej vratio, saznao je Pavao po nekim trgovcima iz Korinta, koji su s Efezom mnogo trgovali, neke stvari, koje su ga se neugodno dojmile.

U korintskoj Crkvi nastale su razmirice. A da bi za što, nego za to koji propovjednik ljepše propovijeda. Dočuo je da se korintski kršćani nisu ostavili grijeha kojima su bili odani kao pogani, da traže pravdu pred poganskim sudovima, što je kršćanima bilo na sramotu. I kad se spremao da ih pismeno opomene, evo jednoga dana tri čovjeka što ih je poslala korintska crkvena općina da pitaju Pavla kako im se vladati u nekim stvarima. Ti su mu poslanici pripovijedali i o drugim nekim neurednostima što su se uvukle u korintsku Crkvu. Ne časeći napisa Pavao Korinćanima prvu poslanicu u kojoj ih je ukorio radi neurednosti i poučio u pitanjima, što su mu ih postavili.

Da sazna kako se ta poslanica dojmila Korinćana, pošalje svoga učenika Tita u Korint i ujedno mu naloži, neka pogleda i Crkve u Makedoniji, pa neka prijeđe u Malu Aziju, gdje će ga Pavao čekati u Troadi da čuje njegov izvještaj.

Već je preko dvije godine boravio u Efezu pa je i sam

namislio pregledati sve crkve po Makedoniji i Grčkoj, te iz Korinta otplovili ravno u Jeruzalem. Odlučio se pak na to, jer je velik duh Pavlov zamislio bio velike osnove. Na istoku je već prilično proširio vjeru Isusovu. U Jeruzalemu pomolit će se Bogu da mu pomogne rasprostraniti vjeru i po zapadu. Iz Jeruzalema poći će ravno u Italiju da vidi Crkvu koju je osnovao sveti Petar, a odanle će se zaputiti u samu Španjolsku.

Jedno je samo bilo što ga je zadržalo u Efezu. Za malo dana slavit će se u Efezu velike svečanosti u čast božice Diane. Cio mjesec držat će se ophodi, davati kazališne predstave, utrke konja i bit će veliki godišnji sajmovi. Sa svih strana svijeta nagrnut će ljudi u Efez. A Pavlu pružit će se i opet lijepa prilika da mnogu dušu spasi i privede k pravoj vjeri.

Kad na jednom diže se iznenada silna bura protiv Pavla koja ga je maknula iz Efeza prije no je naumio. A došla je s one strane s koje se nikad ne bi nadao, od pogana. Evo što se i kako desilo.

U Efezu prodavale su se kojekakve amalije, kipovi božice Diane, ili mali hramovi načinjeni po njezinu hramu. Siromašni svijet kupovao je te stvari od pečene gline, imućniji od mramora, a bogatiji od srebra i zlata. Od pravljenja i prodavanja ovakve robe živjelo je u Efesu mnogo stotina umjetnika, zanatlija i trgovaca. Između ovih bio je i neki zlatar imenom Demetrije, koji je imao mnogo radnika. Taj je opazio da od nekoga vremena njegova trgovina silno nazaduje. A znao je da tomu nije kriv nitko drugi nego Pavao, koji je toliki svijet odvratio od poganstva i obratio na vjeru Kristovu. Zato sakupi sve koji su bili zaposleni kod njega, a i druge majstore koji su živjeli od istoga zanata pa im reče: »*Ljudi, vi znate, da mi od ovoga posla živimo. A vidite i čujete da je ne samo u Efezu, nego gotovo po svoj Aziji ovaj Pavao odvratio od naše robe mnogo ljudi govoreći: to nisu bogovi, što čine*

čovječjim rukama. I ne samo da prijeti pogibao našemu zanatu, nego se neće mariti ni za hram velike božice Diane i propast će veličanstvo one, koju poštuje sva Azija i cio svijet.«

Iz ovoga se vidi da Demetriju nije bilo toliko do božice Diane, koliko do njegove trgovine i koristi. A to je raspalilo i njegove drugove i radnike, pa stadoše biješnjeti protiv Pavla vičući: *»Velika je Diana efeška!«* I potrčaše ulicama do Akvile i Priscile gdje je Pavao stanovao da mu se osvete. Na sreću ne nađoše Pavlu nego dvojicu njegovih učenika, nekoga Gaja i Makedonca Aristarha, koji je kasnije pratio Pavla u Jeruzalem i Rim. Uz veliku buku odvukoše ovu dvojicu u kazalište u kojemu se nije samo predstavljalo, nego su se i skupštine držale. Povorci se prikupila i sva sila radoznala svijeta, koji nije ni znao o čemu se radi, ali je ipak vikao s drugima: *»Velika je Diana efeška!«* Sve su ovakve gungule jednake. Dva tri vikača znadu o čemu se radi, drugi će im se priključiti od radoznalosti, pa od malene šake ljudi postaje za čas gomila naroda. Tako je bilo i ovaj put. Uzbunio se cio grad, te se dupkom napunilo kazalište, u koje je moglo stati dvadeset i pet tisuća ljudi.

Kad je Pavao doznao zašto se grad uzvrpoljio i da je svjetina odvukla dva njegova druga, htjede ne mareći ni za kakovu pogibao, poći u kazalište da se za njih zauzme. Ali ga kršćani silom zadržaše bojeći se da ga bijesna rulja ne bi raskomadala. A i neki odlični poglavari, koji su mu bili prijatelji, poručiše Pavlu da nipošto ne ide u kazalište.

Sad se Demetrije i njegovi drugovi povukoše, pošto im je uspjelo uzbuniti grad i podjariti svjetinu protiv Pavla. A od rulje koja se zgrnula u kazalište, vikahu jedini jedno, a drugi drugo, jer su im vođe umakli, pa većina njih nije ni znala zašto se skupila.

Ovaj čas općenite smutnje htjedoše Židovi da upotrijebe za sebe. Mrzili su oni svetoga Pavla kao izdajicu

židovskog naroda i odmetnika od Mojsijeva zakona, pa htjedoše da mu se osvete. A bojali su se da bijesna svjetina ne bi krenula protiv Židova, koje je narod gledao prijekim okom poradi njihova bogatstva. Zato proturiše usred vreve i zaglušne buke na pozornicu svoga čovjeka imenom Aleksandra, da progovori narodu. Ne znamo što je taj htio reći, ali naslućujemo da je htio uvjeriti narod da Pavao sije razdor među neznabošcima i Židovima i da je odvratio svijet od božice Diane. Već je Aleksandar mahao rukom da utiša svjetinu. No čim su po licu i odijelu njegovu upoznali da je Židov, koji ne štuje božice Diane, usplamtješe jpš jače vičući: »*Velika je Diana efeška!*« I tolik je bio njihov bijes, te su ove riječi jednako vikali puna dva sata.

Dok su ovi vikali, potrčaše neki Demetrijevi ljudi na gradsko poglavarstvo i obijediše Gaja i Aristarha. No tužbe svoje nisu mogli ničim da dokažu. Zato se gradski bilježnik zaputi u kazalište da narod umiri. Kad se buka malo slegla, ulovi gradski bilježnik zgodan čas, te progovori ovo: »*Ljudi Efežani! Koji je taj čovjek, koji ne zna da grad Efez štuje božicu Dianu i njezin kip, što je pao s neba? Kad dakle to ne može nitko poreći, valja da se umirite i da se ne prenaglite. Jer dovedoste ove ljude (Gaja i Aristarha), koji niti su hram Dianin obeščastili niti vašu božicu pogrdili. A Demetrije i majstori koji su s njime, ako imaju kakvu tužbu, imade i manjih i većih sudova, pa neka tuže jedan drugoga. Ako li što drugo ištete, neka se izvidi na javnoj pučkoj skupštini. Jer bi nas mogli optužiti poradi današnje bune. A nijednoga razloga nema kojim bismo se mogli opravdati za ovu strku.*«

Poslije ovih trijeznih i odlučnih riječi, zamoli bilježnik svjetinu da se raziđe. Ona ga posluša, te se svatko svojim putem vrati na svoj posao. Djelovalo je na njih što ih je upozorio na strogi rimski zakon koji je kolovođama strke prijetio tamnicom i smrtnom kaznom.

PREKO MAKEDONIJE U KORINT

Efeška strka bolno se kosnula Pavlova srca. Premda ga nitko nije silio da odmah ostavi grad, ipak je Pavao uvidio da će biti najbolje da se ukloni iz Efeza. Odsad ne bi mogao mirno propovijedati, jer bi se poradi njega buna mogla svaki čas ponoviti, pa bi mogao nastradati ili on ili drugi kršćani. A napokon bilo je već i vrijeme, da pogleda druge Crkve. Zato sazove vjernike i opomene ih neka ustraju u vjeri. Oprostivši se srdačno s njima zaputi se u Makedoniju.

Pošao je po svoj prilici morem, jer su iz efeške luke dan na dan polazile lađe prema sjeveru. Putujući uz obalu Male Azije bio se zaustavio u gradu Troadi da dočeka Tita, kako je među njima bilo dogovoreno. Prije kakvih pet godina bio je ovdje osnovao kršćansku općinu, pa ju je sada namislio učvrstiti. Zato je uglavio u ovome gradu sastanak s Titom. I premda je, kako sam kaže, bilo nade da će propovijedanje njegovo uroditi bogatim rodom, ipak je Pavao za ovaj put propustio tu priliku, jer ga je mučila briga što je to da Tit ne dolazi. Jesu li se možda Korinćani razljutili na nj poradi njegove poslanice pa otpali od vjere? Ne smijemo zaboraviti da su i apostoli bili ljudi. I oni su se nadali i bojali, radovali i žalostili, te doživjeli mnogo razočarenja. Tit pak nije još mogao stići u Troadu zato što je Pavao radi bune otišao iz Efeza mnogo prije nego je računao.

Nestrpljiv što nema Tita, prebaci se Pavao u Makedoniju da se što prije s njime sastane. Iz Neapola, gdje se

iskrcao, pohrli Pavao u Filipe. I ovdje mu ispočetka nije bilo bolje. Dan i noć mučila ga briga što je s Korinćanima? Uz to imao je mnogo da pretrpi od Židova i pogana, koji su progonili kršćane u ovim predjelima. Zato piše da ga je u ovo vrijeme izjedala *»izvana borba, iznutra strah«*. A rastužili su ga bili ovdje i neki zli kršćani kako u svakoj pšenici ima kukolja, tako je pokraj dobrih bilo u Filipima i takvih za koje je Pavao plačući govorio da će zlo završiti, jer su neprijatelji križa Kristova, jer žive raskošno i jer im je Bog njihov trbuh.

Ipak se ponešto ublažila skrb Pavlova, jer je sada boravio u Crkvi, koja mu je bila najodanija, te mu više puta dokazala ljubav svoju milodarima. Tu je našao svoga davnog prijatelja svetoga Luku, kojega već sedam godina nije vidio. A sastao se i s Timotejem i Erastom, koje je iz Efeza poslao u Makedoniju. Što su ovi obavili u Korintu i kojim su se putem vratili k Pavlu, ne znamo. Stalno je samo to da su u ovo vrijeme bili uz svetoga Pavla.

Napokon dođe željno očekivani Tit, a s njime i kraj Pavlovih muka. *»Ali Bog, koji tješi ponizne, utješi i mene dolaskom Titovim.«* Njegove vijesti tako su razveselile Pavla, te je pokraj svih neveolja bio neizrecivo veseo. Dočuo je da Korinćani silno žale što su ga uvrijedili svojim vladanjem, i da su se popravili, pa mole Pavla, neka što prije k njima dođe; samo da su dosta tromi u sabiranju milodara za siromašne kršćane u Jeruzalemu. Uz to javio mu je Tit da su u Korint došli neki Židovi, koji nastoje da Pavla ocrne kojekakvim kletvama i podvalama.

Zato sjede Pavao da napiše Korinćanima drugu poslanicu. U njoj im ponajprije zahvaljuje za njihovu ljubav. Zatim ih uputi kako će sabirati milodare. Napokon odbija klevete svojih protivnika. Ovu poslanicu pošalje po Titu, kojemu dodijeli dva druga da mu pomognu kod sabiranja milodara. Ovim je načinom htio pripraviti Korinćane na svoj dolazak, jer nije smatrao zgodnim da

odmah pođe k njima. Bio je odlučio da prije učvrsti Makedonce u vjeri i da zagleda u susjednu Iliriju.

Pod Ilirijom razumijevali su u staro doba sve zemlje na istočnoj obali Jadranskoga mora počevši od Save pa dolje do rijeke Vojuše. Godine 167. prije Isusa potpala je Ilirija pod Rimljane koji su je razdijelili na dva dijela: Iliriju sjevernu i južnu. Sjeverna opsezala je sve zemlje između Save, Drine, Jadranskoga mora i današnje rijeke Drima: dakle jedan dio današnje Hrvatske, Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru. Ta se sjeverna Ilirija zvala rimska Ilirija. Na južni dio Ilirije, koji se zvao grčka Ilirija, spadale su zemlje između Epira, Makedonije i Jadranskoga mora sve do Drima na sjeveru. To je, dakle, zapadni dio današnje Albanije.

U poslanici Rimljanima piše Pavao da je proširio evanđelje sve do Ilirije. Po ovim riječima sude neki da je Pavao došao do granica Ilirije, a u samoj Iliriji da nije propovijedao. A drugi vele da je Pavao propovijedao i po ilirskoj zemlji. Izvode to iz toga što je pred smrt svoju poslao poznatoga nam Tita u Dalmaciju. Učinio je to po svoj prilici zato da pregleda kršćanske općine što ih je Pavao bio osnovao. A i stare knjige pišu da je Pavao poslije smrti srijemskoga biskupa postavio za njegova nasljednika svog učenika Andronika. Koje je crkvene općine osnovao u Iliriji, o tomu nemamo podataka. U Iliriji mogao je Pavao provesti dva do tri mjeseca po našem računu. Iz Ilirije bilo mu je morskim putem jako lako stići u Korint.

Kad se počela približavati zima, prispio je Pavao po drugi put u Korint. Nastanio se u kući nekoga Gaja i proboravio ovdje tri mjeseca. Nije mu valjda trebalo toliko vremena, već je zato ostao tako dugo jer u staro vrijeme nisu lađe plovile u zimsko doba. A Pavao je namjeravao iz Korinta poći morem u Jeruzalem.

Zadnja poslanica što ju je napisao Korinćanima, umirila je kršćane i raskrinkala Pavlove neprijatelje. Odsad nema ni u Pavlovim pismima ni u crkvenoj povijesti traga da bi Korinćani zadavali Pavlu kakvih neprilika.

Mirno i zadovoljno proveo je Pavao ovo vrijeme u Korintu i snovao kako će još dalje proširiti vjeru Kristovu. To nam pokazuje njegova najljepša i najznamenitija poslanica Rimljanima koju je pisao u to vrijeme. U njoj je s velikim mirom razložio potrebu i blagodati vjere Isusove. A htio se njome upoznati s Rimljanima, koji bi ga imali otpratiti u Španjolsku.

Međutim se Gospodinu Bogu svidjelo drugačije.

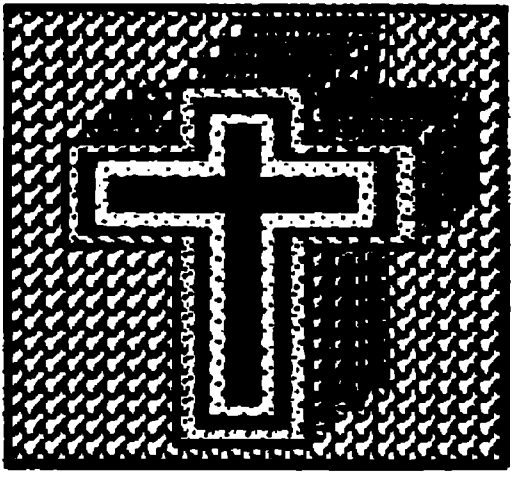

NA POVRATKU

Minula je zima od godine pedeset i osme na pedeset i devetu i nastalo proljeće. Opet se otvorila plovidba po moru, a mnogi se Židovi iz Korinta spremali da pođu u Jeruzalem i proslave svoj veliki blagdan Pashu koja je padala nekako u isto vrijeme kao i naš Uskrs.

Tim židovskim putnicima mislio se pridružiti sveti Pavao da sabrane milodare odnese siromašnim kršćanima u Jeruzalem. Ujedno je htio zahvaliti Bogu što ga je pomogao na trećem putovanju i u Jeruzalemu proslaviti Uskrs.

Kad su Židovi saznali za namjeru Pavlovu, poveseliše se. Na kopnu nisu mu smjeli ništa, jer ga je čuvalo rimsko poglavarstvo. Nego kad bude Pavao na pučini morskoj, zametnut će s njime kavgu i baciti ga u more. Tako će se najlakše riješiti svoga dušmanina. A sa zapovijednikom broda bit će im lako, jer su kao trgovci dobro poznati s kapetanima sviju lađa.

Na sreću nisu znali sačuvati svoje gadne osnove za sebe. Pavao je bio dočuo što namjeravaju Židovi, pa odluči promijeniti pravac putovanja. Da ne nastrada, krenut će preko Makedonije i umjesto Uskrsa proslaviti u Jeruzalemu Duhove.

Još nikad nije Pavla pratila tako sjajna pratnja kao ovaj put. Sedam biranih drugova pridruži mu se da kao zastupnici raznih Crkava predaju u Jeruzalemu milodare što su ih sakupile njihove općine. Trojica od ovih bili su Makedonci. Sopater iz Bereje i dva Solunjanina, Aris-

tarh, koji je kasnije bio s Pavlom u Rimu i neki Sekund, o kom pobliže ne znamo ništa. Dvojica iz Likaonije: Gaj iz grada Derbe i vjeran drug Pavlov Timotej iz Listre; napokon dvojica iz rimske pokrajine Azije: ljubazni brat i vjeran sluga u Gospodinu Tihik, te Efežanin Trofim.

Teško da je ova časna družba krenula u Makedoniju kopnom, jer bi im trebalo prevaliti tegoban put preko gora i klanaca od kojih šest stotina i pedeset kilometara. A u Korintu mogli su se svaki dan ukrcati na lađu koja je polazila bilo u Solun bilo u Neapol. Držimo, dakle, da su pošli morem. Kad se lađa približila Makedoniji, nije mogao Pavao propustiti da ne skrene u Filipe. A pratnja njegova, našavši zgodnu priliku, otplovi dalje u Malu Aziju gdje će pričekati Pavla.

U Filipima, među svojim najmilijim kršćanima, proslavi Pavao Uskrs. Tu mu se opet pridruži sveti Luka, koji će nas odsad točno izvještavati kojim je mjestima prošao sveti Pavao i što je sve doživio. Poslije Uskrsa krenuše sveti Pavao i Luka iz Filipa pješke do luke Neapola gdje se ukrcaše za Troadu. Kad je prvi put pošao sv. Pavao u Europu, prebrodio je taj put za dva dana. A sada potrošio je na nj punih pet dana. Bile su tomu krive proljetne bure s kojima se lađa imala boriti. U Troadi sastade se Pavao opet sa svojom družbom i osta sedam dana da propovijeda. Kad je naime zadnji put boravio u istome mjestu, pokazaše se ljudi veoma skloni kršćanstvu, ali Pavao nije mogao da upotrijebi te prilike, jer je bio uzrujan što nije našao Tita.

Već u to vrijeme, dakle kojih dvadeset i pet godina poslije uzašašća Isusova, svetkovali su kršćani nedjelju kao Bogu posvećeni dan. Odredili su tako zato, što je na taj dan Isus uskrsnuo i Duh Sveti sašao nad apostole. Uveče, dakle, one nedjelje, što ju je Pavao proveo u Troadi, skupiše se svi kršćani da, kako veli Sv. pismo »lome kruh.« To će reći da pribivaju svetoj Misi i da se

pričeste. Za onda slavila se sveta Misa i pričešćivalo se uveče.

Te nedjelje došlo je na Misu sve što je moglo, jer su znali da će ih Pavao sutradan ostaviti. Skupiše se pak u jednoj velikoj dvorani na trećem katu. Tu ih je Pavao učio uz svjetlo mnogobrojnih svjetiljaka. Kako su mu kršćani stavljali mnoga pitanja o vjeri i kršćanskome životu, bila se već primakla i ponoć. Mladić pak neki, imenom Eutih, sjeo je slušajući sv. Pavla na prozor, koji su otvorili radi velike sparine. I od umornosti zadrijema, izgubi ravnotežu, prevali se nauznak, pade na zemlju s trećeg kata i izdahne. Očajan krik prekide Pavlovo propovijedanje. Jedini stadoše naricati, a drugi potrčaše niza stube da Eutihu pomognu. Kad je Pavao saznao što se dogodilo, pođe do nesretna mladića. Vidjevši da je preminuo, legne na nj i zagrli ga, kako je nekoć učinio pro- rok Ilija da oživi sina udovice Sunamitske. Uz to moljaše Boga da ga oživi. Zatim ustade i reče kršćanima: »*Ne bunite se jer je duša njegova u njemu.*« Mogao je reći tako znajući da će Bog uslišati njegovu molitvu. I Isus je rekao za mrtvu kćer Jairovu, da djevojka nije umrla, nego samo spava, jer je znao da će odmah oživjeti kao da se probudila od sna. Nato se Pavao mirno vrati u dvoranu, pričesti sebe i kršćane, te založi nešto s drugima. Dok su još kod stola sjedili i svete razgovore provodili, dovedoše Eutiha živa i zdrava u dvoranu, gdje su kršćani bili sakupljeni. Ovaj oživjeli mladić uvelike utješi i razveseli sve u Troadi, jer su se uvjerili da je Pavao apostol pravoga Boga.

Već je i zora počela svitati kad se Pavlovi drugovi zaputiše na obalu da se ukrcaju. Pavao sam volio je da pođe kopnom. Do grada Asa, gdje će se opet pridružiti svojoj družbi, ima lađa da obiđe velik zavoj, a prijeki kopneni put bio je samo četrdeset kilometara dalek. Ovako je odlučio valjda za ljubav kršćanima u Troadi, koji su ga na tome putu pratili da budu što dulje s njime. Kad

je lađa prispjela u As, ukrcao se u nju i sveti Pavao. Drugi dan stiže Pavao s drugovima do otoka Lezba, gdje prenočiše u gradu Mitileni. Treći dan putovanja doploviše do otoka Hiosa, koji još i danas trpi toliko od potresa. Četvrti dan dovezoše se do otoka Sama i prenoćiše ispod rta Trogilja. Peti dan napokon dođoše i do grada Mileta, koji leži na obali Male Azije. To je u Pavlovo vrijeme bio velik i prometan grad na ušću rijeke Meandra, koja ga je upropastila. Nitko je nije čistio, pa je zamuljala i luku i okolinu grada. Gdje je nekoć vrvjelo ljudstvo kao pčele u pčelinjaku, tu su danas siromašni pastiri sagradili nekoliko kolibica. Pa i iz ovih moraju bježati po ljetu radi groznice.

OPROŠTAJ OD EFEŠKIH STARJEŠINA

Nešto prije no je Pavao prispio u Milet, bio se tako blizu primaknuo k onomu mjestu gdje je tri godine neumorno radio, te ga je s mora vidio prostim okom. To je grad Efez. Pa zašto nije, pitat ćete, skrenuo u Efez? Nije mu dopustila lađa, koja je dulje vremena stojala kod Mileta da iskrca tovar i natovari novi. A Pavao nije htio da drugom lađom skoči u Efez, jer se bojao da ga ne bi kršćani zadržali pa ne bi za vremena prispio da proslavi Duhove u Jeruzalemu. A možda bi se i pogani bili ponovno pobunili kad bi ga opazili u Efezu.

Želeći ipak znati kako žive kršćani u Efezu, pošalje glas biskupima i svećenicima da ih čeka u Miletu. Od Mileta do Efeza ima kakvih šezdeset kilometara. Dok je glasnik stigao u Efez, a crkveni se starješine sakupili i prispjeli u Milet, trebalo je najmanje tri dana. Kopnom i morem pohrliše efeški biskupi i svećenici da pozdrave svoga duhovnoga oca, a njima se priključiše i crkveni glavari iz okoline. Svi ga ovi izvijestiše o svome stadu i posavjetovaše se s njime kako bi mnogu pogrešku uklonili i vjeru Isusovu unaprijedili. A kad je došao čas rastanka, opomene ih Pavao u poduljem govoru da savjesno vrše svoje dužnosti, i upozori ih na pogibli koje će Crkvi zaprijetiti. Taj je govor jedan od najljepših u Svetomu pismu. Evo ga zato od riječi do riječi:

»*Vi znadete*«, govoraše im Pavao, »*kakav sam bio među vama cijelo vrijeme počevši od prvoga dana, kad dođoh u Aziju; kako sam Bogu služio u svoj poniznosti i u suzama i u pogiblima, koje me snađoše za zasjeda*

židovskih; kako nisam propustio ništa kazati što bi vam moglo koristiti, i kako sam vas naučavao i javno i po kućama pripovijedajući Židovima i poganima da se pokaju pred Bogom i vjeruju u Gospodina našega Isusa Krista. I evo sad me nešto sili da pođem u Jeruzalem. A ne znam što će mi se u njemu dogoditi, osim što mi Duh Sveti kazuje po svim gradovima da me u Jeruzalemu čekaju okovi i nevolje. Ali se svega toga ne bojim niti marim za svoj život, nego da izvršim dužnost svoju i službu koju primih od Gospodina Isusa da propovijedam evanđelje milosti Božje. I sad evo znam da nećete više vidjeti lica moga, vi, koje sam na putovanjima pohodio i propovijedao vam kraljevstvo Božje. Zato vam svjedočim u današnji dan da sam čist od propasti sviju, jer nisam propustio ništa, već vam javljao sve, što Bog od vas hoće.«

»Pazite na sebe i na sve stado, nad kojim vas Duh Sveti postavi biskupima da upravljate crkvom Božjom, koju stječe krvlju svojom. Ja znadem da će poslije moga odlaska ući među vas grabežljivi vuci, koji neće štedjeti stada. I između vas samih ustat će koji će krivo naučiti da povuku učenike za sobom. Bdijte dakle i ne zaboravite da tri godine dan i noć nisam prestao sa suzama opominjati vas. I sad vas, braćo, preporučam Bogu i milosti njegovoj, koji vam može dati da napredujete i stečete slavu nebesku sa svim svetima. Zlata ili srebra ili odijela nisam tražio ni od koga, kako sami znate, jer što je trebalo meni i onima, koji su sa mnom, zaradiše ove ruke moje. U svemu vam pokazah, kako treba radom pomoći bijednima i sjećati se riječi Gospodina Isusa, jer je on rekao: Mnogo je blaženije davati nego uzimati.«

Iskrene ove riječi silno su se dojmile sviju. Pa kad je Pavao svršivši govor kleknuo da se pomoli Bogu za njih, klekoše s njime svi. Već za molitve začulo se ovdje ondje jecanje i mnoga je suza kanula iz ovlaženih očiju. Ali kad je Pavao ustao, začu se silan plač i svi se zgrnuše oko

Pavla da ga zagrle i izljube. Nisu ga ljubili u usta, već položiše glavu svoju na rame njegovo, kako to i danas čine na istoku. Zaboljelo ih najviše, što je Pavao rekao da ga više neće vidjeti. Na sreću se ta Pavlova slutnja nije ispunila. Kad se već valjalo lađi otisnuti, morao se Pavao upravo istrgnuti iz njihova zagrljaja. Plačući gledahu kršćani još dugo za lađom Pavlovom dok im se nije izgubila iz vidika.

DO JERUZALEMA

Ploveći prema jugoistoku stiže Pavao sa svojom družbom prvi dan do otoka Kosa. Taj je šezdeset i četiri kilometra udaljen od Efeza. Drugi dan plovila je lađa između manjih vinorodnih otoka, koji su danas goli, a onda su bili ukrašeni zaseocima i voćnjacima. Pod veče prispješe do otoka Roda, koji je bio tako plodan, te se zvao: zemlja ruža. Treći dan plovidbe zahvatiše Pataru, velik grad na jugozapadnoj obali Male Azije. Ovdje ostaviše lađu, na kojoj se dosad vožahu, te se preseliše na drugu, koja je polazila ravno u grad Tir što leži na palestinskoj obali na sjeveru. Od Patare do Tira ima u ravnoj crti preko sedam stotina kilometara. Da prevali taj veliki put, trebalo je Pavlu za lijepa vremena i vedrih noći najmanje pet dana.

U Tiru iskrcavala je lađa tovar punih sedam dana. Tu priliku upotrijebi sveta družba da pohodi kršćane. Već za rana, naime, počela se vjera Isusova propovijedati u Tiru. Doniješe je kršćani što su pobjegli iz Jeruzalema za progona sv. Stjepana. A i Pavao je već pošao ovim gradom kad je putovao na sabor apostolski. Ali čini se da u tome velikome gradu nije bilo mnogo kršćana, kad ih je Pavao sada morao tražiti. Ipak je Duh Sveti neke između njih bio obdario darom proricanja. Uzalud svjetovahu ovi Pavlu neka ne ide u Jeruzalem. Kad je lađa bila spremna za putovanje, zaputi se Pavao na obalu, kamo ga ispratiše svi kršćani sa ženama i djecom. Na rastanku padoše svi na koljena i pomoliše se pobožno Bogu. Zatim pođe Pavao sa svojima na lađu, a tirski se kršćani vratiše

u grad tužni s neke zle slutnje da Pavla u Jeruzalemu ne čeka ništa dobra.

Iza plovidbe od nekoliko sati stiže Pavao u grad Ptolomaidu, koji je od Tira udaljen samo trideset i četiri kilometra. Dalje lađa nije plovila, pa je Pavlu i drugovima valjalo nastaviti put do Jeruzalema kopnom. U Ptolomaidi zadržaše se kod kršćana samo jedan dan, te već sutra krenuše pješke u Cezareju koja je šezdeset kilometara daleko.

U Cezariji primi ih na stan sveti Filip. Taj je bio jedan od one sedmorice đakona što su ih apostoli odabrali da im pomažu u širenju vjere. Filip je propovijedao riječ Božju po Samariji, a pokrstio je na zapovijed Duha Svetoga dvoranina arapske kraljice Klaudacije. Poslije smrti sv. Stjepana ostavio je Jeruzalem i širio riječ Božju tako revno da ga Sveto pismo zove časnim imenom evanđelista. U to vrijeme ravnao je po svoj prilici Crkvom u Cezareji. Imao je četiri kćeri koje su Bogu zavjetovale djevojaštvo. I te su pomagale ocu širiti vjeru tumačeći je i opominjući žene po kućama. Tri su pokopane pokraj oca u Cezareji, a četvrta je umrla u Efezu.

Sad već nije bilo sile Pavlu da hiti jer je znao da će do Duhova lagano stići u Jeruzalem. Zato se zadrža u Cezareji nekoliko dana. Baš u to vrijeme dođe u Cezareju isti onaj prorok Agab, koji je u Antiohiji prorekao kršćanima da će velik glad snaći Palestinu. Poput starih proroka, koji su gdjekad činom tumačili što su riječima proricali, uze Agab Pavlov, pojas, sjede na zemlju, sveže si njime ruke i noge, te reče: *»Ovo govori Duh Sveti. Čovjeka, kojega je ovaj pojas, ovako će vezati u Jeruzalemu Židovi i predati ga u ruke poganima.«*

Proroštvo ovo gdje je Agab zorno predočio značenje i smisao svojih riječi, duboko se dojmilo sviju. I sudrugovi i kršćani u Cezareji stadoše moliti i zaklinjati Pavla, neka ne ide u Jeruzalem, neka ne stavlja na kocku svoju slo-

bodu, a možda i život svoj. Molbe svoje potkrijepiše toplim suzama. Teško je bilo Pavlu pri srcu što mu posvuda naviještaju zlu kob, a još ga veća snađe bol kad je vidio suze svojih milih. No on je apostol, koji je život svoj posvetio samo vjeri Isusovoj, pa je za Krista spreman i umrijeti. Zato ih blago ukori rekavši: *»Što činite? Zašto plačete i cijepate srce moje? Ja sam pripravan ne samo biti svezan, već i umrijeti u Jeruzalemu za Gospodina Isusa.«*

Poslije ovako odlučne izjave Pavlove uvidješe kršćani da Pavla ne vuče u Jeruzalem tvrdoglavost, već da tako hoće Bog. Zato ga prestadoše odvraćati rekavši: *»Pa neka se vrši volja Božja.«*

Opskrbivši se svime što im je trebalo za put, krene cijela družba s Pavlom u Jeruzalem. A pridružiše im se i neki kršćani iz Cezareje. Ovi povedoše sa sobom i nekog Mnasona, koji je bio rodom s otoka Cipra, ali je primio vjeru Isusovu već u prvome početku Crkve. Mnason je po svoj prilici imao svoju kuću u Jeruzalemu, pa će primiti na stan Pavla i njegovu družbu. To je bilo tim potrebnije, što je na velike svetkovine nagrnulo u Jeruzalem toliko ljudi, da su mnogi morali stanovati pod šatorima.

Od Cezareje do Jeruzalema imade preko sto kilometara, pa su za taj put trebali najmanje dva dana.

Premda je sada broj Pavlovih drugova porastao bio do malene čete, ipak su svi putovali s nekim strahom. Poradi tolikih opomena bila je sve obuzela neka crna slutnja da se s Pavlom neće dobro svršiti.

I pravo su slutili.

ŠESTO POGLAVLJE

U SUŽANJSTVU

PAVLA ZASUŽNJIŠE

Po svoj prilici zadnji put u životu prispio je Pavao sada u Jeruzalem. Neki kršćani kojima je bilo poznato da će Pavao doći, dočekaše ga s veseljem.

Sutradan ujutro pođe Pavao s drugovima da pohodi glavu jeruzalemske Crkve sv. Jakova mlađega. Ostali apostoli bili su se već davno prije razišli na sve strane svijeta da prošire vjeru. U Jakova nađe Pavao i ostale svećenike i crkvene starješine. Pozdravivši svečano sve sakupljene izvijesti ih Pavao potanko o svome radu među poganima koji je dobri Bog blagoslovio. Pripovijedao im je kako je proširio riječ Božju u Maloj Aziji, kako je obišao kršćane po Makedoniji i Grčkoj, te osnovao mnogo crkvenih općina po velikim gradovima, otkuda će se vjera širiti sve dalje, kako se val širi po moru. Dugo Pavlovo pripovijedanje slušahu odličnici jeruzalemske Crkve s velikim veseljem i kad je Pavao završio, počeše svi hvaliti Boga. Nato im predstavi izaslanike pojedinih crkava koji su došli s njime da predaju sakupljene milodare. A starješine primiše rado njihove darove jer će ublažiti bijedu jeruzalemskih kršćana, koji su stradali i poradi siromaštva i poradi progona nevjernih Židova.

Hvaleći Bogu što je pomagao Pavlu da je tako daleko proširio vjeru među poganima, odobrili su jeruzalemski glavari rad Pavlov. No nema sumnje da im je Pavao u potankomu svome izvještaju spomenuo i sve ono što je pretrpio od nevjernih Židova. Zato se pobojaše da se Pavlu ne bi dogodilo kakvo zlo u Jeruzalemu. Strah je njihov bio opravdan, jer su baš u to vrijeme nagrnuli u

sveti grad Židovi sa svih strana da proslave svoj blagdan sjenica, kojim su hvalili Boga za dovršenu žetvu. Povrh toga rasturili su Pavlovi neprijatelji glasine po Jeruzalemu kako Pavao posvuda uči Židove da im ne treba djece obrezivati ni vršiti zakona Mojsijeva. Te su se glasine neugodno dojmile pokrštenih Židova koji su još uvijek vršili obrede zakona Mojsijeva, jer u Jeruzalemu drugačije nije bilo moguće. Nevjerni Židovi bili bi ih kao odmetnike od Mojsijeva zakona osudili i prognali. Kad dakle saznadu Židovi u Jeruzalemu da je došao Pavao, mogli bi navaliti na nj kao na odmetnika i izdajicu naroda židovskoga.

Da izbjegne tomu, svjetovahu crkvene poglavice Pavlu neka javno pokaže da nije neprijatelj zakona židovskoga. »*Imade*«, rekoše mu, »*u nas četiri čovjeka, na kojima leži zavjet koji još nisu ispunili. Očisti se s njima i plati za njih propisane žrtve. Tako će vidjeti Židovi da nisi neprijatelj zakona, pa će se umiriti. A nitko te neće moći pozvati na red što učiš da poganima ne treba vršiti zakona Mojsijeva, jer smo im mi pisali da je dosta ako se čuvaju od mesa poganskih žrtava, od krvi, od udavljenoga i od bludnosti.*«

Savjet sv. Jakova i njegovih drugova mogao je Pavao poslušati tim lakše što je zavjet po propisu zakona Mojsijeva držao za nedužnu stvar. Želeći naime da Židove i pogane pridobije za vjeru Isusovu, živio je među Židovima kao Židov, a među poganima kao poganin. To će reći: da ne sablazni Židove jeo je među Židovima samo ona jela, što ih je dopuštao jesti zakon Mojsijev; a kad je bio među poganima, nije pazio na razliku jela. Da dakle doskoči nemirima i bunama, pristade na savjet sv. Jakova i obeća da će drage volje platiti trošak za onu četvoricu.

Zavjet kojim su se ovi zavjetovali, zvao se nazirejski. Tko se njime zavjetovao obećao je Bogu da će se trideset dana strogo čuvati svega što bi ga po Mojsijevim od-

redbama učinilo nečistim, da neće piti opojna pića ni ostrići svoje kose. Tjedan dana prije nego će navršiti zavjet, javit će svećeniku da će za sedam dana prikazati propisane žrtve. A te su bile dosta velike: jednogodišnje janje, koje se cijelo spalilo Bogu u čast, jednogodišnja ovca za grijehe što ih je za vrijeme zavjeta nehotice počinio, i jedan ovan Bogu za zahvalu, s kojim se spalila ostrižena kosa čovjeka koji se zavjetovao ovim zavjetom. Povrh toga morao je prikazati jednu košaru beskvasna kruha, kolač od fina brašna, te zauljenu pogaču. Te žrtve i darovi stajali su mnogo novaca koje su imućniji platili za siromašne. Na molbu sv. Jakova pristade Pavao da će platiti sav trošak za četvoricu siromašnih kršćana kojima je istjecalo vrijeme nazirejskoga zavjeta. I već sutradan pođe Pavao s tom četvoricom u hram, te javi svećeniku da će za sedam dana primijeti propisane žrtve.

Obećanja svoga nije mogao Pavao da izvrši. Još prije nego je došao određeni sedmi dan, pođe sveti Pavao u hram gdje ga prepoznaše neki Židovi iz Male Azije. Poznavali su ga iz Efeza i bili na nj kivni što im je odmamio mnogo Židova iz bogomolje. Ali u Efezu nisu mu smjeli ništa, jer su ga štitili kršćani i rimska oblast. Kad ga sada ugledaše u jeruzalemskome hramu, gdje nije bilo rimskoga poglavarstva, navališe bijesni na nj. Kao da je zločinac kojega su ulovili na zlu djelu, stadoše vikati: »*U pomoć, ljudi Izraelci! Ovo je čovjek, koji svuda sve uči protiv našega naroda i zakona i protiv ovoga svetog mjesta; pa još i pogane uvede u hram i obeščasti sveto mjesto ovo!*«

A nije Pavao obeščastio hrama. To su Židovi sudili po tome što su vidjeli Pavla na ulici s njegovim drugom Trofimom, koji ga je pratio već od Korinta. Po farizejskoj naime nauci nije pravi Židov smio ni šetati s poganinom. Iz toga što bi Pavao mogao uvesti pokrštena poganina Trofima u hram, zaključio je bijes i zaslijepljenost njihova da ga je doista uveo. A to bi bila teška uvreda, jer pogani

nisu smjeli u židovski hram, već samo u predvorje, u kojemu su se prodavale životinje za žrtve i mijenjali novci. Ovo spoljašnje ili pogansko predvorje bilo je ogradom odijeljeno od nutarnjega predvorja u koje su smjeli samo Židovi. A na ogradi što je dijelila oba predvorja stajali su napisi u grčkom i latinskom jeziku, da je poganinu pod smrtnom kaznom zabranjeno prekoračiti ovu ogradu.

Vika i zapomaganje Pavlovih neprijatelja odjeknulo je u tren oka i po hramu i po predvorju i po cijelome Jeruzalemu. Sve je stalo trčati prema hramu da vidi što je i da osveti povrijeđenu svetinju. Sad izvukoše Pavla iz hrama, a poslužnici zatvoriše odmah vrata hrama da se ne bi sveto mjesto oskvrnulo kad bi Pavla počeli braniti njegovi pristaše. Izvukavši Pavla iz hrama počeše ga tući i bili bi ga na mjestu ubili da ga nije spasila rimska vojska.

Na sjeverozapadnoj strani hrama stajala je tvrđava, koju su podigli još Makabejci. Herod Veliki, koji je poklao betlehemsku nejačad, prozvao ju Antonija, učvrstio s jednom kulom na svakome uglu i proširio tako, te je bila velika kao malen grad. Kad su Rimljani zauzeli Jeruzalem, smjstiše u nju posadu od tisuću vojnika da pazi na buntovne Židove. Da im bude lakše ugušiti svaku bunu u zametku, vodile su iz Antonije stube ravno u pogansko predvorje hrama. A na trideset i šest metara visokoj kuli prema hramu stražila je dan i noć rimska straža da vidi što Židovi rade.

Ova posada dojavi zapovjedniku posade da su se Židovi pobunili, a taj podiže u tili čas na noge nekoliko satnija, te potrči s njima preko stuba u pogansko predvorje, da učini red. Ugledavši vojsku osupne se svjetina i prestade tući Pavla. A zapovjednik razabravši da je Pavao uzrok pobune, dade ga okovati u dvostruke lance. Jednim lancem svezaše mu desnu ruku za jednoga vojnika, a drugim lijevu ruku za drugoga vojnika. Tako se brzo

ispunilo proroštvo Agapovo da će Pavla u Jeruzalemu svezati i predati poganima u ruke.

Dok su Pavla vezali, zapita zapovjednik koji je u vojsci bio ono što je kod nas pukovnik, tko je Pavao. A što je skrivio? Nato stadoše jedni vikati ovo a drugi ono, te pukovnik nije mogao ništa saznati. Držeći Pavla za velikoga zločinca zapovijedi vojnicima da ga odvedu u tvrđavu Antoniju. Kad su došli do stuba što vode u tvrđavu, natisnu se svjetina kao pomamna za Pavlom tolikom silinom te ga htjedoše svakako smaknuti. Kad je Pavao umakao, počeše Židovi vikati: *»Ubij ga, ubij ga!«* A Pavao, kojemu je srce bilo mirno, reče pukovniku, koji se uz njega penjao uza stube, grčkim jezikom: *»Smijem li te ja nešto umoliti?«* Čudeći se reče pukovnik: *»Što, ti znaš grčki? Nisi li ti Egipćanin koji je nedavno pobunio narod i izveo u pustinju četiri tisuće razbojnika?«*

U tom se pukovnik bio prevario. Prije nekog vremena bio je došao iz Egipta jedan krivi prorok i skupio u pustinji nekoliko stotina ljudi, kojima se pridružilo nekoliko tisuća Židova. Tu silnu svjetinu poveo je lažni prorok na brdo maslinsko i rekao joj da će na njegovu riječ pasti utvrde jeruzalemske, kako su nekoć pale zidine grada Jerihona. Nato će s njima zauzeti tvrđu Antoniju, protjerati Rimljane i zagospodariti Jeruzalemom. Ovako skupljanje svjetine nije mogla rimska vojska mirno gledati, pa navali na buntovnike oružjem, četiri stotine ljudi poubija, a dvjesta ulovi i pribije na križ. Ali krivi prorok uteče s nekoliko tisuća ljudi u pustinju, gdje ga vojnici nisu mogli progoniti. Sad je pukovnik mislio da je Pavao taj krivi prorok, da se krišom vratio, a svijet ga prepoznao u hramu i htio mu se osvetiti, što je tolike ljude zaveo i upropastio.

Zato mu reče Pavao: *»Ja sam Židov iz Tarza, građanin znamenitog grada u Ciliciji. Dopusti mi, molim te da kažem nekoliko riječi narodu.«* I kad mu zapovjednik

dopusti, okrenu se Pavao na stubama, mahnu rukom prema narodu i svi se umiriše da čuju, što će reći.

Tad im Pavao progovori židovskim jezikom: »*Ljudi, braćo moja i očevi, što ću sada reći na moju obranu.*« Židovima, svojim suplemenicima rekao je »braćo«, a riječ »očevi« upravio na neke članove velikoga židovskoga vijeća, koje je valjda po odijelu raspoznao bio među svjetinom. A kad začuše da im govori židovskim jezikom, nasta još veća tišina i svi napeše uši da im ne uteče nijedna Pavlova riječ.

»*Ja sam*«, nastavi Pavao, »*porijeklom Židov, rođen u Tarzu u Ciliciji. Odgojen sam u ovome gradu i kod nogu Gamalijelovih poučen u načelima zakona koji nam predaše očevi naši; oduševljen za zakon, kako ste i vi svi danas. Zato sam pristaše kršćanske vjere progonio osuđujući ih na smrt, vežući i predavajući u tamnice muževe i žene. To mi mogu posvjedočiti veliki svećenici i članovi velikoga vijeća, od kojih sam primio i listove za braću u Damasku, kamo pođoh da odande dovedem kršćane svezane u Jeruzalem da se kazne. Dogodi se pak, kad sam išao i približavao se Damasku da me oko podneva odjednom obasja veliko svjetlo s neba. I padnuvši na zemlju začujem glas koji reče: 'Savle, Savle, zašto ne progoniš?' A ja odgovorih: 'Tko si ti, Gospodine?' I reče mi: 'Ja sam Isus Nazarećanin, kojega ti progoniš.' A koji bijahu sa mnom, vidješe svjetlost, ali ne čuše glasa, koji mi govoraše. A ja rekoh: 'Šta treba da činim, Gospodine?' A Gospodin mi reče: 'Ustani i pođi u Damask, tamo će ti se kazati sve što valja činiti.' I kad obnevidjeh od sjaja svjetlosti one, vođahu me za ruku oni koji bijahu sa mnom, i tako dođoh u Damask.*«

»*Neki Ananija, čovjek, koji se vjerno držao židovskoga zakona, što su posvjedočili svi Židovi u gradu, dođe k meni i reče mi: 'Savle, brate, pogledaj!' I ja u taj čas pogledah na nj. A on mi reče: 'Bog otaca naših odabra te da upoznaš*

volju njegovu i da vidiš Isusa i da čuješ glas iz usta njegovih, jer ćeš svjedočiti svim ljudima za ono što si vidio i čuo. I sad što oklijevaš? Ustani, pokrsti se i operi se od grijeha svojih prizvavši Gospodina Isusa'.«

»I dogodi se, kad sam se vratio u Jeruzalem i molio u hramu, da postadoh izvan sebe. I vidjeh Gospodina gdje mi govori: 'Pohiti te iziđi što prije iz Jeruzalema, jer neće primiti svjedočanstva tvojega za mene.' A ja rekoh: 'Gospodine, sami znadu, da sam ja zatvarao u tamnicu i bio po bogomoljama one koji vjerovahu u Tebe. I kad se prolijevaše krv Stjepana, mučenika Tvoga, bio sam i ja ondje i pristajao i čuvao haljine onih koji ga ubijahu.' I reče mi: 'Idi, jer ću ja daleko da te pošaljem među poganе...'«

U tome govoru htjede Pavao dokazati, kako se nikad nije ogriješio ni o židovsku vjeru ni o židovski narod. Veli, da je rođen Židov, govori im jezikom židovskim, odgojen je u židovskoj vjeri i bio tako zauzet za nju, da je progonio kršćane. No sam ga je Bog pozvao, da primi kršćanstvo i zapovijedio mu neka ga propovijeda poganima.

Pozorno slušali su ga Židovi sve dotle dok nije spomenuo pogane. Ali kad je počeo govoriti da mu je Bog naložio da pođe propovijedati poganima, nisu mu dopustili da govori dalje. Za zaslijepljene Židove bila je to najveća bogohula jer su držali da poganin ne može nikad biti jednak djeci Abrahamovoj. Zato su zadnje tiječi Pavlove tako raspalile Židove, te su gotovo pobijesnili.

Divlji krik zakrči Pavlu svaku daljnju riječ. Kako su nekoć vikali za Isusa: *»Propni ga, propni ga!«*, tako su sada režili protiv sv. Pavla i derali se: *»Uzmi sa zemlje takvoga!«*, to jest, ubij ga, jer ne smije da živi. I da nije oko Pavla bilo rimskih vojnika, bili bi ga smjesta kamenovali. Kao da se već pripravljaju na navalu, počeli su neki skidati odijelo i bacati ga na zemlju, a drugi bacahu prah u zrak, kao da je to kamenje koje su namjerili protiv

svetoga Pavla. Kad se buka nije smirila, ne preostade pukovniku ništa, nego zapovijedi da Pavla uvedu u tvrđavu Antoniju, gdje je bila i vojarna i tamnica za zločince.

Od svega govora Pavlova, izrečena židovskim jezikom, nije rimski pukovnik razumio ni riječi. Ali je po urlikanju i neobuzdanu bjesnilu Židova zaključivao da to mora biti veliki zločinac koji se teško ogriješio o narod židovski. Misleći da Pavao poput drugih krivaca neće drage volje priznati svoje nedjelo, zapovijedi da ga bičuju i muče, ne bi li iz njega istisnuo zašto Židovi toliko reže na nj.

Već privezaše vojnici Pavla za stup i čekahu na zapovijed da počnu udarati. Uz Pavla pak pristade jedan satnik da čuje što će u muci izlanuti ili ispovijediti. K njemu se okrene Pavao i zapita ga: *»Zar vi smijete šibati rimskog građanina i još bez suda?«* Na te Pavlove riječi pohita satnik do pukovnika i reče mu: *»Pazi što ćeš činiti; ta taj je čovjek rimski građanin.«* Čuvši ovo nemalo se začudi pukovnik i pođe sam do Pavla te ga upita: *»Reci mi, jesi li ti rimski građanin?«* A Pavao mu odgovori: *»Jesam.«* Poslije ovako kratka ali odlučna odgovora nije pukovnik više sumnjao da je Pavao doista rimski građanin, jer je za ovu laž bila doista smrtna kazna određena u zakonu. Samo mu se čudno činilo kako je tako siromašno odjeven čovjek došao do tako velike časti. Zato primijeti: *»Ja sam za skupe novce to građanstvo stekao.« »A ja sam se«,* odgovori Pavao, *»s njime i rodio.«* Pukovnik taj zvao se Lizija i bio je po imenu Grk. Građanstvo je kupio za rimskoga cara Klaudija pa je kao plemić uzeo caru na čast još i pridjevak Klaudije.

Uvjeren da je Pavao rimski građanin, odmah zapovijedi pukovnik vojnicima koji su ga imali bičevati da odstupe. A bilo ga je strah već i zato što je Pavla dao privezati uz stup za bičevanje, jer bi mu to moglo zadati velikih neprilika. Ipak naloži da ga svežu uz jednog

vojnika, jer nije ni najmanje sumnjao da je Pavao nešto skrivio.

Tu je noć prvu prespavao Pavao u sužanjstvu kojega se oslobodio tek poslije četiri godine.

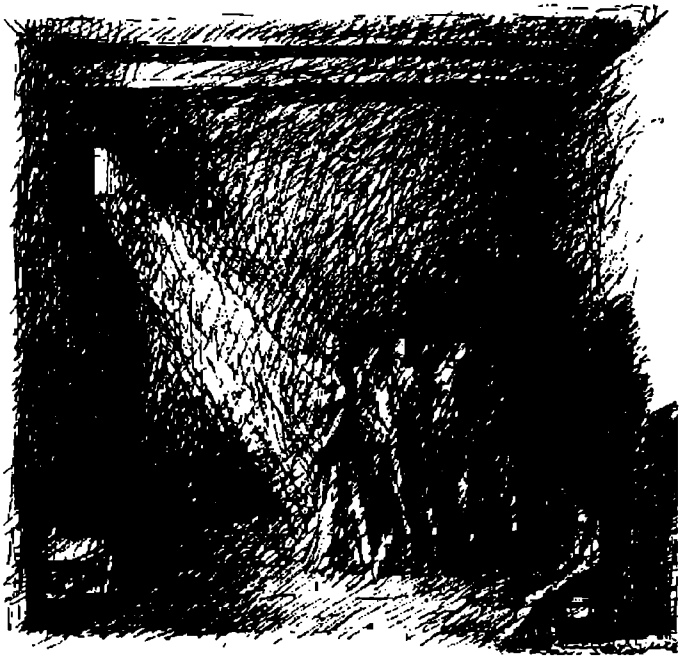

PRED VELIKIM VIJEĆEM

Po svemu što je dosad vidio, zaključivao je pukovnik Lizija da je Pavao nešto skrivio Židovima. A to mora da je velika stvar kad se poradi njega uzbunio čitav grad. Hoteći saznati pravu istinu zašto Židovi tuže Pavla, zapovijedi sutradan članovima Velikoga vijeća da se sastanu jer će im predvesti Pavla.

Veliko je vijeće bio najveći sud i najviša upravna oblast nad zemljom židovskom, u neku ruku sabor židovski. Imalo je samo toliko prava, koliko su mu prepustili Rimljani, koji su bili pravi gospodari zemlje. Moglo je kazniti manjom kaznom one koji su se ogriješili o židovski zakon. Smrtna osuda Velikoga vijeća nije vrijedila ako je nije potvrdio rimski namjesnik. Predsjednik toga vijeća bio je velik svećenik, koji bi po židovskome zakonu imao zadržati svoju čast do smrti, ali su Rimljani velike svećenike skidali po volji. Svrgnuti veliki svećenik pridržao je naslov velikoga svećenika i svoj glas u Velikome vijeću, pa je tako bilo i više velikih svećenika u Velikome vijeću, jedan pravi i više drugih počasnih. Ostali članovi vijeća bili su potomci najodličnijih židovskih obitelji i neki ljudi koji su dobro poznavali zakon Mojsijev, pa su ih zato zvali zakonoznanci ili pismoznanci. Broj svih članova iznosio je sedamdeset i jedan. Svoje sjednice držali su u jednoj dvorani pokraj hrama.

Na urečeni dakle sat zapovjedi pukovnik da Pavlu skinu lanac i dade ga pod jakom vojničkom pratnjom

predvesti pred Veliko vijeće. I sam pođe s njime jer je bio odgovoran za život rimskoga građanina. Došavši pred dvoranu gdje je zasjedao Veliko vijeće, uniđe samo Pavao s pukovnikom Lizijom, a vojnici što su ga pratili, ostadoše napolju. Pred Velikim vijećem razloži ponajprije Lizija sucima što je znao o Pavlu. Zato nije Pavao ni čekao da mu predsjednik stavi općenita pitanja, tko je, što je skrivio itd. kako to uvijek biva na sudbenoj raspravi. Pogledavši oštrim pogledom cijelo vijeće opazi Pavao da u njemu sjede mnogi članovi koji su s njime polazili školu Gamalijelovu. Zato započe sigurnim glasom: *»Ljudi, braćo! Sve do ovoga dana služio sam ja Bogu s mirnom savjesti.«* To će reći: savjest mi moja ne može predbaciti da sam se do danas pred Bogom ogriješio u ičemu protiv naroda ili zakona židovskoga.

I oštar pogled i siguran glas Pavlov, a još više naziv »braćo« mjesto »gospodo suci«, te riječi njegove, da nije ništa skrivio, razljutile su silno velikoga svećenika, koji je predsjedao suda. Zato zapovijedi jednomu od svojih slugu koji je stajao pokraj Pavla da ga udari po ustima.

Začuvši ove riječi odvrati Pavao ljutito: *»Udarit će tebe Bog, zide obijeljeni! I ti ovdje sjediš da mi sudiš po zakonu a sam gaziš zakon nogama zapovijedajući da me biju protiv svakoga zakona.«*

Obijeljeni zid ili grob nazvao je farizeje već Isus, jer su se ljudima pokazivali pobožni, a srce je njihovo bilo puno zloće i pakosti. Tako je i tijelo čovječje, koje trune u grobu, puno smrada i crvi, a grob je izvana okićen cvijećem. Ali da razumijemo što su to obijeljeni grobovi kojih kod nas nema, valja nam znati kako su Židovi pokopali svoje mrtve. U Palestini, gdje je tlo kamenito, ne kopaju grob lopatom, već obično isklešu metar duboku jamu dlijetom. U tu stave mrtvaca, pa pokriju grob velikom kamenom pločom. A bio je zakon u Židova da je nečist svatko tko se taknuo mrtvaca ili samo sjeo na

kakav grob. Da ne bi mnogobrojni Židovi, koji su putovali na velike svetkovine u Jeruzalem, umorni sjeli na kakav grob pa se i nehotice onečistili, izdadoše Židovi naredbu da se grobovi imadu svake godine okrečiti.

Obijeljenim zidom nazvao je Pavao velikoga svećenika poradi njegova licemjerstva. Pričinjao se kao da sudi po zakonu, a zapovijedio je da Pavla tuku protiv zakona. No nije Pavao gornjim riječima zaželio zlo velikomu svećeniku ili ga čak kleo, već mu je samo navijestio kaznu, koja će ga stići poradi njegova nasilja. Taj se veliki svećenik zvao Ananija i potekao je od obitelji onoga Ane pred kojega su doveli Isusa kad ga uloviše. Ananija je bio opće poznat sa svoga nasilja i pohlepe. Premda je bio silno bogat čovjek, dao je po svojim slugama otimati desetinu, što ju je narod namijenio svećenicima prema zakonu Mojsijevu. Pa kako se proroštvo Pavlovo ispunilo na vraču Elimasu, tako se ispunilo i na ovome Ananiji. Godine 66. pobuniše se Židovi u Jeruzalemu protiv Rimljana. Buntovnici navališe na kuću Ananijinu, jer je držao s Rimljanima. Ananija se sakri sa svojim bratom Ezehijem u vodovodni kanal, ali ga buntovnici nađoše i ubiše. Tako je evo ovaj nasilni čovjek svršio kao žrtva nasilnika.

Čuvši Pavlove riječi rekoše mu koji stajahu do njega: *»Šta ti velikoga svećenika Božjega psuješ?«* Prošlo je preko dvadeset godina što je Pavao prekinuo sve veze sa židovskim svećenicima. A kad se navratio u Jeruzalem, ostao je samo po nekoliko dana. Zato nije poznavao velikoga svećenika, jer se taj mijenjao kao rimska straža na kuli tvrđave Antonije. A nije ni znao da je između tolikih članova velikoga vijeća veliki svećenik bio zapovijedio da udare Pavla. Stoga zamoli odmah za oproštenje i reče: *»Nisam znao, braćo, da je veliki svećenik, jer stoji pisano u zakonu Mojsijevu: O glavaru naroda ne govori ružno.«*

Po svemu što se dosad zbilo znao je Pavao da na ovome sudu neće dobro proći. Kakvu bi pravednost mogao očekivati od predsjednika suda koji je zapovijedio, da ga biju čim je progovorio prve riječi. Ne možemo se stoga dosta načuditi Pavlovoj domišljatosti i miru, kojim je odvratio od sebe buru što je zaprijetila njegovoj glavi.

Znao je dobro da je Veliko vijeće podijeljeno na dvije stranke, na farijeze i saduceje. Između jednih i drugih vladala je velika protivština i u vjeri i u domoljublju. Farizeji su učili da duša čovječja živi i poslije smrti, da imade nebo i u njemu anđela. A saduceji su tvrdili da nema ništa osim onoga što čovjek može okom vidjeti i rukom primiti. Uz to su težili farizeji tome da židovski narod bude slobodan i samostalan, a saduceji su kazivali da je mnogo bolje ako ostanu pod vlašću silnoga rimskog carstva, jer je vlada bila u njihovim rukama. Ove protivštine svojih neprijatelja upotrebi Pavao da ih razdvoji i jednu stranku da predobije za sebe. Zato povikne glasno pred sudom: *»Braćo, i ja sam farizej i pređi moji i otac moj bili su farizeji. I ja evo stojim pred sudom vašim, što se nadam i vjerujem u uskrsnuće mrtvih.«*

I pravo je rekao! Ulovili su ga i stavili pred sud između ostaloga i zato što je vjerovao i učio da je Isus uskrsnuo, a uskrsnuće Isusovo glavno je jamstvo da ćemo i mi uskrsnuti.

Rekao je Isus apostolima: *»Budite bezazleni kao golubovi«*, ali ujedno: *»budite mudri kao zmije.«* I Pavlu je ovdje više pomogla domišljatost nego golubinja bezazlenost.

Na riječi Pavlove počeše saduceji braniti i dokazivati svoju nauku da nema uskrsnuća, a farizeji opet da ga imade i da duša čovječja živi i poslije smrti. Pristaše jedne i druge stranke htjedoše da govore u isti čas i u sudnici

nastade tolika graja da više nije moglo biti govora o sudu protiv Pavla. Mržnja kojom ga započeše suditi, okrene sada jednu stranku protiv druge. A neki farizeji videći da Pavao pristaje uz njihovu stranku, počeše ga braniti govoreći: *»Nikakva zla ne nalazimo na ovome čovjeku.«* Čuli su gdje je juče govorio kako mu se Isus ukazao pred Damaskom pa dodaše: *»Što ne bi bilo moguće da mu je govorio koji anđeo ili duh?«* I tako se ljuto zavadiše članovi Velikoga vijeća, te se činilo da će raznijeti Pavla koji je stajao u njihovoj sredini.

A pukovnik? Taj se bio posve izgubio jer nije imao pojma zašto se farizeji i saduceji tako svađaju. Bojeći se da u toj gunguli ne bi Pavao nastradao, namignu vojnicima. Ovi provališe u sudnicu, prokrčiše put do Pavla i odvedoše ga natrag u tvrđavu.

Umoran i kao isprebijan našao se Pavao opet u zatvoru, jer su se u sudnici Židovi oko njega gurali i natezali. A i dušu su Pavlovu zaokupile crne misli. Ni kriv ni dužan zapao je u tamnicu. Uzrujalo ga kad je pomislio kako će dugo sjediti u tome zatvoru i što će se još sve s njime dogoditi. Nije stoga čudo što su ga te misli uznemirivale još po noći. Nemalo ga zato utješi kad mu se u snu ukaza Onaj koji je i sam stajao na sudu pred Velikim vijećem, te mu reče: *»Ne boj se, Pavle! Kao što si svjedočio za mene u Jeruzalemu, tako ti valja svjedočiti i u Rimu.«*

Te su riječi Isusove ojačale tijelo i dušu Pavlovu za sve daljnje muke. Na stubama tvrđave Antonije pripovijedao je Pavao da mu se ukazao onaj Isus kojega su Židovi propeli, i tim je posvjedočio Židovima da je Isus obećani Mesija. Uskrsnuće Isusovo posvjedočio je i pred najvišim sudištem židovskim riječima: *»što vjerujem u uskrsnuće mrtvih«*, ako ga Židovi i nisu shvatili da time misli na uskrsnuće Isusovo. Sad mu je ovo Isus objavio da će u Rimu svjedočiti za njega. Time će se ispuniti

davna želja Pavlova da propovijeda evanđelje u glavnome gradu cijeloga svijeta.

Ali kad će se ispuniti riječi Isusove, hoće li ga pustiti iz zatvora da kao slobodan čovjek pođe u Rim, toga Pavao nije znao. I dobri Bog nije dao da Pavao dugo čeka. Već isti dan mogao je Pavao naslutiti iz daleka kojim će načinom doći u Rim.

UROTA

Na jučerašnjem sudu bila je Pavlova stvar samo odgođena, nipošto, riješena. Kad su se farizeji i saduceji poslije dugotrajne rasprave osvijestili, tad tek razabraše, kako su teško pogriješili, jer im je umakao iz ruku tako pogibljen neprijatelj. Zato zaključiše neki zaslijepljeni Židovi da će Pavla ubiti na silu. I više od četrdesetorice njih zakleše se da neće ni jesti ni piti ništa, dok Pavla ne ubiju. Da izvrše svoju zakletvu, skovaše ovu osnovu. Pođoše k glavarima svećeničkim i rekoše im: *»Teško se zaklesmo da nećemo ništa okusiti, dok Pavla ne ubijemo. Zatražite dakle vi od pukovnika da ga sutra ponovno izvede pred vaš sud, kao da biste htjeli točnije ispitati njegovu stvar. A mi ćemo ga na putu dočekati i ubiti prije nego dođe do vas, pa ma i mi sami poginuli.«* Računali su naime da Pavla protiv više od četrdesetorice njih neće obraniti ono malo vojnika, koji će ga pratiti do sudnice.

No Bog čuva svoje mile. Za tu urotu doču Pavlove sestre sin, o kojem znademo samo to da je u to vrijeme bio u Jeruzalemu. Taj odmah pođe do Pavla i oda mu što su zasnovali neprijatelji. U tako velikoj stvari, gdje se radilo o njegovoj glavi, odluči Pavao da se obrati na samoga pukovnika za pomoć. Znao je da pukovnik neće dopustiti, da Židovi ubiju rimskoga građanina pred očima njegovih vojnika. Pozove dakle k sebi jednoga satnika i zamoli ga da njegova nećaka odvede do pukovnika, jer mu ima javiti nešto znamenito. Satnik posluša Pavla i javi pukovniku: *»Sužanj Pavao dozva me i zamoli da ovoga mladića dovedem k tebi, jer ima nešto da ti kaže«.* Pu-

kovnik primi mladića ljubazno za ruku, odvede ga na samo i zapita: »*Šta je to, imaš da mi kažeš?*« A mladić mu reče: »*Židovi se dogovoriše da te zamole, da sutradan dovedeš Pavla dolje u njihovo vijeće, kao da bi htjeli njegovu stvar ispitati. Ali ih ti nemoj poslušati; jer ga čeka u zasjedi više od četrdeset ljudi njihovih koji se zakleše da neće ni jesti ni piti, dok ga ne ubiju. I već su se pripravili, jer ne sumnjaju da ćeš ti zadovoljiti molbu njihovu.*« Onda Lizija otpusti Pavlova nećaka naloživši mu neka nikomu ne kazuje da mu je ovo odao.

Lizija je smjesta razabrao pogibao koja je prijetila njemu samome. Kao pukovnik nije mogao nikako dopustiti da Židovi ubiju rimskoga građanina, jer bi on odgovarao za njegov život. Ako pak ne zadovolji molbi Židova, te Pavla ne pošalje u veliko vijeće, mogla bi nastati u Jeruzalemu cijela buna, za koju bi on bio odgovoran, pa i opet zlo po njega. Da finim načinom izbjegne svakoj neprilici, zaključi da će Pavla poslati k vrhovnomu glavaru zemlje, rimskom namjesniku Feliksu koji je stanovao u Cezareji. Pozva, dakle, dva satnika u koja se najviše pouzdavao, te im reče: »Pripravite mi dvjesta teško oružanih pješaka, sedamdeset konjanika i dvjesta lakooružanih vojnika koji će večeras u devet sati poći u Cezareju, i prirediti konje da posade Pavla i da ga živa i zdrava doprate do glavara Feliksa.«

Čemu, pitat ćete, četiri stotine sedamdeset ljudi da prate jednoga čovjeka, Pavla, koji nije nikakav zločinac? Tolike je vojnike podigao pukovnik na noge zato da uzmognu suzbiti Židove, ako bi navalili na Pavla. Živući u njihovoj zemlji dobro je Lizija poznavao ove buntovnike, koji bi još u zadnji čas mogli podići bunu protiv Pavla. Kad bi uzeo samo nekoliko vojnika, moglo bi se dogoditi da bi Židovi Pavla putem ubili. A onda bi mogao tko pukovnika okriviti da se od Židova dao podmititi, pa da je zato Pavla otpravio samo s nekoliko vojnika. Up-

ravo u to vrijeme bile su učestale tužbe caru protiv visokih vojničkih časnika da primaju mito.

Dok su se vojnici spremali na polazak, a možda ni sami nisu znali kamo će krenuti, napiše pukovnik kratak izvještaj o Pavlu na svoga poglavara Feliksa i preda ga jednome satniku. To je pismo došlo do ruku svetoga Luke koji nam ga je sačuvao doslovno. Glasi ovako:

»Klaudije Lizija pozdravlja presvijetloga namjesnika Feliksa. Čovjeka ovoga uhvatiše Židovi i htjedoše da ga ubiju. A ja nadođoh s vojnicima i oteh ga doznavši da je rimski građanin. I želeći saznati uzrok za koji ga krive, odvedoh ga dolje u njihovo vijeće. I nađoh da ga krive radi nekih točaka njihova zakona, a na njemu nema nikakve krivice koja zaslužuje smrt ili tamnicu. I kad mi dojaviše za zasjede koje mu pripraviše, poslah ga k Tebi javljajući i tužiteljima da ga tuže pred Tobom. Zdravo!«

U devet sati kad se smračilo, krenu Pavao pod pratnjom od četiri stotine i sedamdeset vojnika i pod zaštitom noćne tmine u Cezareju. Ostavio je glavni grad svoga naroda, koji mu je još miliji bio radi kršćanskih svetinja, da ga u svome životu nikad više ne vidi.

Na jednom konju između konjanika, pred kojima su sprijeda i straga stupali pješaci, sjedio je Pavao, a do njega jašio je vojnik držaći lanac, kojim je bila okovana desna ruka Pavlova. Cijelu noć putovala je četa dok nije drugi dan došla do grada Antipatride. Gdje je ležao taj grad, ne da se danas točno odrediti. No bit će da je bio sagrađen na ulazu u dolinu saronsku. Tu na otvorenu polju, daleko od Jeruzalema, nije se već bilo bojati da bi Židovi navalili na Pavla. Zato otprati svetoga Pavla do Cezareje samo sedamdeset konjanika, a pješaci se poslije odmora vratiše u Jeruzalem gdje su ih više trebali.

Došavši u Cezareju prijaviše se konjanici kod carskoga namjesnika i predadoše mu i Pavla i list pukovnikov. Namjesnik pročita list i upita Pavla odakle je. A

Pavao mu odgovori da je iz Cilicije. Na to doda namjesnik: »*Ispitat ću te, kad dođu tvoji tužitelji.*« I zapovijedi da Pavla odvedu ne u običan zatvor, nego da ga zatvore u njegovu dvoru.

Ni kriv ni dužan čamio je Pavao u tome zatvoru pune dvije godine dana.

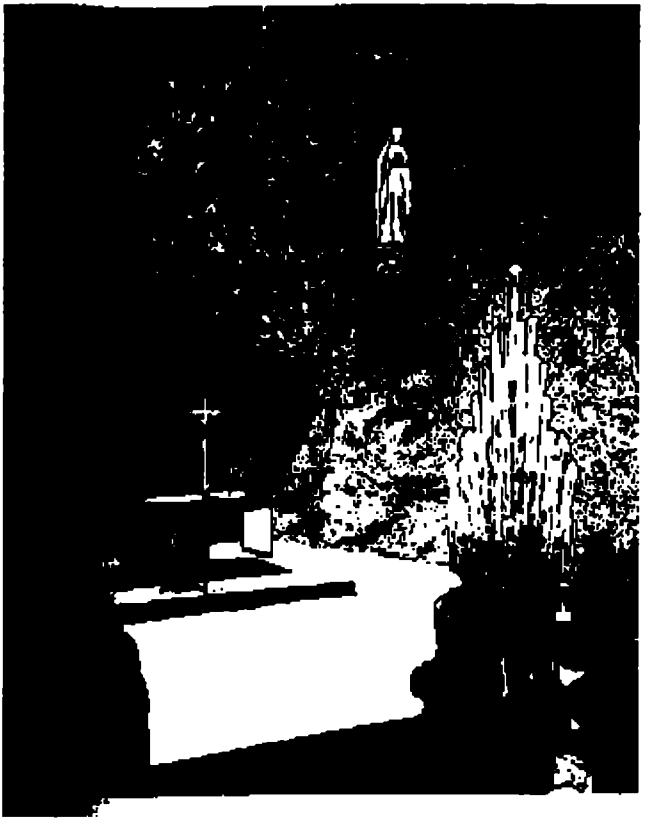

CEZAREJA

Da razumijemo zašto je Pavao dopraćen u Cezareju i tko je bio taj namjesnik, valja nam malo zaviriti u povijest židovskoga naroda.

Godine 63. prije Isusa osvojili su Rimljani židovsku zemlju i nametnuli joj danak. No već godine 40. darovali su Palestinu Herodu i imenovali ga kraljem židovskim. To je onaj Herod koji je htio pogubiti Isusa i dao ubiti nevinu djecu u Betlehemu i okolini. Heroda je naslijedio njegov sin Arhelaj, za kojega se sv. Josip s blaženom djevicom Marijom i Isusom vratio iz Egipta. Arhelaj je bio okrutan i za vladu nesposoban, pa su ga Rimljani svrgli i godine šeste poslije Isusa postavili svoga čovjeka da upravlja Palestinom, koji se zvao carski namjesnik ili upravitelj. Peti od ovih namjesnika bio je Poncije Pilat, pod kojim je Isus trpio, umro i uskrsnuo. Unuku Heroda Velikoga, koji se zvao Agripa prvi, pođe za rukom te ga je godine 41. poslije Isusa rimski car Klaudije postavio kraljem židovskim i dao mu sve zemlje kojima je upravljao njegov djed. Taj Agripa dao je mačem pogubiti apostola Jakova starijega, a bio bi pogubio i sv. Petra da ga nije anđeo izveo iz zatvora. Agripa prvi umre već godine 44. i ostavi jednoga sina koji se zvao Agripa, i tri kćeri: Bereniku, Marijamnu i Drusilu. Agripa drugi imao je istom sedamnaest godina kad mu je otac umro pa mu se rimski car Klaudije nije usudio povjeriti vladu nad kraljevstvom židovskim, nego postavi i opet nad židovskom

zemljom svoga namjesnika. Četvrti od sadašnjih rimskih namjesnika bio je Feliks, prije kojega su vojnici dopremili svetoga Pavla.

Upravitelja židovske zemlje postavljao je sam car. On je mjesto cara samostalno upravljao Palestinom, pa se zato zvao carski namjesnik. Za sve svoje čine bio je odgovoran samo rimskome caru. Kao vrhovni sudac smio je osuditi na smrt i pomilovati i imao oko sebe nekoliko sudaca koji su ga savjetovali u težim slučajevima. Kao vrhovnog gospodara slušala ga je i rimska vojska, koja je bila razmještena po Palestini. Stanovao je u Cezareji. Samo na velike židovske svetkovine došao bi u Jeruzalem, da smjesta odredi šta treba, ako bi bilo kakvih nemira. I Poncije Pilat, koji je osudio Isusa, bio je u Jeruzalemu samo za židovskog vazma. U Jeruzalemu bilo je smješteno tisuću rimskih vojnika da uzdrže mir i poredak. Nad ovima zapovijedao je pukovnik, koji je zastupao carskoga namjesnika. Taj se je, kako smo čuli, zvao Klaudije Lizija, a bojeći se nemira u Jeruzalemu poslao je Pavla svom poglavaru carskomu namjesniku u Cezareji.

Grad je Cezareju sagradio kralj Herod Veliki a prisilila ga na to nužda. Morska obala Palestine izložena je jakim vjetrovima i posuta grebenima, od kojih gdjekoji vire i iznad vode. Brod ne može da pristane uz obalu, već se usidri kojih dva do tri kilometara daleko od kopna. Tu mora čovjek da uđe u čamac koji će ga dovesti do obale. Taj maleni put čamcem jest najpogibljenija točka putnicima u svetu zemlju, ako ne pogode lijepo vrijeme. Ima dana, kad se čovjek ne može iskrcati ni za skupe novce, jer se često dogodilo da se mnogi koji je već došao do Svete Zemlje, utopio baš pred Svetom Zemljom. Dulje vremena zna jednako puhati vjetar, pa boraveći u Palestini nismo i po mjesec dana dobili pošte, jer se nijednom parobrodu nisu mogli približiti čamci.

Kod Cezareje opazio je Herod Veliki mali zaljev i odluči, da ga zaštiti od vjetra i od njega načini luku. Da podigne nasip, dade nabaciti u more svu silu velikoga kamenja. Još se i danas vide u vodi kod Cezareje litice petnaest metara duge a tri metra široke. Na obali uredi lijepo šetalište, a malo dalje posagradi skladišta za robu i stanove za mornare. Pošto je iskopao kanale i grad opskrbio pitkom vodom, poče u ravnim ulicama podizati hramove, kazalište i cirkus, gdje su se razni umjetnici natjecali u gombanju, rvanju i borili sa divljom zvjeradi. Taj je cirkus gradio Židovima za zabavu, ali je u njemu proteklo mnogo židovske krvi. Kad je rimski vođa Tit godine 70. razorio Jeruzalem, bio je između ostalih zarobljenika doveo 2.500 Židova u cirkus u Cezareji. Da ih ne mora dati klati po vojnicima, pruži svakomu od njih oružje u ruke i zapovijedi im neka se sami pokolju.

Za dvanaest godina podigao je Herod taj grad i prozvao ga radi njegova sjaja a i na čast cezaru, od kojega je primio kraljevstvo nad Židovima: Cezareja, to jest carski grad.

I za sebe sagradio je Herod u Cezareji palaču i uresio ju kraljevskim sjajem. Kad je židovska zemlja pala pod carske namjesnike, useliše se ovi u kraljevsku palaču Herodovu. U toj palači stanovao je sada Feliks i dao zatvoriti Pavla u jednu od donjih njezinih prostorija. Još i danas vide se lukovi tih prostorija, ali tko bi znao pod kojim je od njih čamio sv. Pavao?

Od Cezareje ostalo je samo nekoliko zidina starih palača i javnih zgrada, sve je drugo pusta hrpa kamenja. Gdje su se nekoć ljudi zabavljali i šetali, tu danas ore ralo, koje mora obilaziti veliko kamenje, što se nalazi usred ravnice. Do razvalina stare Cezareje jako je teško i po zgibljeno doći, pa me još i danas srce boli što nisam mogao do njih.

Jer osobito za nas Hrvate imaju cezarejske razvaline još i drugu vrijednost. Tamo su se godine 1884. iselili hrvatski muslimani iz Bosne. Za stanove dao im je sultan podzemne svodove starih zgrada i nekadašnje Herodove palače, koje su ostale čitave. I možda baš koja hrvatska obitelj stanuje u onome podzemnome prostoru, gdje je tamnovao sveti Pavao. Ispitivao sam mnoge za te iseljenike, pa mi rekoše da žive veoma oskudno. Glavna im je privreda, što kopaju isklesano kamenje starih zgrada, pa ga na lađicama voze u Jafu ili Hajfu, gdje ih prodaju za građu.

Upravitelj Feliks, komu su predali Pavla, popeo se do časti carskoga namjesnika od prostoga roba. Kao rob svidio se majci rimskoga cara Klaudija Antoniji, koja mu je darovala slobodu. Ali ropska njegova ćud i ropski značaj nije ga nikad ostavio. Dočepavši se visoke časti bio je okrutan kao kakav kralj, a uz to podao i zloban kao prava ropska duša. Tri put se ženio i svaki put je taj nekadašnji rob uzeo za ženu družicu ništa manje nego ženu kraljevskoga roda. Prva njegova žena bila je unuka egipatske kraljice Kleopatre. Druga se zvala Drusila i bila je kći židovskoga kralja Agripe prvoga. Ta je samo neko vrijeme bila udata za sirskog kralja Aziza, koji je njoj za volju primio židovsku vjeru. Kod samoga vjenčanja zagledao se u nju Feliks i pošalje k njoj jednoga čarobnjaka koji ju je gatanjem i obećanjima nagovorio, da ostavi svoga muža i pođe za Feliksa. O trećoj njegovoj ženi znamo samo to da je bila kraljevskoga roda.

Kao carski namjesnik u Palestini Feliks se nije prezao činiti i najveće zločine. Imao je na carskome dvoru moćna zagovornika koji ga je zaštićivao, a za dušu i Boga nije ga bilo briga. Radi okrutna njegova upravljanja bili su Židovi silno zamrzili i na same Rimljane. Najveći nezadovoljnici stvorili su četu, koja se zvala zeloti. Ti su iz zasjede ubili svakoga za koga su mislili da se druži s

Rimljanima. Feliks je dao ove zasljepljenike pribijati na križ, a s njima na stotine bogatih ali nevinih židovskih građana, jer su tobože u vezi s razbojnicima.

Za Feliksova upravljanja pojavila se u Palestini i druga tajna četa kojoj je bila svrha da se nasilnim načinom riješi svojih protivnika. Članovi njezini nosili su pod kabanicom kratak, oštar bodež, pa im odatle ima bodežari. Za velikih svetkovina ili sajmova zašli bi među ljude, proboli potajno svakoga protivnika, spravili svoj bodež i počeli vikati i naricati nad ubijenim, da od sebe odvrate svaku sumnju. Već nijedan građanin u Jeruzalemu nije bio siguran za svoj život. S tim bodežarima bio je i Feliks u potajnoj vezi. Do časti njegove pomogao mu je veliki svećenik Jonatan. Taj je Feliksa više put opomenuo neka se kani svojih nedjela, jer da Židovi njemu predbacuju zašto je kod cara preporučio takva čovjeka za upravitelja zemlje. Toga dobročinitelja svoga, velikoga svećenika Jonatana, dade Feliks ubiti po bodežarima.

Ovakvome čovjeku dovedoše Pavla na sud. I prema njemu ponio se Feliks kukavno i lukavo što je bilo posve prema njegovoj podloj ćudi.

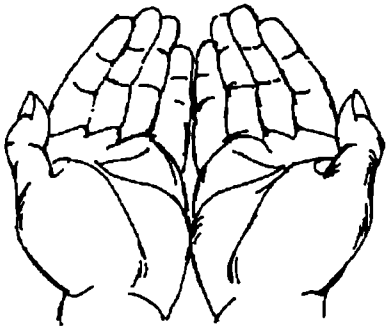

NA SUDU PRED FELIKSOM

Kad su Židovi saznali da Pavla nema u Jeruzalemu, nije se stišala njihova mržnja. Bilo ih je strah da rimski sud ne proglasi Pavla nevinim, jer mu ne bi mogao dokazati nikakva zločina. Zato napeše sve sile da upropaste svoga dušmanina. Izabraše poslanstvo sastavljeno od članova Velikoga vijeća, koje će predvoditi sam veliki svećenik. A da lakše i bolje uspiju na sudu, uzaše sa sobom jednog rimskog odvjetnika, koji će mjesto njih voditi tužbu. Taj se zvao Tertul, a stanovao je u Jeruzalemu, gdje je zastupao stranke na sudu poznavajući rimske zakone.

Peti, dakle, dan poslije kako se saznalo za urotu protiv Pavla, a već treći dan poslije dolaska Pavlova u Cezareju dođe ovamo veliki svećenik Ananija s nekim članovima Velikoga vijeća i s odvjetnikom Tertulom. Feliks privoli da se Pavao odmah pozove na sud.

U jednoj dvorani Herodove palače započe Tertul raspredati svoju optužbu protiv Pavla. Da pridobije Feliksa na svoju stranu, poče mu laskati ovim riječima: *»Presvijetli Felikse! Uvijek i posvuda priznajemo s velikom zahvalom da je tvoja zasluga, što živimo u velikom miru i da se tvojom brižljivošću mnogo toga popravilo ovome narodu.«*

Tako evo hvali plaćeni odvjetnik Feliksa, protiv kojega su Židovi nekoliko mjeseci kasnije podigli silne tužbe kod cara radi okrutnosti i nasilja.

»Ali da ti mnogo ne dosađujem«, nastavi Tertul, *»molim te da nas ukratko poslušaš prema poznatoj tvojoj*

milostivosti. Nađosmo da je ovaj čovjek kuga i da diže bune protiv Židova po svem svijetu i da je kolovođa sljedbe nazaretske. Taj je dapače pokušao da oskvrne naš hram, a mi ga uhvatismo da smu sudimo po našem zakonu. Ali nadođe pukovnik Lizija i ote ga iz ruku naših velikom silom zapovijedivši tužiteljima njegovim da dođu k tebi. Od njega možeš sam, ako ga ispitaš, doznati za sve ono, za što ga mi tužimo.« A Židovi potvrdiše optužbu Tertulovu govoreći da je to tako.

Iz ove se optužbe vidi kamo smjeraju Židovi. Hoće na svaki način da Pavla otmu Rimljanima pa da ga sprave pod svoj sud. Znali su da ga rimski sud neće osuditi, jer nije počinio nikakva zločina. U to su ime tužili Pavla da diže bunu protiv Židova, da je kolovođa onih koji su otpali od židovske vjere i pristali uz sljedbu nazaretsku, tj. kršćanstvo, da je oskvrnuo njihov hram, oni su ga ulovili, a rimski pukovnik da im ga je oteo.

Pavao je dobro znao što bi bilo od njega da nesrećom zapadne u pandže židovske, pa se protiv toga odlučno brani. Optužba je sadržavala gadne klevete protiv Pavla. Već na početku svog govora nazvao ga je Tertul pravom kugom. Tim je rekao da je Pavao sasvim iskvaren čovjek koji hoće da i druge pokvari, pa ga treba uništiti onako kako ljudi nastoje zapriječiti da se kuga ne širi dalje. A nazvao je Tertul Pavla kugom iz tri razloga: što diže bunu protiv Židova po cijelom rimskom carstvu, što je kolovođa omražene sljedbe nazaretske i što je htio obeščastiti njihov hram.

Kad je Tertul završio, namignu Feliks Pavlu da govori. Gledajući na Feliksa započe Pavao ovako: *»Znajući da si ti već mnogo godina sudac ovomu narodu, mirne ću se duše braniti.«*

Već šest ili sedam godina upravljao je Feliks zemljom židovskom. U to vrijeme imao je prilike da upozna židovski narod i njegove običaje, pa je lako mogao znati da

kršćanstvo nije nikomu pogibeljna vjera. Poslije ovoga jednostavnog uvoda, u kojemu nema truna laskanja, pobija Pavao redom pojedine točke optužbe.

Protiv prve točke da diže bunu protiv Židova, brani se Pavao ovako: »*Možeš, naime, doznati da nema više od dvanaest dana, kako uđoh u Jeruzalem da obavim pobožnost. I niti me u hramu nađoše da s kim raspravljam ili da bunim narod, ni po zbornicama, ni u gradu. I oni ne mogu tebi dokazati čim me sada krive.*«

Kako poslije prvih dvaju, tako je i poslije trećega putovanja došao Pavao u Jeruzalem da obavi pobožnost, tj. da zahvali Bogu što mu je pomogao vjeru proširiti i što ga je očuvao od svih neprilika. Za to vrijeme nije nigdje ni s kim zametnuo kavge niti koga razdraživao, pa nije istina da je bunio narod protiv Židova.

Drugu točku optužbe priznaje Pavao, ali u tome što je kršćanin nema ništa zla. »*Ovo ti pak priznajem da po načelima što ih ovi nazivaju sljedbom, tako služim Bogu naših otaca, vjerujući sve što je pisano u zakonu i prorocima, imajući nadu u Boga, koju ovi i sami očekuju, da će uskrsnuti pravednici i grešnici. Zato se i ja trudim da imam čistu savjest svagda i pred Bogom i pred ljudima.*«

Pavao, dakle, otvoreno priznaje da je pristaša kršćanske vjere, koju Židovi porugljivo nazivaju sljedbom. Ali i kao kršćanin služi istomu Bogu kojemu su služili oci, tj. patrijarsi, i vjeruje u sve što je pisano u židovskome zakonu i prorocima. Vjerujući u Sv. pismo zna da će doći sudnji dan kad će uskrsnuti pravednici i grešnici. Upravo stoga što će dobri biti nagrađeni, a zli kažnjeni, nastoji da savjest svoju ne okalja kakvim grijehom.

Na treću točku optužbe da je htio oskvrnuti židovski hram, odgovara Pavao ovako: »*Poslije više godina dođoh da donesem svome narodu milostinju i da prikažem žrtve. U tome poslu nađoše me očišćena u hramu bez mnoštva*

naroda i bez buke. Bili su, naime, neki Židovi iz Azije kojima bi trebalo da dođu amo pred tebe i da tuže ako imaju što protiv mene.«

Četiri ili pet godina nije Pavla bilo u Jeruzalemu. Sad je došao da donese svome narodu milodare i da obavi pobožnost. I nije oskvrnuo hrama, jer se očistio došavši iz poganske zemlje, kako to zapovijeda zakon Mojsijev. Kad je bio u hramu, digli su narod na njega neki Židovi iz Azije, koji bi sada morali biti ovdje da kažu, što je Pavao skrivio.

Nišaneći napokon na svoje tužitelje završi Pavao svoju obranu ovako: *»Ili ovi sami neka kažu ako su našli na meni kakvu krivnju kad sam stajao pred Velikim vijećem, osim jednoga ovog povika koji doviknuh stojeći među njima: Radi uskrsnuća mrtvih sudite vi mene danas«.*

Poslije ove lijepe kratke obrane nije Feliks mogao osuditi Pavla. Iz optužnice i obrane razumio je da se tu ne radi ni o kakvom zločinu, već o vjeri. Boraveći dulje vremena u Palestini bio je o novoj vjeri čuo više nego su Židovi mislili. Znao je kako se ta vjera sve više širi, kako Židovi mrze na nju i njezine pristaše progone. Zato nije povjerovao klevetama židovskim i nije mogao da osudi Pavla. Ali da ga proglasi nevinim, bio bi silno uvrijedio Židove. Da se izvuče iz škripca, smisli da će biti najbolje ako parnicu odgodi. Promišljeno i lukavo uhvati se na izjavu Židova koji su se pozvali na pukovnika Liziju da posvjedoči njihovu tužbu. Prekinu, dakle, sud i reče Židovima: *»Kad dođu pukovnik Lizija, ispitat ću vašu stvar.«* Da je to bila samo izlika vidi se po tomu što Liziju nije nikad pozvao. Sve što je Feliks učinio za Pavla, bilo je to, da mu zatvor olakša. Zapovijedio je da se s Pavlom lijepo postupa i da se nikomu od njegovih ne brani dolaziti k njemu i posluživati ga.

Siromašni Pavao ostade i nadalje u zatvoru. Za ruku ili nogu bio je okovan lancem, komu je drugi kraj bio pričvršćen u zidu.

O sužnju kojega je došao tužiti sam veliki svećenik iz Jeruzalema, počelo se govoriti i raspravljati po svoj Cezareji. Navlastito bile su žene velikih činovnika postale radoznale kakav je Pavao čovjek i radi čega se tako zamjerio Židovima. Tako je i Feliksovu ženu Drusilu silno zanimalo, kakva je to nova vjera koju naučava Pavao. Da zadovolji njezinu radoznalost a da i sam pobliže čuje Pavla, pozva ga jednom Feliks da njemu i gospođi njegovoj pripovijeda o nauci Kristovoj. Mislilo je oboje da će ih Pavao koji sat lijepo zabaviti svojim tumačenjima. Ali se prevariše. Feliksu, koji se nije bojao Boga ni ljudi i koji je mislio da smije činiti što hoće jer ima moćna zagovornika na rimskome dvoru, ne htjede Pavao pripovijedati života Isusova, već mu razlagaše, kako Kristova vjera uči da svaki čovjek mora biti pravedan. Drusuli, koja je ostavila svoga zakonitog muža, tumačio je da po novoj vjeri svaki čovjek mora živjeti čisto. A da oboje potakne da se ostave onoga u čemu su najviše griješili, dodade kako će na sudnji dan svaki čovjek odgovarati pred Bogom za svoje čine. Zadnjega suda boji se svaki grešnik, pa je ovo malo riječi potreslo Feliksa tako da je sav preplašen prekinuo Pavla riječima: »*Dosta, dosta za sada; kad budem imao vremena, pozvat ću te opet.*« Uzalud je pokušavao sv. Pavao da namjesnika i njegovu tobožnju ženu obrati na pravi put. To se dvoje preplašilo njegovih riječi, ali se nije popravilo. Zato ih je stigla kazna Božja već na ovome svijetu. Feliksa je kasnije svrgnuo car s njegove časti radi bezakonja što ih je počinio u Palestini. Drusila je zaglavila s jednim svojim i Feliksovim sinom, kad je godine 79. pepeo zasuo grad Pompej u donjoj Italiji.

I kasnije je Feliks više puta dao pozvati Pavla preda

se, ali mu nije dao da govori više o vjeri, jer mu se takvi razgovori nisu sviđali. Ispitivao ga je, vjerojatno, kud je sve putovao i što je sve doživio. A to je bilo samo na oko. Iz obrane Pavlove bio je Feliks razabrao da je Pavao donio u Jeruzalem veću svotu milodara za siromašne Židove, pa se nadao da će mu možda ipak jedanput ponuditi novac, ne bi li ga pustio iz zatvora. Podmititi suca bilo je po rimskome zakonu strogo zabranjeno, ali ipak ništa neobično. Tako je namjesnik Albin, jedan od Feliksovih nasljednika, prije nego će otići iz Palestine, pustio iz zatvora svakoga zločinca koji mu je dao novaca. Tim je, veli jedan stari pisac, ispraznio tamnice, ali je sve ceste napuno lopovima i razbojnicima. Pavlovi prijatelji bili bi mogli skupiti svotu da mirne duše podmite Feliksa, jer je Pavla samo zloba židovska vrgla u zatvor, ali Pavlov ponos nije dopuštao da se dokopa slobode na tako nedostojan način. A imao je Feliks još i drugi razlog da ne pusti Pavla. Odgodio je njegovu parnicu i time ostavio Židove u nadi da bi se još uvijek mogli dočepati glave Pavlove. Držeći, dakle, u zatvoru ovoga čovjeka omražena najvećim židovskim poglavarima, držao je u neku ruku na uzdi i njih da ga ne tuže caru za njegove zločine. Tako je Pavao ostao pune dvije godine u cezarejskome zatvoru, a bio bi čamio i dulje da nije pao Feliks.

U gradu Cezareji, gdje je Feliks vladao a Pavao tamnovao, bila je polovina žiteljstva židovska, a polovina sirska. Ta dva naroda različitih vjera živjela su stalno u svađi. Dan na dan znali bi se pristaše jedne i druge vjere potući tako te je bilo mrtvih glava na jednoj i na drugoj strani. Kad su se tako jednom opet zavadili, ukaže se usred bitke sam Feliks. Videći kako Židovi tuku i ubijaju Sirce i Grke, zapovijedi im da se umire. Ali Židovi ne htjedoše poslušati. To razljuti Feliksa pa zapovijedi svojim vojnicima da golim mačevima nasrnu na Židove. Poganski vojnici nešto Židova sasjekoše, nešto poloviše, a

nekim opljačkaše trgovine i kuće. Sad pođoše neki Židovi do samoga cara da se potuže na Feliksa. Kad je car Neron doznao što je sve počinio Feliks, svrgnu ga sa časti i naloži neka smjesta dođe u Rim da se opravda. Polazeći iz Cezareje zapovijedi Feliks da Pavao ostane u tamnici. Mislio se time ulaskati Židovima da na carskome sudu budu spram njega blaži. Jadnomu Feliksu nije ni to pomoglo. Sud ga svrgnu sa časti a od cara mogao je izmoliti samo to da mu pokloni život. U sramoti proživi svoje stare dane i umre negdje u zabiti.

PRED FESTOM

Na Feliksovo mjesto imenova car za upravitelja Palestine Porcija Festa, čovjeka čestita i odlučna. Kad se iskrcao u Cezareji, dočeka ga narod sjajno. Tri su dana trajale svečanosti što ih priredišе u čast novome poglavaru. Četvrti dan zaputi se novi upravitelj u glavni grad svoje pokrajine Jeruzalem da vidi što narod treba i da sasluša njegove želje. Jedna između ovih ticala se i Pavla. Ni poslije dvije godine što ih je Pavao nedužan proživio u tamnici nije mržnja Židova protiv njega popustila ni za dlaku.

Kad su, dakle, dolazila pojedina društva i razne oblasti da se poklone novomu upravitelju, pristupi i poslanstvo glavara svećeničkih i zastupnika Velikog vijeća. Predvodio ih je veliki svećenik Imael, koji je još prije Feliksova pada naslijedio svrgnutoga Ananiju. Poslanstvo zamoli Festa, neka Pavla koji je teško ogriješio o židovski zakon i kojega su im Rimljani oteli, dovede natrag u Jeruzalem da mu sude Židovi, ili ako to neće, neka ga jednostavno osudi na smrt. Tim će činom osobito ugoditi židovskomu narodu koji već dvije godine teško izgleda da se Pavlova parnica svrši. Kad je poslanstvo svečano izjavilo svoju molbu, poče naručena rulja vikati iza njegovih leđa: »*Ubij ga, ubij, jer nije vrijedan da živi!*«

Fest nije bio čovjek koga bi mogla zastrašiti rulja uličnjaka. Kao razborit muž razabrao je odmah da se Pavlu ne bi moglo mirno i trijezno suditi u Jeruzalemu, a možda ga je na Pavlovu stvar već prije upozorio pukovnik Lizija.

Na veliko čudo židovskih poglavica odgovori Fest da Rimljani ne običavaju osuditi nikoga prije nego se protiv njega povede rasprava. Na toj valja da mu tužitelji kažu u lice što je skrivio, a ujedno treba da se optužniku da prilika da se obrani. Pavao je zatvoren u Cezareji pa će tamo i ostati. No on će se doskota vratiti u Cezareju i povesti protiv njega raspravu. *»Odličniji između vas«*, tako završi Fest Židovima, *»neka pođu sa mnom pa neka Pavla tuže ako je što kriv.«*

Pravedan i odlučan odgovor Festov bio je razoružao židovske poglavice u isti čas osujetio njihovu podmuklost. Tražili su oni od Festa da im Pavla dovede samo zato da ga pošto poto ubiju, prije nego prispije u Jeruzalem.

Poslije kojih osam ili deset dana što ih je proveo u Jeruzalemu, vrati se Fest u Cezareju. Zajedno s njime zaputi se i nekoliko odličnih Židova, da tuže Pavla jer im poslije onakva namjesnikova odgovora nije ništa drugo preostalo. I već prvi dan poslije svoga dolaska zasjede Fest na sudačku stolicu i dade dovesti Pavla. Sad navališe na nj Židovi istim klevetama što su ih prije dvije godine bili iznijeli. Kako zloba njihova nije poznavala granica, izmisliše i jednu novu klevetu da je Pavao bunio narod protiv cara. Tim su mislili prisiliti carskoga namjesnika da Pavla osudi na smrt. No kad ih je sudac pozvao da dokažu svoje tužbe, nisu mogli posvjedočiti ni jedne. Zato je Pavlu lako bilo pobiti njihove klevete i uvjeriti suca da nije ništa skrivio ni protiv zakona Mojsijeva ni protiv hrama židovskoga ni protiv cara.

Po rimskome pravu i dužnosti svojoj morao bi bio Fest Pavla proglasiti nevinim i pustiti. No videći silnu mržnju Židova protiv Pavla bilo mu je teško da se već prvom svojom osudom zamjeri moćnim židovskim poglavicama. Da se izvuče iz neugodna položaja domisli se ovomu sredstvu. Bio je razabrao iz rasprave da je Pavao morao nešto skriviti protiv židovskoga zakona. Želeći

dakle ugoditi Židovima upita Pavla: *»Hoćeš li da ideš u Jeruzalem da ti o tim stvarima sude preda mnom?«* Kao rimski sudac nije mogao rimskoga građanina izručiti Židovima, zato mu stavi na volju, hoće li poći u Jeruzalem. I da ga sklone na put u Jeruzalem, obeća mu da će sam poći s njime kako mu se ne bi ništa dogodilo. A ni osude židovskoga suda nije se Pavao trebao bojati, jer je Fest kao vrhovni glavar zemlje tu mogao potvrditi ili dokinuti.

Premda je dakle sudac obećao sve, ipak ga je bistro oko Pavlovo za čas progledalo. Kad on već sada Židovima za volju neće da sudi po pravu, što bi tek bilo u Jeruzalemu, gdje je gnijezdo njegovih krvnih neprijatelja. Pa da ga baš i proglasi nevinim, tko mu jamči da ga neće ubiti iz zasjede. Bolje bi mu bilo da ga ovdje osude nego da ga u Jeruzalemu puste na slobodu. Bit će zato po njega najbolje da se ukloni sudu namjesnikovu i židovskome i da kao rimski građanin prizove na samoga cara. Promislivši za čas sve ovo, reče Pavao odlučnim glasom Festu: *»Kao rimski građanin potpadam carskom sudu, neka mi on sudi. Židovima nisam ništa skrivio, kako ti to dobro znadeš. Ako li sam što skrivio ili počinio što zaslužuje smrt, ne marim umrijeti. Ako li pak ništa ne stoji od onoga čime me potvaraju, nitko me ne može njima dati. Ja prizivam cara.«*

Između drugih prava što ih je zakon davao rimskome građaninu, bilo je i to da je na početku ili tijekom svoje parnice mogao prizvati na cara, tj. zahtijevati da mu sudi carski sud. U tom slučaju morao je sudac raspravu prekinuti i dati optuženika odvesti u Rim. Samo kad je rimskome građaninu bila krivnja dokazana ili kad je svoj zločin priznao sam, nije više smio prizvati na cara.

Pavlov priziv na cara osupnuo je Festa, ali mu je i dobro došao da se riješi ove neugodne parnice. Da je Pavla pustio na slobodu bio bi se ljuto zamjerio Ži-

dovima, a osuditi ga opet nije mogao jer nije ništa skrivio. Čuvši, dakle, odlučan Pavlov odgovor okrenu se k svojim činovnicima da se s njima posavjetuje. Poslije kratka vijećanja reče Pavlu: *»Ti si prizvao na cara. E pa dobro, poći ćeš k caru.«*

Židovi su negdje škripali od jada što im je i opet umakao kolovođa nazaretske sljedbe, a Fest se veselio, što se riješio neprilike. S ovom osudom zadovoljio se i Pavao, jer se sad napokon oslobodio svih zamka i zasjeda židovskih. Bila je osim toga njegova davna želja da pođe u Rim. Sad će poći, ali u posve drugim prilikama nego se nadao. Želio je da dođe u Rim kao vjesnik vjere, a sad će evo doći kao sužanj; ali napokon tako je volja Božja. Sad je potpuno pojmio kako će se ispuniti riječi što mu ih je zadnje noći u Jeruzalemu objavio Bog: *»Kako si za mene svjedočio u Jeruzalemu, tako treba da svjedočiš i u Rimu.«*

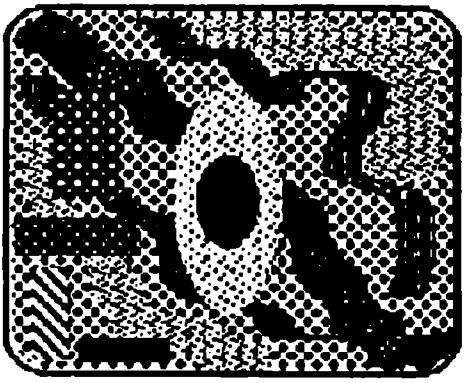

PRED AGRIPOM

Poslije priziva na cara valjalo je Pavlu čekati neko vrijeme dok dođe lađa na kojoj će ga odvesti u Rim. U to dođe u Cezareju kralj Agripa II. sa svojom sestrom Berenikom da se pokloni novomu upravitelju Festu. Taj je Agripa II. bio sin Agripe I. Kako je još bio mlad kad mu je otac umro, ne htjede mu rimski car povjeriti kraljevstva židovskoga. No već godine 50. poslije Isusa darova mu neke zemlje Galileje na istoku, a godine 54. dobi još sjevernu Galileju te nekoliko gradova oko Genazaretskoga jezera. Kao zadnjeg potomka židovskoga kralja Heroda Velikoga počasti ga rimski car kraljevskim naslovom, a kao Židovu povjeri mu vrhovni nadzor nad hramom jeruzalemskim i podijeli pravo da smije postavljati i skidati velikoga svećenika.

S njime je došla i sestra njegova Berenika. I ta je žena proživjela koješta. Udala se ponajprije za svoga strica Heroda. Kad je taj umro, vratila se k svome bratu Agripi II. Jer je svijet govorio da živi u bogumrsku odnošaju s rođenim bratom, udade se po drugi put za cilicijskoga kralja Polemona, koji je njoj za volju primio židovsku vjeru. Naskoro ga ostavi te se ponovno vrati k svomu bratu s kojim je sada došla u Cezareju.

Agripa je postao kraljem samo po milosti rimske vlade, zato mu je bila dužnost da se dođe pokloniti novomu rimskom namjesniku Festu. Boraveći tom prilikom više dana u Cezareji bio mu je Fest spomenuo kako je predšasnik njegov Feliks ostavio u zatvoru nekoga sužnja po imenu Pavla. Židovi su tražili od njega, da Pavla osudi,

ali se na sudu ispostavilo da Pavao nije ništa skrivio protiv rimskoga zakona. *»Prepirali su se«*, dodade Fest, *»o nekim pitanjima svoga praznovjerja, o nekakavom Isusu koji je umro a Pavao je tvrdio da još živi. Ne znajući komu da dadem pravo, upitah ga bi li htio poći u Jeruzalem, da mu se tamo sudi. A kad je na to prizvao na cara, zapovijedih da ga čuvaju, dok ga ne pošaljem u Rim.«*

Ova pripovijest o Pavlu morala je uzbuditi pozornost u kralja Agripe i njegove sestre Berenike. Od mladosti svoje čulo je oboje o kršćanima, jer ih je otac njihov progonio. Kako se kršćanska vjera sve dalje širila po Palestini, zanimalo je Agripu čuti da li se u istinu ispunilo u Isusu što su židovski proroci prorekli o Mesiji. A kao nadzornik židovskoga hrama i svećenstva htio je znati zašto židovske poglavice tako ljuto mrze Pavla. Zato reče Festu: *»I ja bih rado čuo toga čovjeka.«* Pripravan zadovoljiti njegovu želju dodade Fest smjesta: *»Sutra ćeš ga čuti.«*

I doista. Sutradan dođoše u namjesnikovu sjajnu dvoranu za primanje kralj Agripa i sestra mu Berenika s velikom svitom u svečanoj odori. Njima se pridružiše pukovnici i časnici rimske vojske te najveća gospoda grada Cezareje. Kad uvedoše vojnici u dvoranu okovana Pavla, nastade tišina i sve se oči upriješe u nj. Tada prozbori Fest: *»Kralju Agripa i vi sva gospodo što ste ovdje s nama! Vidite ovoga čovjeka za koga su Židovi tražili u Jeruzalemu da ga osudim vičući da ne smije dulje da živi, a ja se uvjerih da on nije počinio ništa što zaslužuje smrt. Pa kad je prizvao na cara, odlučih, da ga pošaljem. Samo ne znam pravo što bih za njega pisao svome gospodaru. Zato ga i dovedoh pred vas, a osobito preda te, kralju Agripa, da saznam, pošto bude ispitan, što bih napisao. Jer mi se ne čini pametno poslati caru sužnja a ne javiti mu što je skrivio«.* Na to reče Pavlu: *»Dopuštam ti se da nam razložiš svoju stvar.«*

Tada Pavao ispruži ruku po običaju židovskih govornika i započe ovako: »*Sretnim se smatram, kralju Agripa, što se danas mogu braniti za sve čim me potvaraju Židovi, ponajviše zato što ti poznaješ sve običaje i prepirke koje se nalaze među Židovima. Zato te molim da me strpljivo poslušaš.*«

Poslije ovoga čednog uvoda poče Pavao pripovijedati, kako ga Židovi progone samo zato što tvrdo vjeruje da se u Isusu izvršilo sve što je Bog obećao patrijarsima i prorocima. Židovi naprotiv ne vjeruju da su se ta obećanja ispunila u Isusu, već željno očekuju drugoga Mesiju. No Pavao ne može da radi drugačije, jer ga je sam Isus s neba pozvao da propovijeda njegovo evanđelje, koje se potpuno slaže sa židovskim Svetim pismom.

»*Kako sam živio u mladosti*«, govoraše Pavao, »*među narodom svojim u Jeruzalemu, znadu svi Židovi. Poznavajući me otprije mogu posvjedočiti, ako hoće, da sam živio po najstrožoj sljedbi naše vjere kao farizej. I sad stojim pred sudom poradi nade u Mesiju kojega je Bog obećao našim očevima. Dvanaest plemena židovskih još uvijek očekuju Mesiju, pa u tu svrhu revno služe Bogu dan i noć. A ja velim da je taj Mesija već došao. To je evo, kralju, za što me Židovi tuže i progone. Tužitelji moji vjeruju da Bog može uskrisiti mrtve; kako dakle mogu zabaciti kao nevjerojatno tako jasnu stvar kao što je uskrsnuće Isusovo?*«

»*I ja sam nekoć mislio da mi valja činiti mnoga zla protiv imena Isusa Nazarećanina. To sam i činio u Jeruzalemu. I mnoge sam od kršćana zatvarao u tamnice dobivši vlast od glavara svećeničkih i glasao sam kad su ih sudili na smrt. I mučeći ih često po svim sinagogama prisilio sam ih da hule ime Isusovo i bijesneći preko svake mjere tjerah ih sve do gradova izvan Palestine.*«

»Kad sam u tome poslu putovao u Damask s punomoći i dozvolom glavara svećeničkih, vidjeh na putu usred podneva svjetlost s neba veću od sjaja sunčanoga koja obasja mene i one što bijahu sa mnom. I kad mi svi padosmo na zemlju, čuh glas gdje mi govori židovskim jezikom: 'Savle, Savle, zašto me progoniš? Teško ti je odbijati protiv bodila.' A ja rekoh: 'Tko si ti, Gospodine?' Gospodin pak reče: 'Ja sam Isus, koga ti progoniš. Nego ustani i stani na noge svoje, jer ti se zato javih da te učinim slugom i svjedokom ovomu što si vidio i onomu što ću ti još objaviti. Izbavit ću te od naroda židovskoga i od pogana kojima te sada šaljem da im otvoriš oči da se obrate od tmine k svjetlu i od oblasti sotonine k Bogu da po vjeri u mene prime oproštenje grijeha i dio među svetima.'«

»Zato, kralju Agripa, nisam mogao da se ne pokorim nebeskoj objavi, nego sam propovijedao najprije onima koji su u Damasku i Jeruzalemu, a zatim po svoj zemlji židovskoj, i poganima da se pokaju i da se obrate k Bogu čineći djela dostojna pokajanja. Zato me Židovi uhvatiše kad sam bio u hramu i htjedoše da me ubiju. Ali uz pomoć Božju evo sam živ i danas i svjedočim malomu i velikomu ne kazujući ništa osim što kazaše proroci i Mojsije da će biti da je naime Isus trpio, da je prvi uskrsnuo od mrtvih i da je navijestio istine židovskome narodu i poganima.«

Namjesnik Fest nije kao poganin od svega Pavlova govora ništa razumio, pa postade nestrpljiv. A kad je Pavao spomenuo uskrsnuće mrtvih, nije više mogao da se uzdrži, pa poviče glasno: *»Luduješ, Pavle, premnogo učenje dovelo te do ludosti.«* Znao je naime Fest da Pavao u zatvoru mnogo čita Sv. pismo.

Na te riječi okrenu se Pavao prema Festu te reče čedno i ozbiljno: *»Ne ludujem, presvijetli Feste, već govorim riječi istinite i trijezne. Za sve ovo da je, naime, Isus naučavao, trpio, umro i uskrsnuo, znade kralj, komu otvoreno govorim. Ne vjerujem da mu je što od ovoga*

nepoznato, jer se ništa nije događalo u kutu, već je Isus tri godine javno propovijedao i činio čudesa.«

Zatim se Pavao okrenu k Agripi te ga zapita: *»Vjeruješ li, kralju Agripa, prorocima?«* I da kralj ne mora odgovarati jednome sužnju, dodade Pavao sam: *»Znam, da vjeruješ.«*

Kao rođeni Židov vjerovao je Agripa u sve što su proroci prorekli. Da uzme u ruke proročke knjige, htio mu je Pavao reći zadnjim riječima, lako bi se mogao uvjeriti da se na Isusu ispunilo sve što je pisano o Mesiji. Agripa je bio dobro shvatio kamo smjera Pavao, zato ga prekinu te usklikne: *»Oho, na lak način hoćeš da me nagovoriš da budem kršćanin«.* A Pavao, premda su ga morale uvrijediti ove ujedljive riječi kraljeva, odvrati sažalno podigavši ruku na kojoj su zazvečali okovi: *»Molio bih Boga, da bi bili ne samo ti nego i svi koji me slušaju, takvi kao i ja što sam danas, osim ovih okova, stojalo to mene malo i puno truda!«* Htio je time reći: Kamo sreće da biste i vi svi postali kršćani, a da ne biste morali trpjeti kao ja što trpim.

Na to ustade kralj, da prekine svaki daljnji razgovor, a za njim Fest i Berenika i čitava svita, da se povuku u druge odaje. A siromašnoga Pavla odvedoše vojnici natrag u zatvor.

Tko ne vidi da su se danas svečano ispunile riječi Isusove što ih je rekao Ananiji u Damasku za Pavla: *»On je meni posuda izabrana, da iznese ime moje pred pogane i kraljeve i sinove Izraelove?«*

Ipak se Pavlov govor ugodno dojmio sviju. Izišavši iz dvorane priznaše svi koji su ga slušali: *»Ovaj čovjek nije učinio ništa što zaslužuje smrt ili tamnicu!«* I kralj Agripa, koji je najbolje razumio Pavla, izdade mu lijepu svjedodžbu rekavši Festu: *»Taj bi čovjek mogao biti pušten, da nije prizvao na cara.«* Svojim govorom nije Pavao nikoga obratio, ali je dosta postigao. Nema naime sumnje

da je upravitelj Fest u svojoj popratnici na cara morao napisati da Pavao nije ništa kriv. Taj je izvještaj mnogo pridonio, te je carski sud riješio Pavla.

NA PUTU U RIM

U staro doba nisu brodovi polazili na put u određene dane i satove kao danas, već se putovalo po moru, kad je čovjek ulovio zgodnu lađu. Između udaljenih mjesta rijetko se brodilo izravno, već se putovalo do bližnje luke, gdje je valjalo potražiti ili pričekati novi brod, pa s njime opet dalje poći. Svi su brodovi bili ponajviše trgovačke lađe koje su putovale poradi robe a putnici su im bili tek sporedna stvar.

Tako je Pavao poslije svoga govora pred Agripom morao čekati neko vrijeme u tamnici dok se slučajno navrnula u cezarejsku luku zgodna lađa. Bio je to trgovački brod iz grada Adramite, koji leži na sjeveroistočnoj obali Male Azije. S Pavlom ukrcaše nekoliko drugih zločinaca koji su bili suđeni na doživotnu robiju u Rimu ili da ih bace divljoj zvjeradi u cirkus. Nad svima je stražila satnija od sto vojnika kojima je zapovijedao satnik po imenu Julije.

Sveto pismo istina ne kaže ništa ali nema sumnje da su kršćani cezarejski u velikome broju ispratili Pavla na obalu i sa suzama se s njime oprostili. Već drugi dan dojedrila je lađa do grada Sidona na feničkoj obali, koji je sto dvadeset kilometara udaljen od Cezareje. Morao je dakle puhati jako povoljan vjetar kad je taj veliki put prevalila za tako kratko vrijeme. U sidonskoj luci pristala je lađa da ukrca ili iskrca robu.

Grad Sidon osnovali su Feničani već kojih tisuću pet stotina godina prije Isusa. Po jeziku braća židovska, bili

su Feničani nekoć prvi trgovci na svijetu. Sa svih strana zalijetale su se onda u sidonsku luku lađe da nakupe skupocjena stakla, svile i baršuna, što su ovdje tvornice pripremale za cijeli svijet. Sjajne sidonske grobnice pokazuju još i danas kako su morali biti bogati ti ljudi kad su sebi mogli sagraditi tako skupocjene grobove. Već u Pavlovo vrijeme bio je Sidon znatno pao a danas broji kojih deset tisuća duša. Sidonska luka posve je zamuljena; gdje su se nekoć komešali toliki brodovi, igraju se danas valovi sa dva do tri čamca. Od stare slave ostalo je samo nešto zida i još uvijek plodno tlo. Kad sam ga pohodio u svibnju godine 1896, bili su prekrasni sidonski vrtovi baš u cvijetu. Njima ima Sidon zahvaliti što se još i danas zove grad cvijeća.

Sidon nije daleko od Palestine, pa nam sv. Marko pripovijeda da je među Isusovim slušateljima bilo nekoliko ljudi iz Sidona. Jedina poganska zemlja u kojoj je propovijedao božanski Spasitelj bili su neki krajevi, što su pripadali gradovima Tiru i Sidonu. Tu je Isus izliječio kćer žene kananejske od nečistoga duha. Nije, dakle, čudo što je u tome gradu bilo kršćana već prije dvadeset godina.

Satnik Julije bio je već prvi dan zavolio sv. Pavla, a imat ćemo prilike vidjeti kako ga je osobitom ljubavi pratio sve do Rima. Toj satnikovoj ljubavi spram sužnja Pavla bit će više razloga. Možda ga je preporučio već palestinski upravitelj Fest; vidio je Julije kako cezarejski kršćani plaču na oproštaju za Pavlom; iz službenih se spisa uvjerio da Pavao nije prosti zločinac kao oni drugi što su s njime, već da mora u Rim poradi nekakve vjerske raspre. Zato je Julije dopustio Pavlu da smije izlaziti na kopno cijelo vrijeme dok lađa miruje u sidonskoj luci. Tako je Pavao vezan lancem za jednoga vojnika zalazio kršćanima da on njima propovijeda, a oni da njega liječe. Na čemu je bolovao ne znamo, ali možemo misliti da

dvogodišnje tamnovanje Pavlovo nije prijalo njegovu i onako slabu zdravlju.

Kad je lađa u sidonskoj luci razapela jedra da nastavi put, pratio ju je veoma nepovoljan vjetar. Putujući prema Grčkoj htjedoše da ispod otoka Cipra presijeku prema svjeverozapadu. Toga nije dopustio vjetar zapadnjak koji im je puhao upravo u lice. Da se bar donekle zaštite od njega, udariše prema sjeveru imajući na lijevo otok Cipar kao neko zaklonište. Plovećí sada prema sjeveru primakoše se k Maloj Aziji i krenuše uz obalu ravno prema zapadu. Tu je Pavao vidio pred sobom visoku goru Taur, a misli mu se zalijetahu daleko tamo iza gore, gdje borave njegove galatske crkve. Što rade ti kršćani sada, hoće li ih na sudnjem danu naći na lijevoj ili desnoj strani? Za takve i slične misli imao je Pavao dosta vremena. Kaže jedna stara knjiga da je Pavlovo putovanje od Sidona do grada Mire, gdje je lađa pristala, trajalo petnaest dana.

Prispjevši u Miru koja leži na jugozapadnoj obali Male Azije, nađe Julije jednu lađu iz Aleksandrije koja je plovila ravno u Rim, pa zapovijedi da se svi sužnji presele na nju.

Bit će da su nepovoljni vjetrovi skrivili što je lađa i sad krenula duž obale Male Azije, mjesto da upravi prema zapadu na morsku pučinu. U tome pravcu prispješe prema otoku Knidu ploveći sporo nekoliko dana. Kad bi odavle krenuli ravno na zapad, bila bi lađa jednako izložena oštrom sjevernjaku, koji ju je ovdje zatekao. Zato se spustiše prema vjetru na jug misleći da će na južnoj obali otoka Krete naći zaklonište. Tu će ili pričekati dok jesenski vjetrovi prestanu, ili će u kojoj luci prezimiti.

Danas plove lađe po moru u svako godišnje doba. Kod starih nije bilo tako. Od 11. studenoga sve do 5. ožujka nije se smjelo na more. Svaka lađa koju je to doba stiglo na moru, potražila je kakvu sigurnu luku, gdje se

zaklonila. Na 5. ožujka izlazili bi iz pomorskih gradova ophodi u luku, iz koje je svečano zaplovila lađa, pa je more vrvjelo brodovima razne vrste i zabijelilo se jedrima. Stari naime nisu poznavali one male sprave, bez koje danas ne može biti nijedan brod, što se zove kompas ili busola. Pomoću te sprave zna danas svaki brod pravac kojim brodi. Kod starih mogao se kormilar ravnati samo po zvijezdama, pa su zato brodovi plovili ponajviše po noći. Kad je u zimsko vrijeme navalila magla, kiša, snijeg i bura, nije brod nikada znao kamo plovi, pa je mnogi propao.

Ploveći sa sjevernim vjetrom ulovila je naša lađa za malo vremena otok Kretu i sretno se uklonila zloglasnu rtu Salmonu, koji strši na sjeveroistoku istoga otoka. Dočepavši se južne strane otoka, jedrili su uz obalu zaštićeni bar donekle sa sjevera. I tako je putovanje bilo dosta pogibljeno te su s velikom mukom zakrenuli odmah na početku Krete u jednu luku koja se hrvatski zove »Luka dobra pristaništa.«

Iz Cezareje pošao je Pavao na put u Rim valjda o koncu mjeseca kolovoza godine 61. Kad je prispio na Kretu, bio je već prošao židovski veliki post. To je jedini dan u godini, kad Židovi poste, a poznat je posvuda pod imenom »dugi dan«, kad su svi židovski dućani zatvoreni. »Dugi dan« pada pod konac rujna ili na početak listopada. Po tome znamo da je Pavlova lađa prispjela na Kretu na početku listopada. U to doba počinju puhati jesenski vjetrovi na moru, te putovanje postaje mučno i pogibljeno.

Pavao je putovao lađom više puta u svako vrijeme, pa je na žalost mnogo toga pretrpio na moru. U drugoj poslanici Korinćanima, koju je pisao godine 58, kaže da su se razbile tri lađe na kojima se vozio, a jedanput da se dan i noć borio s valovima držeći se za jednu gredu razbijene lađe. Zato opomenu Pavao svoje gospodare

neka ne idu dalje: *»Jer«*, reče, *»vidim da će daljnje putovanje biti mučno i pogibljeno ne samo za tovar i lađu nego i za naš život.«* Gospodar pak lađe i kormilar koji lađom upravlja i mornarima zapovijeda, bijahu toga mnijenja da se dalje pođe uz obalu Krete, jer u luci »Dobra pristaništa« nije bila lađa dosta zaklonjena od vjetra. Samo 80 kilometara odavle da imade na Kreti druga luka imenom Feniks. U njoj će lađa biti zaštićena sa sjevera, sa zapada i s juga, pa će lijepo prezimiti i na proljeće dalje krenuti.

Satnik Julije posluša radije gospodara i kormilara broda. I tako krenuše dalje, na svoju veliku žalost.

BURA

Iz početka plovili su lagano, a dobro im je došao vjetar s juga koji je lađu držao u blizini obale. Ali kad se primakoše silnim gorama otoka Krete, od kojih je jedna imenom Ida visoka 2.450 metara, podiže se silan vjetar sa sjeveroistoka, koji je potjerao lađu na morsku pučinu. S takvom je silom navalila sada bura, te mornari ne mogaše ništa učiniti, nego skrštenih ruku prepustiše lađu valovima neka je nose kud ih je volja.

Zamalo zanese ih bura za jedan mali otočić imenom Kanda, koji je kakvih 50 kilometara udaljen od Krete. Dok su plovili pokraj ovoga otoka zaštićeni ponešto od bure, pođe im nekoliko za rukom te velikom mukom izvukoše na brod čamac. Svaki veći brod naime imade uza se po koji čamac. Kad poradi morske pličine ne može brod da pristane uz obalu, prevezu se ljudi do kopna ovakvim čamcem; u slučaju da se brod razbije, mogu se mnogi i mnogi spasiti na takvu čamcu. Kod parobroda nalaze se čamci na brodu, u staro vijeme vukla ih je lađa za sobom. Kako je našoj lađi bura duvala straga, bilo se svaki čas bojati da će čamcem tresnuti o lađu i razbiti ga. Zato ga izvukoše.

Kako su valovi svom silom udarali o lađu, pobojaše se mornari da je ne raskomadaju. Nastojahu dakle sebi pomoći kako su znali i mogli. Debelim užetima, kojih na svakome brodu ima dosta, povezaše lađu da bude čvršća. Povezali su pak ili cijelu lađu bacajući na prednjemu dijelu s oba kraja uže u vodu, da je došlo pod lađu; ili su opleli užetima samo gornji dio lađe koji je bio nad vodom.

Poznavajući zemljopis spopade ih sada strah da ih bura ne zanese u sjevernu Afriku. Ako se to dogodi, znali su, da im nema spasa. Na toj je obali more plitko i posuto grebenima, od kojih jedni strše iznad vode, a drugi su odmah pod morskom površinom. Nastojahu dakle da što više ustave lađu. U tu svrhu spustiše u more neke lađarske sprave; bit će to valjda sidra s lancima što ih je lađa vukla za sobom. Istina je da to nije mnogo ustavljalo lađu, ali je ipak nešto pomoglo. Još su zakrenuli kormilom lađu da joj bura udara postrance, kako to čine skeledžije, kad prevoze preko rijeke. Samo tako možemo protumačiti kako ih je bura zanijela na zapad mjesto na jugozapad. Bura međutim nije nikako htjela da popusti, pa su silni valovi svaki čas poklopili lađu. U strahu da se ne potope na otvorenu moru ne preostade im drugi dan ništa drugo, nego da lađu oterete. Izbaciše dakle u more sve žito što ga je lađa vozila u Italiju. A kad im se lađa još uvijek činila preteškom, bijahu prisiljeni pobacati isto lađarsko pokućstvo. Pod tim se razumijevaju stolovi, klupe, postelje, kuhinjsko posuđe i sve što se od lađe moglo odijeliti.

Nekoliko dana nisu vidjeli ni neba ni sunca ni zvijezda, a bura je bijesnila sve jače i jače. Tko nije iskusio takvo nevrijeme na moru taj pravo i ne zna, što je bura. Crno se nebo namrčilo, vjetar urliče, konopi škripe, valovi buče, a more se čas nadme kao visoka gora bacajući lađu u vis kao orahovu ljusku, da je za čas baci strelovitom brzinom u vodeni ponor. Ljudi prestrašena lica i bez daha čas duboko uzdišu, čas muklo stenju, za čas viču i zazivlju nebo u pomoć preporučujući se milosrđu Božjem. Drugi se napinju od morske bolesti, a svaki se grčevito uhvatio broda, da ga bura ne baci u more ili da se ne skotrlja kad valovi hoće da brod preokrenu. A kad bura digne brod u vis, misli svatko: »*To je evo zadnji val koji će nas progutati; kad se spustimo s te vodene gore,*

pojurit ćemo zauvijek u morske dubine.« To je evo mala slika onoga, što znači riječ bura.

Nije zato čudo što su svi na lađi mislili, da im više nema spasa. U to vrijeme, kad su svi izmučeni od straha, napora i glada ležali kao mrtvi, te svaki čas očekivali smrt, nije Pavao izgubio pouzdanje u Boga i nazočnost duha. Kao anđeo tješitelj stade u sredinu i progovori čvrstim glasom: *»Ljudi, bilo bi bolje da ste mene poslušali i da se niste maknuli s Krete; niti bi trpjeli ove muke, niti bi pretrpjeli toliku štetu. Poslušajte me bar sada i ohrabrite se, jer osim lađe na kojoj se vozimo, nijedan od vas neće propasti. Ove naime noći stade preda me anđeo onoga Boga kojemu se ja klanjam i kojemu služim, te mi reče: 'Ne boj se, Pavle, pred cara ti valja doći i evo darova ti Bog život sviju koji se s tobom voze'. Zato se ne bojte, ljudi, jer se tvrdo uzdam u Boga da će tako biti kao što mi bi rečeno. A valja nam doći na nekakav otok.«*

Iz ovih Pavlovih riječi razabiremo da je već i on mislio da mu nema spasa. Skrušeno se zato pomolio Bogu neka ne dopusti da propadne u ovoj buri, jer bi veoma rado došao u Rim i pred carskim sudom razložio vjeru Isusovu braneći sebe. Uz to se molio, ako Bog njega spasi, neka i drugima ne dopusti da propadnu. I dobri Bog uslišio je vruću Pavlovu molitvu. Kad ga je izmučena obvladao san, ukaže mu se anđeo i javi mu što je maloprije rekao svojim suputnicima.

Nema sumnje da su ove riječi utješile sve na brodu i povećale ono poštovanje kojim su susretali Pavla.

BRODOLOM

Baš u ponoći četrnaeste noći, otkako krenuše s Krete, naslutiše mornari da negdje blizu mora biti kopno. Živeći uvijek na moru sudili su to po šumu što ga čine valovi koji se odbijaju od obale. Uzeše dakle olovnicu, tj. komad olova, privezana na dugu uzicu, da mjere dubinu mora. Taj prvi čas bilo je more ispod njih duboko 37 metara, a kad su ga poslije kratke stanke ponovno mjerili, iznosila je dubina samo dvadeset i sedam metara. To im je mjerenje kazivalo da se morsko dno naglo diže, pa da doista mora biti u blizini kopno. Kako je bio gust mrak, nastade velika pogibao da im lađa ne naleti na kakvu stijenu, pa se razbije ili da se nasuče. Zato baciše sa stražnjega kraja lađe četiri sidra u more da je zaustave dok svane i da vide gdje bi se mogli iskrcati.

Mornari koji su dobro znali u kakvoj se pogibli nalaze, htjedoše da spase bar sebe, a lađu i ostale ljude da ostave njihovoj sudbini. Skinuše dakle čamac i spustiše ga u more da na njemu pobjegnu. Kad ih upitaše zašto to čine, odgovoriše da će i s prednje strane nešto podalje baciti u more sidra kako bi lađu još bolje učvrstili. Ali se Pavao odmah dosjeti njihovoj varci te reče satniku Juliju: *»Ako ovi ne ostanu na lađi, vi se ne možete spasiti.«* Kad bi naime umakli mornari, ne bi nitko znao lađu privesti kraju niti bi bilo iskusnih ljudi koji bi pomogli druge spasavati. Na zapovijed satnikovu trgoše vojnici svoje mačeve i presjekoše užeta kojima je čamac bio svezan za lađu zato da bi se mornari mogli ukrcati. Voda odmah

odnese čamac, a s njime i svaku nadu mornarima da bi se mogli spasiti bez drugih.

Kad je počelo svitati, stade Pavao hrabriti sve na lađi. Otkako su krenuli s Krete bio je svatko u smrtnome strahu, pa sve da je i htio nije se mogao ni najesti. Svi su u povodu toga silno oslabili. Ako ikad, trebalo im je sada i srčanosti i tjelesne snage da uzmognu isplivati na kopno, jer je Pavao po objavi Božjoj znao da će lađa propasti. Nije doduše Pavao ni najmanje sumnjao da će se svi spasiti, ali je i opet dobro znao, da i ljudi sami moraju učiniti što mogu. Kaže naime riječ: *»Pomozi si sam, pa će ti i Bog pomoći.«* Zato im reče Pavao: *»Već je četrnaest dana kako nijedan od vas nije pravo jeo očekujući u strahu što će se dogoditi. Stoga vas molim da jedete i da se ojačate, jer će to biti na vaše spasenje. A nijednomu od vas neće otpasti ni vlas s glave.«* To će reći: nijednomu se od vas neće dogoditi ništa zla. Da ih i činom potakne, uze Pavao u ruke hljeb, pomoli se Bogu pred svima, kako je to bio običaj kod kršćana, prelomi ga i stade jesti. Za Pavlovim primjerom povedoše se i drugi. S tjelesnom hranom i srce se njihovo napuni utjehe i čvrsta pouzdanja da će se svi spasiti i da se nikomu ništa zla neće dogoditi. Svakomu se vidjelo na licu da je postao dobre volje. Da ne budu kasnije u brizi jesu li se svi spasili, prebrojiše ljude i pronađoše da je na lađi svega skupa dvjesta sedamdeset i šest duša. Kad se nasitiše, pobacaše u more i ono malo zaire, to jest kruh i brašno, što ga ostaviše da ne umru od gladi, samo da lađa bude lakša.

U to se bilo posve razdanilo. Sad su dobro vidjeli, da stoje nedaleko kopna, ali kakva je to zemlja ili otok, to nije znao nitko. Promatrajući kopno da vide gdje bi se mogli iskrcati, opaziše jedan zaliv, a iza njega pješčanu obalu na koju mišljahu izvući lađu, ako se bude dalo.

Sad se dadoše svi na posao. Ponajprije presjekoše užeta, na kojima su bila spuštena sidra: zatim odvezaše

na prednjoj i stražnjoj strani kormila, da njima veslaju prema zalivu; napokon raširiše malo jedra prema vjetriću, koji je pirio. Tako se polagano primicahu kraju. Ali na putu u zaljev nabasaše na veliku naslagu pijeska, koju su nanijele morske struje s jedne i s druge strane. U taj pijesak zabuši se prednji dio lađe, a stražnji počne poradi navale valova pucati i lomiti se, dok se napokon ne raziđe.

U tom odlučnom času zaprijetila je Pavlu i drugim sužnjima dvostruka pogibao života: da ga vojnici sasijeku i da ga proguta more. Bio je naime kod Rimljana zakon da vojnik, ako mu sužanj pobjegne bilo s kojega razloga, potpada istoj kazni koja je čekala sužnja. Kako je s Pavlom bilo više sužanja koje su osudili na smrt, naumiše vojnici da ih sve sasijeku i da se tako riješe svake odgovornosti. Mnogi bi, naime, sužanj mogao isplivati na kopno pa pobjeći. Ali je pametni satnik Julije držao da zakon u ovome slučaju ne veže. Ta mnogom sužnju nije u ovome pogibljenomu času bilo ni na kraj pameti da umakne, već samo to da ne strada u moru. Zato zabrani Julije vojnicima da ikomu išta učine, ponajviše poradi Pavla, kojemu je htio sačuvati život. I dok se lađa počela lomiti i kidati, izdade Julije zapovijed, neka se svatko spasi kako znade. Srčaniji i vješti plivači poskakaše u vodu i preplivaše do obale. Drugi se primiše ili za gredu ili za dasku razbijena broda, te ih dovukoše na kopno. Tako se spasiše svi.

MALTA

Nakon strašne oluje spasiše se na otoku koji se zove Malta. Pod tim imenom ima dva otoka. Jedan je u Sredozemnom moru i udaljen je od Sicilije dvadeset kilometara na jug. Drugi leži u Jadranskom moru između otoka Korčule i grada Dubrovnika, te se zove hrvatskim imenom Mljet, a talijanski Maleda. Pošto oba otoka imaju slično ime, nastalo je u desetome vijeku pitanje među učenjacima na koji se spasio Pavao sa svojom družbom, da li na Malti ili na Mljetu. Kako bi nam i milo bilo kad bismo mogli reći da je naš hrvatski Mljet primio Pavla u svoj naručaj, ipak moramo priznati istinu za volju, da se Pavao tada iskrcao na Malti. Sjeverozapadni vjetar koji je Pavlovu lađu gonio četrnaest dana, ne bi je nikako mogao zatjerati na Mljet. A sve kad bi to i bilo, ne bi satnik Julije polazeći s Mljeta krenuo na zapadnu obalu Italije, već bi se lijepo mogao iskrcati na istočnoj obali otkud ga je ravna cesta vodila u Rim. Da se uvjere da li se Pavao uistinu iskrcao pred Maltom, izmjerili su Englezi dubinu mora pred tim otokom i pronašli da je još i danas isto onakva kakva je bila za Pavlovo vrijeme. Zbog ovih razloga priznaju gotovo svi da se Pavao iskrcao na Malti.

Malta je pala već dvjesta godina prije Isusa pod rimsku vlast. Upravljao je njome carski namjesnik koji je stolovao na otoku Siciliji. Stanovnici Malte govorili su nekakav pomiješan jezik koji sv. Luka nije razumio, pa ih zato zove divljaci ili bolje reći tuđinci, jer to nisu bili ni najmanje surovi ljudi. Kad su zapazili, da je u njihovoj

luci propao brod, potrčaše na obalu, da nesretnicima pomognu. Brzo skupiše granja i naložiše vatru da se jadni ogriju, jer je sa njih curila voda, a uz to je još navalila kiša. Cvokotali su od zime, jer je to bilo u jutro pod konac mjeseca listopada.

Kod toga posla pomogao im je i Pavao. Skupivši svežanj ogranaka baci ga na vatru i sjede do nje da se ogrije. U jedan komad drva onoga svežnja što ga je donio Pavao, bila se uvukla zmija ljutica da prezimi. U vatri postade joj vruće, te izađe, dovuče se između granja upravo do Pavla i ugrize ga za ruku. Kad je Pavao prestrašen podigao ruku, opaziše otočani ljuticu gdje o zubima visi na Pavlovoj ruci, te rekoše jedan drugome: *»Jamačno je taj čovjek ubojica; jedva što je umakao moru, dočekala ga pravda Božja koja mu ne da da živi.«* Držali su Pavla za zločinca kao i njegove drugove videći da ih čuvaju vojnici. Nije Isus uzalud obećao apostolima da će zmije uzimati u ruke a neće im naškoditi. Tako i Pavao otrese zmiju i oganj, gdje izgori. Otočani koji su dobro znali što čeka čovjeka kad ga ugrize njihova ljutica, iščekivahu da Pavlu oteče ruka i da najedanput padne mrtav. A kad vidješe da mu nije ništa, stadoše se ponajprije čudom čuditi, a malo kasnije govorahu među sobom da je Pavao Bog. Tako su evo promijenljivi ljudi, te čas vide u čovjeku najvećega zločinca a za čas ga drže za Boga. U povodu ovoga događaja počeše otočani uvelike štovati Pavla; a doskora poraste Pavao u njihovim očima još i više.

Za poredak na otoku Malti brinuo se predstojnik po imenu Publije, koji je bio odgovoran carskomu namjesniku na Siciliji. Nedaleko od onoga mjesta gdje su se iskrcali naši putnici, imao je Publije svoje imanje. Na njemu je u prvi čas smjestio za nuždu cijelu družbu propaloga broda i hranio tri dana, a kasnije ju razmjestio po drugim kućama. I Bog je nagradio Publijevo milosrđe i

gostoljubivost. Baš u to vrijeme bolovao je otac Publijev od čestih groznica i griže. Kad je za to dočuo Pavao, uđe k bolesniku, pomoli se Bogu, metnu na nj ruke i izliječi ga. Čim se saznalo za to novo čudo, stadoše i drugi bolesni otočani dolaziti k Pavlu a Pavao ih ozdravi. Poradi toga počeše ga uvelike štovati svi.

Ali nije Pavlu bilo dosta da izliječi samo tjelesne bolesti, već se dade na to da ih ozdravi i od bolesne duše. Kako je bio gorljiv širitelj vjere Isusove i kako je dulje vremena boravio na Malti, nema sumnje da je i propovijedao. A pogani su to radije primali evanđelje što su se na svoje oči uvjerili da Pavao tvori mnoga čudesa. Sv. Luka ne piše doduše ništa o tom da je Pavao na otoku Malti osnovao Crkvu, ali to pripovijedaju ljudi od najstarijih vremena i dodaju da joj je za prvoga biskupa postavio izliječena Publija. Najljepša i najveća crkva na Malti posvećena je još i danas prvome biskupu Publiju.

Puna tri mjeseca, to jest cijelu zimu, propovijedao je Pavlu na Malti. Kad je proljeće osvanulo i vjetrovi jenjali, dođe vrijeme da sa drugovima nastavi put u Rim. Po starim propisima nije plovidba po moru još bila otvorena. Ali kad se radilo o manjem putovanju i uz obalu, moglo se kod povoljna vjetra i prije poći na put. Iz zahvalnosti što im je tolike bolesnike izliječio, a još više što ih je poučio u pravoj vjeri, ispratiše otočani Pavla na obalu i kao ljudi dobra srca snabdješe njega i ostale putnike svim što im je trebalo za put do Rima.

Nova lađa u koju se ukrcaše, bila je iz Aleksandrije i putovala prema Rimu. Valjda ju je bura ili zimsko vrijeme snašlo nasred puta pa je prezimila na Malti. Bila je krcata žitom iz Misira, pa je pohitala čim je nastalo malo ljepše vrijeme da dođe što prije na italsko tržište i što bolje proda svoje žito. Svaka veća lađa ima svoje ime po kojemu se razlikuje od drugih. Tako se i ova lađa zvala »Kastor i Poluks.« To su imena dvaju poganskih bogova

koje su štovali kao zaštitnike putnika na moru i kao branitelje od brodoloma. S jedne i s druge strane ispod kljuna lađe bili su smješteni kipovi ovih bogova sa zvijezdom na čelu, a ispod njih je bilo napisano njihovo ime.

Na početku mjeseca veljače krenu dakle Pavao ponovno prema Italiji. Za jedan dan mogli su uz povoljan vjetar lako stići do otoka Sicilije. Tu pristadoše u luci glavnoga grada koji se zove Sirakuza i zadržaše se tri dana. Kako je Julije štovao Pavla, nema sumnje da mu je i ovdje dopustio da izađe u grad. Bilo je tu dosta Židova koji su se bavili trgovinom. Vele da je Pavao i ovima propovijedao. I doista imade u grobnici samotne crkvice sv. Ivana jedan žrtvenik za koji kažu, da stoji na onome mjestu gdje je Pavao propovijedao Židovima.

Iz Sirakuze krenuše uz istočnu obalu Sicilije, te presjekoše tjesnac koji dijeli taj otok od Italije. Za jedan dan doploviše do prvoga grada na jugu Italije, do Regija.

ITALIJOM DO RIMA

Odmorivši se ovdje jedan dan razapeše nanovo jedra, jer se bio podigao povoljan vjetar južnjak. Ploveći na njegovim krilima jedan dan i jednu noć stigoše sutra u napuljski zaljev. Na obali toga zaljeva poredalo se od juga do sjevera nekoliko gradova: Sorento, Pompeji, Herkulanum, Napulj, Puteoli, jedan ljepši od drugoga. Počevši od otoka Kapri pozdravljale su Pavla s obale prekrasne kuće koja je vještina ljudska izgradila što je ljepše mogla i ukrasila bogatstvom i sjajem kakav je um ljudski za ono vrijeme mogao samo zamisliti. Kao da se čovječja domišlajtost ulovila u koštac sa ljepotom prirode. Usred zelenila i cvijeća provodila su bogata gospoda ovdje zimu ostavivši Rim poradi studeni. Na obali napuljskog zaliva bilo je na tisuću lađica s jedrima što su bila izvezena svilom i zlatom, a pozivale su raskošnike da se malo morem povezu i rastresu. Po tome zaljevu nasuo je car Kaligula jedanaest kilometara dugu cestu na samim čamcima samo zato, da može reći, da se je po moru šetao kao po kopnu. Ali Pavla nisu zanimale te krasote. Cilj njegova života bio je Krist i evanđelje, a najveće veselje propovijedati i tješiti siromahe koji su ga radije slušali nego raskalašeni bogataši. I Pavlova lađa kao da nije marila za te krasote; preplovila je šutke kraj njih sve do sjevernog rta od zaljeva gdje se dizao grad Puteoli.

U luci toga grada stajalo je u proljetno vrijeme mnogo gospode, trgovaca i besposličara izgledajući kad će doći prva lađa iz Aleksandrije i dovesti žita. A lako ju je bilo raspoznati. Po starom običaju nisu smjele tuđe lađe

ploviti po napuljskom zalivu osim s jednim jedrom, samo su aleksandrijske od te odredbe bile izuzete. Cijela, naime Italija živjela je ponajviše od egipatskoga žita. Kad bi, dakle, opazili prvu aleksandrijsku lađu, nastalo bi među ljudstvom na obali veliko veselje ne samo zato što im je poslije duge zime donijela žita, već i zato što je naviještala da je put po moru otvoren i da će za njom naskoro prispjeti i druge žitarice.

Opazivši »Kastora i Poluksa« stade svijet na obali klicati. Ali da su znali koga vozi ta lađa, bili bi je ljepše dočekali nego carsku. Nosila je ne samo žito, kojim će sebi okrijepiti tijelo, već i onoga, koji će živom riječi Božjom spasiti mnogu njihovu dušu. No, tko bi i samo slutio gledajući kako se iskrcavaju sužnji, da se među njima nalazi jedan koji će bez ikakva oružja srušiti silnu rimsku državu. Istina je da je za potpunu propast te poganske države trebalo još preko dvjesta godina, ali je tomu najviše pridonio upravo Pavao.

U to vrijeme bio je Puteoli najveći trgovački grad u Italiji. To je zapravo bila pomorska luka za Rim. Ljudi i roba što je s istoka, sa zapada i s juga putovala u glavni grad, iskrcavala se obično u Puteolima i odavde polazila u Rim po kopnu. Velike trgovačke kuće iz Španjolske, Afrike, Grčke i Male Azije imale su ovdje svoje podružnice. U najživljoj trgovačkoj vezi stajahu Puteoli s Aleksandrijom, a preko nje sa cijelim istokom. Danas su Puteoli malen pospan gradić. Tek nekoliko gorostasnih stupova, kojih nije mogla uništiti ni ljudska ruka ni zub vremena, podsjeća na živahnost stare luke.

Da u tako veliku gradu nije moglo biti bez Židova, razumijeva se po sebi. A kako su ovi stajali u živoj trgovačkoj vezi s istokom, nije čudo što je Pavao u Puteolima naišao na kršćansku općinu. Bit će da su prvo sjeme evanđelje posijali ovdje trgovci ili sv. Petar, koji se već godine 42. bio zaputio u Rim.

Iskrcavši se iz broda potraži Pavao kršćane. Kad su ovi saznali tko ih je pohodio, razveseliše se i zamoliše sv. Pavla neka bude njihov gost. Ne znamo zašto je satnik Julije čekao u gradu Puteoli s vojnicima i s kažnjenicima sedam dana, ali znamo iz Sv. pisma da je dopustio Pavlu da cijelo to vrijeme proboravi među kršćanima. Ne treba nam ni spominjati da ga je Pavao upotrijebio za svete razgovore, propovijedajući i utvrđujući vjernike u vjeri. Kako su se ovi razveselili zbog Pavlova dolaska pokazuje i to što su odmah poručili kršćanima u Rimu da je Pavao kod njih i da će doskora stići u Rim.

Iz grada Puteoli do Rima ima kojih dvije stotine i pedeset kilometara. Taj put morao je Pavao s ostalim sužnjima prevaliti pješke. Vidimo ga, dakle, gdje sputan lancem po propisu lagano korača cestom koja vodi ponajprije do grada Kapue. I tu je Pavao prolazio zemljom koju je priroda bogato obdarila a ljudi ukrasili veličanstvenim zaseocima. Davno je propalo što je ljudska ruka ovdje podigla. Namjesto krasnih palača dižu se danas niske kućice, ali su krajevi još i sada tako lijepi kao onda kad je Pavao njima putovao.

Prva postaja na tome putovanju bila je nekoć slavni grad Kapua koji je kakvih trideset i pet kilometara udaljen od Puteola. Iz Kapue zakrenuše na Apijevu cestu, koju zovu kraljicom sviju cesta. Sagradio ju je od Rima do Kapue (Rimljanin) Apije, a kasnije produžiše je sve do grada Egnacija, koji leži na istočnoj obali južne Italije. Tako je dužina Apijeve ceste mjerila četiri stotine i pedeset kilometara, to jest dvaput kao što iz Zagreba do Rijeke. Počevši od Rima tekla je kakvih osamdeset kilometara ravno kao stol. Gradeći je nisu poznavali nikakvih zapreka, stijene su probili, bregove snizili, a doline nasuli. U močvarama podigli su dvanaest metara visok nasip u duljini od četrdeset i osam kilometara. Tko nije htio da tih četrdeset i osam kilometara prevali po

drumu, mogao se voziti kanalom uzduž ceste na lađi koju su vukle mule. Četiri i po metara bio je širok kolni put, a sa svake strane bio je put za pješake. Sagradiše je godine 312. prije Isusa tako čvrsto da je još poslije devet stotina godina bila kao nova.

Samo šezdeset i tri kilometra dijelilo je Pavla od Rima, kad stiže u trgovište koje se zvalo Forum Apii. Tko će opisati utjehu i radost Pavlovu kad je začuo da ovdje čeka na njega, okovana sužnja, odaslanstvo rimskih kršćana. Doznavši po vjesniku iz Puteola da dolazi Pavao, ne žališe prevaliti šezdeset i tri kilometra da ga što prije vide i pozdrave. Ne znamo koliko je članova brojilo to izaslanstvo, od kojih je ličnosti bilo sastavljeno, ali možemo misliti da je Pavla silno obradovala ova počast. Poslije daljnjega putovanja od trideset kilometara stiže Pavao u mjesto koje se zvalo »Tri krmače« ili »Tri svratišta«. Ali ovdje evo nova iznenađenja! Dočekao ga još veći broj kršćana iz Rima. Svi upriješe oči u maloga ali dostojanstvenoga, ćelavoga ali dugobradog, pocrnjeloga ali časnoga, okovanoga ali nadasve miloga učitelja Pavla.

Neki su ga članovi poznavali osobno, a drugi po poslanici koju im je poslao još godine 59. Bio im je onda pisao kako vruće želi i Boga moli da dođe k njima da ih učvrsti u vjeri a ujedno da se i sam utješi s njima po zajedničkoj im vjeri Kristovoj. Kako su se lijepo ispunile te riječi poslanice već kod prvoga sastanka njegova s Rimljanima! Kad ih je ugledao, izričito veli Sv. pismo, podigao je oči i ruke prema nebu, da iz dna duše zahvali Bogu. Razveselio se i ohrabrio, jer mu je taj doček kazivao da će među Rimljanima uspješno djelovati kad su ga tako lijepo primili. A rimski se kršćani gurali do Pavla da mu ruku izljube. Ništa zato, što na njoj vise okovi. Ti su sramota za druge sužnje, ali počast za Pavla, jer on nije ništa skrivio, već ih nosi radi vjere Isusove. Kao mučenik

Kristov porastao je Pavao još i više u očima rimskih kršćana.

Poslije odmora nastavi Pavao okružen kršćanima put da prevali još zadnjih trideset kilometara do Rima. Kršćani ga ispituju što rade braća na istoku, kako mu je bilo u cezarejskom zatvoru, kako je putovao i zabrinuto pitaju kako će se negdje svršiti njegova parnica. A Pavao odgovara na pitanja i tješi ih da se pouzdano nada od Boga te će se njegova stvar dobro riješiti.

Ovaj komad puta što je u prijateljskom razgovoru brzo odmicao Pavlu ispod nogu, bio je najljepši dio Apijeve ceste. S lijeva i desna krasile su je grobnice, što su ih bogati Rimljani sagradili za svoje obitelji. Svaka je od njih kao kapelica, a jedna ljepša od druge. Napisi na njima govore kako je dobar bio i što je sve učinio onaj koji ovdje počiva. Njima su htjeli pokojnici da još jednom svrate na sebe pozornost živih. Iza grobnica građenih tik do ceste dizala su se ljetovališta rimske gospode. Svako je drugačije, pa ima nešto čega druga nemaju. Ulazi se u njih ispod mramornih stupova preko mramornih stepenica, a sva su obložena šarolikim mramornim pločama. Podovi su im kao u crkvi od kamenčića svake boje, koji su izgrađeni i poredani tako, te predočuju cvijeće i razne slike. A kakvo je bogatstvo bilo u tim kućama, to pokazuju skupocjene stvari što ih danas iskapaju ispod ruševina. Kako su se ti brinuli za čistoću, pripovijedaju mnogobrojna kupališta koja su imali ne samo za ljude, nego i za konje.

Što se Pavao bliže primicao Rimu, to je sve veća bivala vreva ljudi što ih je susretao. Rim je bio glavni grad cijeloga svijeta, pa se Apijevom cestom gurala čeljad svake narodnosti i svakoga staleža: Crnci debelih usana iz žarke Afrike i plavokosi Nijemci s ledenoga sjevera te napola goli istočnjaci; svakomu je na čelu žig, koji je pokazivao, da su to sve robovi, što su ih Rimljani podvrg-

li pod svoju vlast. Sa robovima miješaju se radnici i kršni junaci svakoga jezika koji se u cirku bore na život i smrt; poginuti umjetnici i mršavi učenjaci, ugojeni plemići, smiješni kicoši i kojekakve žene. Evo i odlična Rimljanina, koji polazi u svoj ljetnikovac. Pred njim jašu jahači na svojim bijesnim konjima da mu prokrče put; iza njih korača nekoliko sjajno obučenih robova, a napokon gospodar, koji neće da se vozi, već ga sluge nose na nosiljci. Ti će brzo stići kamo su naumili, ali kad će ona pukovnija vojnika što se zaputila daleko u Aziju da izmjeni stražu na granici rimskog carstva? Takvo se evo ljudstvo melo Apijevom cestom.

Svima se ovima uklanja s puta jadna četa kažnjenika, što ih vodi Julije i među njima Pavla. Okovan, znojan i prašan primiče se Rimu kao rob, pa ipak priliči više pobjeditelju nego sužnju. Uz vojnike prati ga počasna straža kršćana, s kojima ga veže kršćanska vjera i kršćanska ljubav. Možda je tkogod od prolaznika svrnuo svojim očima na Pavla; no nitko nije ni slutio, kakvu će ulogu igrati taj čovjek u Rimu.

Napokon je došao čas kad su mu kraj grobnice Cecilije, kćeri rimskoga vojvode Metela, zaviknuli kršćani: »*Evo, to je Rim!*« Što li je Pavao osjećao taj čas u svojoj duši? Preko šest godina živo je želio da dođe u taj grad, pa da u tome središtu poganstva raspiri ognjište kršćanstva s kojega će vjera Isusova širiti svoje zrake kao sunce po svemu svijetu. U Pavlovim se očima pokazao Rim kao gorostas, što počiva na sedam brežuljaka sa svojim hramovima, cirkovima, palačama i spomenicima. Ali Pavao nije zadrhtao pred tom gradskom nemani. Uspio je on u tolikim velikim gradovima, pa će uspjeti i ovdje. Kad su mu pokazali brežuljak Palatin na kojemu je prebivao car, napuni se srce Pavlovo pouzdanom nadom da će se njegova parnica dobro riješiti, i ujedno veseljem što će pred samoga cara i njegove dvornike iznijeti vjeru Onoga za

koga je živio, Isusa Krista, Gospodina našega. U tim nadama prispije do gradskih vrata Apijevih, koja se danas zovu vrata sv. Sebastijana. Tu se kršćanima valjalo odijeliti od sv. Pavla, koji je kao svaki drugi sužanj morao da stupa gradom samo pod pratnjom vojnika.

ŽIDOVI U RIMU

Ovako velika grada kakav je bio Rim, nije Pavao još vidio. Rim je bio glavni grad ne samo Italije, već i cijeloga svijeta. Predgrađe, valjalo je hodati po koji sat onomu, koji je htio da dođe dolje do grada, a taj se opet raširio po sedam brežuljaka.

Da predočimo sebi veličinu Rima, dosta je spomenuti, da je u njemu bilo 470 poganskih hramova, 425 trgova, 856 kupališta i 1300 javnih zdenaca. Radi lakše uprave bio je razdijeljen na četrnaest kotara. Na tom jedinom mjestu živjelo je mnogo ljudi. Stanovali su u kućama i na četiri do pet spratova. Kad bi te spratove snimio i stavio jedan do drugoga, dobio bi ulicu koja seže od sjevera Italije do juga.

Kako se kod nas za javnu sigurnost ne brinu vojnici nego stražari, tako je bilo i u Rimu. Ta se osobita vrsta oružanih stražara zvala pretorijanci. Tima je bilo paziti na javni mir i poredak u Rimu, na zločince, ali im je ponajglavnija dužnost bila da se brinu za carevu sigurnost. Zato su ti pretorijanci bili i carska tjelesna garda koja je čuvala tijelo i život carev. Kao odabrani, pouzdani momci, imali su mnogo bolju plaću od običnih vojnika. Kad je Pavao prispio u Rim bilo ih je ravno deset tisuća na broju, a stanovali su u posebnoj vojarni što je stajala na onomu mjestu gdje je danas glavni rimski kolodvor. Njihov vrhovni zapovjednik bio je ujedno i najviši sudac u Rimu, a zvao se po službi pretor. Taj je imao da izreče Pavlu osudu u ime carevo.

Kad su, dakle, obični vojnici doveli Pavla u Rim, odvedoše ga u vojarnu pretorijanaca, kako naši oružnici predaju težega okrivljenika stražarima sudbenoga stola. Činovnik vrhovnoga suda pročitao je smjesta Pavlove spise da odluči, kamo će s njim. Ti su kazivali da Pavao nije okrivljen ni za kakav zločin, već je žrtva židovske tvrdoglavosti. K tomu je sigurno Pavla najbolje preporučio kapetan Julije, pa mu je zato sudac odredio gotovo najblaži istražni zatvor: dopustio je Pavlu da živi gdje hoće, s jednim stražarom koji ga je čuvao. To će reći: Pavao je smio stanovati gdje hoće, smio je ići po gradu kud ga je volja, ali je uz njega uvijek bio stražar, koji je jamčio za Pavla svojom glavom. To, istina, nije bilo Pavlu ugodno, ali nije bilo ni tako sramotno, kako se nama čini. I židovski kralj Agripa I. bio je tako vezan uz jednoga stražara, kad je pod carem Tiberijem stajao pod istragom. Osim toga došao je taj stražar Pavlu dobro utoliko što ga je kasnije štitio protiv židovskoga nasilja. Sad ostavi Pavla satnik Julije koji nam je dao lijep primjer kako blago treba da se postupa s okrivljenicima.

Pošto je Pavlu bilo pušteno na volju gdje će stanovati, pođe sa svojim stražarom da potraži stan. Za prvi čas bit će da se sklonio kojemu kršćaninu. Kad su mu ovi izašli tako daleko u susret, nema sumnje te se mnogi smatrao sretnim da može u svojoj kući nastaniti Pavla. Kasnije najmio je Pavao sebi stan sam, jer nije običavao da bude ikomu na teret.

Došavši u Rim bila je Pavlu prva briga da se upozna sa Židovima, kojih je broj malo po malo narastao bio na trideset tisuća. A došli su u Rim što silom, što radi trgovine. Kad je godine 63. prije Isusa Palestina potpala pod rimsku vlast, poveo je rimski vojvoda Pompej brojne Židove sa sobom kao robove. Od toga vremena pa sve do godine 36. poslije Isusa podigli su se palestinski Židovi više put protiv Rimljana, ali su ih ovi uvijek svladali.

Svaka se pobuna svršila time da su Rimljani veće ili manje ćete židovskih zarobljenika doveli u Rim i na trgu prodali kao roblje. S takvim židovskim robom imao je svaki gospodar velikih neprilika. Za živu glavu nije htio da jede jelo priređeno za robove, jer mu to brani njegova vjera, a u subotu nije htio da radi, jer mu to ne dopušta njegov zakon. Ni šibanje, ni to što su ih nekoliko poubijali, nije moglo prisiliti Židove da jedu išta osim oraha ili smokava. Tvrdokoran njihov otpor prisilio je Rimljane te su mnoge Židove pustili na slobodu. Oslobođeni nisu mogli ili nisu htjeli da se vrate u Palestinu, već se naseliše na desnoj strani Tibera tamo gdje je danas crkva sv. Petra. K ovim pridruživala su se židovska braća bilo kao slobodnjaci bilo kao robovi.

Kao siromasi počeli su iz početka prosjačiti, kupiti prnje i potrebito staklo, te preprodavati stare stvari. Sve do u peti kat išli su od vrata do vrata moleći milostinju ili nudeći svoju robu. Spavali su na slami i više gladovali, nego biti siti. Ali marljivošću, trijeznošću i štedljivošću svojom dotjerali su ubrzo do mnogo unosnijeg posla. Neki od njih stadoše trgovati voćem i povrćem, drugi sitnom robom, a treći otvoriše mesnicu ili kožaru. Njihove veze po cijelomu svijetu kazivale su im gdje će naći najjeftiniju robu. Dobro im je svako zanimanje, kojim su mogli što privrijediti. Bilo je Židova koji su pjevali po krčmama, pisali pjesme ili glumili u kazalištu. Kojima je od njih poslužila sreća, ti su otvorili trgovinu skupocjenom robom: pokućstvom, svilom, istočnim sagovima, zlatninom i draguljima. Kad su ovako napunili džepove, prodaše trgovinu, te se primiše novčarskih poslova, posuđujući rastrošnoj rimskoj gospodi novac uz velike kamate.

Da je siromašnih i bogatih Židova bilo u Rimu veoma mnogo, to pokazuje njihove bogomolje i groblja. Iz starih knjiga poznato nam je po imenu sedam velikih židovskih

bogomolja. Svaka od ovih imala je svoga predstojnika, svoje vijeće i svoje činovnike. Na šest mjesta današnjega Rima iskopali su mnoštvo židovskih nadgrobnih spomenika. Ti se poznaju po židovskim znakovima. Ispod imena pokojnikova urezan je ili svijećnjak sa sedam krakova ili zavjetni kovčeg ili knjiga Mojsijeva. Prema tomu sude da je u Rimu bilo najmanje šest židovskih groblja, što opet pretpostavlja veliko mnoštvo Židova.

Odmah treći dan iza svoga dolaska u Rim zamolio je Pavao židovske starješine da dođu k njemu. Među ovima bilo je nekoliko predstojnika židovskih bogomolja i poglavica najodličnijih židovskih obitelji. Na taj korak potaklo je Pavla više razloga. Znajući kako ljuto mrze na nj Židovi u Jeruzalemu, poboja se Pavao da ovi nisu obavijestili braću u Rimu neka gledaju da upropaste Pavla na svaki način. Zato im Pavao htio ukratko razložiti da jeruzalemskim Židovima nije ništa skrivio. Bilo je, nadalje, Pavlu poznato da rimski Židovi imaju velikih zagovornika na carskome dvoru, pa se poboja da ne bi mislili da je Pavao došao tužiti caru Židove ili čak židovski narod. Nema, dakle, sumnje da će za sretan svršetak Pavlove parnice biti od velikoga zamašaja ako rimski Židovi ne budu protiv njega. Nadao se napokon, da će se mnogi od pozvanih Židova obratiti kad mu razloži nauku Isusovu.

Kad su se, dakle, u Pavlovu stanu sakupile spomenute židovske poglavice, reče im Pavao: »*Ljudi, braćo, mene u Jeruzalemu predaše kao sužnja Rimljanima u ruke, premda nisam ništa učinio protiv naroda židovskoga ni protiv naših otačkih običaja. Kad su Rimljani poveli istragu protiv mene, htjedoše da me puste, jer nisu na meni našli ništa čime bih zaslužio smrt. Ali kad se Židovi tomu usprotiviše, bio sam prisiljen da prizovem na cara. I tako dođoh u Rim ne da tužim svoj narod, već da obranim sebe. S toga uzroka zamolih vas da dođete k meni da se vidimo*

i da se razgovaramo. Jer radi nade Izraelove okovan sam ovim lancem«. Pod tom nadom Izraelovom mislili su Židovi Mesiju koji će narod židovski obasuti srećom, slavom i bogatstvom. A Pavao je vjerovao da je Mesija već došao u osobi Isusa. Samo radi toga progonili su ga Židovi, te učinili da je sada zasužnjen.

Pozorno saslušaše sakupljeni Židovi riječi Pavlove, te mu odgovoriše mudro i oprezno: *»Mi niti smo primili kakva pisma za tebe iz Judeje, niti je došao tko od braće, da nam javi ili kaže što zlo za tebe.«* Što su Židovi dosad kazali Pavlu bila je prava istina. Pavao je bio krenuo iz Cezareje u Rim već nekako na koncu mjeseca kolovoza, a kako se u zimsko vrijeme nije putovalo po moru, nisu jeruzalemski Židovi niti mogli braći u Rim javiti što za Pavla.

Ali teško da su Židovi govorili iskreno kad su dalje dodali: *»Nego te molimo da čujemo od tebe šta ti misliš, jer nam je o ovoj sljedbi, to jest kršćanskoj vjeri, poznato da joj se posvuda suprotstavlja, to će reći da joj se Židovi protive.«* Znalo se, naime, da u Rimu ima mnogo kršćana, pa je gotovo nemoguće da rimski Židovi nisu ništa već znali o vjeri Isusovoj, tim više, što je među rimskim kršćanima bilo i pokrštenih Židova. Zato mislimo da su se Židovi samo pretvarali, kao da ništa ne znaju o kršćanstvu da bi saznali od Pavla što on misli o toj vjeri.

Drage volje odazove se Pavao želji židovskih poglavica da im potanje razloži evanđelje. Nadao se da će i kao sužanj koga od njih predobiti za Krista. Na urečeni, dakle, dan došlo je u Pavlov stam mnogo više Židova nego prvi put. A Pavao im je razlagao pravi smisao Mojsijevih knjiga i mesijanskih proroštava te pokazivao kako se na Isusu ispunilo sve što je prorečeno o Mesiji. Tumačio im je kako kraljevstvo što ga je imao osnovati Mesija, nije zemaljsko, već nebesko, koje je uspostavljeno Isusovim dolaskom da se spasi svatko tko u nj vjeruje i njegove

zapovijedi vrši. Ta rasprava u kojoj je Pavao morao odgovarati na mnoga pitanja što su mu ih stavili Židovi, trajala je od jutra do mraka. I kao obično, samo su neki Židovi povjerovali, a drugi ne htjedoše. Ovih je bilo mnogo više. Odatle stroge riječi kojima je Pavao završio svoju propovijed: »*Dobro je rekao Duh Sveti preko proroka Izalije očevima našim govoreći: Idi k narodu ovome i kaži: 'Ušima ćete čuti, očima ćete vidjeti; jer je otvrdnulo srce ovoga naroda i ušima teško čuju i očima svojim zažmiriše, da kako ne vide i ušima ne čuju i srcem ne razumiju i da se ne obrate, da ih izliječim.'*« Ove se riječi prorokove obistiniše tijekom vjekova pa se obistinjuju još i danas. Još nadoda Pavao: »*Neka vam, dakle, bude znano da je ovo spasenje Božje, to jest evanđelje, poslano poganima i oni će ga poslušati.*«

Na ove riječi ostaviše Židovi Pavla, ali su izišavši od njega još dugo raspravljali živo o onomu što su danas čuli. Bili bi se oni opravdali već i pred sv. Pavlom, ali nisu smjeli pred stražarom koji ga je čuvao.

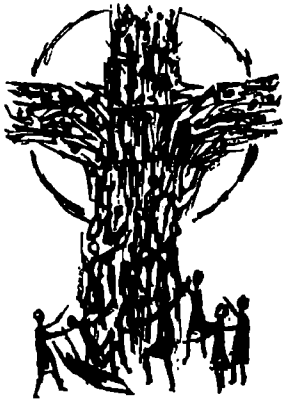

CRKVA U RIMU

Kršćana je bilo u Rimu davno prije nego je došao sv. Pavao. Prvo sjeme vjere Isusove doniješe u Rim oni Židovi, koji su slušali sv. Petra u Jeruzalemu na Duhove. Crkvenu općinu osnovao je sv. Petar pobjegavši iz Palestine.

Već smo čuli da je god. 41. rimski car Klaudije darovao Agripi I. kraljevsku čast i vladu nad židovskom zemljom. S velikim veseljem pozdravio je židovski narod novoga kralja, a i kralj je nastojao da omili narodu. Videći da je Židovima zazorno širenje Isusove vjere, poče progoniti kršćane. Prema onome: »*Udari pastira i razbjeći će se ovce*«, dade apostolu sv. Jakovu starijemu odrubiti glavu. Tim okrutnim činom uvelike je ugodio Židovima pa odluči da pogubi i sv. Petra. Ulovi ga, dakle, i preda šesnaestorici vojnika, da ga čuvaju preko židovske svetkovine Pashe. Kad prođu blagdani, pogubit će ga javno pred onim silnim Židovima koji su došli u Jeruzalem, neka svi vide kako kralj štiti židovsku vjeru protiv kršćanskih novotara.

Svaka četiri sata čuvala su sv. Petra po četiri vojnika. Dvojica su stajala pred vratima tamnice, a dvojica su bila s Petrom u tamnici. Jedan od ovih bio je lancem okovan za lijevu ruku Petrovu a drugi za desnu. No uzalud sve straže protiv moći Božje. Kršćani u Jeruzalemu sakupljeni u kući majke sv. Marka moljahu bez prestanka za spas Petrov i Bog ih usliša. Uoči onoga dana kad je imao biti pogubljen, spavaše Petar. Bio je izuo svoje sandale, otpasao pas i pokrio se kabanicom. Uto obasja tamnicu

svjetlost, a jedan anđeo pristupi k Petru, probudi ga i reče: *»Ustani brže.«* U taj čas padoše verige s ruku Petrovih. *»Opaši se«,* nastavi anđeo, *»priveži sandale svoje, obuci haljinu svoju pa hajde za mnom.«* I Petar pođe za anđelom misleći da sve to samo sanja. Od stražara pak nisu ništa čula ni vidjela ni ona dvojica što su bila vezana s Petrom, ni druga dvojica što su stražarila pred vratima. Neka viša moć zatvorila im oči i uši. Stupajući za anđelom otvoriše im se gvozdena vrata tamnice sama, te bez zapreke izađoše na ulicu. Sad isprati anđeo sv. Petra do kraja ulice te iščeznu.

Našavši se usred grada i usred noći sam shvatio je sv. Petar čudo Božje, te reče kao čovjek koji se probudio iza sna: *»Sad uistinu vidim da je Bog poslao anđela svoga da me izbavi iz ruku Agripinih i od Židova, koji su čekali moju smrt.«* Uto se dosjeti te pođe do kršćana da im javi što se desilo, kako ne bi bili u strahu da ga je Agripa potajno dao pogubiti.

Došavši do kuće Markove majke stade kucati o vrata gvozdenom karikom koja služi istočnjacima mjesto zvonca. Kad je vratarica po imenu Roda začula da je netko na vratima, oprezno se približi da sazna tko je. Otkako je, naime, Jakov pogubljen, a Petar zatvoren živjeli su kršćani u velikome strahu. Prepoznavši poznati joj glas Petrov uplaši se Roda i izgubi glavu. Mjesto da otvori, vrati se u sobu, te javi kršćanima da Petar stoji pred vratima. *»Ti si poludjela«,* zaviknuše joj sa svih strana. Ali kad je Roda uporno tvrdila da je to uistinu Petar, rekoše neki da je to njegov anđeo. Sad se tek dosjeti i pođe s drugima da otvori Petru koji jednako kucaše na vratima. Ugledavši Petra svi se zapanjiše, a on im mahnu rukom da šute. Sad im ukratko ispripovjedi kako ga je Gospodin oslobodio iz tamnice i naloži da to jave Jakovu mlađemu, kojemu je ostavio vodstvo Crkve u Jeruzalemu. Nato se s njima oprosti i ode brzo iz grada.

Kad su pred zoru nova četiri stražara došla da izmjene stare, uskomešaše se vojnici što se to dogodilo s Petrom. Uzalud ih je ispitivao Agripa, nijedan mu nije znao reći kako je nestalo Petra. Ljutit dade ih pogubiti ni krive ni dužne.

Uto je Petar dobrano odmakao bio od Jeruzalema. Da umakne potjeri Agripnoj, krenu prema gradu Jopi. U njemu se mogao lako sakriti kod kršćana koji su ga otprije poznavali. U Jopi pristajali su neki brodovi koji plove uz palestinsku obalu. Da li po odredbi Božjoj ili slučajno ukrcao se sv. Petar u jedan brod i umakao preko granice. Kojim je putem pobjegao ne znamo, ali dobro znamo da je došao u Rim, jer nam stare knjige pišu da je Petar već kojih dvadeset i pet godina prije svoje smrti bio u Rimu. I tu je mogao lako naći zaklonište kod onih Židova što ih je na Duhove pokrstio u Jeruzalemu. Odlanulo je sv. Petru kad je poslije nekoliko mjeseci čuo da je Agripa umro. A kad se poslije sedam godina već zaboravilo bilo kako je iščeznuo, mogao se bez pogibli vratiti u Jeruzalem, da predsjeda apostolskome saboru.

Prispjevši u Rim propovijedao je sv. Petar Židovima u njihovim bogomoljama. No što se posvuda događalo sv. Pavlu, desilo se i sv. Petru u Rimu. Malo je rođenih Židova povjerovalo: velika većina držala se uporno Mojsijeva zakona. Ali među poganima koji su zalazili u židovske bogomolje i primali Mojsijev zakon, žeo je sv. Petar obilno.

Još više nego drugdje mrzili su pogani u Rimu Židove. Izvrgavali su ih smijehu i u društvenome životu i javno u pjesmama i kazališnim predstavama. A Židovi su strpljivo podnosili te rugalice. Tješio ih je njihov novac i čvrsto pouzdanje da će jednom doći vrijeme kad će njihov Mesija zavladati cijelim svijetom.

Kraj toga su mnogi Rimljani zalazili u židovske bogomolje, slušali njihove propovijedi i primali Mojsijev

zakon. Na iskopanim židovskim nadgrobnim spomenicima nailazimo na imena najodličnijih rimskih obitelji, a to je znak da su primile židovsku vjeru. U njoj su mislili naći onu utjehu koju im nije moglo pružiti poganstvo.

Te židovske pridošlice nisu bile tako tvrdoglave kao rođeni Židovi. Slobodni od židovskih predrasuda bili su mnogo zreliji za kraljevstvo Isusovo, pa su u velikom broju prelazili na kršćanstvo. Zato ima Pavlova poslanica Rimljanima pred očima kršćansku Crkvu, koja je sastavljena od pokrštenih Židova i pogana, ali su ovi kud i kamo nadmašili brojem rođene Židove.

Temelj rimskoj Crkvi udario je, dakle, sv. Petar, a nadozidao ju je sv. Pavao svojim propovijedima. Već četiri godine živo je želio da propovijeda u Rimu. Revan za vjeru Isusovu i spas duša naviještao je riječ Božju i na javnim sastancima i po kućama među siromašnim ljudima. Bio je doduše vezan uz jednoga vojnika, ali riječ Božja nije bila vezana. Kao sužanj dao je tolikim slobodu; riješio je mnogoga poganina okova tmine i grijeha.

Prvijenci Pavlovih propovijedi potekli su od najnižih slojeva naroda: od robova, zanatlija i starih žena.

Od cijeloga žiteljstva bilo je u Rimu najviše robova. Taj je stalež s oduševljenjem pozdravio kršćansku vjeru. Bez ikakva prava i obrane, bez ikakve nade da će njihove muke prestati prije groba, našli su robovi u vjeri Isusovoj sva dobra, koja im je kratio svijet. Evanđelje ih je učilo da su po sv. krstu svi ljudi jednaki, da su braća koju je Isus otkupio krvlju svojom. A kršćanski su robovi slušali istu Misu i propovijed, te u sv. Pričesti primali isto tijelo Isusovo koje i njihovi gospodari. Jednom riječi, kršćanska im je vjera davala sva prava koja i njihovim gospodarima učeći da su pred Bogom svi ljudi jednaki.

Siromašni radnici i zanatlije živjeli su od milosti svojih gospodara i one potpore što im ju je pružala država. Ti su više put pristupili k novoj vjeri iz nužde, jer je po onoj

»dajte i dat će vam se« brat pomogao brata kršćanina. Za stradanja u svom životu tješilo ih evanđelje riječima Isusovim: *»Blaženi siromasi, jer je njihovo kraljevstvo nebesko.«*

Između pokvarena rimskoga svijeta osjećale su rugobu grijeha najviše žene. Nikakva pokora nije im bila teška da okaju svoje grijehe. Rimske poganke znale su probiti led na rijeci Tiberu i triput se oprati u ledenoj vodi, jer ih je poganska vjera učila da će ovakvim pranjem zadobiti oproštenje. Najodlučnije gospođe znale su u društvu sa prostim ženama na krvavim koljenima oplakivati grijehe svoje oko kipova poganskih bogova. Taj mir savjesti, koji su uzalud tražile u poganskoj vjeri davala im je kršćanska vjera naučavajući: *»Oprašta ti se mnogo, jer se mnogo kaješ.«*

Nije to nikakva sramota što su u Crkvu Isusovu ulazili najprostiji ljudi potaknuti Pavlovim propovijedima. Ta ni Isusa nisu htjeli slušati odličnici i gospoda u Palestini, nego priprosti ribari, pa je zato još hvalio Boga riječima: *»Hvalim te, Oče, gospodine neba i zemlje, što si ovo sakrio od mudrih i umnih, a objavio priprostima.«*

Ako ne toliko koliko među prostim svijetom, a ono je Pavao ipak uspio i među boljim slojevima.

Svakom je čovjeku prirođeno poštovanje spram istine i kreposti. Ma i duboko ogrezao u opačini, nikad ne može da uguši glas savjesti koji kaže da ima Bog, da će doći sudnji dan, a poslije ovoga života da ima drugi gdje čovjeka čeka nagrada i kazna. I tko kaže da nema Boga ni suda ni pakla, taj govori tako, jer hoće da utiša svoju savjest.

Rimski je svijet bio pokvaren do skrajnosti, ali je među boljarima i vojnicima bilo i takvih koji još nisu posvema propali. Ti su osjećali u svome srcu žudnju za istinom, za vjerom i za krepošću.

Prvi, koje je obasjala zraka milosti Božje, bili su pretorijanci. Jedan od ovih stajao je uvijek uz Pavla, pa je bio tako reći prisiljen da sluša njegove propovijedi. Kako se ta carska straža mijenjala svake četvrte ure, a Pavao bio u Rimu pune dvije godine, imalo je jamačno nekoliko stotina vojnika priliku da čuje njegove propovijedi. Mnogoga i mnogoga od ovih stražara obratilo je na kršćansku vjeru Pavlovo naučenje i svetost njegova života. Vrativši se sa straže u vojarnu, pripovijedao je drugovima što je čuo, pa su i ovi došli da Pavla vide i slušaju. Mnogi se dao smjesta pokrstiti i kazivao drugovima da je postao kršćanin, jer vojnički zakon toga nikomu nije branio. Tako se glas o Pavlu raznio po cijeloj njihovoj vojarni. Bilo je istina i takvih koji su se smijali Pavlu i njegovoj vjeri. Ali baš time, što su ga ruglu izvrgavali i ogovarali, upozorili su svoje znance na evanđelje.

Jedan dio tih stražara stanovao je u vojarni, pazio na zločince i na javni red po gradu. Drugi dio bio je određen da drži stražu u carskome dvoru. Tako su jedni te isti odjeli bili neko vrijeme u vojarni a neko vrijeme uz samoga cara, gdje se ubrzo saznalo za Pavla i njegovu vjeru. Gdje koji je dvoranin došao iz radoznalosti, da čuje Pavla, a gdjekoji ga je dao dozvati k sebi da vidi što uči ta nova vjera. Posve je dakle prirodno da se i mnogi vitez rimski dao pokrstiti. Među ovim carskim dvoranima našao je Pavao najbolje i najvjernije kršćane. Piše naime u poslanici Filipljanima: *»Pozdravljaju vas kršćani u Rimu, a osobito oni koji su iz carskoga dvora.«*

Oko Pavla prikupiše se u Rimu njegovi stari i vjerni drugovi da ga tješe i da mu pomognu propovijedati. Tu je bio njegov najmiliji učenik Timotej, sv. Luka evanđelist, Aristrah, koji ga je dopratio u Rim, nepoznati nam Tihik iz Azije, te Justo i Demas, napokon evanđelist Marko, kojega jednoć Pavao nije htio povesti na drugo

putovanje, ali mu je sada dobro došao i s velikim uspjehom širio vjeru. Neustrašivost Pavlova u propovijedanju riječi Božje osokolila je i njegove drugove, a primjer Pavlov pokazao je i mnogomu vjerniku kakvom odlučnošću treba da kršćanin ispovijeda svoju vjeru. *»Mnogi od braće naše u Kristu«,* tako piše Pavao Filipljanima, *»oslobodiše se govoriti riječ Božju bez straha«.*

Tako se uz Pavla trudila cijela četa izabranih propovjednika da u Rimu proširi nauku Kristovu. Koliko su ljudi ovi navrnuli na bolji put, koliko duša spasili, to se ne da reći. Prebrojiti bi ih mogao samo onaj komu bi dopušteno bilo da zaviri u knjigu vječnoga života, gdje su upisana imena svih pokrštenih. Možemo zato mirne duše kazati da nije bilo veće kuće u Rimu gdje ne bi bilo kršćana. Ako to nije bio član obitelji, bio je barem kakav rob. Pa kad je koju godinu kasnije planuo progon protiv kršćana, bilo je »silno mnoštvo« takvih koji su u strašnim mukama žrtvovali svoj život za Krista.

Tko će posumnjati poznavajući Pavla, kako ga je veselio toliki uspjeh evanđelja. Presretan piše Filipljanima da je sa svojom sudbinom posvema zadovoljan. Svejedno mu je kako će se riješiti njegova parnica. Ako ga proglase nevinim, živjet će samo zato da i nadalje propovijeda evanđelje; ako ga osude, bit će to za njega velik dobitak, jer će se združiti s Kristom.

Nije Pavao zaboravio ni svojih kršćana na istoku. Vijest da je zasuženjen u Rimu, brzo se raširila po Sredozemnom moru. Čim su za nju saznali makedonski kršćani u Filipima, skupiše nešto milodara i poslaše ih u Rim. To je Pavlu dobro došlo da plati najamninu za svoj stan i da kupi sebi svakidanji kruh. Zato im napisa poslanicu u kojoj im lijepo zahvaljuje za njihove darove. Iz istog sužanjstva pisao je lijepu poslanicu kršćanima u Efezu, u kojoj ih sjeća velikih blagodati što su ih primili po vjeri i opominje na slogu. A molio je i nekoga File-

mona u Kolosi, neka natrag primi svoga odbjegloga roba Onezima. Malen ovaj listić od svega dvadeset i pet redaka, koji je Pavao pisao kao sužanj u okovima, vrijedio je više nego svi proglasi rimskih careva. Otvorio je svijetu oči kako je nedostojno da čovjek čovjeku bude rob. Nije doduše kršćanska vjera ukinula ropstvo smjesta, nego je pomalo oslobađala robove krsteći gospodare. Kad se koji pokrstio, postupao je sa svojim robovima kao s ljudima i braćom i darivao ih slobodom.

Kako nam je sveto svako mjesto na kojemu je boravio Pavao, zanima nas znati, gdje je stanovao kad je bio u Rimu. Od tada je proteklo mnogo godina pa je teško, točno označiti mjesto gdje je Pavao naučavao Rimljane. Bit će ipak najvjerojatnije da je tumačio evanđelje gdje se danas diže crkvica pod imenom »Santa Maria in via lata«, to će reći: sv. Marija na širokoj cesti. Iz predvorja ove crkvice vode dva ulaza u podzemlje. Na desnome stoji napis »Nekadašnja kapelica sv. Pavla apostola i sv. Luke evanđeliste«, a nad lijevim ulazom se čita: »Kad dođosmo u Rim, dopušteno bi Pavlu da živi u najmljenu stanu s vojnikom, koji ga čuvaše.« Spustivši se preko devetnaest stepenica dolazimo u prvu komoru, a iz nje u drugu. U ovoj se nalazi jedan stari stup a na njemu lanac koji su objesili da nam predoče kako je Pavao bio okovan. Nedaleko od stupa ima vrelo, iz kojega je na molbu Pavlovu protekla voda kad je htio da pokrsti svoga stražara i nekoliko drugih Rimljana.

Na tome, dakle, mjestu bit će da je Pavao živio, molio, naučavao i pisao.

RIJEŠEN

Prošle su pune dvije godine odkad je kapetan Julije predao sužnja Pavla carskom sudištu, a parnica Pavlova nije još uvijek bila riješena.

Tomu ima više razloga. Sa svih strana silnoga carstva rimskoga dolazili su prizivi na najviše sudište pa ih je valjalo rješavati onim redom kojim su stigli. Poznato nam je iz povijesti da su drugi još dulje čekali konac svoje parnice. Trebalo je nadalje dobaviti dokaze iz dalekih strana gdje je Pavao propovijedao, da se vidi je li bunio narod protiv Židova. Bijes jeruzalemskih tužitelja bio je jenjao otkad su Pavla odveli u Rim, pa nisu silili da Pavao bude što prije osuđen, a znali su i zašto. Na rimske suce nisu mogli tako utjecati kao na carskoga namjesnika koji je živio u njihovoj zemlji. Napokon nije ni Pavao silio da se njegov priziv što prije riješi, jer je i za istrage mogao slobodno propovijedati u Rimu.

Pavlova parnica došla je na red tek poslije dvije godine. Na žalost nema sada sv. Luke da nas izvijesti kako je glasila optužba, kako je tekla rasprava. Jedno samo znamo za sigurno da je Pavao bio proglašen nevinim i pušten na slobodu. Što se prije toga događalo, prisiljeni smo pabirčiti po listovima što ih je Pavao pisao iz svoga sužanjstva.

Iz tih listova razabiremo da je Pavao više put bio pozvan pred istražnoga suca da ga ispituje. Prizvati, naime, na cara nije značilo da sam car vodi istragu i raspravu, jer kad bi dospio da prouči sve parnice svojih podanika? Već je to značilo da će sudac najvišega carskog

suda stvar ispitati i osudu predložiti caru, koji će izreći konačnu odluku. Više put predsjedao je tomu sudu sam car. A zabilježeno nam je u starim knjigama kako je u parnicama postupao tadašnji car, koji se zvao Neron. U kaznenim stvarima, a takva je bila Pavlova, izvidjeli su suci je li optuženik kriv ili nije i napisali u nekoliko točaka svoje razloge. Ove je car pročitao, pa izrekao osudu. Ne znamo, dakle, je li sam car predsjedao kad se sudilo Pavlu, ali zaključujemo to po riječima što ih je anđeo javio Pavlu one burne noći, kad se vozio u Rim: *»Ne boj se, Pavle, valja ti poći pred cesara.«*

Teško da su Židovi iz Jeruzalema došli tužiti i svjedočiti, pa se Pavlu sudilo samo po spisima. Ti su sadržavali nama poznate stvari: zašto je Pavao zasužnjen u Jeruzalemu i što su protiv njega iznijeli Židovi u Cezareji. Krivili su ga na sudu pred Feliksom da je dizao bunu protiv Židova, da je kolovođa nazarenske sljedbe, da je htio oskvrnuti židovski hram. A na sudu pred Festom dodaše Židovi da je Pavao protivnik carev, to jest da je veleizdajnik.

No svi su spisi Pavlove parnice kazivali da tomu nije tako. Pukovnik Klaudije Lizija pisao je u svojoj popratnici da Pavao nije počinio nikakva zločina koji zaslužuje smrt ili okove. Namjesnik Feliks nije ga osudio. Fest je u svome izvještaju na cara naveo da Židovi nisu iznijeli nikakve krivice protiv Pavla, a jamačno je spomenuo i riječi židovskoga kralja Agripe, da bi taj čovjek mogao biti pušten. Valjda je i satnik Julije, koji je Pavla doveo, usmeno ili pismeno dodao kako se Pavao ponio na sužanjskome putu u Rim. Boraveći u Rimu bio je Pavao više put preslušan od suca istražitelja. Sva su ta preslušanja ispala tako lijepo te je Pavao mogao pisati Filipljanima da se pouzdano nada od Boga: *»da će doskora i sam doći k njima.«* Dapače je tako siguran bio da će ga pustiti iz zatvora, te piše Filemonu u Kolosi neka mu

priredi stan u kojemu će stanovati kad k njemu dođe. Nemalo pridonijelo je Pavlovu oslobođenju i njegovo živovanje u Rimu. Svi, koji su imali prilike da ga čuju ili s njime govore, uvjerili su se da je taj čovjek prije svetac nego zločinac. I ako su koga od ovih pozvali na sud za svjedoka, mogao je taj iskazati o Pavlu samo dobro.

Prema svemu tomu bilo je očito da Pavao nije bunio svijet protiv Židova ili čak protiv samoga cara. Tako nije Pavao na sudu zapravo branio sebe, nego je razvijao evanđelje Isusovo dokazujući da se kršćanska vjera ni najmanje ne protivi ni rimskoj državi ni Židovima. I ako je sam car predsjedao njegovoj raspravi, ponovno su se ispunile riječi Gospodnje, da je odabrao Pavla da iznese ime njegovo pred kraljeve i pogane.

Završetak parnice, koja se u svem zavukla četiri godine, bio je taj da su Pavla riješili optužbe i proglasili nevinim. Sad mu skinuše okove i pustiše ga neka ide kud hoće a stražar koji ga je doveo na sud, vratio s k svojim drugovima sam.

Nedostiživ je promisao Božji koji je uredio te je Pavao baš u to vrijeme proglašen nevinim. Da se parnica njegova zategnula samo još za koji mjesec, bio bi zaglavio s onim tisućama kršćana koji su krv svoju prolili za Neronova progonstva. Trebalo je da Pavao proživi još koju godinu, da proširi vjeru na zapadu i da utvrdi Crkvu na istoku.

SEDMO POGLAVLJE

ZADNJI PAVLOVI DANI

ŠPANJOLSKA

Suvišno je pitati, što je Pavao radio kad ga pustiše na slobodu. Znamo da je jedini cilj njegova života bio da što dalje proširi vjeru Isusovu. Lijepo zato piše jedan pisac: *»I poslije sužanjstva svoga činio je Pavao isto što i prije. Putovao je k raznim narodima da im donese luč istine, podnosio je nevolje, progone, okove, zatvore, zamke i klevete svojih neprijatelja lebdeći tako u vječnoj pogibli života.«*

Kako je u Pavlu gorio živi žar ljubavi spram Krista, nije se njegova židovska žilavost bojala nikakva truda ni napora. A nije ga u tome smetalo ni breme starosti, koje je otežao dugotrajni zatvor. Odavna vrzla mu se po glavi misao, a u srcu gorjela živa želja, da pođe u zemlju Španjolsku. Još god. 58. pisao je Rimljanima: *»Nadam se da ću preko vas poći u Španjolsku i vi ćete me otpratiti onamo. Sad idem u Jeruzalem da predam sakupljene milodare, a kad ovo svršim, poći ću preko vas u Španjolsku.«* Poznato nam je iz dosadašnjeg Pavlova života da se u svojim osnovama nije varao i da je rijetko kada promijenio svoju odluku. Istina je da se Pavlu katkad desilo nešto drugačije no se nadao, ali se nada i želja njegova u glavnome nije izjalovila. Pisao je Rimljanima da će doći k njima, i došao je; samo nije mislio da će doći u okovima. Pisao je da će poći u Španjolsku, pa je i pošao kako je naumio.

I za njegov put u Španjolsku ne pripovijeda Sv. pismo ništa. Nije ga na tome apostolskomu putovanju pratio sv. Luka, ali ako ga je pratio nije nam o tome ništa zabilježio.

Ali ako o tome nema ništa u Sv. pismu, ima dosta u knjigama starih svetih otaca.

Sveti Klement bio je treći nasljednik sv. Petra na rimskoj stolici i umro oko godine 100. Taj je dakle živio u isto vrijeme kad i sv. Pavao, pa ga je kao rimski kršćanin mogao poznavati. Godine 95. piše taj sv. Klement da je Pavao propovijedao riječ Božju na krajnjem zapadu. Pod tim riječima razumijevali su stari zemlju Španjolsku, jer se u ono vrijeme za Ameriku nije ni znalo. I jedna stara rimska knjiga veli da je tako sigurno da je Pavao putovao u Španjolsku, kako je sigurno da je Petar kao mučenik umro u Rimu. Napokon kažu neki sv. oci, da je Pavao moć svoga govora protegnuo preko Španjolske, a to će reći da je propovijedao po Španjolskoj.

Oslobodivši se dakle rimskoga sužanjstva pošao je Pavao u Španjolsku. Iz Italije vodila su onamo dva puta: kopneni i morski. Kopneni je išao zidanom cestom u današnju Francusku, a zatim preko Pirinejskih gora u Španjolsku. Tko je htio putovati morem, taj je iz Rima krenuo najprije Apijevom cestom do grada Puteoli, pa se ovdje ukrcao na lađu. Ovaj drugi put bio je mnogo kraći i lakši, pa se općenito drži da se Pavao zaputio u Španjolsku po moru.

Pavao nije nikad putovao sam nego u društvu. Već u svojoj poslanici bio je zamolio Rimljane da ga prate u Španjolsku, pošto mu je ta zemlja posve nepoznata. Nema dakle sumnje da su neki Rimljani, koji su Pavla pobliže upoznali i zavoljeli, krenuli s njime u Španjolsku. Ali tko se sve na tome putu pridružio Pavlu, kako su se ti ljudi zvali, o tome nemamo ni pojma.

Isto nam tako nije poznato u kojim je španjolskim gradovima Pavao propovijedao i s kojim uspjehom. Ima danas više mjesta u Španjolskoj koja kazuju da je Pavao kod njih osnovao Crkvu, ali nijedna nema nikakvih isprava i ne može nesumnjivo dokazati da potječe od sv.

Pavla. Poznamo i dosta mučenika koji su po raznim krajevima Španjolske prolili krv za Isusa tako rano, te je moguće da ih je pokrstio sam sv. Pavao. No jesu li doista slušali propovijedi sv. Pavla, to se do danas nije dokazalo.

Bilo, međutim, kako mu drago, sigurno je i dokazano jedno da je sv. Pavao došao u Španjolsku i ondje propovijedao. I nitko neka ne kaže da sv. Pavla nije bilo u Španjolskoj zato što mi ne znamo gdje je propovijedao, koje je Crkve osnovao i koga sve pokrstio. Tà i za neke apostole ne znamo gdje su propovijedali, pa tko bi se usudio reći da nisu nigdje propovijedali i nikoga obratili!

Apostolskim putovanjem Pavlovim po Španjolskoj ispunile su se i zadnje riječi što ih je Gospodin rekao Pavlu: *»Postavit ću te za svjetlo poganima da im naviještaš spasenje sve do kraja zemlje.«*

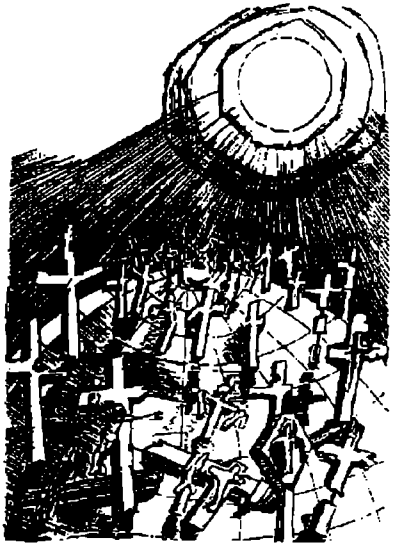

NA ISTOKU

U Španjolskoj bio je Pavao proveo koju godinu dana da osnuje nove Crkve. Odatle je krenuo ravno na istok, da pročisti i utvrdi stare.

I o tome putovanju na istok nije nam sv. Luka ostavio nikakva izvještaja, ali mi ga, hvala Bogu, možemo sastaviti po samome Sv. pismu, to jest po Pavlovim spisima.

Iz poslanice što ju je pisao svomu učeniku Titu, razabiremo da je Pavao dulje vremena boravio na otoku Kreti da uredi Crkvu. Pavla nije dosada nikad bilo na Kreti, osim ono nekoliko sati kad je pristala lađa koja ga je kao sužnja vozila u Rim. Za to kratko vrijeme nije mogao urediti i pročistiti Crkvu. Stoga se u tome slažu svi tumači da je Pavao osnovavši crkvu u Španjolskoj krenuo na otok Kretu. Bilo je to po našem računu oko godine 65.

Kreta je jedan od većih otoka u Sredozemnome moru. Dužina nu iznosi 260 kilometara a širina na nekim mjestima dvanaest, a na nekima i do pedeset i pet kilometara. Posuta je gorama koje su visoke i preko 2460 metara, a ponajviše pokrivene snijegom. Nekoć su te gore bile obrasle šumom, a danas su gole i puste, osim što po njima romone potoci, da natope plodnu dolinu. Kraj blagoga podneblja razvila se na otoku bujna i raznolika plodnost. Već u staro vrijeme bila je Kreta poznata sa svoga ljekovitog bilja, vina, ulja, voća i dudova za svilce. Nekoć je bilo na otoku oko stotinu gradova, koji su danas ponajviše ruševine. U Pavlovo vrijeme živjelo

je na Kreti do dva milijuna ljudi. Godine 68. prije Isusa osvojiše Kretu Rimljani, a 1669. Turci, koji su odmah preko milijun kršćana poturčili na silu.

Među onim trima tisućama što ih je Petar na Duhove pokrstio u Jeruzalemu, bilo je i ljudi s otoka Krete. Vrativši se kući počeše ovi širiti vjeru Isusovu. Kasnije dođoše na Kretu kršćani iz Korinta i Efeza da prošire i utvrde evanđelje. Ali ubrzo krenuše novi vjernici stranputicom. Razlog je tomu što Crkve nije osnovao nijedan apostol koji bi im postavio bio vrsne poglavare, i što su na Kretu zašli krivi učitelji koji su podrivali pravu nauku Isusovu.

Kad je Pavao začuo za tu nevolju, odluči da pođe na Kretu i da uredi Crkvu. S njime boravila su na otoku i dvojica njegovih učenika: Tit i Timotej.

Putujući Kretom i pripovijedajući evanđelje naišao je Pavao u više gradova na kršćanske općine, ali su ove slabo uspijevale. Kršćani nisu bili na dobrome glasu. Stari pisci ocrtavaju ih kao lažljivce, lakome, podmukle i zlobne ljude. A jedan njihov čovjek piše da su kršćani svagda lažljivi, zle zvijeri i lijeni trbusi. Kod ovakvih ljudi nije moglo kršćanstvo donijeti prava ploda.

Opazio je bio Pavao nadalje i to da se kod njih ne propovijeda pravo čisto evanđelje već i kojekakave priče. Te su unijeli neki Židovi koji su uz svoju robu za skupe novce prodavali i svakojake pripovijesti. Bile su to židovske basne i priče koje su cijele kuće odvratile od prave istine, te ih učinile neposlušnima i nevaljanima za svako dobro djelo.

Dulje je vremena boravio Pavao na Kreti, da iščupa taj kukolj s njive Gospodnje. Da ga potpuno iskorijeni, uvidio je da će biti najbolje ako postavi po pojedinim općinama vrsne crkvene glavare koji će znanjem i životom svojim braniti evanđelje od svake natruhe. Zaokupljen brigama za druge Crkve zaredi svoga milog učenika

Tita za biskupa i ostavi ga na Kreti da nastavi djelo što ga je Pavao započeo.

I u Efezu nije bilo bolje. Bojazni Pavlove što ih je naslućivao opraštajući se s efeškim starješinama u gradu Miletu, bile su se ispunile. Po odlasku Pavlovu uđoše među stado grabljivi vuci koji su naučavali krivu nauku mameći kršćane za sobom. To su i opet bili Židovi, koji su htjeli izopačiti evanđelje i bunili kršćane govoreći da im valja drugačije živjeti nego dosada. Ti krivi učitelji nisu zapravo ni sami znali što hoće. Hvastali su se da poznaju nauku Isusovu mnogo dublje nego drugi kršćani, a širili su kojekakve bablje priče, isprazna gatanja koja su se protivila vjeri Isusovoj. Tako su na primjer kazivali da nema uskrsnuća tijela, već da će svaki čovjek uskrsnuti dušom, kad upozna njihovu nauku. A branili su kršćanima da se žene, da jedu meso, jer da je to grijeh. Govorenja njihova posijala su u efeškoj Crkvi svađu i razdor.

Uzalud ih je Pavao putio i molio neka se kane tih krivih nauka. Kad nisu htjeli da ga poslušaju, ne preostade mu drugo već da ih izopći iz Crkve. To su bili neki kotlar po imenu Aleksandar i neki Himenej.

Izopćenjem njihovim nastalo je bio za čas stari mir u efeškoj Crkvi. No tko je Pavlu jamčio da ti ljudi neće i opet rovariti među kršćanima čim se makne iz Efeza. Da što uspješnije suzbije krive učitelje, zaredi sv. Pavao za biskupa svoga najmilijeg učenika Timoteja i postavi ga poglavarom efeške Crkve. Taj je učio Sv. pismo još od malih nogu, te dobro poznavao pravo i čisto evanđelje. Četrnaest je godina radio uz sv. Pavla te lijepo riješio svaku zadaću koju mu je povjerio. Zato ga Pavao ostavi mirne duše u Efezu, da brani stado od krivih učitelja, a on krenu dalje u Makedoniju.

Nema sumnje da je sv. Pavao dobro uputio nove biskupe kako treba da paze i poučavaju povjereno im stado. No valjda su mu sa Krete i Efeza stigle takve

vijesti, te nije žalio da ih i pismeno podsjeti na ono što im je usmeno kazivao. Tako nastade poslanica Titu i prva Timoteju, u kojima ih kao otac upućuje što im je činiti s krivovjercima i kako će voditi ljude svakoga staleža putem kreposti.

U listu što ga je upravio Titu, zove ga Pavao, da dođe k njemu u Nikopolj, gdje je namislio zimovati. Čini se prema tomu, da je Pavao ovdje htio osnovati novu Crkvu. Nikopolj, danas Prevesa, bio je velik grad koji su svi prijatelji rimskoga carstva ukrasili krasnim zgradama na uspomenu jedne pobjede. Valjda je Pavao zimu god. 65. prezimio u Nikopolju kako je namislio.

U listu na Timoteja izjavio je Pavao dvaput živu želju da dođe u Efez. Ta se želja valjda ispunila na početku god. 66. Iz Makedonije krenuo je Pavao u Troadu, gdje je stanovao kod nekoga kršćanina, koji se zvao Karp. Odavle je, ne znamo s kojega razloga, morao tako naglo stići da je ostavio svoje najpotrebnije stvari; kabanicu i knjige. Iz Troade spustio se u Milet gdje se teško rastao s prijateljem Trofimom kojega je morao ostaviti, jer je obolio. Čini se da je iz Mileta krenuo u Efez; odavle ga je dopratio u Korint blagajnik Erasto.

Ne znamo je li Pavao kršćanima u Makedoniji, Troadi, Miletu i Efezu doviknuo na oproštaju »do viđenja.« Moguće. No ta je želja vrijedila za nebo, a ne za ovaj svijet, jer ga tjelesnim očima više nikad nisu vidjeli.

Korintski biskup Dionizije koji je poznavao one starce što su još Pavla vidjeli i slušali, piše oko godine 170., da je Pavao pod kraj svoga života došao u Korint, da još jednom vidi Crkvu koja mu je zadala toliko briga. Tu se sastao sa sv. Petrom i zaputio s njime u Rim, gdje su ih silno trebali. U Rimu bilo je ovaj čas sve crveno. Nebo se crvenilo i dimilo od silnoga požara, a zemlja se zacrvenila i pušila od krvi kršćanskih mučenika.

KRŠĆANI U RIMU

Kad je Pavao ostavio Rim, širilo se kršćanstvo po Rimu posve slobodno. Rimljani se nisu miješali u tuđe vjere. Kad su podjarmili koji narod, pustili su neka i nadalje štuju svoje dosadašnje bogove, a koji put uvrstili su i bogove podjarmljena naroda među svoje. U samome Rimu bilo je ovakvu doseljeniku slobodno štovati svoje bogove ako se kod bogoslužja nisu događale kakve opačine ili ako se nije štogod kovalo protiv rimske države.

Poimence su Židovi imali velikih povlastica poradi koristi što su ih pridonosili Rimljanima kao trgovci. Smjeli su javno ispovijedati svoju vjeru i graditi bogomolje.

Prvi kršćani u Rimu bili su pokršteni Židovi. Kad su se odijelili od bogomolje, zadržali su dosta toga od židovskih obreda. Kod svete Mise ispjevali su nekoliko psalama, zatim je svećenik držao propovijed, a poslije propovijedi molili su zajedničke molitve. Tako je kršćansko bogoslužje bilo na oko nalik posve židovskom. I kuće u kojima su se sastajali kršćani, nisu se mnogo razlikovale od židovskih bogomolja. Kad je dakle koji poganin zabludio u kršćansku crkvu, mislio je da je zašao u židovsku bogomolju. Tako se kršćanska vjera sve više širila u Rimu pod zaštitom židovskih povlastica. A pogani nisu ispočetka ni znali koja je razlika između Židova i kršćana, pa su kršćane držali za Židove.

Jedina stvar poradi koje bi rimsko redarstvo moglo svratiti oko na kršćane, bili su kršćanski sastanci. Zašto

idu toliki ljudi u tu kuću i što rade ondje, mogao bi pomisliti koji poganski stražar javne sigurnosti. Ali su ti kršćanski sastanci bili mudro sazvani u ono vrijeme i na mjesto gdje redarstvu nisu padali u oči. Prvi su kršćani dolazili na zajedničku molitvu svaki dan rano u jutro i opet poslije sunčanoga zapada. A sastajali bi se u kući odličnijega poganina koji je primio sv. krst, ili na obiteljskom groblju. U carsko doba vladalo je u Rimu uz silan sjaj i veliko siromaštvo. Na tisuće siromašnih građana živjelo je od milosti kojega bogataša. Taj ih je primio pod svoje okrilje i svaki dan hranio u svojoj kući. Zato im je bila dužnost svako jutro doći svome hranitelju pokloniti se i zaželjeti mu svaku sreću. Kad su dakle kršćani jutrom i večerom zalazili u kuću gdje se obdržavalo bogoslužje, mislio je redarstvo da ti ljudi idu da pozdrave svoga zaštitnika i hranitelja.

Još su mnogo prikladnije bile za sastanak kršćana grobnice pojedinih poganskih velikaša. Nije to bilo kao na našem groblju gdje je grob do groba. Bogataška grobnica bila je cio malen posjed sa više zgrada. Tu je bila kuća za stražara, mali hram gdje se žrtvovalo za dušu pokojnikovu, palača gdje se jelo i gospodarstvene zgrade, a oko zgrada cvijetnjak, voćnjak i vinograd. Rođaci su rado zalazili na grob svoga pokojnika da ga u ožujku okite ljubicama, u svibnju ružama, a u jesen svakovrsnim voćem. Mnogi od ovih bogataša ostavio je u svojoj oporuci zakladu iz koje se na dan njegova rođenja, smrti ili kućnog zaštitnika priredila gozba kod koje se nahranilo mnogo siromaha za pokoj duše pokojnikove. Upravo ovakve grobnice rado su odabirali kršćani za svoje sastanke. Kad su stražari vidjeli, gdje mnogo svijeta ide ili izlazi u ovakvu grobnicu, nije im bila ni na kraj pameti sumnja da se tu događa što zlo. Mislili su: *»Danas je smrtni ili ukopni dan ili kakva gozba na grobu pokojnog velikaša.«* Ako je koji i zašao u tu grobnicu, čuo je gdje

se ljudi Bogu mole i pobožno pjevaju, vidio je kako se pričešćuju, pa je držao da je to sve za pokojnika.

A bilo je među pokrštenim poganima i bogatih ljudi. Ovi su sebi poput pogana priredili lijepe grobnice u to ime da služe kršćanima za sastanke. Bila im je velika utjeha što će se na njihovu grobu služiti sv. Misa i kršćani moliti za njih Bogu. Svoje grobnice dali su ukrasiti kao i drugi pogani cvijećem i životinjama. Ali nitko osim kršćana nije znao što ima da znače te slike. Od cvijeća slikali su uljiku ili vinovu lozu, koja ih je podsjećala na riječ Isusove: *»Ja sam čokot, a vi ste loza.«* Od životinja slikali su janje, koje ih je sjećalo kako je vazmeni jaganjac Isus smrću svojom otkupio svijet; ili su naslikali ribu, koja se grčki zove ihtis, a sadrži u sebi početna slova glavne nauke kršćanske vjere, da je Isus Krist sin Božji i Spasitelj. Ovakav cvijetak ili životinja bio je više puta jedini znak da pod tim kamenom počiva kršćanin.

Tako se kršćanska vjera posve slobodno širila pod okriljem židovskih povlastica i poganskih običaja. A posljedica svega toga bila je da je broj kršćana u Rimu porastao na koji desetak tisuća.

POŽAR GRADA RIMA

Već od godine 54. vladao je rimskom državom car Neron. Kad je stupio na prijestolje, bilo mu je sedamnaest godina. Spočetka je imao dobre savjetnike koji su ga držali na uzdi, pa je sve do godine 59. upravljao mudro. Kad je potpisao prvu smrtnu osudu, uzdisao je govoreći: *»Kamo sreće da nisam nikada naučio pisati!«* Ali kad je uklonio svoje savjetnike, stade ludovati i bješnjeti. Kad se po rimskome običaju prvi put obrijao, pošao je u svečanoj povorci, koja je milijune stojala, da poganskom bogu Jupitru prikaže »svoje tri dlake«, kako je narod govorio. Kako je od malenih nogu bilo okrutne ćudi, mislio je sada da mu je slobodno činiti sve što hoće. Kad je jedan rob ubio načelnika grada Rima, dao je četiri stotine robova poubijati uz najstrašnije muke da si, kako reče, prikrati vrijeme. Dao je smaknuti svoju rođenu mater, svoju zakonitu ženu, svoga svaka i svoga učitelja, koji ga je odgojio. Od prirode ljubio je zabave, gozbe, igre i svečanosti, a što mu se svidjelo moralo je biti dobro i krasno. U carskome dvoru dao si je sagraditi kazalište, u kojem je igrao kao predstavljač, pjevač i glazbenik najprije pred odličnim Rimljanima, a kasnije i pred drugim ljudima, a svijet mu je pljeskao i hvalio njegov božanski glas, jer se bojao te okrutne nemani. S tisuću sjajnih kočija, koje su vozile mule u srebrnoj ormi a upravljali u crvenu svilu obučeni kočijaši, krenuo je s nekoliko umjetnika u Grčku, da pokaže svoje umijeće. Lukavi Grci dobaciše »božanskomu umjetniku« tisuću osam stotina vijenaca.

Napokon stiže ga kazna Božja. Rimljani ga svrgoše s prijestolja i osudiše na smrt. Doznavši za to, pobježe Neron u jedan zaselak. Kad je čuo topot konjanika koji poletješe za njim da ga ubiju, zarinu si mač u grlo. Zadnje su mu riječi bile: »*Kolikoga umjetnika gubi svijet u meni!*«

Ovaj slavohlepni i okrutni i ludi car zamisli godine 64. strašnu misao. Želeći da se proslavi na sve vijekove, naumi da sagradi sjajan grad koji će se po njemu zvati Neropolis. Rimske su mu ulice bile uske, zamazane i krivudaste, pa Rim ne bi bio vrijedan da nosi njegovo ime. Dok je razmišljao kako bi stari Rim srušio, reče mu jedan pijani bećar: »*Kad ja umrem, onda neka slobodno izgori cio svijet.*« »*Pa zašto ne bi izgorio, dok smo mi još živi?*«, doda Neron. Te ga riječi potakoše na groznu odluku: da zapali Rim. Kad taj izgori, dobit će dosta gradilišta da sagradi nov, sjajan grad, kako ga je sebi zamislio.

U noći od devetnaestoga na dvadesetoga srpnja počeše gorjeti dućani trgovaca krcati svakakvom upaljivom robom. Jak vjetar potisnu vatru sve do kazališta koje je za čas planulo, jer uske, krivudaste ulice nisu dopuštale da se išta obrani. Tako je šest dana i sedam noći bijesnio požar komu su na put stali time što su porušili neke velike zgrade. U tome ognju zaglavi mnogo ljudi. Jedni izgorješe, a druge uguši dim. Što je ostalo živo, hodalo je po gorištu kao ludo i noćivalo u polju.

Strah se i užas ponovi, kad je nanovo buknuo požar i bijesnio još tri dana. Šteta što ju je sada prouzročio, bila je mnogo veća od prijašnje, jer je oganj harao po najljepšim dijelovima grada i uništio sve što je ostalo lijepo i vrijedno. Od četrnaest rimskih područja propadoše tri do temelja; u sedam ostade ovdje ondje po koja kuća, a samo četiri spasiše se od ognjenog ždrijela.

Prije no će buknuti vatra, ukloni se Neron u jedan zaselak nedaleko od Rima, i kad vidje, da se nebo nad Rimom zažarilo, dođe u grad da se naslađuje strahotama

požara. S jednog tornja promatrao je požar obučen u glumačko odijelo. Dok je plamen lizao nebu pod oblake, dim gušio sve živo, divlje zvijeri u kavezima zavijale, odrasli ljudi zvali u pomoć i trčali bez glave, a djeca plakala, govorio je Neron naizust pjesmu što su ju stari pjesnici ispjevali nad požarom jednog grada koji se zvao Troja.

Prvih dana nije Neron požalio požara nijednom riječi. Tek kasnije počeo je hiniti da žali one koji su nastradali, i nastojao da ublaži nevolju. Dopustio je da se stradalnici zaklone u javne zgrade, a u svojim vrtovima podigao je šatore za one koji su ostali bez krova. Dao je iz bližnjih gradova dopremiti pokućstvo, odijela i hrane i snizio cijenu žita.

Ali svijet mu za to nije bio zahvalan. Sve se više počelo vjerovati da je sam Neron dao zapaliti Rim. Znalo se da je požar buknuo na mnogim mjestima u isto vrijeme. Neki su prije požara vidjeli Neronove robove i stražare gdje bakljama trče po gradu. Oblast nije ništa učinila da zaprijeći požar, nego se nasuprot čulo da su vojnici otjerali one koji su htjeli da ugase prvu vatru. Ta se sumnja još povećala kad je Neron zabranio pogorjelima da prekopaju po svom garištu tražeći nije li im oganj štogod ostavio, pa zapovijedio da se rastaljeno srebro i zlato njemu donese. Sad je zavladao opće uvjerenje da je sam car zapalio Rim da dobije gradilište te srebra i zlata kojim će sazidati novi grad.

I doista počeo je Neron graditi novi grad sa prostranim trgovima i širokim ulicama. Svima koji su gradili kuće, dao je osobite pogodnosti. I sam poče za sebe zidati nove neviđene zgrade. Sagradio je tako zvanu zlatnu kuću, koja je bila obložena zlatom, dragim kamenjem i biserom, te svim sjajem što su ga graditelji samo zamisliti mogli.

No siromašni svijet nije se umirio. »*Što će nama*«, mrmljali su mnogi »*ti veliki trgovi i široke ulice, po kojima sunce pali? Mnogo je bolja bila sjena naših starih uskih ulica*«. I sve više počeše ljudi Nerona mrziti i prezirati ga, a Neron se stade bojati i od straha drhtati. Da se izbavi iz neprilike, poče snovati, na koga će svaliti krivnju da je zapalio Rim.

Najviše su žalili Rimljani što je požar uništio njihova najstarija i najmilija svetišta kamo su zalazili u svakoj nevolji da zatraže pomoć u svojih bogova. Tko bi imao razloga podmetnuti vatru njihovim hramovima, nego oni koji ne štuju njihovih bogova? To su Židovi. Čudna je stvar bila i to, što su između četiri područja koje je vatra poštedjela, bila dva gdje su stanovali čisti Židovi: jedan nedaleko od samog mjesta, gdje se vatra porodila, a drugi na drugoj strani Tibera. Sve je to govorilo protiv Židova. Kako su ovi bili uopće omraženi, nije bilo teško turiti među svjetinu sumnju da su valjda Židovi podmetnuli vatru. Samo je teško bilo osvetiti se svim Židovima kojih je u Rimu bilo preko trideset tisuća.

Kad su Židovi čuli kako se sumnja i šapće da su oni upalili Rim, svališe tu sumnju na kršćane da spase sebe. Kršćani su im odavna bili mrski, jer su u mnogome vidjeli svoga odmetnika i izdajicu, a ljutilo ih je što je broj njihov rastao svakim danom sve više. Ta je kleveta Židovima dobro došla, jer će njome i sebe spasiti i ujedno se kršćanima osvetiti. A nije im ju bilo teško proturiti na samome dvoru, gdje su imali veliku svoju zaštitnicu Neronovu ženu Popeju. Ta inače raspuštena žena voljela je židovsku vjeru tako da joj je ostala vjerna do smrti. Odredila je da se njezino tijelo ne smije spaliti, kako su to činili pogani, već se mora pomazati i umotati kao što to običavaju Židovi. Popeja je bila valjda jedini stvor na svijetu koji je Neron iskreno volio. Tako je od nje ovisio, da je njezina želja bila njemu zapovijed. A ona je opet

hranila pet stotina magarica, da se svaki dan okupa u njihovom mlijeku, kako bi što dulje uzdržala svoju ljepotu i kako ne bi izgubila svoj utjecaj na Nerona.

Preko zaštitnice svoje Popeje mogli su Židovi lako prišapnuti Neronu neka kaže da su kršćani zapalili Rim. A Neron, koji je jedva čekao da može svoju krivnju svaliti na drugoga, dočeka tu potvoru kao ozebao sunce. Njome će svijetu lako zamazati oči, jer su i kršćani jedni od onih koji ne štuju poganskih bogova. Da su doista Židovi potvorili kršćane, kako bi svaku sumnju zbacili se sebe, to nam kaže jedna stara knjiga, koja piše: »*Progon kršćana koji je sada nastao, bio je samo učinak zavisti.*« To će reći, iz zavisti i da se osvete kršćanima, potvorili su ih Židovi da su zapalili Rim. A kršćani nisu podmetnuli vatre, to nam opet kaže jedan stari pisac koji inače mrzi kršćane, pa ipak piše: »*Neron podmetnu za krivce požara ono što ih svijet zove kršćanima.*«

I poput divlje zvijeri baci se Neron sada na kršćane. Da ih ulovi trebalo mu je samo pružiti ruku jer ih je i na njegovu carskomu dvoru bilo dosta.

NERON MUČI KRŠĆANE

Pogani nisu ni sanjali koliko kršćana ima u Rimu. Kad je izašla zapovijed da se pohvataju, prenapuniše se tamnice. A nije ih trebalo dugo tražiti. Kako su crkvene predstojnike ulovili iznenada, padoše poganima u šake listovi gdje su popisani bili svi vjernici. Kao da su ih ulovili gdje pale Rim, pozatvaraše sve bez razlike: robove i slobodne, muževe i žene, dječake i djevojke, starce i starice.

Dotle su Neron i crna četa njegovih savjetnika razmišljali kojim će ih izabranim mukama mučiti i ubijati. Kad svijet vidi te muke i taj pokolj, neće nitko posumnjati da kršćani nisu zapalili Rim. S njihovom nevinom krvi mislio je Neron svaliti sa sebe i sumnju i oprati ljagu, da je samo zapalio Rim.

Boljelo je Rimljane što im je izgorio cirk, bez kojega nisu mogli živjeti. Zato im Neron otvori svoj koji je već prije bio sagradio na desnoj strani Tibera, a podno Vatikana. Tu će im pokazati igre dosad neviđene. Te su počinjale ujutro a završavale se u noći, te kojiput trajale i po više dana.

Po cijeloj pozornici zabiše križeve, a zatim dotjeraše kršćane, te ih privezaše jednoga uspravno, drugoga koso, trećega naglavce. Sad pustiše na njih divlje zvijeri da ih po volji žderu i da im čaporcima izvlače crijeva.

Na muževe i mladiće pustiše lavove i tigrove iz kaveza da se goloruki s njima bore. Druge su ušili u kože divljih životinja, pa pustili na njih pse da ih razderu. Žene su

privezali divljim bikovima za rogove ili za rep, da ih povlače po zemlji dok ne izdahnu.

A predstavljali su s kršćanima i tako zvane žive slike. Pripovijeda jedna poganska priča da se pedeset kćeri kralja Danaja zaručilo u jedan dan, ali je po noći svaka ubila svoga zaručnika. Zato su na drugome svijetu osuđene, da jednako lijevaju vodu u bačvu, koja nema dna. Pod udarcima krvnika morale su gole kršćanske djevojke predstavljati ove Danajke na očigled sviju. A tako su predstavljali i druge prizore iz poganskih priča: kako je ovoga razderao medvjed, kako je onaj bačen s neba itd.

Rimski svijet osobito je zavolio noćne zabave kod sjajne rasvjete, i ovo veselje priredi im Neron. U vreće napunjene slamom ili dobro namazane smolom zapovijedi ušiti kršćane tako da im je samo glava bila vani. Zatim ih poreda u malome razmaku, a u dugome redu kao drvored, te preziva svakoga uza stup. Kad se smračilo, dade ih zapaliti da mu kao baklje svijetle s lijeva i s desna. Dok su ovi siromasi živi gorjeli, gonio je, vele, između njih Neron svoje konje kao krvoločna hijena po krvi i između lešina.

To su samo neke vrsti muke kojima je Neron ubijao kršćane. Raznovrsna mučila kojima ih je dao mučiti, ne možemo ni opisivati ni nabrajati. A koliko se mačeva prekinulo, koliko sjekira otupilo odsijecajući kršćanske glave, vidi se odatle što pišu da je tom prilikom poginulo do kakvih deset tisuća ljudi. *»Kud god pogledam«*, veli jedan poganski pisac, *»posvuda križ i opet križ, a na svakomu kršćanin drugačije propet.«*

Poganski svijet bio je vičan gledati krvave prizore. Pred njegovim očima borila se u cirku svaki dan po dva junaka ili po dvije stranke na život i smrt. Kod tih borbi znalo je svake godine poginuti i po nekoliko stotina ljudi. Iz svih su nadalje pokrajina rimskoga carstva dovodili na smrt osuđene zločince ili ratne zarobljenike pa su ih u

cirku bacali pred divlju zvjerad da ih razdere općinstvu za zabavu. Ali kakogod su Rimljani bili okrutna srca, ipak im je bilo previše što je Neron činio. Svijet poče kršćane žaliti tako da je Neron morao obustaviti okrutne svoje igre. Što je kršćana pomilovao poradi mrmljanja naroda, to je dao osakatiti te osudio u kamenolome ili rudokope. Bunio se svijet ponajviše zato što je vidio,da kršćane nisu mučili i ubijali radi javnoga dobra, već da se zadovolji krvološtvo jednoga, to jest Nerona.

Koliko je mučenika poginulo za toga progona i kako su se zvali, to mi ne znamo. Pa tko bi se u ono vrijeme i brinuo bio kako se zove svaki gorući stup. Ali dobro znamo da su imena ovih prvih rimskih mučenika upisana na prvoj strani one knjige u koju Bog bilježi kako će nagraditi svoje vjerne.

Ovi su mučenici trpjeli na onome mjestu gdje danas stoji lijeva polovina crkve sv. Petra, a mučeničke njihove kosti pokopane su tamo gdje se danas diže desna strana crkve sv. Petra i vatikanska palača. Tako su krvi svojom posvetili ono zemljište odakle će se vjera Isusova širiti po svemu svijetu. Pa kad je kasnije baš na to mjesto preneseno tijelo apostolskog poglavice sv. Petra, postalo je to mjesto najsvetije kršćanskome svijetu iza groba Isusova.

Kad je izašla carska zapovijed da se kršćani pohvataju, uspjelo je nekima i pobjeći u bližnja italska mjesta. Plašljive ove bjegunce upoznaše pogani ubrzo kao kršćane, pa ih stadoše ismjehivati, a na nekim mjestima i progoniti, jer su čuli kako se s njima postupa u Rimu. Tako se progon kršćana raširio bio iz Rima i po drugim mjestima Italije.

Kršćanima koji su umakli progonu Neronovu, nije bilo više slobodno da se sastaju na molitvu i na bogoslužje. Zato su se krišom sastajali po noći po zakutnim mjestima, gdje su ih svećenici tješili u nevolji i krijepili

otajstvima vjere kršćanske. Radi ovih noćnih sastanaka nikle su među poganima kojekakve bajke i laži o kršćanima: da kolju djecu, da jedu meso i piju krv njihovu; da u noćnim svojim sastancima počinjaju najveće zločine. Zato sada poče i prosti svijet mrziti na njih i progoniti ih držeći ih za neprijatelje rimske države. Tako je bivalo za sve vrijeme Neronova vladanja. A kad je Neron umro, dokinuše Rimljani sve njegove odredbe samo je ostala ona odredba protiv kršćana.

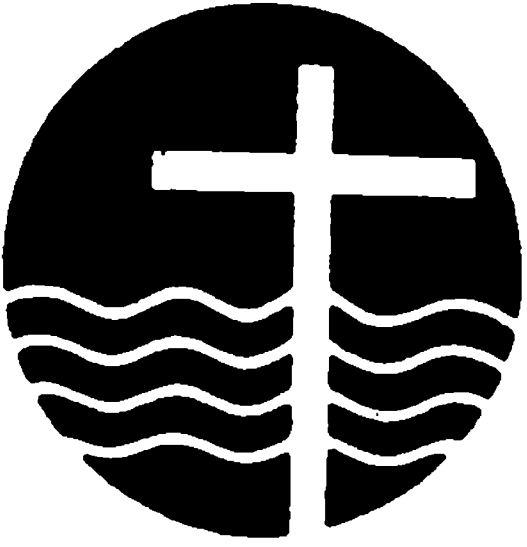

POSLJEDNJE PISMO

Boraveći na istoku čuo je sv. Pavao za muke što ih podnose kršćani u Rimu, zato pohrli da ih utješi, da s njima trpi i umre. Došao je bio sa sv. Petrom, da se s njime nikad više ne rastavi.

Nije to više bio onaj Rim, koji je Pavao prije dvije godine ostavio polazeći u Španjolsku. Dvije trećine staroga grada nestalo je u vatri, a na gorištu dizao se novi, velečajni Rim. Umjesto starih, ružnih i stisnutih kuća podigle se nove veličanstvene palače. Samo rasipnost jednoga ludog cara mogla je u tako kratko vrijeme stvoriti tolika čudesa. Da dobije silne novce što ih je trebalo za obnovu Rima, nametnuo je Neron pokrajinama velik porez i zaplijenio blago što su ga pobožni pogani nakupili u hramovima svojih bogova. A kad sve to nije bilo dosta, dao je mnoge bogataše okriviti zbog veleizdaje, osuditi na smrt, te njihov imetak upotrijebio za građevine. Uhoda koji je prijavio oblasti da koji čovjek govori ili radi protiv cara, dobio je od Nerona veliku nagradu. Tako je Rim vrvio uhodama, a nijedan čovjek nije bio siguran za svoj život.

Dok je Neron gradio novi Rim, dotle su Petar i Pavao pripravljali rimsku Crkvu za nove borbe i nove pobjede. Kršćanima nije sada bilo slobodno ispovijedati vjeru Isusovu, pa su se povukli izvan grada pod zemlju u grobnice. Tako je nastao dvostruki Rim, jedan bučan, poganski; drugi tihi, kršćanski. Neron je obnavljao zidove na gorištu, a Petar i Pavao srca i duše u katakombama, na grobovima kršćanskih mučenika.

Katakombe su podzemno groblje u koje su kršćani prvih vijekova pokopali svoje mrtve. Ti se grobovi šire pod zemljom kao ulice po velikim gradovima. U tim mračnim hodnicima ne može stupati jedan čovjek uz drugoga, a tako su niski, te se u njima hoda samo prignuto. Usto stoji jedan hodnik na drugome kao spratovi u velikim kućama. Tko bi te spratove stavio u ravnu crtu jedan do drugoga, dobio bi hodnik tako dug kao što je cijela Italija.

Na lijevoj i na desnoj strani hodnika iskopane su udubine kao mala krušna peć, kud su kršćani stavili mrtvo tijelo umotano u ponjavu, te otvor zazidali opekama ili zatvorili mramornom pločom. Na toj je pisano ime pokojnika ili je naslikana samo palma kao znak da ovdje počiva mučenik. Prolazeći ovim hodnicima naići ćemo više put na udubinu koja je velika kao prostrana soba ili mala seljačka kuća. To je grobnica kojega poznatijeg mučenika u kojoj su se kršćani sastajali na bogoslužje. Nad samim grobom toga mučenika bio je postavljen žrtvenik, zato ima još i danas u svakome našemu oltaru nešto uzidanih kosti kojega sveca. Kako u tim podzemnim kapelicama nije bilo svjetla, morali su ih rasvijetliti; zato gore još i danas kod sv. Mise svijeće po bijelome danu.

Trista godina morali su se prvi kršćani kriti u tim podzemnim hodnicima, dok im je bilo dopušteno da izmile iz te tmine i nad zemljom sagrade svoje oltare i kapelice. Kamo sreće da je u kršćana koji se danas slobodno sakupljaju u crkvama, ona živa vjera i ljubav spram Krista, što je gorjela u srcu starih! S velikim strahom i tajnim ulazima šuljali su se stari kršćani u katakombe da čuju riječ Božju i pribivaju sv. Misi, jer nisu nikad bili sigurni hoće li izaći živi.

U ovim katakombama nastavio je Pavao svoje djelovanje. Tješio je nevoljne, utvrđivao u vjeri stare kršća-

ne i krštavao nove. Premda je sada pod smrtnom kaznom bilo zabranjeno ispovijedati vjeru Kristovu, ipak je živa želja za istinom domamila k Pavlu mnogo dvoranina i dvorskih gospođa koji se pokrstiše. Za utjehu, sreću i mir koju nađoše u kršćanskoj vjeri, bili su i ovi uvijek pripravni žrtvovati svoj život.

Da li je kakav uhoda prijavio Pavla ili su pogani planuli saznavši da je unatoč careve zabrane toliko odličnih ljudi primilo sv. krst, to mi ne znamo. Sigurno je samo to da su Pavla po drugi put zatvorili radi toga, što je širio evanđelje. Tako pripovijeda sam sv. Pavao u svom zadnjem listu što ga je pisao iz tamnice: »*Zaradi toga uzroka, jer sam postavljen za apostola i učitelja pogana, i ovo zlo podnosim i trpim kao zločinac u okovima.*« Posve je, naime, razumljivo da su pogani nastojali ponajprije uloviti glavne kolovođe kršćanske vjere, sv. Petra i Pavla.

Iz te Pavlove poslanice saznajemo da se sadašnji njegov zatvor posve razlikovao od pređašnjega. Prije tri godine bilo mu je slobodno da ide kud ga je volja i da k njemu dolazi tko hoće, samo je jedan stražar uvijek bio uza nj. Sad je Pavao čamio u teškoj tamnici, pa ga je mučno bilo naći i veoma pogibljeno pohoditi.

Odavna se pripovijedalo da je to bila tako zvana Mamertinska tamnica. Ta postoji još i danas podno kapitolinskog brežuljka u Rimu, te je već za cara Konstantina pretvorena u malu crkvicu. Prostor što ga zaprema crkvica, samo je maleni dio velike one tamnice, koja se nekoć protezala ispod zemlje sve do današnje crkve sv. Nikole. Za Pavlovo vrijeme bila je to jedina državna tamnica za velike zločince: veleizdajnike, razbojnike i ubojice. Zato je veoma vjerojatno da je i sv. Pavao zadnje svoje dane proboravio u njoj. Ta se nekadašnja tamnica dijeli u dva dijela od kojih je jedan povrh drugoga. Gornji je nepravilan četverokut koji je dug i širok pet do osam metara, a visok nešto preko četiri

metra. Donji je dio šest metara dug, tri širok, a dva visok. Iz gornjeg prostora spuštali su se osuđeni zločinci u donji na željeznoj kuki. Tko je došao u donju tamnicu, toga su još jedanput izvukli samo zato da umre okrutnom smrću. Stari pisci pišu da su u tome prostoru vladale strahote: slabo svjetlo, smradan zrak i potpuna tišina kao u grobu.

Kad je Pavao došao u Rim, našlo se uz njega više drugova. Neke od tih bio je poslao u strane krajeve da propovijedaju vjeru: Krescenta u Galaciju, Tita u Dalmaciju, a Tihika u Efez po nekom poslu. No kad ga zatvoriše, odvratiše se od Pavla oni drugovi koji su došli iz Azije. Tako je kod njega ostao samo sv. Luka, a to je Pavla silno boljelo. Kao da ga je Bog htio riješiti svih spona kojima je bio vezan uz ovaj svijet. Tako čini Bog i s drugima koje želi da k sebi pozove. Pod starost odu jedni prijatelji pred nama Bogu na račun, a drugi nam se iznevjere da nam bude što lakše ostaviti ovaj svijet i stupiti pred lice Božje.

Iz istoga lista razabiremo da je Pavao već jedanput bio pozvan na sud, ali na tome sudu nije nikoga bilo uz Pavla. Sve ga je ostavilo i Pavao se na to gorko tuži moleći Boga da im to ne primi za zlo. Takvo je, naime, bilo vrijeme, te se nitko nije usudio Pavla braniti ili njemu u prilog svjedočiti.

Ali zato Pavao nije bio sam, bio je s njime Gospodin. Prema obećanju Isusovu: *»Kad vas dovedu na sudove, ne brinite se kako ćete ili što ćete govoriti, jer će vas Duh Sveti naučiti u onaj čas što treba reći«,* pomogao mu je Gospodin te se obranio za neko vrijeme. Pavao nije izgubio glavu ni u jednoj nevolji pa je i sada ostao hladnokrvan.

Kako kod nas polaze ljudi na sudbene rasprave da vide optuženika i čuju što će reći, tako je u sudnicu nagnulo mnogo radoznala općinstva, kad su vodili raspravu protiv Pavla. I kako je Rim bio stjecište svih na-

roda, vidio je Pavao u sudnici pogana sa svih strana svijeta. Tako i opet govor što ga je Pavao govorio na raspravi nije bio samo njegova obrana, već obrana samoga evanđelja pred poganima. Dokazano je lijepo da kao propovjednik vjere kršćanske nije ništa skrivio protiv zakona rimske države. Ipak ga suci nisu riješili optužbe i proglasili nevinim kao ono prvi put. Sjajnom svojom obranom uspio je samo toliko da ga ovaj put nisu osudili na smrt, već njegovu raspravu odgodili. Na tom sudu vidio je Pavao dobro kako su i suci i općinstvo kivni na kršćane, pa je znao da su njegovi dani odbrojani. Zato piše da se za ovaj čas izbavio iz usta lavljih, tj. iz pandža smrti, ali da je čas njegove smrti pred vratima. Kad drugiput dođe na sud, neće ga minuti smrtna osuda. Nada se da će ga Gospodin osloboditi od zlobe njegovih neprijatelja te dati da poslije mučeničke smrti uđe u kraljevstvo njegovo. Razblažen tom mišlju dodaje pun zahvalnosti spram Boga: »*Bila mu zato slava u vijeke vjekova*«.

Kad se poslije rasprave ove sv. Pavao našao opet u tamnici i teška se vrata za njim zatvorila, obuze ga silna tuga. I opet ne smijemo zaboraviti da je Pavao bio čovjek kao i mi. Premda zna da stoji na pragu nebeskom, ipak osjeća svu težinu ljudskog srca. Bez prijatelja nije mogao nikad živjeti: kadgod polazi na putovanje, uvijek uzima sa sobom najmanje dva. Tako se i sada porodi u srcu Pavlovu živa želja, da pred smrt još jedanput vidi svoga najmilijeg učenika Timoteja. Napiše mu, dakle, list iz kog crpimo cio ovaj odlomak. Iz prvoga sužanjstva mu je bilo poznato kako sporo ureduje rimski sud, pa se nadao da će njegov list stići u Aziju i da će ga Timotej još zateći živa ako odmah na put krene.

U tu je poslanicu Pavao gotovo prelio cijelo srce svoje. Razabiremo iz nje da se silno postarao. Ne piše više tako živo kao prije, već mu misli teku lagano i mirno.

A tko bi se tomu i čudio! Bilo mu je u to vrijeme blizu sedamdeset. Preko trideset godina služio je neumorno Kristu Gospodinu, a nama je poznato samo nešto od onih napora, nevolja, stradanja, zatvora, muka, šiba, batina i duševnih boli, što ih je pretrpio taj dugi niz godina. Sve je to moralo oslabiti i skršiti njegovo ionako slabo tijelo.

Kao starac jednako govori o onom što je bilo, jer se na ovoj zemlji nema ničemu više nadati osim mučeničkoj smrti. Sjeća se dobro kako je Timotej plakao kad se zadnji put s njime rastajao. Spominje ga se bez prestanka u svojim molitvama koje moli dan i noć. Zaklinje Timoteja neka dođe što prije k njemu da ga utješi i da se napuni radosti. Neka se ne srami Pavla koji je zasužnjen radi Gospodina, jer je blizu vrijeme kad će otići s ovoga svijeta.

To je zadnja poslanica koju je Pavao pisao, zato je drže svi za Pavlovu oporuku. Kako je svaka oporuka pravo zrcalo duše pokojnikove u kojemu nam iskreno kazuje za što je živio, čemu je težio i koga je ljubio: tako nam i druga poslanica Timoteju pruža pogled u dubinu Pavlova srca.

Na putu u Damask pozvao ga je Bog ne po zasluzi njegovoj, već po milosti svojoj da poganima otvori oči, da se obrate od tame k svjetlu, od oblasti sotone k Bogu, da po vjeri prime oproštenje grijeha i nagradu među svetima na nebu. A Pavao je sve svoje tjelesne i duševne sile posvetio samo propovijedanju njegova evanđelja ne obazirući se ni najmanje što su pogani držali vjeru u raspetoga Boga za ludost, a Židovi za sablazan. Za Isusa žrtvovao je sv. Pavao sve. Njegov je život bio boj, pun briga i trudova, napora i muka, suza po danu i po noći, koje su isušile sve što je u njemu bilo krvi i života. Sad je nadošao čas da se žrtvuje, jer je blizu vrijeme kad će otići s ovoga svijeta. I nije mu žao što je živio i što je toliko pretrpio, jer dobro zna u koga je vjerovao. Niti ga je strah

umrijeti, jer je dobar boj bio i vjerno Gospodinu služio, pa se nada da će uz pomoć Božju svladati ono što ga čeka. Očuvao je vjeru u pravoga Boga, pa se nada da će ga Isus nagraditi krunom vječnoga blaženstva, kad dođe da pravedno sudi ljudima po njihovim djelima. Istom će nagradom nagraditi ne samo njega, već i sve koji su očuvali pravu vjeru, te po njoj živjeli i time pokazali da Isusa ljube. Kako se dolasku gospodarevu veseli sluga koji je savjesno izvršio što mu je gospodar naložio, tako se i Pavao veseli dolasku Isusovu.

Nijedan optuženik koji čami u tamnici ne zna kad će ga pozvati zemaljski sudac. Tako je i Pavao dodao nekoliko trijeznih i srdačnih opomena Timoteju bojeći se da ga ne bi pozvali drugiput prije nego Timotej dođe.

Na kraju lista moli Timoteja za neke malenkosti. Piše neka mu donese njegovu kabanicu koju je ostavio u Troadi kod učenika Karpa. Bilo mu je zima u hladnoj i vlažnoj tamnici koja je bila zadnje njegovo prebivalište na ovoj zemlji. Moli ga neka ponese i njegove knjige, osobito one koje su pisane na koži. Bilo je to Sv. pismo Staroga zavjeta, koje su Židovi prepisivali na kožnati papir da dulje traje. Ni jedna knjiga nije Pavlu vrijedila toliko da čovjeka pouči, osvijesti, popravi i na svet život potakne, koliko Sv. pismo. Sred svojih apostolskih briga nije propustio te knjige čitati i proučavati, pa je i sada želio da u tamnici promišlja o Božjim riječima, te iz njih crpi snagu za svoja stradanja i smrt.

ZAVRŠETAK

Pratili smo Pavla za cijeloga života njegova pa hajde da ga sada ispratimo i na zadnjemu putu.

Na 29. lipnja god. 67. otvoriše se vrata Pavlove tamnice, a satnik koji je predvodio četu vojnika, pozove ga da pođe s njime. Osudu kojom se kao tobožnji neprijatelj države osuđuje na smrt mačem, bili su mu proglasili već prije.

Pokoravajući se zakonu pođe Pavao sada na put s kojega se nikad više nije vratio. Rimljani su običavali osuđenike svoje smaknuti izvan gradskih zidina, kako je to bivalo kod nas sve do najnovijeg vremena. Zato povedoše Pavla tri i pô kilometara daleko cestom koja vodi u grad Ostiju. Odavde zakrenuše na lijevo prema Tiberu preko maloga brežuljka na pusto osamljeno mjesto koje se danas zove »Tre fontane« što će hrvatski reći »tri vrela.« Još nikad nije svečanija povorka prolazila ovom cestom prije ni kasnije, pa ni onda kad su pape i carevi polazili da vide mjesto gdje je Pavao mučeničkom smrću okrunio svoj život. Vojnicima se pridružilo nešto radoznalih pogana, a među njih pomiješalo se i nekoliko kršćana.

Došavši na stratište ostadoše neki vojnici uz Pavla, da ga čuvaju, a drugi se udaljiše nekoliko koraka da prirede sve što je potrebno za žaloban čin. Dotle se Pavao vruće molio da ga okrijepi onaj Isus za koga je živio i komu će sada predati dušu svoju. Veoma je vjerojatno da su Pavla izbičevali prije nego su ga smaknuli. Rimski je,

naime, zakon glasio da se svaki osuđenik ima prije smrti izbiti bičevima i kandžijama radi sramote.

Poslije toga krvavog čina primaknuše Pavla do zabitoga stupa. A Pavao, kako pripovijeda jedna predaja, zadnji put blagoslovi narod, klekne da se nikad više ne digne, i ispruži na stup svoj vrat. U taj čas zabljesnu i slabo zviznu zrakom mač, koji jednim udarcem rastavi sijedu glavu Pavlovu od tijela. Krv briznu, a glava u kojoj je još bilo života, odskoči triput od zemlje. Nato klonu tijelo a duša se vinu u rajske visine.

Isti dan stigla je ista sudbina i sv. Petra. Taj nije bio rimski građanin nego stranac koji je pred rimskim zakonom pripadao najnižim slojevima, pa su ga mogli ili baciti divljim zvijerima ili spaliti ili pribiti na križ. Kad su ga osudili na ovo zadnje, molio je jednu milost: neka ga razapnu naglavce, jer se nije smatrao vrijednim da umre u istome položaju u kojemu je izdahnuo njegov učitelj i spasitelj Isus i Krist. Razapeše ga nedaleko palače Neronove na Vatikanu, da s toga brežuljka svijetli njegov križ gdjegod ima pravnih i poslušnih ovaca Kristovih. Kod jednoga i drugoga mučenika pogani su gledali, kršćani su molili, a anđeli se veselili. Zato je dvadeset i deveti lipnja velika svetkovina i na zemlji i na nebu.

Mjesto na kojem je sv. Pavao krvavim pečatom zapečatio svoj život, tako je neplodno i nezdravo, te bi još i danas ležalo pusto da ga nije oživjela smrt Pavlova. Otkako ga je Pavao posvetio svojom krvlju, počeše ga štovati uvelike. Čim je kršćanima dopušteno bilo da slobodno ispovijedaju svoju vjeru, sagradiše na tome mjestu crkvu. Kraj ove postajao je u sedmome vijeku samostan benediktinaca, koje godine 1140. zamijeniše cisterciti. Jedini i drugi monasi morali su ovaj častan kraj više puta ostaviti zbog groznice koja je prorijedila redove njihove braće. Godine 1868. nastanio je papa Pio IX.

ovdje francuske trapiste. Kasnije dolaze benediktinci. Ravno nad onim mjestom gdje je Pavao pokročio sa zemlje u nebo, diže se danas crkva. a u samoj crkvi izviru tri vrela, odakle cijelome kraju ime. Pripovijeda, naime, priča da je vrelo probilo na svakome od onih mjesta gdje se odrubljena glava Pavlova taknula zemlje. Iz svakoga od ovih vrela teče lijepa bistra voda kao što i nauka Pavlova koje je mnogoga okrijepila za vječni život. Suze su mi napunile oči, a sveto neko čuvstvo srce, kad sam klečeći poljubio tu svetu zemlju i vruće molio Boga neka mi dade tu milost da živim po onoj vjeri koju je propovijedao sveti Pavao, da budem dobar svećenik.

Odličnija jedna rimska gospođa — zvala se Lucina — dade Pavlovo tijelo prenijeti na svoje zemljište i dolično ga pokopati. To je zemljište dva kilometra od staratišta Rimu bliže, tamo gdje se danas diže crkva sv. Pavla. Tu je mučeničko tijelo Pavlovo mirno počivalo do godine 258, kad je poganski car Valerijan zabranio kršćanima da se sastaju na grobovima svetih mučenika. U strahu da se moći svetaca ne bi oskvrnule, preniješe sada kršćani tijelo Pavlovo u katakombe na Apijskoj cesti, da počiva u onim podzemnim hodnicima u kojima je sv. Pavao za života propovijedao. No kad su za cara Konstantina progoni prestali, vratiše kršćani moći Pavlove na ono mjesto gdje su prije ležale, a car Konstantin Veliki dade nad njegovim grobom podići prvu crkvu. U grobnici te crkve počivalo je cjelokupno tijelo Pavlovo otprilike sve do godine 600.

Ova crkva nalazila se izvan zidina grada Rima, zato nosi još i danas ime »San Paolo fuori le mura«. U srednjem vijeku provaljivali su mnogi narodi u Italiji i opsjedali Rim. Pobojavši se kršćani da ovi barbari ne bi oskvrnuli grob sv. Pavla, preniješe njegovu glavu, koja je najčasniji dio svetih moći, u grad u Lateransku crkvu sv. Ivana.

I neprijatelji i potresi oštetili su više puta crkvu sv. Pavla, gdje je ostalo tijelo njegovo. Ali ona se lijepo oporavila iza svake bune, dok je godine 1823. u noći od 15. na 16. srpnja ne uništi požar. Samo glavni žrtvenik te grobnica ispod njega u kojoj tijelo sv. Pavla u lijesu od tuča, ostadoše netaknuti. Zato zamoli godine 1825. papa Leo XII. cijeli kršćanski svijet za milodare da obnovi crkvu na grobu sv. Pavla. Iz poštovanja spram ovoga velikane rado se odazvaše kršćani pozivu Sv. Oca. I već 10. prosinca godine 1854. istom prigodom kad je proglasio bezgrešno začeće Blažene Djevice Marije, mogao ju je posvetiti papa Pio IX. okružen sa sto osamdeset i pet biskupa.

Obnovljena bazilika sv. Pavla nije najveća, ali je najljepša crkva svoje vrste na svijetu. Veličinom i ljepotom svojom zavrijedila je da štiti tijelo sv. Pavla.

Duga je 120, široka 60, a visoka 23 metra. Četiri reda po 20 stupova isklesanih iz jednoga kamena nose strop i dijele crkvu po dužini u pet dijelova, koji se obično zovu lađe. Nad stupovima srednjih triju lađa, te u poprečnoj lađi nalaze se metar i pô velika poprsja svih dosadašnjih papa koji su čuvali i branili ovu vjeru što ju je naučavao sv. Pavao. Visoko gore među prozorima srednje lađe lijepo su naslikani prizori iz života sv. Pavla.

Četiri stupa od alabastra drže nebo nad glavnim žrtvenikom. Oko žrtvenika svjetlucaju pozlaćene svjetiljke, jer je dostojno da rasvijetle grob onoga koji je kao vjesnik vjere prosvijetlio svijet svjetlom svojih propovijedi. Te nas svjetiljke pozivlju da kleknemo i da se skrušeno pomolimo nad grobom mučenika. Tko tu ne klekne, taj nije vrijedan da nosi ime onoga čiju je vjeru Pavao naviještao. Pod žrtvenikom leži lijes okružen kipovima anđela, a u tome su lijesu moći sv. Pavla. I zavrijedio je da počiva u tako veličanstvenoj crkvi, jer je kao slavan vojskovođa mačem riječi Božje priveo Isusu

cijeli svijet, pa se zato i zove apostol naroda. A čeka ga još veće slavlje kad se probudi na sudnji dan da primi zasluženu nagradu od Gospodina našega Isusa Krista. Sav život njegov i svu slavu njegovu kazuju tri riječi na nadgrobnoj ploči:

PAVLU

Apostolu Mučeniku.

SADRŽAJ

Predgovor novom izdanju 5

OD ROĐENJA DO OBRAĆENJA 7

OD OBRAĆENJA DO PRVOG APOSTOLSKOG PUTOVANJA 27

PRVO APOSTOLSKO PUTOVANJE 67

DRUGO APOSTOLSKO PUTOVANJE . . . 119

TREĆE APOSTOLSKO PUTOVANJE 165

U SUŽANJSTVU 195

ZADNJI PAVLOVI DANI 277

Isti pisac napisao je i najljepši pučki Isusov životopis pod naslovom

ISUS KRIST

Knjiga se može naručiti na adresu:

Knjižnica

U PRAVI TRENUTAK

31400 ĐAKOVO, pp 51

Tel.: (031) 843-049, 811-774